

**TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK EDEBİYATI TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KASÎDE-İ MÜNFERİCE VE İSMÂİL ANKARAVÎ'NİN HİKEM-İ MÜNDERİCE FÎ
ŞERHİ'L-MÜNFERİCE'Sİ**

HASSAN ALZYOUT

(11723003)

TEZ DANIŞMANLARI

Prof. Dr. CİHAN OKUYUCU

Yrd. Doç. Dr. SADIK YAZAR

İSTANBUL

2013

TC
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK EDEBİYATI TEZLİ YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KASİDE-İ MÜNFERİCE VE İSMÂİL ANKARAVÎ'NİN
HİKEM-İ MÜNDERİCE FÎ ŞERHİ'L-MÜNFERİCE'Sİ

HASSAN ALZYOUT

(11723003)

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 15/03/2013

Tezin Savunulduğu Tarih: 11/04/2013

Tez Oy Birliği / Oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Unvan Ad Soyad	İmza
Tez Danışmanları: 1. Prof. Dr.Cihan OKUYUCU	
2. Yard. Doç. Dr. Sadık YAZAR	
Jüri Üyeleri: 3. Prof. Dr. Yakup ÇELİK	
4. Yard. Doç.Dr. Hayrullah KAHYA	
5. Yard. Doç. Dr. Neslihan KARAKUŞ	

İSTANBUL
MART 2013

ÖZ

KASÎDE-İ MÜNFERİCE VE İSMÂÎL ANKARAVÎ'NİN HİKEM-İ MÜNDERİCE FÎ ŞERHİ'L-MÜNFERİCE'Sİ

Hassan ALZYOUT

Mart/2013

Arap mutasavvıflardan İbnü'n-Nahvî'nin vefatından yaklaşık beş yüzyıl sonra yazılmış olan İsmail Ankaravî'nin *Hikem-i Münderice fî Şerhi'l-Münferice* isimli şerhini inceleyerek onun özelliklerini ve kıymetini ortaya koymayı hedefleyen çalışmamız giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Tezin birinci bölümünde, bahsi geçen şerhe kaynaklık eden metnin yazarı olan İbnü'n-Nahvî'nin hayatı, tasavvufî kişiliği ve eserleri üzerinde durulmuştur. Ardından şerhin kaynak metni olan Münferice kasidesi hakkında genel bilgi verilerek üzerinde yapılan çalışmalar ve klasik Türk edebiyatındaki yerine ışık tutarak ele alınmıştır. İkinci bölümde, bahsi geçen şerhin yazarı olan Ankaravî'nin hayatı ve eserleri üzerinde kısaca durulmuştur. Daha sonra çalışmamızın konusu olan Münferice şerhi değerlendirilmiş, onun şerh metodu üzerinde durulmuş ve yararlanılan kaynaklar gruplandırılarak ele alınmıştır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünü de adı geçen şerhin Latinize edilmiş metni teşkil etmektedir. Metin, Süleymaniye Ktp. Nuruosmaniye (4039/1) numaradaki nüsha esas alınarak okunmuştur.

Anahtar kelimeler: İbnü'n-Nahvî, Kasîde-i Münferice, Ankaravî, Şerh, Hikem-i Münderice.

ABSTRACT

"KASIDA-I MUNFARIJA AND ISMAIL ANKARAVI'S HIKAM-I MUNDERIJA FI SHARHI'L-MUNFARIJA"

Hassan ALZAYOUT

March /2013

The purpose of our this work is to demonstrate the value and properties of *Ismail Ankaravi's* commentary named *Hikam-i Mundarija fi Sharhi'l-Munferija* written nearly five centuries after the death of *Ibnu'n-Nahvi* , who was amongst the Arab sufis/mystics. It consists of three chapters and a conclusion .

In 1st chapter of the thesis, the life, mystical personality and works of *Ibnu'n-Nahvi*, who is author of the text on which the above mentioned commentary is written, have been discussed. Then by giving general information about the *Kasida-I Munfarijah* which is source text for the commentary, the works done on it and its place in classical Turkish Literature has been discussed. In 2nd chapter the life and works of *Ankaravi* the author of above mentioned commentary have been discussed briefly. Then the commentary of *Munfarijah*, which is actual topic/subject of our work, has been evaluated, his method has been emphasized and categorization of sources used has been done.

The 3rd chapter of our work comprises of the actual text of the said commentary converted from Arabic script to the Latin script. The copy of the text present in Sulemania Library, Nuruosmaniye section with reference no (4039/1) has been adopted as base for reading.

Key Words: İbnu'n-Nahvî, Munfarija, Ankaravî, Commentary, Hikam-i Mundarija.

ÖNSÖZ

“Kasîde-i Münferice ve İsmâîl Ankaravî’nin Hikem-i Munderice fi Şerhi’l-Münferice’si” isimli çalışmamız giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Çalışmanın amacı, muhtevası ve yöntemi hakkında kısaca bilgilerin verildiği bir giriş bölümü ile başlayan tezin birinci bölümünde, bahsi geçen şerhe kaynaklık eden metnin yazarı olan İbnü’n-Nahvî’nin hayatı, tasavvufî kişiliği ve eserleri üzerinde durulmuştur. Ardından şerhin kaynak metni olan Münferice kasidesi hakkında genel bilgi verilerek üzerinde yapılan çalışmalar ve klasik Türk edebiyatındaki yerine ışık tutularak ele alınmıştır.

İkinci bölümde, bahsi geçen şerhin yazarı olan Ankaravî’nin hayatı ve eserleri üzerinde kısaca durulmuştur. Daha sonra çalışmamızın konusu olan Münferice şerhi değerlendirilmiş, onun şerh metodu üzerinde durulmuş ve yararlanılan kaynaklar gruplandırılarak ele alınmıştır.

Çalışmamızın üçüncü bölümünü de adı geçen şerhin Latinize edilmiş metni teşkil eder. Metin, Süleymaniye Ktp. Nuruosmaniye (4039/1) numaradaki nüsha esas alınarak okunmuştur.

Bu vesileyle gerek ders sürecinde gerek tez çalışmam esnasında sonsuz teşvik ve yardımlarını esirgemeyen, bana karşı sabırlı ve hoşgörülü davranıp destek olan muhterem hocam Prof. Dr. Cihan okuyucu’ya kalbî teşekkürlerimi sunmayı bir vefa borcu olarak görüyorum. Hem konu seçiminde hem de çalışmam boyunca kıymetli zamanlarını bana ayıran, tezin her sayfasında çalışmalarından ve düşüncelerinden faydalandığım sayın Yard. Doç. Dr. Sadık Yazar hocama içten şükranlarımı sunuyorum. Metinde geçen Farsça ibareleri Arapça’ya çeviren Yarmouk Üniversitesi’ndeki Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü başkanı, Fars dili ve edebiyatı Anabilim dalı öğretim üyesi olan Doç. Dr. Nour M. A. Alqudah’a minnettarım. Bunun yanında bölüme geldiğim ilk günden beri değerli vaktini esirgemeyen, sayesinde eski edebiyatı alanına girdiğim ve yetişmemde büyük katkıları olan Yrd. Doç. Dr. Ali Emre Özyıldırım hocama da teşekkür ederim. Ayrıca üzerimde emeği geçen Prof. Dr. Yakup Çelik, Doç. Dr. Aynur Koçak ve Yard. Doç. Dr. Sevim Yılmaz hocalarıma, çalışma süresince bana maddi ve manevi destek olup sıkıntılara ortak olan canım babama, aileme ve kıymetli arkadaşlarım Reda Hamada, Saleh Jaradat ve Rabba Rababa ve adını saymadığım dostlarıma, bana güzel Türkçe’yi öğreten başta Duygu Ak Başoğlu hanıma olmak üzere TÖMER İstanbul şubesindeki bütün öğretmenlerime teşekkür etmeyi bir vazife addederim. Ebedî istirahatgâhinde olan ve hayattaki bütün başarılarımı şahsındaki yüksek karaktere borçlu olduğum canım annemi rahmetle ve özlemle anıyor, Rabbim rahmetini ondan esirgemesin, mekanını inşaallah cennet kılsın diye dua ediyor, niyaz ediyorum.

Hassan ALZYOUT

İstanbul, 2013

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
TEZ ONAY SAYFASI	
ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
1. GİRİŞ	1
2. İBNÜ'N-NAHVÎ VE KASİDE-İ MÜNFERİCE'Sİ	3
2.1. İbnü'n-Nahvî	3
2.1.1. Hayatı	3
2.1.2. Tasavvufî Kişiliği	8
2.1.3. Eserleri.....	9
2.2. el-Kasîdetü'l-Münferice	10
2.2.1. Genel Bilgiler	10
2.2.2. Üzerinde Yapılan Arapça Çalışmalar	13
2.2.2.1. Şerhler	13
2.2.2.2. Tahmisler	15
2.2.2.3. Muarazalar	17
2.2.2.4. Taştîrler	18
2.2.3. Klasik Türk Edebiyatında Kaside-i Münferice....	19
2.2.3.1. Üzerinde Yapılan Türkçe Şerhler	19
2.2.3.2. Türkçe Tercümeleri	26
2.2.3.3. Türkçe Tahmisleri	28
3. İSMÂİL ANKARAVÎ VE HİKEM-İ MÜNFERİCE FÎ ŞERHİ'LMÜNFERİCE'Sİ	29
3.1. İsmail Ankaravî	29

3.1.1. Hayatı	29
3.1.2. Eserleri.....	31
3.2. Hikem-i Munderice fî Şerhi'l-Münferice	34
3.2.1. Genel Bilgiler	34
3.2.2. Şerh Metodu	36
3.2.3. Yararlanılan Kaynaklar	44
3.2.4. Hikem-i Munderice fî Şerhi'l-Münferice'nin Nüshaları	52
4. METİN	56
5. SONUÇ	189
KAYNAKÇA	192
ÖZGEÇMİŞ	203

KISALTMALAR

age. :	adı geçen eser.
b. :	ibn
Bkz. :	bakınız
bs :	baskı
c :	cilt
ev :	Çeviren
D.E.Ü :	Dokuz Eylöl Üniversitesi
DİA :	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
diğ :	diğerleri
haz :	hazırlayan
Hz :	hazret
ist :	istinsah tarihi
ktp. :	kütüphane
ö :	ölüm
s. :	Sayfa
S :	Sayı
TDV :	Türkiye Diyanet Vakfı
thk :	tahkik eden
vr :	varak

GİRİŞ

XIII. yüzyılın sonlarına doğru başlayıp XVI. yüzyılın ikinci yarısında yaygınlaşan Türkçe şerh yazımı XVII. yüzyılda daha geniş sahadaki metinler etrafında ve daha fazla şârih tarafından gelişmesini sürdürmüştür. Birçok meşhur Arapça kaside de bu şerh yazımına kaynaklık etmiştir; Kasîde-i Bürde başta olmak üzere, *Kâsîde-i Bânet Su'âd*, *Kasîde-i Münferice*, *Kasîde-i Tantarâniyye*, *Kasîde-i Hamriyye*, *Kaside-i Tâiyye ve Kasîde-i Nûniyye-i Büstî* bu kasidelerden bazılarıdır.

XVII. yüzyılın Mevlevîler arasında en fazla telif faaliyetinde bulunup velûd sûfilerden olan İsmail Ankaravî, üç Arapça edebî esere şerh yazmıştır. Ankaravî'nin şerh ettiği bu edebî Arapça eserlerden biri de İbnü'n-Nahvî'nin *Münferice* adlı kasidesidir.

Bu çalışma, İbnü'n-Nahvî'nin vefatından yaklaşık beş yüzyıl sonra yazılmış olan İsmail Ankaravî'nin *Hikem-i Münderice fî Şerhi'l-Münferice* isimli şerhini inceleyerek onun özelliklerini ve kıymetini ortaya koymayı hedeflemektedir.

Üç bölüm ve sonuçtan müteşekkil olan tez; çalışmanın amacı, muhtevası ve yöntemi hakkında bilgilerin verildiği bir giriş bölümü ile başlamaktadır.

Bu giriş bölümünün ardından gelen ve “İbnü'n-nahvî ve kaside-i münferice'si” başlığını taşıyan birinci bölümü, İbnü'n-Nahvî'nin hayatı ve kişiliği ile el-kasîdetü'l-münferice olmak üzere iki alt bölüme taksim edilerek, bahsi geçen şerhe kaynaklık eden metnin yazarı olan İbnü'n-Nahvî'nin hayatı, tasavvufî kişiliği ve eserleri üzerinde durulmuştur. Ardından da şerhin kaynak metni olan Münferice kasidesi, hakkında genel bilgi verilerek, üzerinde yapılan çalışmalar ve klasik Türk edebiyatındaki yerine ışık tutularak ele alınmıştır.

“İsmail Ankaravî ve Hikem-i Münderice fî Şerhi'l-Münferice'si” başlıklı ikinci bölümünü, “İsmail Ankaravî” ve “Hikem-i Münderice fî Şerhi'l-Münferice” olmak üzere iki alt bölüme ayrılarak bahsi geçen şerhin yazarı olan Ankaravî'nin hayatı ve eserleri üzerinde kısaca durulmuştur. Daha sonra da çalışmamıza konu olan

Münferice şerhi değendirilmiştir. Bu bağlamda; şârihin eserinde takip ettiği şerh metodu üzerinde durulmuş ve yararlandığı kaynaklar gruplandırarak değerlendirilmiştir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünü adı geçen şerhin Latinize edilmiş metni teşkil etmektedir. Metin, Süleymaniye Ktp. Nuruosmaniye (4039/1) numaradaki nüsha esas alınarak (ist. 1040, 33 vr) okunmuştur. Metinde geçen âyetlerin, Diyanet İşleri Mealine dayanarak Türkçe karşılıkları dipnot şeklinde verildiği gibi metindeki hadis-i şerifler, Arapça ve Farsça beyitlerin Türkçe karşılıkları dipnot şeklinde verilmiştir. Bunların dışında Arapça ve Farsça ibareler de çevirilmiştir. Tercüme esnasında yararlanılan kaynaklar –internet siteleri hariç- yerinde belirtilmiştir.

Sonuç bölümünde de, varılan en önemli neticelere yer verilmiştir.

2. İBNÜ’N-NAHVÎ VE KASÎDE-İ MÜNFERİCE’Sİ

2.1. İbnü’n-Nahvî

2.1.1. Hayatı:

Edebiyatçı ve şair, dilci ve nahivci, fakîh, kelâmcı ve mutasavvıflardan biri olan İbnü’n-Nahvî hakkında yazılmış hâl tercümelerinin çoğu, onun tam adının Yûsuf b. Muhammed b. Yûsuf et-Tevzerî olup künyesinin Ebü’l-Fadl olduğunda fakat İbnü’n-Nahvî adıyla tanındığında ittifak etmektedir¹.

İbnü’n-Nahvî, Güneybatı Tûnus’ta bir şehir olan Tevzer’de dünyaya gelmiştir. Eserleri elimizde olan tarihçiler ve tabakat alimleri bu konuda ittifak ederken İbnü’l-Ebbâr (658/1259) “Kayravânî” ifadesini kullanarak onun Kayravân’da doğduğunu söylemektedir². Bu yüzden, yeni dönem Arap edebiyatı tarihi araştırmacısı Ömer Ferrûh’un “*Târîhü’l-Edebi’l-Arabî*” adındaki eserinde

¹ Bkz. Yusuf İbnü’z-Zeyyat Tadelî (ö: 628/1230), **et-Teşevvûf ila Ricali’t-Tasavvuf**, thk. Alî Ömer, 1. bs (Kâhire: Mektebetü’s-Sakâfe’d-Dîniyye, 2007), 78; Celâlüddîn es-Suyûtî (ö: 911/1505), **Bugyetü’l-Vuat fî Tabakati’l-Lugaviyyin ve’n-Nühat**, thk. Muhammed Ebü’l-Fazl İbrâhîm, 2. bs (Beyrut : Dârü’l-Fikr, 1979), c.2, s.362; Ahmed Baba et-Tinbüktî (ö: 1036/1627), **Neylü’l-İbtihac bi-Tatrizi’d-Dibâc**, thk. Alî Ömer, 1. bs (Kâhire: Mektebetü’s-Sakâfe’d-Dîniyye, 2004), c.2, s.319; Hacı Halife Katib Çelebî (ö:1067/1657), **Keşfü’z-Zûnun an Esami’l-Kütüb ve’l-Fünun**, tsh: M. Şerefettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge (Bagdât: Dârü’l-Müsennâ, 1941), c. 2. s.1346; Hayreddin Zirikli, (ö:1396/1976), **el-A’lâm**, 15. bs.(Beyrut : Dârü’l-İlm li’l-Melayin, 2002), c.8. s.247.

² Muhammed İbnü’l-Ebbâr (ö: 658/1259), **et-Tekmile li-Kitâbi’s-Sıla**, thk. Abdü’s-Selâm el-Herrâs (Lübnân: Dârü’l-fikir, 1995), c.4, s.225.

İbnü'n-Nahvî'nin doğum yeri olarak Kayravân göstermesinin³ İbnü'l-Ebbâr'ın o ifadesinden kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Eski kaynaklarda İbnü'n-Nahvî'nin doğum tarihi verilmemiş, ancak İbnü'l-Ebbâr, onun Hicri takvimine göre 513 (1119) senesinin Muharrem ayında öldüğünü söyledikten sonra İbnü'r-Remmâme'den rivayet edilen şu sözü aktarmış: “Vefat ettiği gün onun Muhammed adlı oğluna yaşı hakkında sordum. Bunun üzerine “seksen sene” diye cevap vermiş”⁴. Ahmed Baba et-Tinbükti de bu konu ile ilgili “o, hicri takvimine göre 513 senesinin Muharrem ayında seksen yaşındayken vefat etmiştir” ifadesini kullanmıştır⁵. Bu rivayetlere göre yeni kaynaklarda onun doğum tarihi, milâdî olarak 1041 tarihine tekabül eden 433 olarak verilmektedir⁶.

Kaynaklarda İbnü'n-Nahvî ailesi hakkında herhangi bir bilgi verilmemektedir. Buna göre bu ailenin Tevzer'in normal ailelerinden biri olduğu düşünülebilir. Yalnız onun, nahivci oğlu anlamına gelen “İbnü'n-Nahvî” adıyla tanındığından hareketle babasının nahivci olduğunu ve aslında bunun için bu adıyla tanındığını söylemek mümkündür⁷.

İbnü'n-Nahvi, öğrenimine Tevzer'de başladı. Tevzer'in önde gelen şair, fıkıhçı ve hadis âlimlerinden biri olan Ebû Zekeriyâ Abdullâh b. Muhammed eş-Şakratisî'den öğrenim gördüğü rivayet edilmektedir⁸. Ardından Tunus'un

³Bkz. Ömer Farrûh, **Târîh'l-Edebi'l-Arabî** (Beyrut : Dârü'l-İlm li'l-Melayin), c.5, 106.

⁴ İbnü'l-Ebbar, **age**, c.4, s.226.

⁵ et-Tinbükti, **age**, c.2, S.320.

⁶ Bkz. Zirikli, **age**, c.8. s.247; Ömer Kehhale, **Mu'cemü'l-Müellifin: Teracimu Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye** (Beyrut: Mektebetü'l-Müsenna), c.13,s.334; Farrûh, **age**, .5, 106.

⁷Arap kaynaklarında şairimizin “İbnü'n-Nahvî” adıyla tanınmasının sebebine dair herhangi bir kayda rastlanmazken bazı Türk araştırmacılar onun bu adıyla tanınmasının sebebinin, derslerinde nahiv ilmine ağırlık vermesi olduğunu ileri sürmüşler. Bkz. İsmail Durmuş, Hüseyin Elmalı, “İbnü'n-Nahvî”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, c.21 (İstanbul:2000): 163; Yahya Suzan, **Arap şiirinde Muhammes ve Tahmis**, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), 63. Eğer “İbnü'n-Nahvî” değil de “en-Nahvî” olarak bilinseydi, bahsi geçen araştırmacıların yorumları doğru olabilirdi. Bunun yanında; kendisi hakkında bilgi veren kaynakların çoğunda onun nahivden ziyade usûl'l-fıkıh ve usûl'd-dîn ilmini okuttuğuna dair çok sayıda rivayetler bulunurken nahiv ilmini okuttuğunu sadece Suyûtî rivayet etmektedir. Bu da onun “İbnü'n-Nahvî” diye bilinmesinin, yukarıda bahsedildiği gibi derslerinde nahiv ilmine ağırlık vermesiyle ilgili olmadığını teyit eder.

⁸ İbnü'l-Ebbar, **age**, c.4, s. 225, 226; et-Tinbükti , **age**, c.2, s.320.

şehirlerinden olan Safâkus'a⁹ giderek “el-Lahmî” adıyla tanınan Alî b. Muhammed er-Raba'î'nin derslerine devam edip bu şahsın “*et-Tabsire*” adlı kitâbını istinsâh etmiş ve ondan *Sahîhü'l-Buhârî* 'yi rivayet etmiştir¹⁰. Bazı kaynaklar onun Abdullâh el-Mâzinî'den de öğrenim gördüğünü söylerken¹¹ bazı kaynaklarda her ikisinin (İbnü'n-Nahvî ve el-Mâzinî) el-Lahmî'den öğrenim gördükleri ifade edilmiştir.¹² Safâkus'ta ayrıca Abdülcelîl er-Rabaî ve el-Mâlikî'den de ders almıştır¹³.

Tahsilini tamamladıktan sonra Tevzer'e dönmüş. Bir süre sonra oradan çıkıp Sicilmâse'ye göçmüş. Oraya gelince İbn Abdülmelik Camii'nde usûl'l-fıkıh ve usûl'd-dîn ilmini okutmuştur¹⁴. Rivayete göre, bir gün ders okuturken, Sicilmâse'nin reislerinden biri olan Abdullah b. Bessâm ona uğramış ve “ Bu adam hangi ilim okutuyor” diye sorduğunda; “Usûl'l-fıkıh ve usûl'd-dîn ilmini okutuyor.” diye cevap verilmiş. Bunun üzerine “Bu adam bize bilmediğimiz ilimler getirecektir.” deyip camiden çıkarılmasına emir vermiştir. Bunun üzerine oradan çıkıp Fâs'a gitmiştir¹⁵. Orada Ebû İshâk Şîrâzî'nin *el-Lüma' fî İlmi'l-Usul* adlı eserini okutmuştur¹⁶.

Fas'ın sultanı olan Alî b. Yusuf b. Taşfin döneminin fakihlerinin icmasıyla Gazâlî'nin kitaplarını yakma emrini verdiğinde¹⁷ onun bu kararına karşı gelip Gazâlî'nin tarafını tutarak sultana yazı gönderdiği, Ramazan ayında otuza böldüğü *İhyâ'yı* her gün bir kısmını okumak suretiyle hatmettiği rivayet edilmektedir¹⁸. Orada bir süre kaldıktan sonra şehrin kadısı İbn Debbûs tarafından şehirden

⁹ Ömer Farrûh, İsmail Durmuş ve Hüseyin Elmalı İbnü'n-Nahvî'nin Safâkus'a değil de Kayravân'a gittiğini söylemektedirler. Bu görüşün ortaya çıkmasının sebebi, muhtemelen el-Lahmî'nin aslen Kayravânî olmasıdır. Bkz. Farrûh, **age**, c.5, 106; Durmuş, Elmalı, **age**, 163. Oysa bu kişi aslen Kayravânî olmasına rağmen Safâkus'ta oturmuştur. Bkz. Ebü'l-Fazl İyaz Kadi İyaz (544/1149), **Tertibü'l-Medarik ve Takribü'l-Mesâlik li-Ma'rifeti A'lâmi Mezhebi Malik**, thk. Saîd Arabî, 1.baskı (Fâs:Matbat Fâdile,1983), c.8, s.109; Zirikli, **age**, c.4. S.328.

¹⁰ İbnü'l-Ebbar, **age**, c.4, s.,225, 226; et-Tinbükti, **age**, c.2, S.319,320.

¹¹ İbnü'l-Ebbar, **age**, c.4, s.,225; et-Tinbükti, **age**, c.2, S.320.

¹² Bkz. Kadi İyaz, **age**, c.8, s.109.

¹³ İbnü'l-Ebbar, **age**, c.4, s. 226; et-Tinbükti, **age**, c.2, s.320.

¹⁴ Bkz. Alâuddîn el-Busravî (ö.905/1500), **es-Serîretü'l-Münze'ice li-Şarhi'l-Kasîdeti'l-Münferice**, thk. Muhammed Sâlmân, 1.bs (küfrü's-şeyh: el-'ilim ve'l-îmân li'n-neşr ve't-tevzî, 2010), 40.

¹⁵ Bkz. İbnü'z-Zeyyat Tadelî, **age**, 80.

¹⁶ Bkz. et-Tinbükti, **age**, c.2, s.322.

¹⁷ Bu olay hakkında bilgi almak için Bkz. Şemseddin Zehebi (ö.748/1348), **Tarihü'l-İslâm ve Vefeyatü'l-Meşahir ve'l-a'lâm**, thk. Ömer Tedmuri, 1.bs (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 1987), c.36. s.445,446.

¹⁸ Bkz. İbnü'z-Zeyyat Tadelî, **age**, 78; et-Tinbükti, **age**, c.2, s.321.

uzaklaştırıldığı kaydedilir¹⁹. Bu uzaklaştırmanın onun usûl’l-fıkıh, usûl’d-dîn ve kelâm ilimlerini okutması sebebiyle olması kuvvetle muhtemeldir.²⁰

Bunun için Fâs’ı bırakıp Benî Hammâd kalesine yerleşmiş, orada zühd hayatı yaşamaya başlamıştır²¹. Oradan akrabalarını ziyaret etmek üzere Tевzer’e gidip geldiği zaman Tевzer’in eski caminin yakınlarındaki Derâhim’de kalırdı. Nitekim günümüzde bu yer, Ebu’l-Fadl’ın halveti (inziva yeri) anlamına gelen “halvetü Ebi’l-Fadl” olarak bilinmektedir²². Oradan da hacca gitmek üzere yola çıkmıştır. Çalışmamızın metin bölümünde görüleceği üzere bu yolculuk ile ilgili İsmail el-Ankaravî (1041/1728) bir olay anlatmaktadır²³. Bu yolculuk esnasında Mısır’ı ziyaret ettiği de anlaşılmaktadır. Sonraları onun Mısır özlemini dile getirdiği:

أين مصر، وأين سكان مصر بيننا شقة النوى والبعد

حدثاني عن نيل مصر فإني منذ فارقتة إلى الماء صاد

“Nerede Mısır! Nerede Mısır’ın sakinleri! Aramızda çok çok uzun mesafeler vardır.

Ey arkadaşlarım! Bana Mısır’ın Nîl’inden haber verin; çünkü ben oradan ayrıldıktan sonra kanmadım suya, hala susuzum ...” mısralarıyla başlayan, Mısır’a ve Mısır halkına duyduğu özlemi, oradan ve onlardan ayrılmanın dayanılmaz acısını dile getirdiği, Nîl kenârındaki çardaklardan birinin onun için Dicle ve Bağdat’tan daha iyi olduğunu ifade ettiği şiirine bakılırsa Mısır’da uzun süre kaldığı anlaşılmaktadır²⁴.

¹⁹ Bkz. İbnü’z-Zeyyat Tadelî, **age**, 80; et-Tinbükti, **age**, c.2, s.321.

²⁰ İbnü’n-Nahvî’nin yaşadığı devirde Fas çevresinde kelâm ilmiyle uğraşanların tekfir edilmesi, hatta Gazalî’nin kitaplarının yakılması ve Fas çevresinin sultanı olan Alî b. Yûsuf b. Taşfin’in kelamcılara karşı şiddetli düşmanlığıyla bilinmesi (Zehebi, **age**, c.36. s.445,446) bizi bu düşünceye götüren sebeplerdir.

²¹ Bkz. İbnü’z-Zeyyat Tadelî, **age**, 82; et-Tinbükti, **age**, c.2, s.322.

²² Bkz. el-Busravî, **age**, 20.

²³ (2b. vr)

²⁴ Hüseyin Elmalî, “İbnü’n-Nahvî, el-Kasîdetü’l-Münferice’si ve tercümesi”, **D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.15 (2000): 39.

Usûl'd-dîn ilmine vakıf ve ictihâda eğilimli bir fakih olduğu söylenen İbnü'n-Nahvî'nin hadisçi olduğu ve Ebû Cafer b. Hakem'den hadis rivayet ettiği; öte taraftan Ebû İmrân Mûsâ b. Hammâd es-Sanhacî'nin de İbnü'n-Nahvî'den hadis rivayet ettiği kaydedilir²⁵.

İbnü'n-Nahvî, devrinin öyle önemli ve değer verilen alimlerinden biridir ki, kendisiyle aynı dönemde yaşamış kimi hemşehrilerinin kendisinin muasırı olan el-Gazâlî'ye ilim ve amel bakımından denk geldiğini söyleyerek onunla iftihar ettiklerine dair rivayetler bulunmaktadır²⁶.

Hayatı boyunca kendisini ilme ve ders okutmaya verdiği fakat ders okutma karşılığında ücret almayıp Tevzer'deki çiftçiliğinin geliriyle geçindiği söylenen²⁷ İbnü'n-Nahvî'den birkaç seçkin âlim ders okumuştur. Fâs müftüsü ve İbnü'r-Remmâme adıyla tanınmış olan Ebû Abdullâh Muhammed b. Alî²⁸, iki kardeş ve fakih olan Ebû Bekir b. Mahlûf b. Halefüllâh ve Muhammed b. Mahlûf b. Halefüllâh²⁹ ve Ebû Muhammed Abdullâh b. Süleymân b. Mansûr et-Tâhertî³⁰ bu seçkin âlimlerdendir.

Kaynaklar onun keramet sahibi olduğunu gösteren haberlere yer vermektedir. Ayrıca bu kaynaklarda onun bazı şiirlerine de rastlanmaktadır³¹.

Yukarıda da ifade edildiği gibi İbnü'n-Nahvî hicri takvimine göre 513 senesinin Muharrem ayında (Nisan/Mayıs 1119) seksen yaşındayken Hammâd kalesinde vefat etmiş ve orada da defnedilmiştir³².

²⁵ İbnü'l-Ebbar, **age**, c.4, s.,226.

²⁶ et-Tinbükti, **age**, c.2, s.323.

²⁷ Bkz. İbnü'z-Zeyyat Tadelî, **age**, 81; et-Tinbükti, **age**, c.2, s.320; el-Busravî, **age**, 19, 20.

²⁸ İbnü'z-Zeyyat Tadelî, **age**, 78; et-Tinbükti, **age**, c.2, S.323.

²⁹ et-Tinbükti, **age**, c.2, S.323.

³⁰ es-Suyûtî, **age**, c.2, s.362.

³¹ Bkz. el-İmâd el-Esfahânî el-Kâtib (ö:597/1201), **Harîdetü'l-Kasr ve Cerîdetü'l-Asr**: kısmu şu'arâ'l-Mağrib, thk. Muhammed el-Merzûkî ve diğ (Tünüs: ed-dârü't-Tûnûsiyye li'n-neşr, 1986), c.1, s.325,326; İbnü'z-Zeyyat Tadelî, **age**, 78-83.; es-Suyûtî, **age**, c.2, s.362; et-Tinbükti, **age**, c.2, s.319-32.

³² et-Tinbükti, **age**, c.2, s.320.

2.1.2. Tasavvufî kişiliği:

Elimizdeki gerek eski gerek yeni kaynakların hemen hepsi İbnü'n-Nahvî'nin mutasavvıflardan biri olduğunda ittifak ettiği halde onun tasavvufî kişiliği ele almamaktadır. Fakat bu kaynaklarda, onun hakkında anlatılan rivayetler – az bile olsa- ve haller tasavvuf ehli arasında sık sık rastlanan şeylerdir.

İbnü'n-Nahvî'nin sufî düşüncesinin temelini oluşturan zühhd yaşamının Hammâd kalesinde başladığı daha önce zikredilmişti. Bunun yanında, hakkındaki rivayetlere baktığımız zaman, kendisiyle Rabbi arasında onun saf ve temiz bir alaka bulunduğu; tertemiz bir ahlakî yaşamı sürdüğü anlaşılmaktadır. Mesela Kâdî İyâz onun hakkında şöyle diyor: “İlim ve fazilet ehlinden olup, Allâh'tan çok korkardı. kim olursa olsun hiç kimseden hiçbir şey kabul etmezdi”³³. Yusuf İbnü'z-Zeyyat Tadelî onun ahlakını şu sözlerle anlatır: “İlim ve fazilet ehlinden, selef-i sâlih'in itikadî yolunda bir kişiydi”³⁴. Ebü'l-Kâsım b. el-Melcûm el-Fâsî onun hakkında; “Kaleye geldiği zaman dünyâ lezzetlerinden uzak durmaya ve kalın yün ipliğinden yapılan elbise giyinmeye başladı, dizlerine kadar bir cüppe giyinirdi”³⁵ demektedir. el-Fahrî onu; “İlim sahibi, duası kabul olan, fasih konuşan bir hoca idi”³⁶ diye vasıflamıştır.

Şairi, tasavvuf ile nitelendiren başka hususiyet, “Gaybet” yani kendinden geçmek suretiyle tezahür eden vecd ve aşk gibi duygulardır. Nitekim kaynaklar onun çoğu zaman Hakk'ın huzurunda bulunduğunu kaydetmektedir³⁷. İbnü'n-Nahvî'nin Hakk'ın huzurunda olmasının ifade edilmesiyle kendinden geçtiği kastedilmektedir. Çünkü kendinden geçmeksizin Hakk'ın huzurunda olmak mümkün değildir.

Bunun yanında hakkında anlatılan şu hikâye, onun bu “Gaybet” halinde yanındaki herhangi bir kimsenin ya da şeyin farkında olmadığını gösteriyor: “Bir

³³ et-Tinbükti, **age**, c.2, s.320.

³⁴ İbnü'z-Zeyyat Tadelî, **age**, 78.

³⁵ et-Tinbükti, **age**, c.2, s.322.

³⁶ el-Busravî, **age**, 20.

³⁷ İbnü'z-Zeyyat Tadelî, **age**, 78; et-Tinbükti, **age**, c.2, s.320.

gün, evine misafir gelip konaklamış. Geceleyin namaz kılariken etrafında sesler yüksek olup gürültü artmaya başlamış. Bunun üzerine misafir bir oğluna; “Hocanın zihnini meşgul etmiyor musunuz böyle?” diye sorduğunda oğul misafire şöyle cevap vermiş: “O namaza daldığı zaman bu gürültünün hiç mi hiç farkında olmaz.” Misafir bu cevabı duyunca inanmadığını ifade eder şekilde şaşırdığında, oğul namaz esnasında kandili alıp Ebü'l-Fadl'ın gözlerine yaklaştırmış. Ancak o, bunu hiç hissetmemiştir ”³⁸.

İşte onun bu vecd ve aşk hali, başta Mevlanâ Celâleddîn er-Rûmî olmak üzere duyarlı ve ince rûhlu mutasavvıflar arasında sık sık rastlanan hallerdir. Ancak İbnü'n-Nahvî ile kendinden sonra gelen diğer mutasavvıflar arasındaki fark; İbnü'n-Nahvî'nin kendine ait bu rûhî tecrübeleri yazıya aktarmaması, buna karşın kendisinden sonra gelenlerin ise bu duygularını yazıya geçirmeleridir. İbnü'n-Nahvî bu ruhi tecrübelerini yazmamasını, şairin devrinde tasavvufta rûhî tecrübelerin aktarılması geleneğinin henüz ortaya çıkmamasında aramak gerekir. Nitekim bu geleneğin izlerinin, İbnü'n-Nahvî'nin çağdaşı olan el-Gazâlî'nin *el-Munkiz mine 'd-Dalâl* adlı eserinde henüz ve kısmî bir şekilde görünmeye başladığının tespit edilmesi³⁹ de bunu teyit eder.

2.1.3. Eserleri:

İbn'n-Nahvî'yi ele alan elimizdeki bazı eski kaynaklar, onun Münferice kasîdesinin dışında eserlere sahip olduğunu ifade etmektedir⁴⁰; ancak bu eserler ile ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Yeni kaynaklar ise, el-Kasîdetü'l-Münferice'nin dışında onun şu iki eserinin adını vermektedir:

³⁸ İbnü'z-Zeyyat Tadelî, *age*, 78; et-Tinbükti, *age*, c.2, s.321.

³⁹ Bkz. Necdet Tosun, *Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin Tecelliyât isimli eseri ve tasavvufta rûhî tecrübelerin aktarılması geleneği*, Üsküdar Belediyesi Uluslararası Aziz Mahmûd Hüdâyî Sempozyumu. İstanbul, Türkiye, s.224.

⁴⁰ İbnü'l-Ebbar, *age*, c.4, s.226; et-Tinbükti, *age*, c.2, s.320.

- a. **Vasiyyet:** İlk defa Brockelmann tarafından tespit edilip bir nüshasının Berlin, No:3981’da bulunduğu söylenen⁴¹ bu eseri hakkında bilgi verilmemektedir.
- b. **ed-Dîbâcü’l-Müneşşer ve’l-Minhâcü’l-Mu‘aşşer:** DİA’da bahsi geçen bu eserin İbnü’n-Nahvî’nin, hocası Ebû Zekeriyâ eş-Şakratisî’nin kasidesine yazdığı uzun bir *ta‘şîr* olduğu bildirilirken⁴² günümüze ulaşan herhangi bir nüshasından bahsedilmemektedir.

2.2.el-Kasîdetü’l-Münferice

2.2.1. Genel Bilgiler:

Tâcüddîn es-Sübkî tarafından *el-Ferec Ba’de’ş-Şidde*” adı verilen bu kaside⁴³ daha ziyade *el-Münferice* adıyla tanınmıştır.

Başta İsmail el-Ankaravî olmak üzere şarihlerin ve tabakat âlimlerin çoğu, bu manzûmeyi İbnü’Nahvî’ye nisbet etmişlerdir. Bununla beraber Tâcüddîn es-Sübkî onu Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. İbrahim el-Endelüsî el-Kureşî’ye (ö:590/1194) nispet etmektedir⁴⁴. Ayrıca Brockelmann, bazılarının el-Gazâlî’ye

⁴¹ Brockelmann, **age**, c.5, s.111.

⁴² Bkz. Durmuş, Elmalı, **age**, 164.

⁴³ Bkz. Tâcü’d-Dîn es-Sübkî (ö:771/1370), **Tabakâtü’ş-Şâfi’iyye el-Kübrâ**, thk. Mahmûd et-Tanâhî ve Abdülfettâh el-Hilû (kâhire:İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1964), c.8,s.60.

⁴⁴ Bkz.. es-Sübkî, **age**, c.8,s.60.

(ö:505/1194) nispet ettiğini ifade eder.⁴⁵ Brockelmann'ın bu kaydını teyit etmek için araştırma yaptığımızda bazı kaynaklarda Gazâlî'nin

”الشَّدَّةُ أودتْ بالمُهْجِ ياربِّ فَعَجِّلْ بالفَرْجِ

“Şiddet canları helak etti. Ey Rabbim, ferâhlık ve rahatlık vermekte acele et” diye başlayan bir şiiriyle karşılaşmaktayız⁴⁶. Matla beytinden de anlaşılacağı üzere bu kaside, çalışmamıza konu olan İbnü'n-Nahvî'nin kasidesinden farklı bir kasidedir. Aynı konuyu işlediğinden olsa gerek bu kaside de *el-Münferice* diye bilinmiştir. Bu durumda hem İbnü'n-Nahvî hem de el-Gazâlî'nin *Münferice* diye bilinen iki ayrı kaside yazdıkları anlaşılmaktadır. Hatta bu iki kasidenin birisinin, diğer kasideye nazire olarak yazıldığı kanaatindeyiz.

İbnü'n-Nahvî'nin bu şiirini kaleme alma sebebi hakkında, neredeyse tüm şerhlerinin girişinde yer verilen şu hikâye rivayet edilir: Şair, Tevzer dışındayken zorbalardan malının gasp edilidiğinin haberini alması üzerine bu kasideyi nazmetmiştir. Kaside nazmedildikten sonra, malını gasp eden kimse o gece rüyasında, birisinin süngü ile üzerine yürüdüğünü ve “Falancının malını geri ver; yoksa seni öldüreceğim” diye tehdit ettiğini görmüştür. Bunun üzerine korkuyla uykudan uyanıp gasb ettiği malı iade etmiştir⁴⁷.

Allâh'a teslimiyetini dile getiren bu kaside büyük bir üne kavuşmuş. Sıkıntılı ve kederli insanların viridi haline gelmiştir⁴⁸. Es-Sübkî'nin ifade ettiğine göre, bu kasidenin İsm-i A'zam'ı ihtivâ ettiğine, bunun için bu kasideyi dua olarak okuyan kimsenin duasının mutlaka kabul olacağına inanılmaktaydı. Bu bilgilere ek olarak Sübkî, babasının da zorluk esnasında bu kasideyi okuduğunu bildirir⁴⁹. Bunun yanında İsmail el-Ankaravî (1041/1728), insanların bazılarının bu kaside hakkında şunları söylediklerini nakletmektedir: “Bu kasidenin endişeleri ve ızdırapları giderdiği tecrübeyle sabittir ve bu kaside gamları ve üzüntüleri defetmekte büyük bir

⁴⁵ Bkz.. es-Sübkî, *age*, c.8,s.60; Brockelmann, *age*, c.5, s.112.

⁴⁶ Bkz.. el-Busravî, *age*, 86-89; Zekeriyâ el-Ensârî eş-Şâfi'î (ö:925H), *el-Münfericetân li'bni'n-Nahvî ve el-Gazâlî*, thk. Abdülmecîd Diyâb (Kâhire: dârü'l-Fadîle), 151-155.

⁴⁷ es-Sübkî, *age*, c.8,s.60; el-Busravî, *age*, 42; Katib Çelebî, *age*, c. 2. s.1346.

⁴⁸ Durmuş, Elmalı, *age*, 163.

⁴⁹ Bkz. es-Sübkî, *age*, c.8,s.60.

iksirdir. Her hangi bir kişi bununla dua etmişe, mutlaka duası – yüce Allah’ın izniyle- kabul edilmiştir”⁵⁰.

Muhtelif nüshalarına göre 40 ile 50 beyit arasında değişen, şiirde çok az kullanılan ve “feilün” tef’ilesinin sekiz defa tekrârından oluşan Habeb/Mütedârek Bahri üzerine yazılan bu kaside, anlam itibarıyla kolay anlaşılıp bütün halkın zevkine uygun içerik taşımaktadır. Terkipleri çok kolay olup zaman zaman zayıf bir hal aldığı de görölmektedir⁵¹.

İbnü’n-Nahvî, Kasidesine;

اَشْتَدِّي اَزْمَةً تَنْفَرِجُ قَدْ اَدْنٰ لَيْلُكَ بِالْبَلَجِ

(Ey sıkıntı, şiddetlen ki ferahlayasın, kuşkusuz senin karanlık gecen aydınlık sabahın gelişini bildirmiştir) beytiyle başlamaktadır. Devamla karanlıkları da aydınlatan yıldızların olduğundan bahsedip, güneş karanlığı ortadan kaldırıncaya kadar o yıldızların ortalığı aydınlattığını ifade ederek, böylece keder ve sıkıntıların da bir çıkış yolu olduğuna, bir kurtuluşu olduğuna dikkat çekmiştir. Daha sonra, Allâh’ın ihsanlarının sınırsızlığını, insanın O’na yönelince her türlü sıkıntıdan kurtulacağını, her şeyin O’nun kudret elinde olduğunu ifadeyle insanın bu dünyadaki davranışlarına göre; ya aşağıların aşağısına, ya da en yüksek mertebelere yükselebileceğine dikkat çekmiştir. İyi kötü her şeyin O’nun hükmüyle olduğunu, insanın Allâh’ın hidâyetine koşması ve salih amel işlemesi gerektiğini, Allâh’a itaatin sonucunun güzelliğini gibi bilirtip gece namazı kılıp Kur’ân’ın manasını iyice anlamak için tekrar tekrar okumayı tavsiye etmesi gibi nasihatlerle sürdüğü kasidesini salat ve selâmle bitirir.

⁵⁰ (3a.vr)

⁵¹ Ferrûh, **age**, c.5, 107.

2.2.2. Üzerinde Yapılan Arapça Çalışmalar:

Yazıldığı dönemden itibaren birçok şair tarafından kendisine taştîr, tahmis ve nazireler yazılan bu kaside birçok şarih tarafından Arapça olarak şerh edilmiştir.

2.2.2.1. Şerhler:

Bu kaside çok sayıda âlim tarafından ilgi görüp üzerinde Arapça şerihler yapılmıştır⁵²:

- 1- Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Abdurrahmân en-Nakavisî el-Bicâ'î (810/1407), **el-Envârü'l-Münbelice fî Besti Esrâri'l-Münferice**⁵³.
- 2- Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Vehrânî (843/1439), **Şerhü'l-Münferice**⁵⁴.
- 3- İbn Zâğû adıyla tanınan Ahmed b. Muhemmed b. Abdurrahmân (845/1441), **Şerhü'l-Münferice**.
- 4- Yahyâ b. Zekerriyyâ el-Mıkarri (847/1443), **Fethu Müferrici'l-Küreb**.
- 5- İbrâhîm ez-Zevâvî el-Kustantînî (857/1453), **Şerhü'l-Münferice**.
- 6- Cezâyirli fıkıhçı olan Ebû Zeyd b. Abdirrahmân es-Se'âlibî (875/1470), **Şerhü'l-Münferice**.
- 7- Dimaşklı fıkıhçı olan Abdürrahmân b. el-Aynî (894/1488), **Şerhü'l-Münferice**.

⁵² Alâuddîn el-Busrevî'nin *es-Serîretü'l-Müze'ice li-Şerhi'l-Kasîdeti'l-Münferice* adlı şerhini tahkik eden Muhammed Saleman birçok katalog ve kütüphaneyi tarayarak Münferice'nin Arapça şerhlerini tespit etmiştir. Biz de bundan yararlanarak listemizi oluşturduk. Bkz. Alâuddîn el-Busravî, **age**, 21-25.

⁵³ Kasîde-i Münferice üzerine yapılan şerhlerin en basit ve meşhuru olan bu şerhin girişinde İbnü'n-Nahvî'nin biyografisine de yer verilmiştir.

⁵⁴ Bu şerh Kahire'deki Dârü'l-Kütübü'l-Masriyye (No:19462)'de bulunmaktadır.

- 8- Muhammed b. Muhammed ed-diclî (948/1540), **El-levâmi'ü'l-Behice fî Basti Esrârî'l-Münferice**⁵⁵.
- 9- Abdürrahmân b. Hasan eş-Şâfi'î, **el-Envâru'l-Behice fî Zuhûri Künûzi'l-Münferice**.
- 10- el-Basravî ed-Dimeşkî adıyla tanınan Alâuddîn Alî b. Yûsuf el-Âtikî (905/1499), **es-Serîretü'l-Münze'ice li Şerhi'l-Kasîdeti'l-Münferice**⁵⁶.
- 11- Muhammed b. Halîl el-Busravî, **Şerhü'l-Münferice**⁵⁷
- 12- Muhammed b. Gâzî el-Osmânî el-Miknâsî (919/1513), **Şerhü'l-Münferice**.
- 13- Ubeydullâh b. Muhammed b. Yakûb (936/153), **Şerhü'l-Münferice**.
- 14- Ahmed b. Abdîrrahmân el-Halvetî el-Kürdî (947/1540), **el-Münarice fî Şerhi'l-Münferice**⁵⁸.
- 15- Ebû Yahyâ Zekerîyyâ el-Ensârî, (926/1519), **el-Azvâ'u'l-Behice fî Basti Esrârî'l-Münferice**.
- 16- Mutasavvıflardan biri olan Yûsuf Ebü'l-Mahâsin (1013/1604), **Şerhü'l-Münferice**.
- 17- Mustafâ b. el-Kâdî Mahmûd, **Şerhü'l-Münferice**⁵⁹
- 18- Cezâyirli Muhammed b. Ahmed b. Kâsım el-Bûnî (1116/1704), **Şerhü'l-Münferice**.
- 19- Dımaşklı İsmâil b. Abdilbâkî el-Yâzıcî (1121/1709), **et-Ta'likatü'l-Vefiyye li Şerhi'l-Münfericeti'l-Cîmiyye**⁶⁰.

⁵⁵ Mekke'de yazılan bu şerh Kahire'deki Dârü'l-Kütübü'l-Masriyye'de bulunmaktadır.

⁵⁶ Muhammed Sâlmân tarafından tahkik edilip Mısır'da 2010 yılında basılan basılan bu şerhin girişinde İbnü'n-Nahvî'nin biyografisine yer verilmiştir.

⁵⁷ 890/1485 yılında onu bitirmiştir.

⁵⁸ Bu şerh Dımaşk'taki el-Mektebetü'z-Zâhiriyye, (No: 5241 ve 9848)'de bulunmaktadır.

⁵⁹ 1639 yılında tamamlanan bu şerh İstanbul'daki Köprülü Kütüphanesi (No: 2/1607)'da bulunmaktadır.

- 20- Mısırlı Ahmed el-Uskâtî (1159/1741), **Şerhü'l-Münferice**.
- 21- Dımaşklı Mustafa el-Bekrî es-Sıddîkî (1162/1751), **el-İbtihâlâtü's-Sâmiye**.
- 22- İbnü Acîbe diye tanınan Ahmed b. Muhammed b. el-Mehdî (1224/1809) **Şerhü'l-Münferice**.
- 23- Ahmed b. Âbidîn (1305/1889), **Şerhü'l-Münferice**.
- 24- Ahmed el-Halevânî (1308/1890), **Şerhü'l-Münferice**.
- 25- Cezâyirli el-Kâsım eş-Şerîf el-Hyrânî (1308/1890), **“Şerhü'l-Münferice”**
- 26- Mısır âlimlerinden olan Abdurrahmân eş-Şerkâvî (1315/1897), **Şerhü'l-Münferice**.
- 27- Ebû Alî Hüseyin el-Efrânî (1339/1910), **Şerhü'l-Münferice**.
- 28- Ebü'l-Abbâs Ahmed el-Kittânî (1341/1922), **Şerhü'l-Münferice**.
- 29- Abdullâh b. Abdülazîz es-Sûfî, **el-Mün'arice ale'l-Münferice**.⁶¹
- 30- Hasanîn Mahlûf (1990), **Şerhü's-Sudûri'l-Harice fî Şerhi'l-Münferice**⁶².

2.2.2.2. Tahmisler:

Münferice kasidesinin Arapça birçok tahmisi bulunmaktadır. Bunlardan şunları zikretmekle yetinmekteyiz:

1. Abdullâh b. Na'îm el-Hazramî (636/1239)'nin tahmisi: bu tahmisin tamamına *Unvânu'd-Dirâye* adlı kitapta rastlanmaktadır⁶³.

⁶⁰ Bu şerh Kahire'deki Dârü'l-Kütübü'l-Masriyye 2/324 numarada bulunmaktadır.

⁶¹ Mısır'da 1914 yılında basılmıştır.

⁶² Bu eser Kahire'de bir kaç defa basılmıştır

2. Muhammed b. Hübeyş el-Mürsî (679/1280), **el-Urâbetü'l-Merziyye fî Tahmisi'l-Kasîdeti'n-Nahviyye**.⁶⁴
3. İbnü'ş-Şebbât et-Tevzerî (684/1282), **'Ucâletü'r-Reviyye fî Tesmîti'l-Kasîdeti'l-Nahviyye**: İngiltere müzesi 1393 numarada bulunduğu söylenmektedir⁶⁵.
4. Ömer b. Îsâ b. Nasr el-Kûsî (721/1321)'nin tahmisi⁶⁶.
5. Takiyyüddîn Abdullâh b. Muhemmed el-Haneî (778/1376)'nin tahmisi.⁶⁷
6. Ahmed b. Süleymân el-Yemenî (882/1467)'nin tahmisi.⁶⁸
7. İbn Melîk (917/1511)'in tahmisi: Brockelmann bu tahminin (Berlin:7640; İskenderiyye, Fünûn, 187, No:2; Vatikân 3/1184, No:8)'de bulunduğunu haber vermektedir⁶⁹.
8. Muhemmed es-Sağîr Davûd (1137/1725)'un tahmisi.⁷⁰
9. Ahmed b. Âmir b. Abdülvehhâb et-Ta'zî (ö ??)'nin tahmisi: bilinen tek yazma nüshasının (Bodliyan, No: 7641)'de bulunduğu söylenmektedir⁷¹.
10. **el-La'âli'ü'l-Mübahrace fî Tahmîsi'l-Münferice**: Brockelmann, Sellâm b. Ömer el-Müzâhî'nin bu başlık altında el-Kasidetü'l-Münferice'nin sekiz adet tahmisini bir araya getirdiğini, bu eserin

⁶³ Ebü'l-Abbâs el-Gabrîni (ö:714), **Unvânu'd-Dirâyefîmen Urife mine'l-Ulemâ fi'l-Mi'eti's-Sâbika bicâye**, thk. Adil Nüveyhiz, 2.bs (Beyrût: Dârül-ufukî'l-cedîde, 1979),326-332.

⁶⁴ Bkz. el-Busravî, **age**, 29.

⁶⁵ Bkz. **age**.

⁶⁶ Bkz. **age**, 30.

⁶⁷ Bkz. **age**, 29.

⁶⁸ Bkz. **age**.

⁶⁹ Brockelmann, **age**, c.5, s.113.

⁷⁰ Bkz. el-Busravî, **age**, 29.

⁷¹ Brockelmann, **age**, c.5, s.113.

bilinen bir yazma nüshası Berlîn 7642 numarada bulunduğunu söylemektedir⁷².

11. Ebû Bekr b. Hamsîn (ö:??)'nin Tahmisi: (İskoryal, 2/1393, No:4)'de bulunmaktadır⁷³.

12. Ebû Abdullâh Muhammed b. Na'îm (ö:??)'in Tahmisi: (İskoryal, 2/1393, No:6)'de bulunmaktadır⁷⁴.

13. Ömer b. Abdullâh el-Kuraşî (ö:??)'nin tahmisi: (Carîr 2003, No:9; Birîl, 2/1148)'de bulunmaktadır⁷⁵.

14. Harputlu Abdülhamîd b. el-Hacc Hamdî (1320/1902)'nin tahmisi⁷⁶.

2.2.2.3. Muarazalar:

Muaraza, bir şairin şiirine başka bir şair tarafından aynı şekil, vezin, kafiye ve redifle şiir yazılmasına denir⁷⁷. Bu kasideye birçok şair tarafından yazılan muarazalardan şu örneklerle yetiniyoruz:

1. Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Rüstüm b. Keylân Şâh (621/1224)'ın muarazası⁷⁸
2. İbnü'l-Fâriz (632/1235)'in muarazası: İsmail Ankaravî, Münferice şerhinde İbnü'l-Fâriz'in Kasîde-i Cîmiyye'si Münferice kasidesine nazire olarak yazdığını söylemektedir. Bu konuda şöyle der: “ve bu kasideye nazîre olan Cîmiyyesinde dir ki (بيت):

⁷² age, c.5, s.113-114.

⁷³ age, c.5, s. 114.

⁷⁴ age.

⁷⁵ Age.

⁷⁶ Bkz. Elmalî, age, 49.

⁷⁷ Ahmet eş-Şâyib, *Târîhü'n-Nekâ'iz fi'ş-şî'ri'l-'Arabiyyi'l-Kadîm*, 2. bs (Beyrût: Dârül-kütübi'l-'ilmiyye, 1999), 7.

⁷⁸ Bkz. el-Busravî , age, 27.

79. ”أَصْبَحْتُ فِيكَ كَمَا أَمْسَيْتُ مُكْتَبًا وَلَمْ أَقُلْ جَزَعًا: يَا أَرْمَةُ أَنْفَرَج

(Ben, senin için kederli olarak akşamladığım gibi kederli sabahladım.

Fakat sabırsızlanıp “ey sıkıntı, ferahla” hiç demedim)

3. Alâuddîn b. İsmâîl b. Yûsuf el-Kûnavî et-Tebrîzî (729/1329)’nin muarazası⁸⁰.
4. Abdülğani en-Nâblusî (1143/1730)’nin muarazası: bu muarazanın tek nüshası (Berlîn: 7654, No:1)’de bulunmaktadır⁸¹.
5. el-Kutb el-Bekrî diye bilinen Mustafâ b. Kemâlüddîn b. Alî el-Bekrî (1162/1749)’nin muarazası: bu muaraza’nın iki nüshası Berlîn:5651-7652 numaralarda bulunmaktadır.⁸²
6. Nakşebendî tarîkatının şeyhi olan Bahâuddîn b. Hâlid en-Nakşebendî (1242/1842)’nin muarazası⁸³.
7. Mahmûd Bayram et-Tûnusî (1310/1893)’nin muarazası⁸⁴.

2.2.2.4. Taştîrler:

- **et-Tuhfetü’l-Behice fî Tazmîni’l-Münferice:** Ebü’l-Fadl Muhammed b. Ahmed b. Eyyûb ed-Dımeşkî (905/1499)’nin eseridir. Bu eserin adı şerhler arasında zikredilmişti. Çünkü yazar şair, hem Münferice’yi taştîr etmiş hem de onu şerh etmiştir. Bu eserin bilinen yazma nüshası Berlin : 7463 numarada bulunmaktadır⁸⁵.

⁷⁹ Bkz. (4b. vr).

⁸⁰ Bkz. el-Busravî, **age**, 27.

⁸¹ Brockelmann, **age**, c.5, s. 114.

⁸² **Age**.

⁸³ Bkz. el-Busravî, **age**, 28.

⁸⁴ Bkz. **age**.

⁸⁵ Bkz. Brockelmann, **age**, c.5, s. 113; el-Busravî, **age**, 22.

Ayrıca, Brockelmann, Hüseyin b. As'ad el-Hüseynî ed-Dahitân adlı bir şahsın bu kasideyi Farsça'ya tercüme ettiğini, söz konusu tercümenin Cûta kütüphanesinde 9 numarada bulunduğunu söylemektedir⁸⁶.

2.2.3. Klasik Türk Edebiyatında Kasîde-i Münferice:

Yazıldığı dönemden itibaren Arap edebiyatında çok önemli bir yer kazanan bu kaside klasik Türk edebiyatında da çok önemli bir yere sahiptir. Nitekim kendisine Türkçe bir tahmis yazılan bu kaside manzum olarak Türkçeye tercüme edilmiş ve birçok şarih tarafından Türkçe olarak şerh edilip en çok şerh edilen kasidelerden biri olmuştur. Bu bölümde bu şerhler, tercümeler ve tahmisten söz edilerek Münferice'nin klasik Türk edebiyatındaki yerine ışık tutmaya çalışılmaktadır.

2.2.3.1. Üzerinde Yapılan Türkçe Şerhler⁸⁷:

1. Le'âlî, Ahmed b. Mustafa, (ö. 1563), **Şerh-i Kasîde-i Münferice:**

Daha ziyade şerh ve tercümeleri ile bilinen Le'âlî mahlaslı Ahmed b. Mustafâ'nın Münferice kasidesine Türkçe şerh yazdığı haber verilmektedir⁸⁸.

⁸⁶ Brockelmann, *age*, c.5, s.113.

⁸⁷ Sadık Yazar birçok katalog ve kütüphaneyi tarayarak Türkçe şerhleri tespit edip hakkında detaylı bilgi vermiştir. Biz de bu bölümü hazırlarken büyük oranda onun çalışmasında yer alan Kasîde-i Münferice şerh ve tercümelerini konu eden bölümden yararlandık. Bkz. Sadık Yazar, **Anadolu sahası klasik Türk edebiyatında Tercüme ve şerh geleneği**, (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011), 562-571.

⁸⁸ Ali Rıza Karabulut, **Kayseri Raşid Efendi Eski Eserler Kütüphanesindeki Türkçe, Farsça Arapça Yazmalar** (Kayseri, Mektebe Yayınları, 1995), 31.

2. Yahyâ b. Abdullâh (XVII. yüzyıl –I. Ahmed devri-), **Şerh-i**

Kasîde-i Münferice:

Şarih, şerhine kısa bir hamdele ve salvele ile başlar. Adını zikrettikten sonra, eser yazarlar arasına girip hayırla anılmak maksadıyla Münferice’yi şerh ettiğini belirtir. Ardından da kaynak metnin yazarı, yazılış sebebi ve faziletleri hakkında kısaca bilgi verir. Daha sonra bahsi geçen kasideyi şerh etme sebebini açıklayan Yahyâ b. Abdullâh, verdiği bilgilere göre kendisine verilen bir mansıba vâlîlerden biri engel olunca sıkıntı içine düşmüştür. Bu halde “*bâ’is-i infirâc-ı gumûm ve’l-âlâm*” olmak maksadıyla bahsi geçen kasideyi şerh eder.

Bu girişten sonra kaynak metni beyit beyit şerh etmeye başlayan şârih, şerh edeceği beyti kaydettikten sonra, geniş açıklamalarla beyti şerh etmeye çalışır. Bunu yaparken birçok ayet ve hadislerle yer veren şârih, yer yer konudan uzaklaşmaktadır.

Yahyâ b. Abdullâh eserinin hâtıme bölümünde şerhini 7 Zilhicce 1009/1600’da tamamladığını da ifade etmektedir.

(Süleymaniye Ktp. H. Hüsnü Paşa 1035 numaradadır. Eserin bir diğer nüshası da Tire Necip Paşa Ktp. 402 numarada bulunmaktadır).

3. Abdullâh b. Hayreddîn Bergamavî (ö. 1617), **Şerh-i**

Kasîdetü’l-Münferice:

Sadık Yazar bu eser ile ilgili şunları söylemektedir:

“Îzâhu’l-Meknûn”da kadı olduğu söylenen Bergamalı Abdullâh’ın Kasîde-i Münferice’ye Türkçe bir şerh yazdığı söylenmektedir. Ancak araştırmalarımız sırasında bu ismin yer aldığı bir şerh ile karşılaşılmamıştır. Aşağıda şârihi belirsiz olarak değerlendiren Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar 4166/4 numaradaki Münferice şerhi kütüphaneye kaydında bu zata atfedilmişse de tarafımızdan

yapılan inceleme neticesinde bahsi geçen nüshada bu isme dair bir bilgi bulunmamıştır”⁸⁹

4. Hüseyin b. Rüstem ? (XVII. yüzyıl – Hâfız Ahmed Paşa devri-), **Şerh-i Kasîde-i Münferice**

Yazma eser kütüphanelerinde birçok nüshası görülen bu şerhin çoğu nüshasında müellifin adı kaydedilmemiştir. Ancak aynı eserin Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar 1402 numaradaki nüshasında müellif olarak Hüseyin b. Rüstem ismi çok açık bir şekilde kaydedilmiştir. Bununla birlikte bu şerhin İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi’nde TY 2342 numarada bulunan nüshasında ise müellifin adı Nahîfî olarak kaydedilmiştir.

Şerhin başındaki dibaceden anlaşıldığına göre, Hâfız Ahmed Paşa’nın hac maksadıyla Mısır’a uğraması üzerine, şarihten bu kasideyi Türkçe şerh etmesini istemesi üzerine kaleme alınmıştır. İbnü’n-Nahvî’nin kısa tercüme-i hâli ve kasidesini yazma sebebinin açıklanışından sonra bahsi geçen kasidenin vezni ve faziletleri hakkında bilgi verilir.

Söz konusu şerhte, kaynak metin beyit beyit şerh edilirken her beytin şerhi “*el-lügat*”, “*el-İ’râb*” ve “*el-Ma’nâ*” şeklindeki üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde beyitteki kelimeler; okunuşları, sarftaki yerleri ve sözlük anlamları bakımından tahlil edilir. İkinci bölümde kelimelerin cümle içindeki konumları, aldıkları harekeler ve bunların sebepleri anlatılır. Üçüncü bölümde ise önce, kaynak beyitteki anlam derli toplu bir şekilde Türkçeye aktarıldıktan sonra, burada kastedilmek istenen anlam uzun uzun açıklanır. Bu açıklama esnasında, şarihin yoğun olarak ayet, hadis, kelâm-ı kibâr ve muhtelif şairlerden şiirler alıntılarla görülmektedir. Alıntılanan şiirler içinde şarihin kendisine ait olan beyit veya kıt’alar da bulunmaktadır.

⁸⁹ Bkz. Yazar, **age**, 563.

5. Rüsûhî, İsmâîl b. Ahmed Ankaravî (ö.1631), **Hikemü'l-Münderice fî Şerhi'l-Münferice:**

Tezimizin asıl konusunu oluşturan bu şerh, ayrı bir bölümde değendirilecektir.

6. (Şârihi belirsiz, IV. Murâd devri-), **Şerh-i Kasîde-i Münferice:**

Nüshası Süleymaniye Ktp. Laleli 3657 numarada 128b-137a arasında bulunan bu şerh, Arapça olan bir girişle başlar. Adını vermeyen şârih bu bölümde önce kısa bir hamdele ve salvele bölümüne yer verir; ardından da IV. Murâd'ı (Sultân Murâd b. Sultân Ahmed b. Sultân Mehmed) metheder. Münferice kasidesinin açıklanmaya muhtaç olduğunu söyleyen şârih Türkî bir şerh kaleme aldığını ifade ederek şerhine başlar. Önce kaynak metni sürh mürekkep ile belirgin bir şekilde verir. Daha sonra beyitte geçen bazı kelimeleri i'râbını da vererek Türkçeye aktarır. Son olarak “*hâsıl-ı ma'nâ*” başlığı ile beytin anlamını geniş bir şekilde Türkçeye aktarır.

7. İlmî, Ebü'l-Hayr Ahmed b. İsmâîl (ö. 1699'dan sonra), **Şerh-i Kasîde-i Münferice:**

Bu eser, Mısır Milli Ktp. Mecâmî Türkî Talat 172 numarada kayıtlıdır. Hazırlanan katalogda verilen bilgiye göre eser 1112/1699 yılında tamamlanmış olup 20 yapraktan oluşmaktadır. Şerhin başında eserin sunulduğu Alî Ağa'nın nazmen yapılmış medhi bulunmaktadır.

8. Ahmed Efendi (?), **Şerh-i Kasîde-i Münferice:**

Hayatı hakkında fazla bilgiye sahip olunamayan Ahmed Efendi'nin şerhini ne zaman yazdığı bilinmemektedir. Ancak eserin sonunda yer alan istinsah tarihine göre, şerhin en azından 1093/1682 tarihinden önce yazılmış olması gerekir. Eserinin Arapça girişinde; insanlar arasında meşhur olan Kasîde-i Münferice'ye, zorluklarını gideren bir şerh bulamadığı için söz konusu kasideyi Türkçe şerh etmeye karar verdiğini söyleyen Ahmed Efendi, şerhinin Münferice'yi okuyana kolaylık sağlaması ve faydasının herkesi kapması dileğinde bulunmaktadır. Eserini Musâhib Mustafa Paşa için yazdığını söyleyen şarih, bu paşanın hangi Mustafa Paşa olduğuna dair bir ipucu vermemektedir.

Kısa bir girişten sonra şerhine başlayan Ahmed Efendi, Münferice'yi beyit beyit şerh etmektedir. Önce kelimelerin okunuşları ve sözlük anlamlarını veren şarih daha sonra “*hâsıl-ı ma'nâ*” başlığıyla da beyitleri düz bir cümle ile Türkçeye tercüme eder. (Süleymaniye Ktp. Kasidecizâde 105).

9. Ebü'l-İsme Mustafâ İsâmeddîn Üsküdârî (ö.1788), **Şerh-i Kasîdetü'l-Münferice:**

Mustafâ İsâmeddîn bu şerhine başlamadan evvel, Arapça bir dibace ile şerhi hakkında bilgi verir. Münferice'yi okumak isteyenlere kolaylık olması için eserini Türkçe kaleme aldığını söyleyen şârih, şerhinde kaynak metnin i'rabını ortaya çıkarıp lafız ve manasını tahlil ettiğini ifade eder. Meramını bu şekilde ifade eden Mustafa İsâmeddîn, daha sonra diğer Münferice şerhlerinde görüldüğü gibi, kaynak metnin yazarı ve kasidesi hakkındaki klişeleşmiş bilgiler verip şerhine başlar.

Şerhinde, önce kaynak metindeki kelimeleri gramer bakımından tahlil edip i'râbları hakkında bilgi veren şarih, bu bölümde söz konusu kelimelerin anlamlarını da dikkatli bir şekilde ele alır. Bazen isim vermeden kendisinden önceki Münferice şerhlerinde yapılan hatalara değinen şarih bu hataların doğru şekillerini de belirtir.

“*m’anâ-yı beyt*” başlığı altında kaynak beyti düz bir şekilde Türkçeye tercüme eden şarih daha sonra bu tercümesini biraz daha açar.

Mustafâ İsâmeddîn’in şerhini, diğer Münferice şerhlerinden ayrılan yönü, kaynak beytin Türkçeye aktarıldıktan sonra belagat yönünden ele alınmasıdır. Şarih bu bölümde, kaynak beyitteki edebî sanatları tespit edip bunları açıklamaktadır.

(Süleymaniye Ktp. H. Hüsnü Paşa 774 numaradır. Eserin müellif hattı nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi 1600 numarada bulunmaktadır)

10. Hacı Hüseyin b. Hacı Mehmed -Müftî-i Sakız-, (ö. 1809’dan sonra), **Şerh-i Metîn ü Akvâ (Şerh-i Kasîde-i Münferice):**

Hacı Hüseyin Efendi, eserinin girişinde kendisi hakkında uzunca bilgi vermektedir. Başta Hâfız Mehmed b. Üveys et-Tosyevî hazretleri olmak üzere birçok âlimden ders aldığını söyleyen şarih kırk seneyi aşkın bir süreden beri Sakız Ada’sında olduğunu söylemektedir. Muhtelif konularda birçok eser yazdığını söyleyen Hüseyin Efendi bu eserlerin isimlerini ve konularını da kaydetmektedir. Bu kadar çok eser yazmasına karşın gönlünde Kasîde-i Münferice’ye de bir şerh yazma düşüncesi içinde iken, Sakız Ada’sına Mustafa Paşa’nın geldiğini ve yaptığı dînî meclislerde kendisinden bazı kasidelerin kıraatini istediğini, bu arada Münferice’nin de kıraatini isteyince kasideyi tercüme ve şerh etmeye karar verip başladığı söylemektedir.

Hacı Hüseyin Efendi eserini 1224/1809 tarihinde bitirdiğini ifade ederek esere **Şerh-i Metîn ü Akvâ** ismini verdiğini bildirmektedir.

Hacı Hüseyin Efendi’nin şerh yöntemi ise, klâsik şerh geleneğine bağlı olmakla birlikte birkaç yeniliği de hâvîdir. Şarih mukaddimede belirttiği hususları uygulamaya koymuş ve Münferice’yi geniş bir şekilde şerh etmiştir. Kasideyi beyit beyit şerh eden Hüseyin Efendi, orijinal metni verdikten sonra beyitteki kelimeleri gramer bakımından tahlil etmektedir. Bu tahliller geniş olup kelimelerin birçok

özelliği ile ilgili açıklamaları havidir. Şarih bundan sonra ele aldığı beyti, belagat yönünden incelemektedir. Beyti fesahat yönünden değerlendiren şarih daha sonra beyitteki edebî sanatları tespit edip bunları açıklamaktadır. Şarih son olarak “*hâsıl-ı ma’nâ*” başlığı altında beytin anlamını geniş bir şekilde açmaya çalışmaktadır. Şarih bu bölümde birçok kaynaktan alıntı yapmaktadır.

(Atıf Efendi Ktp. 2175/2. eserin bir diğer nüshası Süleymaniye Ktp. Tercüman 338 numarada bulunmaktadır).

11. (Şârihi belirsiz), **Şerh-i Kasîde-i Münferice:**

Süleymaniye Ktp. Giresun Yazmalar 297 numarada 111a-163b yaprakları arasında yer alan bu şerhin kime ait olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Herhangi bir giriş olmaksızın başlayan şerhde önce kaynak metin hareketli ve üstü çizili bir şekilde verilmiştir; daha sonra “*emmâ ma’ânî’l-müfredât*” başlığı ile beyitteki sözcüklerin Türkçe karşılıkları verilir. “*emme’l-i’râb*” başlığı ile de beyit gramer yönüyle incelenir. “*Ma’nâ-yı beyt*” başlığı ile ise önce beyti Türkçeye aktaran şârih ardından da beyti genişçe şerh etmektedir.

Eserin kim tarafından yazıldığına dair bir bilgi bulunmadığı gibi yazılış tarihine yönelik olarak da herhangi bir kayıt yer almamaktadır.

12. (Şârihi belirsiz), **Şerh-i Kasîde-i Münferice:**

Bu şerhin yazarı belli değildir. Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar 4166/4 numaradaki nüshada yazar adında Bergamalı Abdullâh b. Hayreddîn adı kayıtlı ise de eserde bu bilgiyi teyit edecek bir bilgi yoktur.

Eser kısa bir hamdele ve salvele bölümünden sonra kasidenin yazarı İbnü’n-Nahvî hakkında bilginin verildiği bir bölümle devam eder. Daha sonra şerhin

yazılmasına sebep olan vezir methedilir ki bu vezirin ismi zikredilmemiştir. Şârih eserinin, bu vezirin isteği üzerine kaleme alındığını söylemektedir.

Bu kısa girişten sonra şerhine başlayan şârih önce kaynak metne yer verir. Ardından “*ma’âni’l-müfredât*” başlığı ile şerh edeceği beyitte geçen kelimelerin anlamlarını verir. “*el-i’râb*” başlığı ile de beyti gramatik özellikleri bakımından açıklayan şârih daha sonra “*ma’nâ-yı beyt*” başlığı ile ele aldığı metnin Türkçe toplu bir tercümesini yapar. Bu tercümeyle yetinmeyen şârih beytin anlamını daha da genişletmek ve sarîh hale getirmek için bazı yorumlarda bulunur. Yer yer beyitte geçen edebî sanatları tespit edip bunların nasıl meydana geldiğini açıklar.

13. (şarihi belirsiz), **Şerh-i Kasîde-i Münferice:**

Süleymaniye Ktp. Reşîd Efendi 815 numarada bulunan bu şerh, tamamıyla Arapça olan iki cümlelik bir hamdele ve salve bölümü ile başlar. Bu bölümden sonra Kasîde-i Münferice’nin nâzımı Nahvî ve onun kasidesi hakkında bilgi verilir. Kasidenin aruz ve kafiyesi gibi biçimsel bilgileri üzerinde de duran şârih daha sonra şerhine başlar. Önce beyitteki kelimeleri gramer bakımından açıklayıp bunların Türkçe karşılıklarını verir. “*el-ma’nâ*” başlığı ile de önce beytin anlamını toplu olarak Türkçeye aktarmakta ardından da beytin anlamını daha anlaşılır kılmaya çalışmaktadır.

Yaklaşık 30 yapraktan oluşan bu şerh, ismini vermeyen şârihin kırk sayısı üzerine bazı açıklamalar yaptığı bir hâtîme bölümü ile son bulur.

2.2.3.2. Türkçe Tercümeleri⁹⁰:

1. İbrâhîm Nazîr (ö. 1774), **Manzûm Tercüme-i Kasîde-i Münferice.**

⁹⁰ Bkz. Yazar, **age**, 572-573.

2. Salâhî, Abdullâh Selâhaddîn Uşşâkî, (ö.1782), **Tercüme-i Kasîde-i Münferice:**

Aruzun **fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün** kalıbıyla kaleme alınan tercüme yâ harfi ile kafiyeleşmiştir.

İlk beytin tercümesi:

İrişe şâdî sana müştâd ola gam şiddeti

Gam şebi i'lâm idüp gün gibi açar kürbeti (96a)

Son beytin tercümesi:

Hürmetine bunların yâ Rab niyâzum kıl kabûl

Hüzn-i gamdan kıl berî gönder ferecle nusreti (97a)

(Süleymaniye Ktp. Uşşâkî Tekkesi 300).

3. Ebûbekir Kânî (ö. 1792), **Tercüme-i Kasîde-i Münferice:**

Kânî'nin Dîvânı'nda yer alan bu tercümede Kânî mahlası geçmemekle birlikte onun şiirleri arasında yer alması dolayısıyla ona atfedilmiştir.

İlk beytin tercümesi şu şekildedir:

Lâbüd gam olur bir gün gidici

Gice sonına gündüz gelici (6a)

Son beytin tercümesi ise şu şekildedir:

Yâ rabbi onların hürmetlerine

Ta'cîl ile vir nasr u fereci (8b)

(Millet Ktp. Ali Emîrî Manzum 78 numarada 6a-8b)

4. (Mütercimi belli olmayan), **Tercüme-i Kasîde-i Münferice:**

Millet Kütüphanesi Ali Emîrî Manzum 644 numarada 30b-31a yaprakları arasında bulunan bu tercümenin kime ait olduğu yazılı değildir. Kaynak metindeki her beytin yine birer beyitle tercüme edildiği çeviride biri çeviri metni biri de orijinal metinden oluşan 6 sütun bulunmaktadır. Çeviride 38 beytin tercüme edildiği görülmektedir.

Tercümenin ilk beyti:

Ey ğam katı ol iresin ferece

İrişdi gicen subh-ı belece

2.2.3.3. Türkçe Tahmisleri:

Hüseyin Elmalı, yazarı belli olmayan Türkçe bir tahmis tesbit etmiştir. Bu konuda şunları söylemektedir: “Yine tarafımızdan tesbit edilen bu tahmisin, yazarı belli değildir. İlk sayfasında: (.. Fudaladan bir zat tahmis eylemiştir. Her kim sabah namazından sonra bir defa okursa sıkıntısı def ola. Denenmiştir) sözü yazılıdır. H.1290 da Hüseyin Remzî’ni hattıyla basılmıştır. Tahmisleri Türkçe olarak yapılan bu eserin ilk tahmisi şöyledir:

سندن بولورز فیض و فرجی

ای شاهدِ غمِ ای دلِ آلیجی

اشتدّی ازمّه تنفرج

مصباح فرجدر هر خَرَجی

⁹¹. ”قَدْ آذَنَ لَيْلِكَ بِالْبَجِّ

⁹¹ Bkz. Elmalı, age, 49-50, alıntındaki tahmisin transkripiyonu şöyledir:

Ey şâhid-i gam! ey dil alıcı

Senden buluruz feyz u fereci

Mısbâh-ı ferecdür her haracı

İşteddî ezmetü tenfericî

Kad âzene leylüki bi'l-belecî

3. İSMAİL ANKARAVÎ VE HİKEM-İ MÜNDERİCE FÎ ŞERHİ'LMÜNFERİCE'Sİ:

3.1.İsmail Ankaravî⁹²:

3.1.1. Hayatı:

Mahlas, nisbe ve tarikatı ile beraber tam adı Hazret-i şarih İsmail b. Ahmed Rusûhî el-Bayramî el-Mevlevî⁹³ olan Ankaravî, yaklaşık olarak XVI. yüzyılın ikinci yarısında Ankara'da dünyaya gelmiştir. Doğum yerine nisbetle “Ankaravî” diye anılmış, yazdığı Mesnevî şerhinin kendisine sağladığı şöhret sebebiyle “Hz. Şârih” ünvanını almıştır.

Ankaravî, tasavvufî hayata yönelmeden önce doğum yeri olan Ankara'da dini ilimleri tahsil etmiş, bu arada Arapça ve Farsça'yı da bu dillerde şiir yazabilecek seviyede öğrenmiştir. Daha sonra o dönemde Ankara ve çevresinde yaygın olan

⁹² Osmanlı dönemi şerh geleneğinin özellikle de Türkçe şerh geleneğinin önemli temsilcilerinden biri olan İsmâîl Ankaravî'nin hayatı, eserleri ve tasavvufî kişiliği hakkında Türkiye'de yapılmış birçok araştırma bulunmaktadır. Biz bu araştırmalarda geçen bilgileri aynen tekrarlamaktan imtina ederek Ankaravî'nin hayatı hakkında kısa bilgiler vererek Semih Ceyhan'ın aşağıdaki çalışmasında yer alan eserlerinin kronolojik listesini vermekle iktifa edeceğiz. Türkiye'de İsmail Ankaravî hakkında yapılan çok önemli iki çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalarda Ankaravî'nin hayatı, eserleri, tasavvufî görüşleri ve şârihliği üzerinde tafsilatlı bilgiler bulunacağı gibi, onun hakkında yapılan araştırmalar için de bu iki çalışma geniş bir bibliyografya sunmaktadır. Bkz. Erhan Yetik, **İsmail-i Ankaravî: Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri** (İstanbul, işaret yayınları, 1992); Semih Ceyhan, **İsmail Ankaravî ve Mesnevi şerhi**, (Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005), 42-285.

⁹³ Ceyhan, **age**, 48.

Bayramiyye tarikatına giren Ankaravî bu tarikatta şeyhlik makamına kadar yükseldiği, hatta Mevlevîliğe intisab etmeden evvel onun Halvetiye tarikatından da icazet aldığı bilinmektedir. Bir ara tedavi maksadıyla gittiği Konya’da Mevlevî dergâhının şeyhi Bostan Çelebi (1040/1630) ile tanışarak onun irşadıyla Mevlevî tarikatına intisab etmiştir. Kısa zamanda bu tarîkatın adab ve erkânını öğrenip tarikattaki sülukünü tamamlamış ve nihayet 1019/1610 tarihinde İstanbul Galata Kulekapısı Mevlevîhanesi’ne şeyh olarak gönderilmiştir. Vefatına kadar şeyhliğini yaptığı Galata Kulekapısı Mevlevîhanesi’nin yapılış tarihine 897/1491 delalet eden “er-Rusûhî” kelimesini, “Rusûhî” şeklinde şiirlerinde mahlas olarak kullandığı için kendisinden “Rusûhî Dede” diye de sözedilmiştir.

Galata Kulekapısı Mevlevîhanesi’nde şeyhlik yaptığı bu süre içinde birçok değerli eserler kaleme alan ve bu sayede devrinin önde gelen âlimleri ile tasavvuf büyüklerinin saygısını kazanan Ankaravî, vefatından önce Kadızâdeliler denilen bir tarikatın mensublarının hücumlarına maruz kalmıştır. Her fırsatta Mevlevilere taş atan bu zümre ile çok urğaşmıştır. *Hüccetü’s-Semâ’* ve *er-Risâletü’t-Tenzîhiyye fî Şe’ni’l-Mevleviyye* adlı eserlerini bu mücadele esnasında telif etmiştir.

XVII. yüzyılın değerli âlimlerinden biri olup hem âlim hem de ârif bir kişiliğe sahip olan Ankaravî’den Evliyâ Çelebî “mana denizi” diye bahseder.

Pek çok ilimde söz sahibi, sufi ve muhaddis olarak tanıtılan ve içinde bulunduğu yüzyılın gözde şahsiyeti olmuş olan İsmail Ankaravî, 1040/1631 tarihinde Hakk’ın rahmetine kavuşur. Vefatına “İhtâm” ve “irtihâl-i ‘irfân” ifadeleriyle tarih düşürülmüştür. Vasiyeti doğrultusunda Galata Kulekapısı Mevlevîhanesi haziresine defnedilmiştir. Daha sonra kabri üzerine bir türbe inşa edilmiştir⁹⁴.

⁹⁴ Bkz. Erhan Yetik, “Ankaravî İsmail b. Ahmed Rusûhî” **D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.3:119-121.

3.1.2. Eserleri⁹⁵:

İslamî ilimlerin birçoğunda kendisini yetiştirmiş olan Ankaravî ömrünün son dönemine kadar eli kalem tutan sufilerin büyüklerinden olmuştur. Arapça, Farsça ve Türkçe yazdığı tasavvufî eserlerinin dışında Arap dili-edebiyatı ilimlerinden belâğat, bedi'-beyân, ve inşâ'ya dair yazdığı *Miftâhu'l-Belâğâ ve Misbâhu'l-Fesâha*, hadis ilmine dair yazdığı *Şerh-i Ehâdis-i Erba'în* ve tefsire dair kaleme aldığı *Fâtîha Tefsiri Fütûhât-ı 'Ayniyye*, İsrâkî felsefeye dair Sühreverdi'nin (ö. 587/1191) *Heyakilu'n-Nûr* adlı eserine yazdığı şerh olan *Îzâhu'l-Hikem ve Misbâhu'l-Esrâr*'ı bunu kanıtlamaktadır.

Ankaravî'nin ilmî hayatının göstergesi olan telif hayatını kronolojik olarak kaydeden Sahih Ahmed Dede'dir. Bu kornolojiden Semih Ceyhan şu cümlelerle bahsetmektedir:

*“Bu kronoloji, Ankaravî'nin kaleme aldığı eserlerin orijinal nüshalarıyla karşılaştırıldığında yazım tarihi gibi bazı açılardan problemler taşısa da, telif sürecinin mahiyeti hakkında bizlere açıklayıcı bilgiler sunmaktadır. Buna göre ilmî hayatının ilk dönemlerinde **Mesnevî** şerhine dayanak teşkil edecek, **Mesnevî** üzerine müstakil etüdleri bulunmaktadır. Daha sonraki dönemlerde **Mesnevî Şerhi**, **Minhâc** ve **Minhâc** dayanaklı eserler başta olmak üzere, diğer temel İslâmî ilimlerde telif çalışmasında bulunan müellif, hayatının son kısmında en önemli eserlerinden biri olan **Mesnevî** şerhi ile **Minhâc** 'ı cem' ettiği **Nisâb-ı Mevlevî**'yi ve VII. cilde yönelik çalışmalarını kaleme alır”⁹⁶*

Yıl	Eser
1015/ (1606-1607	Îzâhu'l-Hikem (Heyâkulu'n-Nûr Şerhi) Ankara'da telif

⁹⁵ Bkz. Ceyhan, **age**, 56-58.

⁹⁶ Ceyhan, **age**, 57.

1017/ (1608-1609)	Simâtü'l-Mûkinîn (Mesnevî'nin I. cild dîbâcesinin Arapça şerhi) Konya'da seyr ü sülûku esnasında telif
1017/ (1608-1609)	Câmi'u'l-Âyât (VI cilt Mesnevî'de geçen âyet ve anlaşılması müşkil beyitlerin şerhi) Konya'da seyr ü sülûku esnasında telif ve sülûkundan sorumlu Ebû Bekir Çelebi'ye ithâf
1021/ (1612-1613)	3 günde 21 aded risâle telif etti?
1024/ (1615-1616)	Kasîde-i Tâiyye Şerhi'ne başladı.
1025/ (1616/1617)	Kasîde-i Tâiyye Şerhini tamamladı.
1025/(1616/1617)	Cenâhu'l-Ervâh'a başladı.
1026 /1617	Hüccetü's-Semâ''ı telif etti.
1026 /1617	Risâletü Hakki's-sSemâ'ı Mevlevî'yi telif etti?
1026 /1617	Minhâcu'l-Fukarâ'ya başladı.
1028/ (1618-1619)	Minhâc'ı tamamladı.
1028/ (1618-1619)	Fâtihu'l-Ebyât ve Mesnevî dibâcesi şerhine başladı.
1028/ (1618-1619)	Mesnevî beyitlerini içermeyen “mim” sürhlu Mecmû'atü'l-Letâif ve Matmûratü'l-ma'ârif adlı Mesnevî şerhine başladı.
1031/(1621-1622)	Şerh tamamlanıp, Zilhicce sonunda şerh hem “mim” sürhlu hem de beyitleri içeren şerh tahrîrine başladı.
1033/(1623-1624)	3 cilt Mesnevî Şerhini tamamladı.
1035/(1625-1626)	Fatiha tefsiri olan Fütûhât-ı ‘Ayniyye’ye başladı.
1035/(1625-1626)	4 cilt Mesnevî Şerhini bitirip, V. Cilt şerhinin yarısına geldiğinde VII. Cilt zuhûr etti.
1037/(1627-	Şerh-i Ahâdîs-i Erba'în'i telif etti.

1628)	
1037/(1627-1628)	Fütûhât-ı ‘Ayniyye’yi tamamladı.
1037/(1627-1628)	Risâletü’t-Tenzîhiyye fî Şe’ni’l-Mevlevîyye’yi telif etti.
1037/(1627-1628)	VII. cilt Mesnevî Şerhine başladı. Şerhin yarısına geldiğinde yarım bıraktığı V. Cilt şerhine tekrar geri döndü.
1040/(1630-1631)	Kasîde-i Hamriyye-i Mîmiyye’yi şerhetti.
1040/(1630-1631)	Zübdetü’l-Fuhûs fî Nakşi’l-Fusûs’u telif etti.
1040/1631	Kasîde-i Münferice’yi şerhetti.
1041/1631	Nisâbu’l-Mevlevî’yi (Minhâc’ın Farsça elifbâ’sı) telif etti.
1041/1631	Tuhfe-i Şâhidî’yi şerh etti
1041/1631	Hall-i Müşkilât-ı Mesnevî’yi telif etti.
1041/1631	VII. cild şerhini tamamladı.
1041/1631	Risâle-i Mebde u Me’âd’ı telif etti?

3.2.Hikem-i Münderice fî Şerhi'l-Münferice:

3.2.1. Genel Bilgiler

İsmail Ankaravî bu şerhine başlamadan evvel, konuya münasip bir Arapça hamdele ve salvele ile başlamış, ardından da şerhini kaleme alma sebebini açıkladığı bir bölüme yer vermiştir. Bu bölümde Ankaravî, İbnü'l-Fâriz'in *et-Tâiyye* ve *el-Hamriyye* üzerine yaptığı şerhi gören dostlarının bu şerhi çok beğendiğini ve *Kasîde-i Münferice*'ye de böyle bir şerh yazmasını istemeleri üzerine bu kasidenin şerhini kaleme aldığını söylemektedir. Müellif dostlarının bu isteğini, işlerin çokluğu ve durumun müsait olmaması nedeniyle önce reddettiğini; ancak daha sonra ısrarlara dayanmayıp kasideyi şerh etmeye karar verdiğini ifade etmektedir.

Ankaravî'nin bu şerhini yazarken anlattığı yazılış sebebi, kendisinin İbnü'l-Fâriz'in *Hamriyye*'si şerhinde açıkladığı sebeple aynıdır. Nitekim Ankaravî, adı geçen kasidenin serhinin girişinde “*İbnü'Fâriz'in et-Tâiyye'sini şerh ettikten sonra arkadaşlarının ısrarı ile bu kasidenin (Hamriyye kasidesinin) de şerhini yaptığını söylemiştir*”⁹⁷.

Ankaravî'nin iki eserini yazma nedenini açıklarken kendi iradesi dışında gerçekleşen aynı olaydan söz etmesi; adı geçen iki eserin yazılış sebebi olarak anlattığı olay, bazı Mesnevi yazarlarının eserlerini yazarken sıradıkları sebeplerden pek farklı olmaması nazar-ı itibara alındığında şarihin ileri sürdüğü sebep, eserinin yazılmasının gerçek sebebi olmadığını düşündürebilir. Dolayısıyla bu şerhin yazılmasının asıl nedenini, şarihin anlattığı olayın dışında bir nedene bağlamak gerekir. Eser hakkında bilgi veren Semih Ceyhân, eserin kaleme alınmasına neden olan bu asıl neden hakkında bizim de katıldığımız şu yorumları yapmaktadır:

⁹⁷ Belâl Abdelmaksoud, *İbnü'l-Fâriz ve İsmail Ankaravî'nin Kaside-i Hamriyye Şerhi*, (yüksek lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000), 33.

“Kasîdeyi yazan İbnü’n-Nahvî’nin eserini yazma maksadıyla aynı kasîdeyi şerh eden Ankaravî’nin maksadları arasında birkaç açıdan benzerlik ilişkisi kurmak mümkündür. Rivâyet edildiğine göre İbnü’n-Nahvî Tevzer dışındayken zorbalar tarafından malının gasbedilmesini duyması üzerine Kasîde-i Münferice’yi sıkıntılı ve kederli insanlar için inşâd etmiştir. Hayatını yazarken belirttiğimiz gibi Ankaravî’nin de başından buna benzer bir hâdise geçmiş, Ankara-İstanbul arasında ticaret yaparken ticârî malları yol kesiciler tarafından yağmalanmış; sermayesi elinden gidince de kendisini sufi yola yöneltmiştir. Ankaravî kasîdeyi şerh ederken İbnü’n-Nahvî ile arasında bu biyografik benzerlikten dolayı bir ünsiyet peyda etmiş olmalıdır. Öte yandan sûfî yolu tercih ettikten sonra da sûfî yolun kesicileri olan Kadızâdeliler (Kâtî’zâdeliler) tarafından da sıkıntıya düşmüş ve vefatına değin elinden tasavvufî sermayesi alınmaya çalışılmıştır. Böyle bir hâlet-i rûhiyye içinde kasîde-i münfericeyi şerh etmesi Ankaravî açısından oldukça anlamlıdır”⁹⁸.

Yine bu girişte Ankaravî eserini, hicret-i nebeviyyenin 1040 Şaban’ının evâilinde (5-14 Mart 1631) yazmaya başladığını ifade eder. Kendisinden önce Münferice’ye yazılmış bir iki Türkçe ve Arapça şerh gördüğünü; ancak bunları yeterli görmediğini ifade ederken bunları taklit etme veya bunlara itiraz yazma yoluna gitmediğini de özellikle vurgular. Eserine *Hikem-i Münderice fî Şerhi’l-Münferice* adını verdiğini söyleyip dua ettikten sonra kaynak metnin nâzımını İbnü’n-Nahvî’nin tercüme-i hâli ve kasidesini yazmasına sebep olan olayı anlatır. Daha sonra eserin veznini değerlendiren şarih, bahsi geçen kasidenin havâssından yani faydaları ve faziletlerinden de bahseder.

Çok kaynaktan yararlanarak yapılan bu şerh, şarihinin kırk sayısı üzerine bazı açıklamalar yaptığı bir hatime bölümü ile son bulmaktadır. Ankaravî eserinin bu bölümünde şerhini Pazar günü, 5 Ramazan 1040 /7 Nisan 1631’da tamamladığını ifade etmektedir.

⁹⁸ Ceyhan, **age** 255.

3.2.2. Şerh Metodu⁹⁹:

Girişten sonra şerhine başlayan Ankaravî, Münferice'nin kırk beytini, klâsik şerh geleneğinde olduğu gibi beyit beyit şerh etmektedir. Şerh edilecek beyit hem harekeli hem de kırmızı mürekkeple yazılarak şerh metninden ayrıt edilmektedir.

Beyitlerin şerhi söz konusu olduğunda diğer birçok şerhte de görüldüğü gibi, şerh üç ana bölümden oluşmaktadır. Ankaravî Münferice şerhinde ilk bölüme başlık koymazken, İbnü'l-Fâriz'in Hamriyye'sinin şerhinde bu bölüme benzeyen bölüm "el-lügat" başlığı altında yer alır.¹⁰⁰

Başlıksız olan bu ilk bölümde, beyitte geçen kelimelerin kökleri, sözlük anlamları bazen de ıstılahî anlamları verilmektedir. Bu bölümde, müellif kaynak metindeki sözcüklerin "binâ" hareketlerini yani bu sözcüklerin okunuşlarını belirtmeye özen göstermektedir. Ancak şerh edilen tüm kelimelerin hareke durumunu vermez. Daha çok okuyucunun hiç karşılaşmadığı ve duymadığı kelimeler ile hareke durumu bir birine yakın olan kelimelerin imlâ özellikleri hakkında bilgi vermeyi yeğlemektedir.

Mesela "sübbâk" kelimesini açıklarken hareke durumunu şu şekilde belirtmiştir:

"... *zamm-ı sîn-i mühmele vü teşdîd-i bâ-ı muvaḥḥade ile sâbıḳuñ cem'idür*"
(16a)

"hicce" kelimesinin imlâ durumunu açıklarken benzer şekilde yazılan "hücece" kelimesine göndermede bulunur:

"(حَجَج): *kesr-i ḥā-yıla sene ma'nāsına olan (حَجَّة)nüñ cem'idür. Millet ü milel gibi bunda (حَجُ) zamm-ı ḥā-yıla (حَجَّة)üñ cem'i olmak hem cā'izdür*" (14a).

⁹⁹ Metnin Şerh metodunun değerlendirilmesi Sadık Yazar'ın tezindeki "şerhlerde usul" adlı bölümünden hareketle yapılmıştır. Bkz. Yazar, **age**, 71-84.

¹⁰⁰ Belâl Abdelmaksoud, **age**, 41-117.

Yine “hucâ” kelimesinin hareke durumumu açıklarken aynı şekilde imla edilen “hicâ” kelimesine de gönderme yapmaktadır:

“(حجى): *bi-zammı 'l-ḥā' ve fethi 'l-cīm ḥaḳīḳ u cedīr ü evlā ma'nāsınadır ...*

(حجى): *kesr-i ḥā-yıla 'aḳl ma'nāsınadır*” (15a)

Bu bölümde şerh edilen sözcükler, gramer özellikleri bakımından açıklanır. Sadece sarf özellikleri dikakate alınarak yapılan bu açıklamalarda; sözcüğün türediği ilk şekil yani “cezir” kök hali, çoğul olma hali, çoğul ise müfret olma hali, türü (isim, mastar, sıfat, zamir, fiil, ism-i fâ'il vb.) ve vezni gibi hususlar açısından tahlil edildiğini görmekteyiz.

“ıktasadet” kelimesini açıklarken türünü, türediği ilk şekli ve vezni şu şekilde belirtilmiştir:

“... ifti'ālūñ fi'l-i māzī-i mü'ennesidür. *Şülāşisi (فَصْد) 'dendür*” (13a).

Yine “mıkdâm” kelimesinin vezni ve türü şu şekilde açıklanmıştır:

“... *ber-vezn-i mif'āl kesr-i mīmle evzān-ı mübālağadandır keşirü'l-iḳdām ma'nāsına*” (27a).

“ma'âsi” kelimesini açıklarken müfret olma hali şu şekilde belirtilmiştir:

“... *ma'siyetüñ cem'idür. ma'siyet: ṭā'atun zıddıdır*” (19a)

“necî” kelimesinin filolojik tahlili şu şekilde yapılmıştır:

“*necā yencū necātenden fe'ıl veznindedür. Aşlında (neciv) idi vāv tarafda vāḳi' olmağla yāya ḳalb olunup yā yā içinde idgām olundı*” (21a).

Alıntılardan görüleceği üzere bu bölümde, sözcüklerin gerek anlam gerekse gramer özellikleri noktasında verilen bilgiler örneklenirken, gibi bu bilgileri kanıtlamak amacıyla genel olarak Kur'ân ayetleri, hadisler, manzum parçaları ile gramer kitaplarında bulunan ve şahit olarak kabul edilen cümleler kullanılmaktadır.

“salât” kelimesinin açıklanmasında bu özellik şu şekilde görülmektedir:
“(22a) ﴿كَمَا قَالَ الْأَعْمَى: وَصَلَّى عَلَى نَفْسِهَا وَارْتَسَمَ¹⁰¹﴾ ...aşlında du’âdur.

“kad” kelimesinin açıklanmasında da bu özelliği şu şekilde görülmektedir:
“... *harf-i tevaḥḥu’ u taḥrībdir, taḥḥik u taḥlīl için dahı isti’māl olunur. Tevaḥḥu’ için olduğına mişāl: (فَدُ رَكِبَ الْأَمِيرُ¹⁰²) didükleri gibi ve taḥrīb için olduğına mişāl mu’ezzinlerüñ (فَدُ قَامَتِ الصَّلَاةُ¹⁰³) didükleri gibi ki (فَدُ قَرَبَ وَقُتُّهَا¹⁰⁴) demek olur. Bu ecilden ḥāl mavḥi’inde vaḥi’ olan māzīye فَدُ lāzım olur ki anı ḥāle taḥrīb eyleye (كَقَوْلِكَ: رَأَيْتُ زَيْدًا فَدُ عَزَمَ عَلَى الْخُرُوجِ؛ أَيِ: عَازِمًا¹⁰⁵) demek olur ve taḥḥik için olduğda hem māzīye vü hem muzāri’e dāḥil olur meşelā: (فَدُ جَاءَكُمْ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ¹⁰⁶) gibi ve dahı (أَيِ: يَعْلَمُ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ تَحْقِيقًا¹⁰⁸) buyurduğu gibi (فَدُ يَعْلَمُ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ¹⁰⁷) için olduğda hemen muzāri’e dāḥil olur (وَإِنَّ الْجَوَادَ قَدُ يَعْتُرُ¹⁰⁹) didükleri gibi (رُبَّمَا يَصْنُقُ الْكَنُوبُ وَرُبَّمَا يَعْتُرُ الْجَوَادُ¹¹⁰) demek olur. (وَقَدْ يُسْتَعْمَلُ لِلتَّحْقِيقِ مُجَرَّدًا) (عَنْ مَعْنَى التَّقْلِيلِ؛ نَحْوُ: “قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ”¹¹¹). (3b)*

Bu bölümde de, kaynak metindeki her bir sözcük anlam bakımından da açıklanır. Bu doğrultuda kelimelerin sözlük anlamlarının yanında, yakın, hakîkki veya mecâzî ve istilâhî anlamları üzerinde durulur. Kelimelerin metin içinde aldığı

¹⁰¹ El-A’şâ’nın dediği gibi: küpüne dua etti, tekbir getirdi ve duada bulundu.

¹⁰² Padişah binmiştir

¹⁰³ Namaz başlıyor.

¹⁰⁴ Onun (yani namazın) vakti geldi ve yaklaştı.

¹⁰⁵ “Zeydin, kesinlikle dışarıya çıkmaya kararlı olduğunu gördüm” dediğin gibi ki “kararlı olduğu hâlde” demek olur

¹⁰⁶ Muhakkak ki size hak ile rasûl geldi. (Kur’ân, Nisâ’, 4/ 170)

¹⁰⁷ Muhakkak ki O, (yani Allah) sizin ne üzerinde bulunduğunuzu bilir. (Kur’ân: Nûr , 24/64)

¹⁰⁸ yani O, sizin ne üzerinde bulunduğunuzu kesinlikle bilir.

¹⁰⁹ yalancı doğruyu söyleyebilir ve asil at yorulabilir.

¹¹⁰ yalancı da bazen doğruyu söyler asil at da bazen yorulur.

¹¹¹ ve azaltmak veya küçültmek anlamı vermeksizin tahkik anlamı vermek için kullanılabilir. Mesela: “(Ey Muhammed!) Biz senin çok defa yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu (vahiy beklediğini) görüyoruz”(kur’ân: Bakara , 2/ 144).

anlam da bazen vurgulanır. Sözcüklerin genellikle Türkçe karşılıkları verilirken bazen Farsça karşılıkları da verilir.

Şu örnekte Ankaravî, “hikem” kelimesini açıklarken, hem bu kelimenin aldığı anlamın sebepleri üzerinde durur, hem onun ıstılahî anlamını verir hem de bu kelimenin metin içinde aldığı anlamı vurgular:

“وأصل الحكمة في كلام العرب المنع من الفساد؛ يُقال للحديدة (hikmetüñ cem'idür. المعترضة في فم الدابة حكمة اللجام؛ لأنها تمنع الدابة عن الاعوجاج. والحكمة تمنع من الباطل. كذا (في تفسير الأصفهاني¹¹² hikmeti vücūh-i şettā üzre ta'rîf itmişlerdür. Bu cümleden biri: (الحكمة هي العلم بحقائق الأشياء، والعمل بمقتضاها¹¹³) dimişler. Ve ba'zıları da (هي تحقيق العلم واتقان العمل¹¹⁴) diyü ta'rîf itmişlerdür. Burada hikemden murād muḳadderāt-ı ilāhī olur” (12a)

“yed” kelimesinin hem sözlük hem de mecaz anlamına yer verilmiştir:

“... luḡat-ı Arabda egerçi cāriha ma'nāsınadur lākin kuvvet ü kudret ma'nalarına hem isti'māl olunur” (10a)

“kalb” kelimesinin Türkçe ve Farsça karşılığı şu şekilde verilir:

“... luḡatda Türkçe yürek ve Fāriside dil didükleridür” (21b)

Bu bölümde bazen kelimelerin sözlük anlamları verilmekte benzese tasavvufî anlamlarına yer verilir. Örneğin ele alınan “enfüs” kelimesi şu şekilde açıklanır:

“... nefsiñ cem'idür. Lafz-ı nefsi meşâyih-ı şūfiyye iki ma'nāya ıtlāk iderler gāh olur ki (نفس الشيء) dirler ve andan ol şey'üñ zātını vu ḥaḳīḳatını murād iderler. nitekim fülān şey kendü nefsiyle ḳā'imdür dirler. ve gāhī lafz-ı nefsi ıtlāk iderler ve andan insānuñ nefsi-i nāṭıḳasını murād iderler” (6b).

¹¹² Arap dilinde “hikmet”in asıl anlamı fesattan menetmektir; Binek hayvanının ağzında (çenesi altında) yer alan madene “hikmetü'l-licâm”/ dizgin hikmeti denilmekte çünkü o, hayvanı eğri yürümekten meneder. Hikmet de batıldan meneder. Esfahânî tefsirinde böyledir

¹¹³ hikmet, eşyayın hakikatini bilmek ve o ilmin gereğine göre hareket etmek demektir.

¹¹⁴ O (hikmet), ilmi elde etmek ve ameli iyi yapmak demektir.

Şerhin ikinci bölümü ise “el-İ’râb” başlığı altında toplanmıştır. Ankaravî bu başlık altında ele aldığı birimi bir bütün olarak görmekte ve sözcüklerin birim içindeki görevleri hakkında bilgi vermektedir. İlk bölümde sözcükler sadece Arapça sarf özellikleri bakımından açıklanırken bu bölümde kaynak metindeki kelimelerin Arapça nahiv özellikleri bakımından açıklandığı görülmektedir.

Nahiv özellikleri dikkate alınarak yapılan bu açıklamalarda, sözcüğün terkipte (tamlama durumları) bulunma durumu, zamir olma durumu (ircâ’ ettikleri yer), fiil ise zaman, kip ve şahıslarının belirlenmesi, cümle içindeki konumu (mübtedâ, haber, fâ’il, mef’ûl oluşu gibi) gibi hususlar açısından tahlil edildiği görülür. Örneğin bu bölümde ele alınan “وَمَعَايِشُهُمْ وَعَوَاقِبُهُمْ لَيْسَتْ فِي الْمَشِيِّ عَلَى عَوَجٍ” beyti şu şekilde açıklanır:

“(لَيْسَتْ): üzre ma’îşühdur. (مَعَايِشُ) (وَعَوَاقِبُهُمْ). ‘ātife. (مَعَايِشُ): mübtede’ (وَ) (وَ) ef’âl-ı nâkışadandur. Zâmîr-i müstetir anuñ ismidür ki mâ kablinde olan ma’âyîş ü ‘avâkıba ‘âyıd olur. (فِي الْمَشِيِّ)da olan elif-lâm muzâfün-ileyhden ‘ivâz olur. Takdîri fî ma’îşetihâ demek olur ve mâ-kabline zarf olur. ve (عَلَى) müte’allık-ı maḥzûfî-yıla (لَيْسَتْ)nuñ haberi olur. Bu cümle i’râbdan maḥellen merfû’ olup haberi olur mübtedânuñ. Ve mübtedâ ma’a haberih beyt-i evvelde olan (نَزُولُهُمْ) üzre ma’îşüf olur” (11b).

Bu bölümde de, ele alınan sözcüklerin beyit içindeki görevleri hakkında verilen bilgiler bazen örneklenir bazen de bu bilgileri kanıtlamak amacıyla şahitler gösterilmektedir.

“felerübbetmâ” kelimesinin açıklanmasında da bu özelliği şu şekilde görülmektedir:

“(فَلَرُبُّمَا)da (فَا) şart-ı maḥzûfuñ cevâbıdır. (لَا): ibtidâ’iyyedür. Te’kîd için ve (مَا) kâffedür ‘amelden (رَبِّ)yi men’ idüp lağv eyler ol vâsıta ile fî’le dâhil

olması hem *cā'iz olur* (¹¹⁵ رَبِّمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا) gibi dağı (¹¹⁶ رَبِّمَا يَقُولُ زَيْدٌ) gibi”
(8a)

Ankaravî yer yer bu bölümü bırakıp üçüncü bölüm olan ma'nâya geçmeden önce, kasidenin edebi yönünü ortaya çıkarmak amacıyla belagat açısından da yorum yapar. Şerh ettiği beyitteki edebi sanatları tespit edip gerekli gördüklerinin oluşumunu gerekirse belagat kitaplarından alıntı yaparak da açıklar. Ancak belagata yönelik olarak verilen bilgileri bazen çok detaylı bir şekilde vermeyip belagata ilişkin eseri *Miftâhu'l-Belâga*'ya yönlendirmektedir.

Bu özelliği gösteren örneklerden birisi şudur:

“ ve bu beytde muḥassinât-ı bedî'iyeden barâ'at-ı istihlâl vardır. (قَالَ الشَّرِيفُ:)
الْبَرَاةُ هِيَ أَنْ تَكُونَ دِيْبَاغَةَ الْكِتَابِ أَوْ مَطْلَعُ الْقَصِيدَةِ عَلَى وَجْهِ يَتَضَمَّنُ الْإِشَارَةَ إِلَى الْمَبَاحِثِ
¹¹⁷ pes bu kaşîde-i belîga hem âḥirine dek taşfiye-i kalb u ri'yâzet-i nefis
üzre binâ olunup mazmûn-ı beyt mā ba'dinde gelecek ḥaşâyil ü mesâyile
delâlet ü işâret eyler ve ıktibâs dağı vardır ki mısrâ'-ı evvel bi't-tamām
ḥadîs-i resûlden ıktibâs olunmuşdur قَالَ كَرَّمَ اللَّهُ وَجْهَهُ- كَمَا رَوَى الْقُضَاعِي عَنْ عَلِيٍّ-
رَسُولِ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ-:(اشْتَدِّي أَرْمَةً تَنْفَرُجُ) ؛ كَذَا فِي فِرْدَوْسِ الْأَخْبَارِ وَالْجَامِعِ الصَّغِيرِ .
وَقَالَ الشَّرِيفُ فِي تَعْرِيفِ الْاِقْتِيَاسِ: الْاِقْتِيَاسُ أَنْ يَتَضَمَّنَ الْكَلَامُ نَثْرًا كَانَ أَوْ نَظْمًا مِنَ الْقُرْآنِ أَوْ
الْحَدِيثِ؛ كَقَوْلِ ابْنِ شَمْعُونٍ فِي وَعْظِهِ: يَا قَوْمِ اصْبِرُوا عَلَى الْمُحَرَّمَاتِ، وَصَابِرُوا عَلَى الْمُفْتَرَضَاتِ،
وَرَاقِبُوا عَلَى الْمُرَاقِبَاتِ، وَاتَّقُوا اللَّهَ فِي الْخَلَوَاتِ يَرْفَعُ لَكُمْ الدَّرَجَاتِ، وَقَالَ الشَّاعِرُ:

إِنْ تَبَدَّلَتْ بِنَا غَيْرُنَا *** فَحَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ¹¹⁸

¹¹⁵ İnkâr edenler, çok arzu edeceklerdir. (Kurân, Hicr, 15/2).

¹¹⁶ Zeyd söyler.

¹¹⁷ eş-Şerîf der ki: berâat (berâ'at-ı istihlâl): kitabın dîbâcesi/önsüzü veya kasidenin daha sonra gelecek konularına işaret eden ilk beyitleridir.

¹¹⁸ el-Kuzâ'î'nin hazreti Alî'den- Allah onu şereflendirsin- rivayet ettiği gibi, Allah'ın resûlü – Allah'ın salat ve selâmı onun üzerine olsun- şöyle buyurur “Ey sıkıntı, şiddetlen; nasıl olsa biteceksin!”. *Firdevsü'l-Ahbâr* ve *Câmi'u's-Sağîr* adlı kitaplar da öyledir. Ve eş-Şerîf ıktibas

ve bunda envā'-ı bedī'iyreden şan'at-ı tıbāk dahı vardır. Tıbāk emreyn-i müteķābileyn yā ma'nen veyā lafzan cem' eylemege dirler. Bunda nāzım-rahmetü'l-lāhı 'aleyh - iştidād-ı ezmet-ile ferec ve leyl ile belec lafzlarını cem' eylemişdür. ve bu ıstılāhāt-ı beyāniyye vü muḥassināt-ı bedī'iyeye müte'allık olan 'ibārātı Miftāhu'l-belāga nām kitābumuzda şerḥ eylemişüzdür lāzım olursa anda taleb oluna" (3b-4a)

Şu örnekte şarih, beyitteki edebi sanatları tesbit etmekle yetinmektedir:

nāzım ḥazretleri ḳaddese'l-lāhu sırrahu'l 'azīz maḥall-i ḥayāt-ı ḳudsiyye olan şeyḥ-i kāmili vü 'ārif-i vāşılı şol vādīye teşbīh eylemiş olur ki anda keşret-i mā ola ḥattā kemāl-ı vefret ü ziyāde keşretten ol āb vādīnün cevānibine seyelān idüp tecāvüz kıla bu ikisinün mā-beyninde vech-i şebēh vādīnün feyezān eyleyen mā'-ı cārīye maḥall ü mecrā olması ve maḥall-i ḥayāt-ı ḳudsiyye olan 'ārifün āb-ı ḥayāt 'ulūm ü ma'ārif menba' olması olur. Müşebbehün-bihi tayy olunup anuñ lāzımını zıkr eylediği ol feyẓdur. Meḥyāy vādīye teşbīh itmege isti'āra bi'l-kināye dirler ve aña feyẓ işbāt eylemege isti'āre-i taḥyīliyye ta'bīr iderler. Andan soñra ol maḥyādan zuhūra gelen 'ulūm u esrārı vü feyezān eyleyen ma'ārif ü envārı ber-sebīl-i isti'āre-i aşıyye-i muşarraḥa (بحر) a temşīl idüp andan soñra isti'āre-i müreşşaḥa ḳā'idesi üzre mübālāga ḳaşd idüp aña mevc ü lücec işbāt itmekle terşīḥ eyledi. ve bu beytde muḥassināt-ı bedī'iyeden itilāf vardır ki ol mevc ü lücec gibi münāsib olan lafzlarıñ miyānını cem' eylemekdür. ve iğāl u tetmīm dahı vardır" (9a-9b)

Şerhin üçüncü bölümü ise genellikle "el-ma'nâ" başlığı altında yer almaktadır. Bazen de "pes ma'nâ" ifadelerden sonra başlar. Bu bölüm tek başlık

tanımında şöyle der: iktibas şudur ki gerek mensur gerekse manzum bir sözün Kurân veya hadîsten bir bölümü ihtivâ etmesidir. Mesela İbnü Şem'ün vaazında şöyle diyor: Ey kavmim! Haram edilen şeylere karşı sabredin ve farz olan amelleri yapmakta sebat gösterin ve Allah'tan korkun ve halvette Allah'a karşı gelmekten sakının ki (Allah) derecelerinizi yükseltir. Ve şair şöyle diyor: şâyet sen bizi başkasıyla değıştirsən (bizi bırakıp başkalarını dost edinirsen) Allah bize kafidir, O ne güzel vekildir.

***Acıklama:** bu iki örneğin birincisinde Âl-i İmrân suresinin 200. âyetinden; ikincisinde de Âl-i İmrân suresinin 173. âyetinden iktibas yapılmıştır.

altında ele alınsa da, beyitlerin tercümesi ve açıklaması olmak üzere iki alt bölümden oluşur.

Bu bölümün ilk aşamasında, şerh edilen beyit düzenli bir cümle ile derli toplu bir şekilde nesir olarak Türkçeye aktarılmaktadır. Bu aktarım daha ziyade beyitteki sözcüklerin sözlük anlamları dikkate alınarak beytin birebir aktarımı şeklinde gerçekleşmektedir.

Bölümün ikinci aşaması ise, ele alınan beytin geniş bir şekilde yorumlanmasından oluşur. Burada şerh edilen beytin şerh edilmesini gerektiren özellikleri üzerinde durulup müphemliyeti ortadan kaldırmaya çalışılır. Ankaravî, şerh ettiği beyti düz bir nesir cümlesi ile Türkçeye aktardıktan sonra “murâd, pes, ya’nî vs.” ifadelerle bu aktarımı daha da genişletme yoluna gider.

Şarih bu bölümde yer yer şerh ettiği beytin nüsha farklılıklarını göz önünde bulundurup açıklamasını buna göre yapar. Örneğin; (**وَفَوَائِدُ مَوْلَانَا جُمْلًا // لِسُرُوحِ الْأَنْفُسِ**) beytin ikinci mısırda “sürûh” kelimesi olduğu gibi açıklandıktan sonra bu kelimenin bazı nüshalarda “şürûh” şeklinde yazıldığı belirtilip yorumlar bu nüsha farklılığına göre yenilenir:

“bizim seyyidümüz ü nâşır u mu’inümüz olan Hudâ-yı ta’âlâ hazretlerinin fevâid ü ‘aṭâyâsı sevâriḥ-i enfûs ü ervâḥ için vâfire vü mütekâşiredür ... Ba’zı nüshada (سروح) yerine şîn-i mu’ceme ile (شروح) vaḳı’ olmuş. (شروح): şerhüñ cem’idür bu taḳdîr üzre ma’nâ Ḥaḳḳ sübhānehü ve ta’âlâ hazretlerinin fevâid ü ni’amı şürûḥ-ı enfûs ü ervâḥ için vâfire vü mütekâşiredür demek olur ve bu inşirâḥ-ı şadr u infitâḥ-ı ḳalbüñ ‘alâmeti oldur ki dâr-ı gurûrden tecâfî idüp dâr-ı sürûra inâbet ḳıla ve ölmezden muḳaddem ölmege müsta’idd ola” (7a-7b).

3.2.3. Yararlanılan Kaynaklar¹¹⁹:

İsmail Ankaravî'nin, çalışmamızın söz konusu olan *Hikem-i Münderice fî Şerh'l-Münferice* adlı eserinde, kur'ân ve hadis başta olmak üzere, dîvân, mesnevî, temel islamî ilimler (tefsir, hadîs, fıkıh, akaid), tasavvuf-ahlak, kelâm, felsefe, mantık, dil bilgisi (sarf-nahiv), lügat, belagat gibi sahalarda yaklaşık altmışın üzerinde eserden yararlandığı görülmektedir.

Bu yararlanma, ya doğrudan kaynak eserden alıntı yapma veya dolaylı şekilde kaynak eser içinde başka kaynaktan yapılmış alıntıyı içeren pasajı verme yoluyla hâsıl olmuştur.

Şarih alıntılarını verirken, bu alıntıların başında zamam zaman sonunda, bazen sadece eser sahibinin ismi veya meşhur ismini vermiş. Bazen müellif ismi ile beraber eserin meşhur adını vermiş. Bazen sadece eserin adını veya meşhur adı da zikretmiştir. Zaman zaman eserin bölüm veya bablarını ve fasıllarını da belirtmiştir. Metinlerin verilişinde, ister manzum ister mensur olsun, Arapça ve Farsça metinleri tercüme etmeksizin okuyucuya sunmuştur. Bununla birlikte şunu belirtmememiz gerekir ki; şarih, kaynak metni anlamakta gerekli gördüğü bilgileri Türkçe olarak vermektedir. Örnekler, edebi sanatların oluşumu ve kaynak metinle alakasız gibi görünen bilgileri de olduğu gibi, yani Farsça ve Arapça olarak vermektedir. Ankaravî'nin bu yolu takip etmesini, şerhin Arapça ve Türkçe bilen Mevlevîlere yazıldığını ya da onun, şerhin hem giriş hem hatime bölümünde şikayet ettiği perişan halinde ve meşguliyet durumlarında aramak gerekir. Başka bir deyişle; ya Ankaravî'nin, bu alıntıların tercüme edilmesini gerekli görmediği, ya da meşguliyetlerinden ve perişan halinden etkilenip kolaylığa kaçması olmak üzere bu yöntemin seçilmesinin iki sebebi olduğu düşünebilir.

¹¹⁹ Bu bölümün girişinde, Ülker Aytekin'in Sarı Abdullah Efendi'nin Mesnevi şerhi hakkında kurduğu ve çalışmamızın konusu olan İsmail Ankaravî'nin *Hikem-i Münderice fî Şerhi'l-Münferice* adlı eseri hakkındaki düşüncelerimizi anlatan cümlelerden yer yer yararlandık. Bkz. Ülker Aytekin, **Sarı Abdullâh Efendi ve Mesnevi-i şerif şerhi**, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002), 120.

İslam kültürünün geniş birikimini *Münferice kasidesi* şerhi içinde eriterek ve bütünleştirerek sunmuş olan Ankaravî, kendisinin sadece ilmi düzeyini değil, bir şarih olarak yorumculuk gücünü ortaya koymaktadır.

Ankaravî, özellikle açıkladığı konu ile ilgili zamanına kadar verilmiş önemli dini-tasavvufî konulu eserlerinin en seçkin örneklerini okura sunmaktadır. Bu nedenle eseri sadece basit bir şerh olarak algılamak yalnış olur. Aslında onun tarafından telif edilip çalışmamıza neden olan bu eserin çok geniş bir din-tasavvuf ansiklopedisi mahiyetinde olduğunu söylemek mümkündür.

İsmâil Ankaravî'nin *Hikem-i Münderice fî Şerhi'l-Münferice* isimli kaside-i Münferice şerhinde kullandığı eserleri şu şekilde gruplandırabiliriz:

3.2.3.1. Tasavvufî eserler:

3.2.3.1.1. Tasavvufî mensûr eserler:

1. *et-Taaruf li-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*: Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhim el-Buhârî Kelabâzî (380/990)'nin eseridir.
2. *Kûtü'l-Kulûb fî Muâmeleti'l-Mahbûb ve Vasfı Tarîki'l-Mürîd ilâ Makâmâtî't-Tevhîd*: Ebû Tâlib el-Mekkî (386/996)'nin eseridir
3. *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*: Ebü'l-Kasım Zeynülislâm Abdülkerîm b. Hevâzin Kuşeyrî (465/1072)'nin eseridir.
4. *Menâzilü's-Sâirîn*: Abdullâh el-Ansârî el-Herevî (481/1089)'nin eseridir.
5. *Sad Meydân*: Abdullâh el-Ansârî el-Herevî'nin Farsça bir risalesidir.

6. *Avârifü'l-Ma'ârif (el-Avârif)*: Ebû Hafs Şihâbüddîn Ömer es-Sühreverdî (632/1234)'ye aittir.
7. *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*: Muhyiddîn İbnü'l-Arabî (638/1240)'nin eseridir.
8. *et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye (Tedbirat-ı İlahiyye)*: yine İbnü'l-Arabî'nin eseridir.
9. *Şerhü Esmâillâhi'l-Hüsnâ*: Sadrüddîn el-Konevî (673/1274)'ye aittir.
10. *Terceme-i el-Avârif*: Abdurrahman Buzguş (716/1316)'un Farsça eseridir.
11. *Şerhü'l-Hikem Li İbni Atâillâh es-Sikenderî (şerh en-Nefzî alâ Metni's-Sikenderî)*: Abû Abdillâh Muhammed b. İbrâhîm b. Abbâd en-Nefzî (792/1390)'nin eseridir.
12. *Faslü'l-Hitab*: Hâce Ebü'l-Feth Celaleddîn Muhammed Parsa b. Muhammed Muhammed Parsa (822/1420)'nin Farsça bir eseridir.
13. *Şerhu Dîvânî Alî İbn Ebî Tâlib (Fevâtihu'l-Esrâr, Kitâbu'l-Fevâtih)*: Hüseyin el-Meybûdî (909/1503)'nin eseridir.

3.2.3.1.2. Tasavvufî manzûm eserler

Ankaravî'nin tasavvufî mensur eserler yanında kullandığı manzum eserler ve müellifleri şunlardır:

14. *Dîvânü Alî bin Ebî Tâlib*: eser Hazret-i Alî (40/661)'ye isnat edilmektedir.
15. *Dîvân*: Hallâc-ı Mansûr (309/922)'a aittir.
16. *Mahzen-i Esrâr*: Nizâmî (540/1145)'nin manzum eseridir.

17. *Mesnevî-i Manevî*: Mevlânâ Celâleddîn er-Rûmî (628/1231)'nin eseridir.
18. *Kasîdetü 'Tâiyye*: İbnü'l-Fâriz (632/1235)'in eseridir.
19. *Kasidetü 'l-Cîmiyye*: İbnü'l-Fâriz'e aittir.
20. *Dîvân*: Muhyiddîn İbnü'l-Arabî (638/1240)'ye aittir.
21. *Dîvân-ı Gazeliyyât*: Hâfiz-i Şîrâzî (792/1390)'nin Farsça olarak manzum eseridir.

3.2.3.2. Tefsîr kitapları:

22. *Letâifü 'l-İşârât*: Ebu'l-Kâsim el-Kuşeyrî (476/1072)'nin eseridir.
23. *Tefsîrü 'l-Kur'ân*: er-Râgıb el-İsfahânî (503/1109)'nin eseridir.
24. *el-Keşşaf an Hakâiki Gavamizi't-Tenzil ve Uyuni'l-Ekavil fî Vucûhi't-Te'vil*: Ebü'l-Kasım Carullâh Mahmud b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî (538/1143)'ye aittir.
25. *Şerhu Te'vilâti'l-Mâtürîdî*: Ebû Bekr Alâüddin Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed Semerkandî (539/1144)'nin tefsiridir.
26. *Mecmaü'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'ân*: Ebû Ali Eminüddin Fazl b. Hasan b. Fazl Tabersî (548/1153)'nin tefsiridir.
27. *Mefâtîhü 'l-Gayb* veya *et-Tefsîrü 'l-Kebîr*: Fahreddîn er-Râzî (606/1210)'nin eseridir.
28. *Bahru'l-Hakâ'ik ve 'l-Me'ânî fî Tefsîri's-Seb'i'l-Mesânî*: Necmüddîn-i Dâye er-Râzî (654/1256)'nin eseridir.
29. *Envârü't-Tenzil ve Esrarü't-Tevîl*: el-Kâdî el-Beydâvî (685/1288)'nin eseridir.

- 30. Tefsirü'n-Neseî : Medârikü't-Tenzîl ve Hakaikü't-Te'vîl:** Ebü'l-Berekat Hafızüddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd Neseî (710/1310)'ye aittir.
- 31. Necmü'l'kirân fî Te'vîlâtî'l-Kurbân:** Alaüddevle es-Simnânî, Ebü'l-Mekârim Rüknuddîn Ahmed b. Muhammed es-Simnânî (736/1336)'nin tefsiridir.
- 32. et-Teshîl li-Ulumi't-Tenzîl:** Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbi İbn Cüzey (741/1340)'in tefsiridir.
- 33. Garâibü'l-Kur'ân ve Regâibü'l-Furkân:** Nizameddîn el-A'rec Hasan b. Muhammed Nizameddin en-Nîsaburî (850/1446)'nin eseridir.
- 34. Cevâhirü't-Tefsîr li Tuhfeti'l-Emîr ya da Tefsîr-i Kâşîfî :** Hüseyin Vâiz el-Kâşîfî (910/1504)'nin Farsça tefsiridir.
- 35. İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Menâzili'l-Kur'âni'l-Kerîm:** Ebussuûd Efendî (982/1574)'nin tefsiridir.

3.2.3.3. Hadîs kitapları:

- 36. el-Müsned:** Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybanî Ahmed b. Hanbel (241/855)'nin eseridir.
- 37. Sahîhü'l-Buhârî:** Buhârî (256/870)'nin eseridir
- 38. Sahîhü Müslim:** Müslim (261/874)'in eseridir.
- 39. Sünen:** İbn Mâce (273/886)'nin eseridir.
- 40. Câmiu's-Sahîh:** Tirmizî (279/892)'nin eseridir.

41. ***Nevâdirü'l-Usul fî Ma'rifeti Ehâdîsi'r-Resûl:*** Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Hasan Hakîm et-Tirmizî (320/932)'ye aittir.
42. ***el-Mu'cemü'l-Kebîr:*** Taberânî (390/971)'nin eseridir.
43. ***es-Sünenü'l-Kübrâ:*** el-Beyhakî (458/1066)'nin eseridir.
44. ***Firdevsi'l-Ahbar bi Me'suri'l-Hitab el-Muharrec ala Kitabi's-Şihab:*** Ebû Şüca Şiruye b. Şehredar b. Şiruye ed-Deylemi Deylemi (509/1115)'nin eseridir.
45. ***Şerhü's-Sünne :*** Ebû Muhammed Muhyissünne Hüseyin b. Mesud Begavî (516/1122)'nin eseridir.
46. ***Meşârikü'l-Envâr alâ şihâhi'l-Âsâr:*** Kâdî ebü'l-Fadl İyâz(544/1149)'in eseridir.
47. ***Şerhü'l-Mesâbih:*** Abdürrahîm b. Muhemmed b. Mehdî el-Halhâlî (13. yüzyıl)'nin eseridir.
48. ***Şerhu't-Tibi ala Mişkati'l-Mesabih ya da el-Kaşif an Hakaiki's-Sünen:*** Şerefeddin Hüseyin b. Muhammed b. Abdullah Tibi (743/1342)'nin eseridir.
49. ***Mebarikü'l-Ezhar fî Şerhi Meşâriki'l-Envâr ya da şerhü'l-Meşârik :*** İzzeddin Abdüllatif b. Abdülazîz b. Eminateddin İbn Melek (801/1398)'in eseridir.
50. ***Nüzhetü'n-Nazar Şerhi Nuhbeti'l-Fiker fî Mustalahi Ehli'l-Eser:*** Ebü'l-Fazl Şehabeddin Ahmed İbn Hacer el-Askalanî (852/1449)'nin eseridir.
51. ***el-Camü's-Sagîr :*** Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr Suyutî (911/1505)'nin eseridir.
52. ***Şerh-i Hadîs-i Erbaîn:*** İmâm-ı Hâtibî (??)'nin farsça olarak yazdığı bir eserdir.

3.2.3.4. Siret kitapları:

- 53. *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*:** İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh en-Nemerî el-Kurtubî (463/1071)'nin eseridir.

3.2.3.5. Fıkıh kitapları:

- 54. *Ravzatü't-Tâlibîn*:** Ebû Zekerîyyâ Muhyiddin Yahyâ b. Şeref b. Muri Nevevî (676/1277)'nin eseridir.

3.2.3.6. Belâgat kitapları:

- 55. *Nehcü'l-Belâğa*:** eş-Şerîf er-Radî (406/1015)'nin eseridir.

3.2.3.7. Felsefe kelâm ve akaid'e ait kitaplar:

- 56. *eş-Şerî'a*:** Ebû Bekr Muhammed b. Hüseyin b. Abdullâh el-Bağdadi el-Âcurrî (360/970)'nin eseridir.
- 57. *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*:** Gazâlî (505/1111)'nin eseridir.
- 58. *Şerhu el-Esmâi'l-Hüsna*:** Sadreddin Muhammed b. İshâk b. Muhammed Sadreddin Konevi (672/1273)'nin eseridir.
- 59. *Risâle-i Akliyye*:** Alî b. Şihâbüddîn el-Hemedânî (786/1384)'nin Farsça bir eseridir.

3.2.3.8. Lügat kitapları:

60. *Kitâbü'l-Hayevân*: Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbub el-Kinanî el-Leysî el-Câhiz (255/869)'in eseridir.

61. *es-Sihâh Tacü'l-Luga ve Sihâhi'l-Arabiyye* veya *es-Sihâh fi'l-Luga*: Ebû Nasr İsmail b. Hammad Cevherî (400/1009)'nin eseridir.

3.2.3.9. Terimler sözlükleri:

62. *Istulâhâtü's-Sûfiyye*: Abdürrazzâk el-Kâşî (730/1330)'nin eseridir.

63. *et-Ta'rifât*: Ebü'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali Cürcânî (816/1413)'ye aittir.

3.2.3.10. Dil bilgisi (nahiv ve sarf) kitapları:

64. *el-Fevâidü'z-Ziyâiyye* veya *Molla Câmi ale'l-Kâfiye*: Ebü'l-Berekat Nureddin Abdurrahman b. Ahmed b. Muhammed Câmi (898/1492).

3.2.3.11. Başvuru Kaynağı Olarak İşaret Edilen Eserler:

Ankaravî zikredilen kaynaklar kullanmakla kalmamış. Bazı konular için kendisine ait başvuru kaynaklara işaret etmiş. Bu kaynaklar şunlardır:

65. *Minhâcu'l-Fukarâ.*

66. *Miftâhu'l-Belâga ve Misbâhu'l-Fesâhe.*

67. *Fütûhât-ı 'Ayniyye.*

3.2.4. Hikem-i Münderice fî Şerhi'l-Münferice'nin Nüshaları:

Tespit edebildiğimiz kadarıyla, *Hikme-i Münderice fî Şerhi'l-Münferice*'nin Türkiye'de ve yurt dışında, üçü matbu ve diğerleri yazma olmak üzere 44 nüshası bulunmaktadır. İstinsah kayıtlarından yola çıkılarak bunların en eski tarihlisinin Nuruosmaniye Kütüphanesi'ndeki nüsha olduğu anlaşılmaktadır.

Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki tüm nüshaları bizzat incelenmiş olup, bu inceleme neticesinde Süleymaniye Ktp. Nuruosmaniye koleksiyonunda 4039/1 numara ile kayıtlı olan nüsha çalışmamıza esas alınmıştır.

Otuz üç varaklık bu nüsha kırmızı çerçeveli sarı kağıtlara ta'lîk hatla yazılmıştır. Her sayfada 25 satır bulunan nüsha 175x103, 135x70 ölçülerindedir. Bu nüshanın 33b varlığının sonunda hem "Ferağ" kaydı hem de "Temmet" kaydı vardır. Bu kayıtlara göre müellif eserini, hicri " Pazartesi, 5 Ramazân, 1040 / 7 Nisan 1631" tarihinde bitirirken, adı belli olmayan müstensih de eserin istinsahını hicri "Zilhicce evayilinde, 1040/1-10 Temmuz 1631" tarihinde tamamlamıştır.

Seçilen nüshada, 32b'den sonra bir varaklık kopma mevcuttur. Ancak eserin telifinden sadece üç aydan sonra istinsah edilip nüshaların en eski tarihli olan bu nüshanın müellif elinden çıkan nüshaya diğer nüshalardan daha yakın (benzer) olduğu düşünüldüğü için seçilmiştir. Bahsi geçen eksiklik Süleymaniye Ktp. Atıf Efendi 2174 numarada bulunan nüsha yardımıyla giderilmiştir.

Eserin, diğ er yazma n ushaların bulunduğu k ut phane, koleksiyon ve numara, ile bunların hangi tarihte istinsah edildiğini g steren tablu şu řekildedir¹²⁰:

sıra	Kütüphane ve koleksiyon	No	İstinsah tarihi
1.	Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmaları	469/03	belirsiz
2.	Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları	623/14	belirsiz
3.	Beyazıt Devlet Ktp. B�yez�d	9332	belirsiz
4.	�orum Hasan Paŗa İl Halk Kütüphanesi	586/3	belirsiz
5.	�orum Hasan Paŗa İl Halk Kütüphanesi 19 Hk	959/2	belirsiz
6.	Kıbrıs Kütüphanelerinde bulunan Türkçe Yazmalar II. Mahmud Ktp.	1049/1	belirsiz
7.	Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi / Burdur İl Halk Ktp.	491/1	belirsiz
8.	Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi / Burdur İl Halk Ktp. 15 Hk	141/2	belirsiz
9.	Küveyt �niversitesi ktp.	78/1	belirsiz
10.	Maraŗ İl Halk Ktp. Hafız Ali Efen	57	belirsiz
11.	Mısır milli ktp.	1412	belirsiz
12.	Mısır milli ktp. Talat Mec�mi'	63/2	belirsiz
13.	Millet Ktp. şeriyye	527	belirsiz
14.	Milli Ktp. Adnan Ötüken İl Halk Ktp.	689/7	belirsiz
15.	Milli Ktp. Adnan Ötüken İl Halk Ktp. 06 Hk	885/1	belirsiz
16.	Milli Ktp. Yz A	3903/2	belirsiz

¹²⁰ M nferice n ushaları tespit ederken taradığımız kataloglar kaynak a'dan sonra verilmiŗtir.

17.	Milli Ktp. Yz A	7605	belirsiz
18.	Milli Ktp. Yz A	4084/1	belirsiz
19.	Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendî	3682	belirsiz
20.	Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendî	374/2	belirsiz
21.	Süleymaniye Ktp. Mahmet Âsım Bey	173	belirsiz
22.	Süleymaniye Ktp. Yahya Tevfik	1617	belirsiz
23.	Vahid paşa	412	belirsiz
24.	Velliyyüdin Efendi	3185/2	belirsiz
25.	Yapı Kredi Bankası Sermet Çifter Araştırma Ktp.	691/1	belirsiz
26.	Süleymaniye Ktp. Fâtih	5328/5	1041/1631-1632
27.	Süleymaniye Ktp. Atıf Efendi	2174	1041/1631-1632
28.	Süleymaniye Ktp. Reisuküttâb	1182/6	1068/1657
29.	Süleymaniye Ktp. Reşit Efendî	815	1073/1662-1663
30.	Süleymaniye Ktp. Halet Efendi	796/7	1115/1703-1704
31.	Süleymaniye Ktp. Düğümlü Baba	430	1122/ 1710-711
32.	Süleymaniye Ktp. Nazıf Paşa	988	1130/1717-1718
33.	İzmir Millî ktp.	1237	1161/ 1748
34.	Süleymaniye Ktp. Özel	568/2	1209/ 1794-795
35.	Süleymaniye Ktp. Yazma bağışlar	6933/2	1209/ 1794-795
36.	Atatürk kitablığı	69	1210/ 1795-796
37.	Mahmûd Sâni	893	1219/1804-1805
38.	Süleymaniye Ktp. Esad Efendî	28/9	1252/1836
39.	Kâhire Üniveristesi ktp.	2392	1282//1866

40.	Yeni bağlar Belediyyesi	4/469	1320/1902
41.	Çorum Hasan Paşa İl Halk Kütüphanesi	559/2	müellif hattı diye kayıt konulmuş

Bunun yanında eserin çeşitli baskıları vardır. Bu baskıların basıldığı matba ve yeri ile bunların hangi tarihte basıldığını gösteren tablu şu şekildedir:

sıra	Matba adı	Yer	Tarih
1.	Bulak matbası	Mısır	1300/1882
2.	Hac Hüseyin Efendi matbası (Dürrü'l-Münferice)	İstanbul	1314/1896
3.	Uhuvvet matbası	İstanbul	1327/1911

4. (METİN)

ŞERH-İ KAŞİDE-İ MÜNFERİCE

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي جعل الصبر على اشتداد الأزمة والأذى مفتاحًا للفرج¹²¹، وخلق الأشياء على حِكْمٍ بالغة و عِبَرٍ فائقة لا فيها أُمٌّ تٌ ولا عوج، فسبحان من اتسعت رحمته لأوليائه في صورة نقمته، واشتدت نقمته لاعدائه في صورة انعامه المبتهج، وصلى الله على سيدنا محمد الهادي إلى أقوم الطرق وأعدل النهج، المبعوث بالدين السهلة السمحة الحنيفية لا فيه كلفة ولا حرج، وعلى آله وأصحابه الذين بلغوا بمتابعته الشريفة أعلى الغرف وأرفع الدرج، وبعد؛¹²²

Bu cerīde-i latīfenüñ te’līf ü taḥrīrine hādī ve bu kaşīde-i şerīfenüñ şerḥ ü tefsīrine bā’ is ü bādī oldur ki aşdıķāmuzdan ba’ zı hümām beyne’l-enām Kaşīde-i Münferice dimekle şöhet-i tām bulan kaşīde-i ‘ālī-şānı vird-i zebān u ḥatır-nişān idinüp aña kemāl-i maḥabbet ve ziyāde rağbetinden bu fakīr-i mevlevī a’nī Şeyḫ İsmā’īl Ankaravī’den Türkī ‘ibāret üzre aña bir şerḥ yazılmasını ve ḥazīne-i dilde olan cevāhir-i zevāhir-i ma’ānīnuñ silk-i taḥrīra dizilmesini recā eyledi. Ve lākin bu fakīrūñ kalbinde ol ḥīnde bu ‘amele meyl ü rızā bulunmayup şimdilik eşğālüm çok ve aḥvālümde intizām yokdur diyü anı def kıldum ve bir niçe müddet bu dā’iyeden ḥalāş oldum. Ba’de zamān aḥibbāmuzdan bir muḥālefeti revā vü mucānebeti mümkün ü sezā olmayan kimse Tā’iyye vü Ḥamriyye kaşīdelerine olan şerḥümüzi görüp ol üslūb-ı sāmī üzre bu kaşīde-i ‘āliyenüñ daḥı Türkī ‘ibāret üzre şerḥ

¹²¹ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

¹²² Rahmān ve Rahīm olan Allah’ın adıyla. Hamd, sıkıntı ve eziyetin şiddetlenmesine karşı ferahlığa kavuşmak için sabrı anahtar yapan ve eşyayı, hiç eksik ve kusurun olmadığı derin hikmet ve sebepler üzerine yaratan Allah’adır. Sevdigi kullarına rahmetini gazap şeklinde, düşmanlarına da gazabını neşe dolu nimetlerle ortaya koyan Allah’ın şānı ne kadar yücedir! Allah’ın salâtı; en düzgün üsluba ve en doğru yola ileten; kolay, hoşgürülü ve içinde ne bir zahmet ne de bir zorluk yükletilmeyen hak din ile gönderilen peygamberimiz efendimiz Muhammed’in ve ona tabi olmakla en yüksek köşklere ve derecelere ulaşmış olan akrabaları ve sahabelerinin üzerine olsun.

olunmasını murād u recā eyledükde def'e mecāl qalmayup *ma'a keşreti'l-eşğāl ve 'ademi intizāmi'l-'ahvāl'*¹²³ *imtişālen bi-naşşı'l-envār* (وَأَمَّا السَّائِلُ فَلَا تَنْهَرْ¹²⁴) anların hātırlarını tatıyb ü tesliye kılmak ve sāir tālīb olanlara hem tuhfe vü hediye olmak için hicret-i nebeviyyeden sene erba'ın ve elf Şa'bānıñ evāyilinde mütevekkilen 'ala'l-lāh ve müste'inen bi'l-lāh bu kaşide-i garrānuñ ve dahı şerhini yazmağa ibtidā kıldum ve bir iki 'Arabī vü Türkī şerhini dahı gördüm lākin anların ba'zısını muğışs ü müsmin qabılinden ve ba'zısını dahı (لَا يُغْنِي مِنْ جَوْعٍ وَلَا يُسَمِّنُ¹²⁵) sebılinden buldum. Pes anlardan birine taklīd itmeyüp ve i'tirāz semtine dahı gitmeyüp Feyyāz-ı mutlakdan hātır-ı fātira geleni ve qalb-i hazine lāyih u zāhir olanı *bi-'avni'l-lāhi ve taqdirihi* mertebe-i tahrīr u ta'bīre ırgürdüm ve buna Hikem-i Münderice fī şerhi'l-Münferice dimekle nām virdüm. Ümīddür ki Hakk *sübḥānehü ve ta'ālā* sa'yümüz meşkūr u mebrūr ve zünübümüz mağfūr ve 'aybumuz mestūr eyleye ve envār-ı cemāliyle qalbümüz pür-nūr ve müşāhede-i liķāsıyla canumuz mesrūr kıla *bi-ḥurmeti şefi'ı yevmi'n-nüşūr*. (اعلم يا أخي أذهب الله همك، وفرج غمك، وجعلك)

¹²⁶ (bu kaşide-i laṭifenüñ [2b] nāzımınıñ ism-i sāmileri Yūsuf ibn Muḥammad ve künyet-i şerīfleri ebu'l-Faẓl ibnü'n-Naḥvī'dur. 'ālim ü 'āmil ü fāzıl u kāmīl şāḥib-i kerāmet ü mezhar-i velāyet¹²⁷ bir kimse idi. Kendüleri bilād-i İfrīkiyye'den medīne-i Tevzer'de ḥāşıl olmışlar ve sonra gelüp maḳarr-ı efāzıl u emaşıl olan qal'a-ı Ḥamā'da qalmışlar ve ḥazre-i imām-ı Ġazālī ile mu'āşır olup ikisi bile tarīḥ-i hicretüñ beş yüz on üçünci senesinde dār-ı āḥirete vü civār-ı Rabbü'l-'izzet'e naql kılmışlar – نَوَّرَ اللَّهُ مَرَاقِدَهُمْ وَأَوْصَلَنَا مَرَاتِبَهُمْ وَمَقَاصِدَهُمْ¹²⁸ – ol 'aşırda ol diyāruñ ehālī vü ekābiri bizüm diyārumuzda Ebü'l-faẓl diyār-ı 'Acemde imām Ġazālī 'adīlī ve ol zāt-ı şerīfüñ mişli vü bedīlī bir kimsedür diyü tefāḥur u tebāhī

¹²³ İşlerin çokluğuna ve durumum müsait olmamasına rağmen.

¹²⁴ Sakın isteyeniyi azarlama! (Kur'ân, Duhâ, 93 / 10).

¹²⁵ Ne açıktan korur, ne de doyurup-semirtir.

¹²⁶ Bil ki ey kardeşim – Allah senin derdini gidersin, kederini izale etsin, seni dünyada ve ahirette hem mutlu hem de onurlu kılsın

¹²⁷ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

¹²⁸ Allah onların kabirlerini aydınlatın ve bizi mertebeleri ve gayelerine ulaştırın.

iderlerdi ve niçe kerāmātın görüp ziyāretine giderlerdi. Cümle-i kerāmātından biri bunu naql iderler ki bir gün kendüleri Hicāz semtine gitmişler. H̄īn-ı rıhlette ehl ü ‘iyālī aña siz gidersiz ve bizi böyle muhtāc u bī-kes terk idersiz bizüm nafağa vü kisvemüz aḥvālī neye münce olur ve bize lāzım olan ḥavāyici kim görür ve kim götürür dimişler. Fi’l-ḥāl eline bir kâğıd alup anuñ içine bir nesne yazup anlara virüp ve bunu açmayup ḥıfz eyleñ bir ‘ālī kimse benüm vekīlumdür ol sizün cümle me’ūnet ü ḥācetünüz görür ve size lāzım olanı rüzmerre ırgürür diyü sefer itmişler. Fi’l-vāqı‘ her gün bir kimse gelüp añlaruñ cemī‘-i maşāliḥini görür imiş bilmezler ki ol şahş kimdür ve o kâğıduñ içinde mestūr olan nedür. Pes kendüler seferden geldükden soñra ol kâğıdı küşāde kılurlar anuñ içinde bu iki beyti yazılmış bulurlar, dimiş ki

بَيْت

إِنَّ الَّذِي وَجَّهْتُ وَجْهِي لَهُ هُوَ الَّذِي خَلَقْتُ فِي أَهْلِي

فَإِنَّهُ أَرْفَقُ مِنِّي بِهِمْ وَقَضَاهُ أَوْسَعُ مِنْ فَضْلِي¹²⁹

Kelāmünden olur ma‘lūm kişinüñ kendü mıqdārı kavlınuñ mışdākıncı anlaruñ ‘uluvv-i şānı vü kemāl-i ‘irfānı. Bu kaşīde-i belīgaden hem ‘ākıl u ‘ārif olanlara munfehim olur tafşīle ḥācet yokdur. ¹³⁰ bu kaşīde-i mubārekenüñ baḥrı mütedārikdür. Aşlı sekiz kerre *fā‘ilün*’dür. Eczāsınuñ ba‘zısı maḳtū‘ u ba‘zısı maḥbūndur. kaṭ‘ bu maḥalde sākin olan şāninci ḥarfı ḥazf ve sāliḥ-i müteḥarriki iskān eylemekdür. Meşelā fā‘ilün iken sükūn-i ‘ayn ile fa‘lün didükleri gibi ibtidā-yi kaşīdede (اَشْتَدُّ) gibi. ve ḥabn s̄anī-i sākini ḥazfdur mışrā‘-ı¹³¹ evvelün āḥiri olan (فَرَجِي) gibi ve mışrā‘-i s̄anīnün āḥiri olan (بَلَجِي) gibi. Meşelā ki taḳṭī‘ de bunlaruñ her biri *fe‘ilün*’dur ḥarekāt-ı selāse ile. Egerçi resm-i kitābet muḳtażası üzre (الْبَلَج) yāsuz yazılır lākin taḳṭī‘-ı ‘arūzī ḥasebiyle işbā‘-ı kesreden ḥāşıl olan yā mevcūd i‘tibār

¹²⁹ Hiç şüphesiz ki ailemi, kendisine yüzümü dönmüş olduğum Allah’a emanet ettim. Çünkü o, onlara benden daha merhametli ve onun cömertliği benim cömertliğimden daha geniştir.

¹³⁰ Bil ki ey kardeşim

¹³¹ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

olinur ve gāhī emr ber-‘aks olup sūretā mevcūd olan taqṭī‘de mefkūd [3a] olup hisāba gelmez. Resm-i muṣḥaf-ı ‘oṣmānī vü resm-i ‘arūzī kıyāsdan hāricdür didükleri buña delālet kıılır ve bunuñ taqṭī‘inde bu didüğümüz ma‘ nā zuhūra gelür ve bunuñ taqṭī‘i meṣelā böyle dimek olur. fa‘lün, fa‘lün, fe‘ilün, fe‘ilün, fa‘lün, fe‘ilün, fe‘ilün, fe‘ilün ve sāyir ebyātı daḥı āḥirine dek buña göre kıyās eyle. ve bu menba‘-i belāğet ü maṭla‘-i āftāb-ı ḥikmet olan kaṣīde-i feraḥ-fezā vu teraḥ-zedānūñ ḥavāṣṣ u esrārı çok ve fezā’il ü menākıbına nihāyet yokdur ḥattā ba‘zı şurrāḥ ism-i a‘zam bundadur dimişler ve ba‘zılar daḥı: (هَذِهِ الْقَصِيدَةُ مُجَرَّبَةٌ لِكَشْفِ الْكُرُوبِ وَالْهُمُومِ، وَهِيَ)
(كَبُرَتْ أَكْمُرٌ، وَاكْسِرَ أَكْظَمُ فِي دَفْعِ الْأَحْزَانِ وَالْغُمُومِ، وَمَا دَعَا بِهَا أَحَدٌ إِلَّا اسْتَجِيبَ لَهُ، بِإِذْنِ اللَّهِ تَعَالَى)¹³²
diyü tahkik eylemişlerdür. Kibār-ı ‘ulemā-ı Şāfi‘iyyeden imām Taḳıyyü’d-dīn Sübkī *rahimehu’l-lāh* kendülere kaçan bir şiddet ü miḥnet işābet eylese bu kaṣīde-i şerīfeyi inşād iderler imiş ve ekşer böyle dirler imiş ki bir kimseye eger bir belā vü şiddet işābet kılsa ve bu kaṣīde-i mübāreke-yi ṭaharet-i kāmile ile kırk kerre tālī olsa ve murādın cenāb-ı vāhibü’l-āmālden recā u sü’āl kılsa cenāb-ı ‘izzet anuñ ḥācetini bitüre ve murād u maḳşūduna yitüre dimişler. Ba‘zılar bu kavli Ebü’l Ḥüseyn Yaḥyā b. ‘Atṭār ḥazretlerinden daḥı nakl eylemişlerdür ve bunlardan ḡayrı daḥı kibārdan çok kimse bu kaṣīde-i mübārekenūñ niçe ḥāşşıyyāt u menāfi‘ın görüp bu faḳīr-i keşīrū’t-taḳṣīra gördüklerin söylemişlerdür. ‘ala’l-ḥuṣūṣ bir kimse bunu ma‘ānī-i cemīle vü nükāt-i celīlesine vaḳıf u ‘ārif olmaḳ üzre kırā’at¹³³ eyleye şadı münşerih olmaḳ ve rūḥı rāḥat bulmaḳ muḳarrer u muḥakḳaḳ olur. Pes ḥazret-i nāzım – *ḳaddese’l-lāhu sirrehü’* ‘azāz- besmele vü ḥamdele(y)i lisān u cenān ile edā idüp ḥazret-i nebiyy-i mükerremden *ṣallā’l-lāhu ta‘ālā ‘aleyhi ve sellem* ḥazret-i ‘Alī’nūñ *kerreme’l-lāhu veccheh* rivāyet eyledükleri ḥadīs-i şerīfle teberrüken ü teyemmünen bu kaṣīde-i belāğet-simāt u ḥikmet-beyyinātuñ ibtidāsını binā eyleyüp اِسْتَدْيَ اَزْمَةً

¹³² Bu kasidenin endişeleri ve ızdırapları giderdiği tecrübeyle sabittir, (bu kaside) gamları ve üzüntüleri defetmekte büyük bir iksirdir. Her hangi bir kişi bununla dua etmişse, mutlaka duası – yüce Allah’ın izniyle- kabul edilmiştir.

¹³³ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

¹³⁴ تَنْفَرَجْ dimekle kelāma āgāz kılmışlar ve nazma şāri‘ olmuşlardır. *Raḥmetu’l-lāhi ta‘ālā ‘aleyh* nitekim buyururlar:

اَشْتَدِّيْ اُزْمَةً تَنْفَرَجِ قَدْ اَدْنٰ لَيْلِكَ بِالْبَلَجِ

(اشتدّاد) (اشتدّ الأُمُر) dirler kaçan bir şey kavī vü muḥkem olsa . (أُزْمَةٌ) bi’l-feth: kaḥṭ u şiddete vü ıtlığı dirler ve daḥı umūr-ı muḥluka vü emrāz-ı müz‘iceden insāna işābet eyleyen şeylere hem ezme ta‘bīr iderler. قَالَ ابْنُ الْأَثِيرِ فِي النَّهَائَةِ: الْأُزْمَةُ: السَّنَةُ الْمُجْدِبَةُ. يُقَالُ: إِنَّ الشَّدَّةَ إِذَا تَتَابَعَتْ انْفَرَجَتْ، وَإِذَا تَوَالَتْ. (تَوَلَّتْ)¹³⁶ ferecdendir. Bi-fethateyn [3b] ferec¹³⁷ ğamdan u ğuşşadan ve ıtlıktan kurtılup şād olmağa dirler. Pes infirāc inkişāf ma‘nāsına olur. (قد): ḥarf-i tevaḥḥu‘ u taḥrībdir, taḥḥik u taḥlil içün daḥı isti‘māl olunur. Tevaḥḥu‘ içün olduğına mişāl: (قَدْ رَكِبَ الْأَمِيرُ¹³⁸) didükleri gibi ve taḥrīb içün olduğına mişāl mü’ezzinlerüñ (قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ¹³⁹) didükleri gibi ki (قَدْ حَانَ، وَقَدْ قَرَّبَ وَقْتُهَا¹⁴⁰) demek olur. Bu ecilden ḥāl mevḥi‘inde vāḥi‘ olan māzīye قد lāzım olur ki anı ḥāle taḥrīb eyleye (كَفَوَّلَكَ: رَأَيْتُ زَيْدًا قَدْ عَزَمَ عَلَى الْخُرُوجِ؛ أَي: عَازِمًا¹⁴¹) demek olur ve taḥḥik içün olduğda hem māzīye vü hem muzāri‘e dāḥil olur meşelā: (قَدْ جَاءَكُمُ الرَّسُولُ بِالْحَقِّ¹⁴²) gibi

¹³⁴ Ey sıkıntı, şiddetlen; nasıl olsa biteceksin.

¹³⁵ ifiti’âl babındandır.

¹³⁶ İbnü’l-Eşir, En-Nihāye adlı eserinde şöyle dedi: ezme: kurak yıldır. Denir ki eğer zorluk art arda gelirse sona erer ve peş peşe olursa kaçıp gider.

¹³⁷ Kullandığımız nüshada “ع” şeklindedir.

¹³⁸ Padişah binmiştir

¹³⁹ Namaz başlıyor.

¹⁴⁰ Onun (yani namazın) vakti geldi ve yaklaştı.

¹⁴¹ “Zeydin, kesinlikle dışarıya çıkmaya kararlı olduğunu gördüm” dediğin gibi ki “kararlı olduğu hâlde” demek olur

¹⁴² Muhakkak ki size hak ile rasûl geldi. (Kur’ân, Nisâ’, 4/ 170)

mecāzīdur ¹⁵⁵ أَنْبَتَ الرَّبِيعُ الْبَقْلَ kabīlindendür ve ¹⁵⁶ لَيْلٌ قائمٌ sebīlinden olur. ve bu beytde muḥassināt-ı bedī' iyyeden barā' at-ı istiḥlāl vardır. (قَالَ الشَّرِيفُ: الْبَرَاةُ هِيَ أَنْ تَكُونَ دِيْبَاةً.)
¹⁵⁷ (الْكِتَابِ أَوْ مَطْلَعُ الْقَصِيدَةِ عَلَى وَجْهِ يَنْضَمُّنُ الْإِشَارَةَ إِلَى الْمَبَاحِثِ الْآتِيَةِ) pes bu ḳaṣīde-i belīga hem āḥirine dek taṣfiye-i ḳalb u riyāzet-i nefis üzre binā olunup maẓmūn-ı beyt mā-ba' dinde gelecek ḥaṣāyil ü mesāyile delālet ü işāret eyler ve iḳtibās daḥı vardır ki
 كَمَا رَوَى الْفُضَاعِيُّ عَنْ ¹⁵⁸ عَمْرِو بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ-:
 عَلِيٌّ -كَرَّمَ اللَّهُ وَجْهَهُ- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ-:

[4a]

(اشْتَدَّيْ أَرْمَةُ تَنْفَرَجِ) ؛ كَذَا فِي فِرْدَوْسٍ ¹⁵⁹ الْأَخْبَارِ وَالْجَامِعِ الصَّغِيرِ. وَقَالَ الشَّرِيفُ فِي تَعْرِيفِ الْاِقْتِبَاسِ:
 الْاِقْتِبَاسُ أَنْ يَنْضَمَّنَ الْكَلَامُ نَثْرًا كَانَ أَوْ نَظْمًا مِنَ الْقُرْآنِ أَوْ الْحَدِيثِ؛ كَقَوْلِ ابْنِ شُمْعُونٍ فِي وَعْظِهِ: يَا قَوْمِ
 اصْبِرُوا عَلَى الْمُحَرَّمَاتِ، وَصَابِرُوا عَلَى الْمُفْتَرَضَاتِ، وَرَاقِبُوا عَلَى الْمُرَاقَبَاتِ، وَاتَّقُوا اللَّهَ فِي الْخَلَوَاتِ يَرْفَعُ لَكُمْ
 الدَّرَجَاتِ، وَقَالَ الشَّاعِرُ:

إِنْ تَبَدَّلَتْ بِنَا غَيْرُنَا فَحَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ¹⁶⁰

ve bunda envā'-ı bedī' iyyeden ṣan'at-ı tıbāḳ daḥı vardır. Tıbāḳ emreyn-i müteḳābileyn yā ma'nen veyā lafẓan cem' eylemege dirler. Bunda nāẓım *Raḥmetu'l-*

¹⁵⁵ Bahar otları bitirdi (çıkardı).

¹⁵⁶ ayakta duran bir gece.

¹⁵⁷ Eş-Şerīf der ki: berāat (berā'at-ı istiḥlāl): kitabın dībācesi/önsüzü veya kasidenin daha sonra gelecek konularına işāret eden ilk beyitleridir.

¹⁵⁸ Kullandığımız nüshada “عمر” şeklindedir.

¹⁵⁹ Kullandığımız nüshada “فردوس” şeklindedir.

¹⁶⁰ El-kuzā'ı'nın hazreti Alī'den- Allah onu şereflendirsın- rivayet ettiği gibi, Allah'ın resulü – Allah'ın salat ve selāmı onun üzerine olsun- şöyle buyurur “Ey sıkıntı, şiddetlen; nasıl olsa biteceksin!”. Firdevsü'l-Aḥbār ve Cāmi'u's-Sağīr adlı kitaplar da öyledir. Ve Eş-Şerīf iktibas tanımında şöyle der: iktibas şudur ki gerek mensur gerekse manzum bir sözün Kurān veya ḥadīsten bir bölümü ihtivā etmesidir. Mesela İbnü Şem'ün vaazında şöyle diyor: Ey kavmim! Haram edilen şeylere karşı sabredin ve farz olan amelleri yapmakta sebat gösterin ve Allah'tan korkun ve halvette Allah'a karşı gelmekten sakının ki (Allah) derecelerinizi yükseltir. Ve şair şöyle diyor: şāyet sen bizi başkasıyla değıştirsın (bizi bırakıp başkalarını dost edinirsen) Allah bize kafidir, O ne güzel vekildir.

***Açıklama:** bu iki örneğin birincisinde Âl-i İmrân süresinin 200. âyetinden; ikincisinde de Âl-i İmrân süresinin 173. âyetinden iktibas yapılmıştır.

lāhi ‘aleyh ¹⁶¹ iştidād-ı ezmet-ile ferec ve leyl ile belec lafzlarını cem‘ eylemişdür. ve bu ıştılāḥāt-ı beyāniyye vü muḥassināt-ı bedī‘iyyeye müte‘allik olan ‘ibārâtı Miftāḥu’l-belāğa nām kitābumuzda şerḥ eylemişüzdür. Lāzım olursa anda taleb oluna.

المَعْنَى:

Ey ezmet ü miḥnet! sen müştedd ol tā münferic olasın ve bizden senüñ ‘anā vü zaḥmetüñ gidüp rāḥat u selāmet bulavuz. Zīrā taḥkīk senüñ şeb-i tārik gibi olan kürbet ü meşakḳatüñ nev-rūz-ı meserret ü zıyā-ı şubḥ-ı selvet ve refāhiyyeti muḥbir oldı vü i‘lām kıldı demek olur. ve bunda nāzım ḥazretlerinüñ ezmeye nidā idüp anı da‘vet kılması mücerred ezmet ü miḥneti kendüye da‘vet kılmak murād olmuşdur. belki sebebi müsebbeb menzilesine tenzīl eyleyüp andan murād ferec ü meserret olmuşdur. Nitekim ekşer ‘ākıl ü ‘ārif olanlar bir şey’-i nezīḥ ü nefīse vesīle vü sebep olan şey’-i kerīḥ ü ḥasīse hem muḥibb ü rāğıb olmuşlar ve cefāsına şabr u taḥammül kılmışlardır. Nitekim ḥazret-i Mevlāna buyururlar:

(بيت):

صبر چون پول صراط، آنسو بهشت // هست با هر خوب یک لالای زشت

چون ز لالا می گریزی وصل نیست // ز آنکه لالا را ز شاهد فصل نیست

تو چه دانی ذوق صبر ای شیشه دل // خاصه صبر از بهر آن خوب چگل ¹⁶²

أَلَا تَرَى قَالَ اللَّهُ تَعَالَى فِي كِتَابِهِ الْمَجِيدِ: (وَيُلْكُمْ ثَوَابُ اللَّهِ خَيْرٌ لِّمَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا وَمَا يُلْقَاهَا إِلَّا

¹⁶³ الصَّابِرُونَ) meşūbet ü cennete bu yolda şābir olanlar telakḳī kılar ve yūsret ü rāḥatı

¹⁶¹ Allah’ın rahmeti üzerine olsun.

¹⁶² Sabır Sırat köprüsü gibidir, öte yandan cennet. Her güzelle birlikte çirkin bir lala vardır.

Laladan kaçtığın sürece kavuşma yoktur. Çünkü lala güzelden ayrı değildir.

Ey cam gönüllü! Sen sabır zevkini ne bilirsin? Özellikle de çiğil güzel için sabretmek. ((Mevlânâ Celâleddin Rûmî, **Mesnevî**, haz: Adnan Karaismailoğlu (konya: İl kültür ve Tüvizim Müdürlüğü yayınları, 2008), c.1, s.407)).

ve ‘usret ü külfeti ihtiyār u irtikāb idenler bulur eger ihtiyārunla bu yolda külfet ü ‘usreti irtikāb eylemez iseñ bārī bir belā vü meşakḳat ıztırārī geldükde ve müştedd olup saña hücum kılduḳda ferece muntazır ol ki ¹⁶⁴ أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ اِنتِظَارُ الْفَرَجِ ¹⁶⁵ nüñ āhirini tefekkür kıl ki bir ‘usr muḳābelesinde iki yüsṛ vāḳi’ olmuştur : (شعر) - رضي الله عنه -

إِذَا اشْتَدَّتْ بِكَ الْبَلَوُ فَفَكِّرْ فِي أَلَمْ تَشْرَحْ فَعُسْرُ بَيْنِ يُسْرَيْنِ إِذَا فَكَّرْتَهُ فَافْرَحْ ¹⁶⁶

[4b]

hattā ḥazret-i nebiyy-i mükerrem (قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: "فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا (5) إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا" ¹⁶⁷) buyurdu لَنْ يَغْلِبَ عُسْرٌ يُسْرَيْنِ ¹⁶⁸ bu āyetüñ nüzulī katında *‘salla’l-lāhu ‘aleyyhi ve sellem* bu āyetde ‘usr mu‘ arrefen zıkr olundu vü i‘āde kılındı ve bunuñ tavzīhi budur ki bu āyetde ‘usr mu‘ arrefen zıkr olundu vü i‘āde kılındı kaçan ma‘ rife ma‘ rife olduḳı hālde i‘āde olunsa *‘inde ehli’l-uşul* şāniye ‘ayn-i ‘ulā olur ve yüsṛ bunda nekireten i‘āde olundu ve şol maḥaldeki nekire yine ‘aynıyla nekire i‘āde olunsa şāniye ‘ulānuñ gayrı olur. Pes ma‘ nā ¹⁶⁹ إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرَيْنِ demek olur ve meselā: ¹⁷⁰ غُلَامًا إِنَّ مَعَ الْأَمِيرِ غُلَامًا إِنَّ مَعَ الْأَمِيرِ غُلَامًا ¹⁷¹ dinse emīr vāḥid u anıñla bile iki gulām olmuştur. ve kaçan ¹⁷² غُلَامًا إِنَّ مَعَ الْأَمِيرِ غُلَامًا ¹⁷³ dinse iki emīr u iki gulām daḥı vāḥid olur ve kaçan

¹⁶³yüce Allah’ın, kutsal kitabında “yazıklar olsun size, Allah’ın sevabı îmân edip iyilik ile çalışan kimseler için daha hayırlıdır. Ona ancak sabredenler kavuşturulur” (Kur’ân, kasas, 28/ 80) dediğini görmüyor musunuz?

¹⁶⁴İşlerin en faziletlisi Ferahlığı beklemektir.

¹⁶⁵Açıp genişletmedik mi biz? (Kur’ân, Şerh, 94 /1)

¹⁶⁶Eş-şeyhü’l-ekber ‘in – Allah ondan râzı olsun- dediği gibi: şayet başına gelen musibet şiddetlense İnşirâh süresini düşün, zira (o surede) bir zorluğun iki kolaylık arasında bulunduğunu düşün de mutlu ol.

¹⁶⁷Yüce Allah şöyle buyurmuştur: Şüphesiz güçlkle beraber bir kolaylık vardır. Gerçekten, güçlkle beraber bir kolaylık vardır. (Kur’ân, Şerh, 94 /5,6)

¹⁶⁸Tek bir zorluk, iki tane kolaylığı asla yenik düşüremez.

¹⁶⁹Şüphesiz bir güç durumla beraber iki kolaylık vardır

¹⁷⁰Şüphesiz Padişahla beraber bir gulam/ oğlan vardır. Gerçekten, Padişahla beraber bir gulam/ oğlan vardır.

¹⁷¹Şüphesiz bir Padişahla beraber gulam vardır. Gerçekten, bir Padişahla beraber gulam vardır.

¹⁷²Şüphesiz bir Padişahla beraber bir gulam vardır. Gerçekten, bir Padişahla beraber bir gulam vardır.

ve bu kaşıdeye nazîre olan Cîmiyyesinde dir ki (بيت):

أصبحتُ فيك كما أمسيْتُ مُكتَنِبًا¹⁷⁷ ولم أُلِّ جَزَعًا: يا أزمَةُ انفِرَجِ¹⁷⁸

Ve fi'l-ḥaḳīka evliyā'ü'l-lāh'dan bir sınıf vardır ki anlara ḥazret-i Ḥaḳdan her ne gelse razîlerdür ve Ḥaḳdan gelen ḳazā vü belādan ḥalāş içün anlar du‘ā bile kılmazlar. Nitekim ḥazret-ı Mevlānā buyururlar: (nazm)

قوم دیگر می شناسم ز اولیا // که دهانشان بسته باشد از دعا

از رضا که هست رام آن کرام // جستن دفع قضاشان شد حرام

در قضا ذوقی همی بینند خاص // کفرشان آید طلب کردن خلاص

[5a]

حسن ظنی بر دل ایشان گشود // که نبوشند از غمی جامه کبود¹⁷⁹

وْظَلَامُ اللَّيْلِ لَهُ سُرُجٌ حَتَّى يَغْشَاهُ أَبُو السُّرُجِ

(ظلام): zūlmetüñ ismidür. Zūlmet rūşenāligün zıddıdır. (سُرُج¹⁸⁰): zamm-ı sīnle sirācuñ cem‘idür. Kesr-i sīnle sirāc enver olan çerāğa dirler. (يَغْشَى): ye’ti

¹⁷⁶ İbnü'l-Fâriz'in şöyle dediği gibi: (şiiir)

Seni sevmek sebebiyle başıma gelen bütün eziyetlerden dolayı şikayet etmek yerine teşekkürlerimi sunuyorum.

Ayrıca senden gelen şifalar, hatta musibetler bile benim için bir nimettir, senin için tattığım şiddetli meşakkat ızdırapları benim için üzerimdeki nimetlerinin en tamı ve genişidir.

¹⁷⁷ Kullandığımız nüshada “مكتنبا” şeklindedir.

¹⁷⁸ Ben, senin için kederli olarak akşamladığım gibi kederli sabahladım. Fakat sabırsızlanıp “ey sıkıntı, ferahla” hiç demedim.

¹⁷⁹ Velilerden başka bir topluluk tanırım, ağızları duaya kapalıdır.

O büyükler için, ram oldukları rıza nedeniyle kaderi geri döndürmeyi istemek haramdır.

Kazada (takdirde) özel bir zevk görürler; kurtulmayı istemek onlara küfür gelir.

Onların gönlünde güzel düşünce açılmıştır; üzüntü sebebiyle siyah elbise giymezler. ((Mevlânâ, age, c.2, s.117)).

¹⁸⁰ Kullandığımız nüshada “سرج” şeklindedir.

ma‘nāsınadur.¹⁸¹ عَشِيَّتُهُ أَيُّ جَاءَهُ. يُقَالُ: عَشِيَّتُهُ؛ أَيُّ أَتَيْتَهُ. şemsüñ künyetidir. Şemse anuñ içün *ebü’s-sürüc* dirler ki şems kevākib-i münirenüñ aşlı gibidir. Nitekim ehl-i hey’et didiler الْقَمَرِ مُسْتَفَادٌ مِنَ الشَّمْسِ pes kamer nūrī āftāb-ı ‘ālem-tābdan alduğı mülābese ile şemse *ebü’s-sürüc* dinür.

(الإعراب):

(وِظْلَامِ)’de olan vāv ibtidā’iyyedür. Nitekim (وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا¹⁸²) naşş-ı kerîminde Eşfahānī vāv-ı isti’nāfiyye tıttup mavşulı mübtede¹⁸³ tıttmışdur. Bunda dağı (وِظْلَامِ): lafzen merfū‘ mübtedādur. muzāfdur leyle. (لَهُ)’de zamîr zālāma rāci‘dür. (سُرُجِ¹⁸⁴): mu’aḥḥar mübtedā. (لَهُ): muḥaddem ḥaberdür. Bu cümle mübtedā-yı evvelüñ ḥaberi olur. (يَغْشَاهُ): intihā-yı gāyet içündür, ‘āṭife olmağ da cā’izdür. (حَتَّى): fi‘l-i muzāri‘. Zamîr zālāma ‘āyid olur. (أَبُو السُّرُجِ): fā’ildür yağşānuñ. Bunda zālām-ı leylden murād ber-sebîl-i isti‘āre meşā’ib ü şedā’id günü olur ve sürücden¹⁸⁵ murād eşnā-yı meşā’ib ü eyyām-ı şedā’id¹⁸⁶ ü mekārihde olan elṭāf-ı ḥafıyye vü tesliyāt-ı müte‘addide olur. ve ebü’s-sürücden murād elṭāf-ı celiyye vü eşnāf-ı ni‘am-ı ilāhiyye olur ve bu beytde sürüc ile ebü’s-sürüc¹⁸⁷ miyānında cinās-ı tām vardır ve *reddü’l-‘acüz ‘ale’s-şadr* şan‘atı hem bulunur.

(المعنى):

Zālām-ı leyl içün sürüc-i münîre vardır hattā āña ebü’s-sürüc gelür; ya‘nî şems-i nevvār gelür ve ol zulmeti izāle kıılır. murād kürüb-i şedîde eşnāsında ni‘am-ı ilāhî vü elṭāf-ı rabbānî mevcûdedür ki ol vāsıta ile zulmet-i gam nev‘an za‘îf u kalîl olur leyālî-i muzlîmede kevākib-i münîre olup ol vāsıta ile zulmet-i şeb kalîl u za‘îf

¹⁸¹“gaşiyehü yağşāhu” yani ona geldi. deniliyor ki “gaşaytühü” “ona geldim” demek olur.

¹⁸² İnkâr edenler ve âyetlerimizi yalanlayanlara gelince (Kurân, Bakara, 2/ 39).

¹⁸³ Kullandığımız nüshada “سُرُجِ” şeklindedir.

¹⁸⁴ Kullandığımız nüshada “سُرُجِ” şeklindedir.

¹⁸⁵ Kullandığımız nüshada “سُرُجِ” şeklindedir.

¹⁸⁶ Kullandığımız nüshada “سُرُجِ” şeklindedir.

¹⁸⁷ Kullandığımız nüshada “سُرُجِ” şeklindedir.

olduğu gibi ḥattā āfitāb-ı ‘ālem-tāb gelüp ‘āleme ziyā-baḥş olup zulmet-i şebden eşer kalmadığı gibi āyet-i nehār-ı meserret ü sükūn¹⁸⁸ olan āfitāb-ı luṭf-ı ilāhī dahı sâ‘atı geldükde ṭulū‘ kılup ve mubşıra olup āyet-i leyl miḥneti maḥv u izāle kılur. Pes miḥnet minḥete vü rāḥata ve zulmet nūrāniyyete vü laṭāfete mütebeddil olur; قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: "وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَتَيْنِ فَمَحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِّتَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ " قَالَ الْأَصْفَهَانِيُّ فِي تَفْسِيرِهِ: (إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى بِمَا وَصَفَ الْإِنْسَانَ بِكَوْنِهِ عَجُولًا؛ أَي مُنْتَقِلًا مِّن صِفَةٍ إِلَى صِفَةٍ، وَمِنْ حَالَةٍ إِلَى حَالَةٍ بَيْنَ أَنَّ أَحْوَالَ كُلِّ هَذَا الْعَالَمِ كَذَلِكَ وَهُوَ الْإِنْتِقَالُ مِّنَ النُّورِ إِلَى الظُّلْمَةِ وَمِنَ الظُّلْمَةِ إِلَى النُّورِ كَانْتِقَالِ نُورِ الْقَمَرِ مِنَ الزِّيَادَةِ إِلَى النِّقْصَانِ وَبِالْعَكْسِ. وَغُرُوبِ الشَّمْسِ وَظُهُورِ اللَّيْلِ وَكَطْلُوعِ الشَّمْسِ وَغَيْبَةِ اللَّيْلِ) (إِلَى هُنَا) ¹⁸⁹ "سَنُرِيهِمْ

[5b]

āyet-i kerīmesinüñ mişdāqınca Ḥaḥḥ sübhānehü ve ta‘ālā āfākda āyātini nice gösterürse enfüsde dahı öyle gösterür. Pes şedāyid ü kürüb āyet-i leyl gibi ve meserret ü şafā āyet-i nehār gibi olur. Ḥaḥḥ ta‘ālā ḥazretleri āyet-i şeb-i kürbet ü ğammı maḥv eyleyüp āyet-i nehār-ı meserret ü şafā(y)ı mubşıra vü āşikār eyler tā kim anuñ faẓl u iḥsānını kılları taleb kıllalar ve nā-ümīd olmadan berī olalar. Zīrā Allāh *tebārake ve ta‘ālā* mü‘min kıllarınıñ¹⁹¹ velīsidür anları envā‘-ı zulümātdan iḥrāc eyleyüp nūrāniyyet mertebesine iṣāl eyler; كَمَا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: "اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ" يَعْنِي خَدَايَ تَعَالَى دُوسَتِ آن كَسَانِي اَسْت كِه بَا زَوَى صَدَق

¹⁸⁸ Kullandığımız nüshada “سَلَوْتُ” şeklindedir.

¹⁸⁹ Yüce Allah şöyle buyurmuştur: “Biz geceyi ve gündüzü (kudretimizi gösteren) iki alâmet yaptık. Rabbinizden lütuf isteyesiniz diye gece alametini giderip gündüz alametini aydınlatıcı kıldık.” (Kurân, İsrâ, 17/12). El-Efâhânî tefsirinde şöyle der: yüce Allâh insanı, “acûl” yani sıfattan sığata ve halden hale geçmekle vâsfettiği için tüm âlemin hallerinin böyle yani aydınlıktan karanlığa ve karanlıktan aydınlığa geçmek; ayın ışığının artıştan azlığa ve tersine geçtiği gibi ve gün batımı, gecenin ortaya çıkması, gün doğumu ve gecenin ortadan yok oluşu olduğunu belirtmiştir.

Buraya kadar.

¹⁹⁰ Varlığımızın delillerini, (kâinattaki uçsuz bucaksız) ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz. (Kurân, Fussilet , 41/ 53)

¹⁹¹ Kullandığımız nüshada “مَوْلَانِي” şeklindedir.

boyu ve be yigimber vı gırdıde v ایمان آوردەاند بیرون می‌آرد ایشانرا از تاریکیهای ضلالت و معصیت
بروشنائی هدایت و طاعت و یا از ظلمات دینی بروشنائی عقبا و یا از تاریکی قبر بنور بهشت و یا
از ظلمات جهل و غفلت بنور علم و انتباه و یا از ظلمات شک بنور یقین و یا از ظلمات نفسانیته
بانوار قلبیه و یا از ظلمات اوصاف بشریه بانوار اوصاف الهیه و از ظلمات وحشت بعد و فرقت
بانوار وصلت و قربت و یا از ظلمات غموم و کربت بانوار مسرت و سلوت برون آرد بیت
بعد نومیدی بسی امیدهاست// در پس ظلمت بسی خورشیدهاست.

وهذا واردٌ علی وفقِ قولهِ تعالی: (وَلَا تَیَّأَسُوا مِنْ رُوحِ اللّٰهِ اِنَّهُ لَا یَیَّأَسُ مِنْ رُوحِ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْکَافِرُونَ) قال
النیسابوری: لا تقنطوا مِنْ فَرجِهِ وَتتفیسِهِ، وَقرئ مِنْ رُوحِ اللّٰهِ بِضَمِّ الرَّاءِ؛ أي من رحمته التي یُحیی بها
عباده. اِنَّهُ لَا یَیَّأَسُ مِنْ رُوحِ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْکَافِرُونَ بالله وصفاته؛ فالعارف لا یَیَّأَسُ مِنْ رُوحِ اللّٰهِ فی کُلِّ حالٍ
192 belki ‘ārif olan bilür ki zülmetden sonra nūr olduğu gibi kürbetden sonra
كما قال اللّٰهُ. sürür u ‘usretten sonra hem yüsret ü hubür olmak mukarar ü muhaqqakdur.
تعالی: "سَیَجْعَلُ اللّٰهُ بَعْدَ عُسْرٍ یُسْرًا"؛ أي بَعْدَ ضِیقٍ سَعَةً، وَبَعْدَ فَقْرٍ غِنًی، وَبَعْدَ صُعُوبَةِ الْأَمْرِ سُهُولَةً، وَفی هذا

¹⁹² Yüce Allâh'ın buyurduğu gibi "Allah, iman edenlerin dostudur. Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır" (kurân, Bakara, 2 / 257).

Yani yüce Allâh, O'na iman eden ve peygamberine inanan o kimseleın dostudur. Onları, dalalet ve günah karanlıklarından hidâyet nuruna ve î mân basiretine yahut dünya karanlıklarından âhiret aydınlığına ya da mezar karanlığından cennet aydınlığına veya bilgisizlik ve sapıklık karanlıklarından ilim ve uyanıklılık aydınlığına ya da şek karanlığından yakîn (emin olma) aydınlığına ya da nefsanî (bedensel, şehvî) karanlıklardan kalbî nurlara veya insanlık sıfatlar karanlıklarından ilahi sıfatlar nurlarına yahut uzaklığın korku ve tasası karanlıklarından kavuşma ve yakınlık aydınlığına ya da dertler ve keder karanlıklarından sevinçlik ve teselli nurlarına çıkarır.

İçinde bulundukları bilgisizlik ve sapıklık karanlıklarından hidâyet nuruna ve î mân basiretine (bir beyit):

Ümitsizlikten sonra nice ümitler vardır; karanlığın ardından nice güneşler vardır. (Mevlânâ, age, 2/170).

Ve bu (önceki alıntı), Allâh'ın şu sözüne uygun olarak söylenmiştir: "Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez." (kurân, Yûsûf, 12/ 87). En-Nisâbü'rî şöyle demiş: O'nun (Allâh'ın) genişletmesi ve rahatlatmasından ümidinizi kesmeyiniz. Ayrıca (min ruhu'l-lâh) - Râ'nın ötesiyle- diye okunmuştur ki kulların canlandırılmakta oldukları (Allah'ın) rahmetinden demektir. Allah'ı ve sıfatları inkâr eden kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez, zira arif olan her halinde Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez.

¹⁹³وَأَصْحَابِ الْعُسْرِ تسليّة للفقراء وأهل المشقة وأصحاب العسرة ve lākin bu cümle sâ' atına merhûn olup hemân-dem ki sâ' atı gele murād hâşıl olur. Nitekim bu beyt bu ma' nâyı te'yîd kılar.

وَسَحَابُ الْخَيْرِ لَهَا مَطَرٌ فَإِذَا جَاءَ الْإِبَانُ تَجِي

(سحاب): buluda dirler fetḥ-i sîn ü sükûn-ı hâ-yıla olan şehâbeden müştakdur şehâbe cerrehü dirler ¹⁹⁴سُمِّيَ بِذَلِكَ لِأَنَّ بَعْضَهُ يَجْرُ بَعْضًا؛ فَالسَّحَابُ اسْمُ جَنْسٍ وَاحِدِهِ سَحَابَةٌ

(خير): şerrüñ zıddıdır. (إبان): kesr-i hemze ile vü teşdîd-i bâ-yıla vaḳt ü zamân ma' nâsınadır; ¹⁹⁵يُقَالُ: أَكَلَ الْفَاكِهَةَ فِي إِبَانِهَا أَيِ فِي وَقْتِهَا وَزَمَانِهَا

الإعراب:

(واو): 'ātıfe. (سحاب): lafzen merfû' mübtedâ. Muẓâfdur [6a] ḥayra. (لها)da lâm ḥarf-i cerr. (ها): maḥellen mecrûr lâm ile 'âyiddür şehâba. cār mecrûr ile muḳaddem ḥaber. (مطر): mu'aḥḥar mübtedâ. Mübtedâ ma'a ḥaberihî haberidür mübtedâ-ı evvelüñ ve mübtedâ -ı evvel ma'a ḥaberihî ma' tûfdur beyt-i evvelde olan ẓalâm üzre. (فا): şart-ı maḥzûfa cevâbdur. (إذا): ẓarf-ı zamân-ı müstakbeldür ğalibâ şart ma' nâsı mutaẓammın olur ve isti' māl olunmaz ğalibâ illâ muḥakḳak olan emrde ve yāhūd vuḳû' ı müreccaḥ olan emrde ğāhî zamân-ı māzî için daḥı ẓarf olur (إِذَا) gibi nitekim (إِذَا) daḥı zamân-ı müstakbel için aḥyānen isti' māl olur. ve mücerred ẓarfıyyet için daḥı gelür (وَإِذَا يَعْشَى) ¹⁹⁶gibi. (جاء): fi'l-i lâzım. (الإبان): lafzen merfû' fâ' ilidür. (تجي) cā'e yecî'ü'den, fi'l-i muzâri'. Fâ' ili zamîri taḥtında müstetir rāci' dūr şehâba.

(المعنى):

¹⁹³ Yüce Allâh'ın "Allah, bir güçlükten sonra bir kolaylık yaratacaktır" (kurân, Talâk , 65 / 7) buyurduğu gibi ki bir darlıktan sonra bir genişlik, bir fakirlikten sonra bir zenginlik ve zorluktan sonra bir kolaylık demektir. Ve bunda fakirlere, meşakkat ve güçlük sahiplerine bir teselli vardır.

¹⁹⁴ (bulutların) birbirlerini çektiği için o adla (sehâb) adlandırmıştır. Çünkü müfredi "es-sehâbe" olan "es-sehab" cins ismidir.

¹⁹⁵ Şöyle deniliyor: meyveyi ibânında yani vakti ve zamanında yedi demektir.

¹⁹⁶ (Ortalığı) bürüdüğü zaman geceye andolsun, (kur'ân, Leyl 92/ 1).

ve dahı hayr şehābının bir ‘azīm yağmur ve yāhūd bir nev‘ yağmuru vardır ki nāzil olduğda zemīn-i dilde olan has ü hāşāk gamm u kūrbeṭi izāle kıılır lākin (الأمور مروهنة) mışdākınca her emrūn huşūlı vaqt u sā‘atının gelmesine mevķūfdur. Pes vaqt ü zamānı geldükde ol şehāb-ı hayr gelür ve bārān-ı rahmeti isāle vü ifāza kıılır. Pes hīç bir vechile nā ümīd olmamak u recāyı kaṭ‘ kıılmamak gerek كما قال الله تعالى: "وَهُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهُ وَهُوَ الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ"¹⁹⁷ قال النيسابوري: أي المطر النافع، ونشر الرحمة عموم مطر الأرض، أو هي عامة في كل رحمة سوى المطر، وهو الولي الذي يتولى أمور عباده، ونشر الرحمة عموم مطر الأرض، أو هي عامة في كل رحمة سوى المطر، وهو الولي الذي يتولى أمور عباده، و meşāyih-ı sūfiyye āsümān-ı ma‘nevīden nāzile olan füyūzātuñ envā‘ına emtār ta‘bīr iderler. Nitekim *Kenzü'l-işārāt* şāhibi dir: (ثُمَّ يَمْطُرُ عَلَى النَّفْسِ) خمسة أَمْطَارٍ: الْهَدَايَةُ عَلَى النَّفْسِ، وَمَطَرُ الْفَصَاحَةِ عَلَى اللِّسَانِ، وَمَطَرُ الْعِظَمَةِ عَلَى الْقَلْبِ، وَمَطَرُ الْإِخْلَاصِ عَلَى الرُّوحِ، وَمَطَرُ الْأَسْرَارِ عَلَى السِّرِّ؛ فَيَنْبُتُ مِنْ مَطَرِ اللِّسَانِ الشُّكْرُ وَالثَّنَاءُ، وَمِنْ مَطَرِ النَّفْسِ الطَّاعَةُ وَالْوَفَاءُ، وَمِنْ مَطَرِ الْقَلْبِ الصِّدْقُ وَالصِّفَاءُ، وَمِنْ مَطَرِ السِّرِّ الشُّوقُ وَالْحَيَاءُ، وَمِنْ مَطَرِ الرُّوحِ الرُّؤْيَا وَاللِّقَاءُ¹⁹⁹

ḥazret-i Mevlānā *ḡuddise sırıruhu* bu maḥalle münāsib Meşnevī-i şerīflerinde buyururlar:

نیست آن باران، ازین ابر شما // هست ز ابری دیگر و دیگر سما

غیب را ابری و آبی دیگر ست // آسمان و آفتابی دیگر ست

¹⁹⁷ Yüce Allah’ın buyurduğu gibi: “O, insanlar umutlarını kestikten sonra yağmuru indiren, rahmetini her tarafa yayandır. O, dost olandır, övülmeye lâyık olandır” (kurân, Şûrâ, 42 / 28).

¹⁹⁸ Nîsâbü’rî şöyle demiş: (gays) faydalı yağmur demektir. Ve (Allah’ın) rahmetini yayması, yağmurun her tarafı kaplaması demektir veya o (rahmet kelimesi) yağmur dışında herhangi bir rahmeti kapsamış olabilir. O, kullarının velâyetini, korumasını üzerine almış olan dosttur. Tüm yaptıklarından dolayı övülmeye lâyık olandır.

¹⁹⁹ ondan sonra; nefis üzerine hidâyet, lisân/ dil üzerine fesâhat, kalp üzerine büyüklük/yücelik (azamet), ruh üzerine ihlâs, ve sır (Sufîlerin kullandığı bir terim) üzerine sırlar yağmuru olmak üzere insan üzerine beş çeşit yağmur (emtâr, sufîlerin kullandığı bir terim) yağar. Lisân/ dil üzerine yağandan şükür ve övgü, nefis üzerine yağandan itaat ve vefâ, kalp üzerine yağandan doğruluk ve açıklık, sır üzerine yağandan coşku ve utangaçlık ve ruh üzerine yağandan görüş ve buluşma ortaya çıkar.

نايد أن الأكه بر خاصان پديد // باقيان في كبس من خلق جديد²⁰⁰

hāṣān-ı Hūdā esmā-yı ilāhiyyeyi semā ve ‘uḳūl u efkārı seḥāb ve andan nāzile olan
‘ulūm u ma‘ārifi bārān-ı ḡaybī bilürler. Nitekim Necm Dāye ḥazretleri (وَأُنْزِلَ مِنَ السَّمَاءِ
الْمُرَادُ مِنَ السَّمَاءِ سَمَاءَ الْأَسْمَاءِ الرَّبُّوبِيَّةِ وَ سَمَاءُ أَرْوَاحِكُمْ وَأُنْزِلَ)²⁰¹ āyetinde böyle buyururlar: (مَاءَ
مِنَ السَّمَاءِ أَيْ مَن تِلْكَ السَّمَاءِ مَاءَ الْعُلُومِ

[6b]

والمعارف وماء علم التوحيد على أراضي²⁰² القلوب والأبدان فأخرج به من تلك الأراضي نبات الإسلام
والأعمال والطاعات رزقا لكم؛ أي ليرزق قلوبكم ثمرات الإيقان والأحوال والأنواق وثمرات الهدى والتقى والنور
والرحمة والشفاء والصحة والفلاح والحكمة فأخرج بماء العلم والعرفان هذه الثمرات من أرض قلوب عباده رزقا
مختصا بالإنسان، فلا تجعلوا لله أندادا وأنتم تعلمون فالأنداد عند أهل العرفان كل ما سوى الله²⁰³).

²⁰⁰ O yağmur, sizin bu bulutunuzdan değildir. Başka bir bulut ve başka sema vardır.

Gayb aleminin başka bir bulutu ve suyu vardır; başka bir göğü ve güneşi vardır.

O ancak yakın kullara görünür. Geri kalanlar “ yeni yaratıştan şüphe içindedirler” kur’ân, Kâf, 50/15.
((Mevlânâ, age, c.1, s.148)).

²⁰¹ “gökten su indirip ...” (kur’ân, Bakara, 2/22).

²⁰² Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

²⁰³ “semâ” ile kastedilen esmâ-ı ilâhiyye ve ruhlarınızın göğüdür . Gökten; yani o gökten bilim, marifet ve tevhit ilminin suyunu kalpler ve bedenler arazisi üzerine yağdırıp o arâziden islam, iyilik ve itaat bitkilerini size rızık olarak çıkarır. Yani emin olma, kuvvet, hasasiyet, hidâyet, takva, aydınlık, merhamet, şifâ, sıhhat, felâh/başarı ve hikmet ürünleriyle kalplerini rızıklandırmak için. İlim ve irfan suyu ile kullarının kalplerinin arâzisinden insanlara özel olarak bu ürünleri ortaya çıkarmıştır. Öyleyse siz de bile bile Allah’a ortaklar koşmayın. Zira irfan ehline göre “el-endâd” Allâh’tan başka her şeydir.

(يُقَالُ: الْفَائِدَةُ) (فَائِدَةٌ): her nesnenün nef'ine vü eylügine dirler. (فوائد): fāidenün cem'idür. (فوائد): استحداثُ المالِ والخيرِ، ويُقالُ: هِيَ ما استَفَدْتَهُ مِنْ عِلْمٍ أَوْ مَالٍ، ويُقالُ: هِيَ ما حُصِّلَ مِنَ الْأَشْيَاءِ النَّافِعَةِ فِي (الدُّنْيَا وَالْدِّينِ. وَيَأْبُهُ بَاعٌ.²⁰⁴

(جُمْلٌ): envā'-ı keşire ma'nāsınadır. cümleden cem'idür. (سُرُوحُ الدَّابَّةِ) dırsen kaçan mevāşī-i ırā gāha ırsāl eyleseñ taleb-i huzūz-i nefsanī kılan benī ādemün nüfūsını ırā gāha varup gelen hayvānāta teşbīh eylemişdür. (أَنْفُسُ): nefsin cem'idür. Lafz-ı nefsi meşāyih-ı şūfiyye iki ma'nāya ıtlāk iderler gāh olur ki (نَفْسُ الشَّيْءِ) dirler ve andan ol şey'ün zātını vu haqıkatını murād iderler. nitekim fülān şey kendü nefsiyle kā'imdür dirler. ve gāhī lafz-ı nefsi ıtlāk iderler ve andan insānuñ nefsi-i nātıkasını murād iderler: (قَالَ الْقُسَيْرِيُّ: نَفْسُ الشَّيْءِ فِي اللَّغَةِ وَجُودُهُ، وَعِنْدَ الْقَوْمِ لَيْسَ الْمُرَادُ مِنْهُ) اطلاقَ لفظِ النفسِ الوجودَ ولا ألقابَ الموضوعِ وإنما أرادوا بالنفسِ ما كانَ معلوماً مِنْ أوصافِ العبدِ مذموماً مِنْ²⁰⁵ evşāf-ı zemīme ile muttaşif olana nefsi emmāre dirler. ve ekşeri şalāh üzre olup ba'zı zamānda haṭā idüp kendüyi melāmet kılanā nefsi levvāme ta'bır iderler. ve zıkr-i haḫḫ u maḥabbet-i vücūd-ı muṭlaḫ ile sükūn u ṭume'nīnet ḥāşıl kılanā nefsi-i muṭma'inne ıtlāk iderler. ḥāşıl-ı kelām bi-ḥasebi merātib-i muḫtelife her mertebedeki bir şıfatı kesb ide ol şıfatla aña tesmiye iderler. Nitekim aḫkām-ı Ḥaḫḫa imtişāl kılmada bi'l-küllıyye kendüsinden kerāhet gidüp andan her ne gelürse rāzī olsa aña rāziye dinür. ve Cenāb-ı izzet andan rāzī olduğı ḥayşıyyetden ana marziyye ta'bır olunur. (مُهَجٌّ): mūhcenün cem'idür (وَقِيلَ دَمُ الْقَلْبِ. وَقِيلَ)

²⁰⁴ Denilir ki: fayda, māl ve hayrı ortaya çıkarmak demektir. denilir ki o kazandığın ilim veya māl'dır ve denilir ki: o elde edildiği dünyada ve dinde faydalı şeyler demektir. Ve bâbı "ba'a"dır.

²⁰⁵ Kuşeyrî şöyle demiş: sözlükte bir şeyin nefsi, "o şeyin varlığı" anlamına gelir. Sûfiler ise, nefis sözüyle ne bir şeyin varlığını ne de vazolunmuş bir cismi murad ederler. Onların nefis kelimesinden muradları, kulun kötü vasıfları ile yerilen fiileri ve ahlâkıdır. ((Abdülkerim el-Kuşeyrî, **Kuşeyrî risâlesi**, çev: Şeyhülislam Hoca Sâdeddin Efendî, haz: Mehmet Günyüzlü, 1.baskı (İstanbul: Yasin yayınevi, 2003), 135))

قالَ الحَكِيمُ الإِلهِيُّ: (إِذَا أَخَذْتَ اللَّقْمَةَ الْوَاحِدَةَ لَتَضَعَهَا فِي الْفَمِ فَانْظُرْ إِلَى مَا قَبْلَهَا وَإِلَى مَا بَعْدَهَا؛ أَمَّا الَّذِي قَبْلَهَا فَكَالزَّرْعُ وَالْخَبْرُ وَالطَّحْنُ وَغَيْرُ ذَلِكَ مِنْ الْأَلَاتِ الْمُعِينَةِ وَالْأَسْبَابِ الْفَاعِلِيَّةِ وَالْقَابِلِيَّةِ حَتَّى يَنْتَهِيَ إِلَى الْعُنَاصِرِ وَالْأَفْلَاقِ. وَأَمَّا مَا بَعْدَهَا فَكَالْقُوَى الْمُعِينَةِ عَلَى الْجَذْبِ وَالْإِمْسَاكِ وَالْهَضْمِ وَالدَّفْعِ، وَالْأَعْضَاءُ²⁰⁹ الْحَامِلَةُ لِتِلْكَ الْقُوَى، وَكَسَائِرِ الْأُمُورِ النَّافِعَةِ فِي ذَلِكَ الْبَابِ خَارِجَةً مِنَ الْبَدَنِ أَوْ دَاخِلَةً فِيهِ فَإِنَّهَا لَا تَكَادُ تَحْصُرُ. وَإِذَا كَانَتْ نِعْمُ اللَّهِ فِي تَنَاوُلِ لَقْمَةٍ وَاحِدَةٍ تَبْلُغُ هَذَا الْمَبْلَغِ فَكَيْفَ فِيمَا وَرَاءَ ذَلِكَ؟! هَذَا إِذَا كُنْتَ فِي عَالَمِ الْأَجْسَامِ، فَإِذَا تَخَطَّيْتَ إِلَى عَالَمِ الْأُورَاقِ وَأَجَلْتَ طَرَفَ عَقْلِكَ فِي مَيَادِينِ الْفُؤَسِ فَلَعَلَّكَ تَعْرِفُ حَقَّ النِّعْمَةِ، وَالنِّعْمَ هُنَاكَ عَلَى وَفْقِ الْإِسْتِعَادِ. وَإِدْرَاكَ النِّعْمِ بِمَقْدَارِ الْفَهْمِ وَالرَّشَادِ؛ فَإِنْ كُنْتَ أَهْلًا لَهَا فَذَاكَ، وَإِلَّا فَلَا تَلْمُ إِلَّا نَفْسَكَ) انْتَهَى

olmuş. (شروح) vaqı' yerine şîn-i mu'ceme ile (سروح) Ba'zı nüshada كلامه²¹⁰.

²¹¹ şerhüñ cem'idür bu taqdîr üzre ma'nâ Hakk sübhânehü ve ta'âlâ (شُروح): hazretlerinin fevâid ü ni'amı şürûh-ı enfüs ü ervâh için vâfire vü mütekâşiredür demek olur ve bu inşirâh-ı şadr u infitâh-ı kalbün 'alâmeti oldur ki dâr-ı gurûrden tecâfî idüp [7b] dâr-ı sürûra inâbet kıla ve ölmezden muqaddem ölmege müsta'idd ola. Bu ise îmân u İslâm nûrınıñ kalbe dâhıl olmasına mevķûfdur (كما قال رسول الله)

²⁰⁹ Kullandığımız nüshada “الأعضاء” şeklindedir.

²¹⁰ Yüce All-âh'ın buyurduğu gibi: “Hâlbuki Allah'ın nimetini saymaya kalksanız onu sayamazsınız” (Kur'ân, İbrahim, 14/34; Nahl, 16/18). Allâme Nisâbü'rî bu âyetin tefsirinde şunu söylüyor: yani Allâh'ın verdiği nimetleri, o nimetlerin çok olduğu ve hatta bitmesine imkan olmadığı için sayamazsınız. Ve canlıların içerisine ve organlarına bakıp da faydalarına vâkıf olanlar, Allâh'ın kullarına verdiği bazı nimetleri bilir. ve eğer nefislerden ufuğa geçip süflî ve ulvî cisimlerin halini düşünüp te Mülkten Melekût'a geçseler tereddüt ve şaşırma vadilerinde kaybolup izzet ve kudret karşısında yok olmuş olacaklardır.

El-Hakîmü'l-Îlâhî şöyle diyor: ağzına tek bir lokma bile koyacak olursan (bu yediğin lokmanın) öncesine de sonrasına bakıp düşün. Öncesi, ekme, yetiştirme, ezme işi ve onlardan başka yardımcı âletler, kabiliyyet ve aktivite sebepler gibidir ta madde ve unsurlara ulaşına dek. Sonrası ise, çekme, tutma, hazmetme ve def etme işine yardım eden güçler ve o güçleri taşıyan organlar ve - gerek vücuttan olsun gerek dışından olsun- o işleri yapmaya fayda sağlayan bütün şeyler gibidir. Zira onların sayılması imkan yoktur. Tek bir lokma yemekte o kadar nimetler varsa diğerlerinde nasıl olur ki?! Bu cisimler âleminde olduğunda böyledir. Ruhlar âlemine geçsen, aklının gözünü o kutsal meydanlarda gezdirsen (bakıp düşünmek anlamında) belki o nimetin hakkını bilebilirsin. Oradaki nimetlerin elde edilmesi yeteneğe; o nimetlerin idrak edilmesi de anlama ve aklın kuvveti miktarına bağlıdır. ona (nimetlerin idrak edilmesine) layıksan eğer öyle olsun yoksa kendinden başka hiç kimseyi sakın suçlama.

Sözü bitmiştir

²¹¹ Kullandığımız nüshada “نور” şeklindedir.

صلی اللہ علیہ وسلم: إذا دخلَ التَّوْرُ في القلبِ انشَرَحَ وانفَتَحَ، قالوا: وما علامةُ ذلكَ يا رسولَ اللہ؟ قال: التجافي

عن (دارِ الغرورِ والِإِنباءِ إلى دارِ القرارِ والتَّأهُّبُ للموتِ قبلَ نزولِهِ ²¹² عن

کالبا دُھُولی vü bir kimsenüñ mertebe-i İslām u imāna vuşulı mün‘im-i ḥaḳīḳīnuñ

in‘ām u hidāyetine merhūndür (كما قال الله تعالى: "فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصْعَدُ فِي السَّمَاءِ". قَالَ فِي التَّسْهِيلِ: فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ هِدَايَتَهُ يَفْتَحْ

قلْبَهُ وَيُتَوِّرَهُ حَتَّى يَقْبَلَ الْإِسْلَامَ ، وَمَنْ يُرِدْ ضَلَالَتَهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا ذَا حَرَجٍ عَنِ قَبُولِهِ حَتَّى لَا يَنْفَذَ فِيهِ الْخَيْرُ

pes (وإذا سمعَ ذكرَ الله اشْمَأَزَّ؛ والمعنى أَنَّ الْإِيمَانَ وَالْإِسْلَامَ يَشُقُّ عَلَيْهِ كَمَا يَشُقُّ عَلَيْهِ صَعُودُ السَّمَاءِ ²¹³

şürüh-ı nüfûs u kulûb Ḥaḳḳ *sübhānehü ve ta‘ālā* nuñ fevā'id-i ma‘nevî ü mevā'id-i

rūhānisi-yile olur. ol kuluñ ki şadrını kabûl-ı imān u İslām içün münşerih ü münfesih

eyleye aña ‘aẓīm ‘aṭā eylemiş olur ve ol kimseye (أَفَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ

(²¹⁴ مِنْ رَبِّهِ) āyet-i kerīmesinüñ mışdāḳınca ḳalbi İslāmdan ḥālī olup şadrı münşerih

olmayan u āḥiret cānibine meyl kılmayan kimse ile berāber degüldür çünkim imān ü

İslām ni‘meti bunda bir kulına ‘aṭā eyleye aña cennet ni‘metlerin virmek ve nār-ı

caḥīmden ḥalāş idüp sa‘ādet-i sermediyye mertebesine irgürmek hem me’mül u

²¹² Allāh’ın resûlünün –Alah’ın salâtı ve selâmı üzerine olsun- şu sözü buyurduğu gibi: kalbe nur girince kalb genişler ve açılıp ferâhlık duyar. Peki o halde bunun belirtisi nedir, ey Allah’ın resûlü? diye sorulması üzerine şöyle buyurmuşlardır: aldatıcı dünya hayatından uzak durmak, ebedî hayata dönüş hazırlık yapmak ve henüz ölüm gelmeden önce ölüme hazırlıklı olmaktır. ((tercümesinde şu eserden yararlandım: Harun ÜNAL ve diğerleri, Nesefî Tefsiri (İstanbul: ravza yayınları, 2007. c.4, s.66)).

²¹³ yüce Allāh’ın buyurduğu gibi: “Allah, her kimi hidāyete erdirmek isterse, onun göğsünü İslām’a açar. Kimi de saptırmak isterse, onun da göğsünü göğe çıkıyormuşçasına daraltır, sıkar”. Et-Teshîl’de şöyle der: Allah, her kimi doğruya erdirmek isterse, onun göğsünü açıp aydınlatır tâ İslām’ı kabul edinceye kadar. Kimi de saptırmak isterse, onun da göğsünü daraltır, onu (islām’ı) kabul etmekte göğsüne hiç hayr geçmeyecek derecede sıkıntı verir. Allah’ın anıldığını duyduğunda daralır. Manâ şudur ki, islām ve imān, gökyüzüne doğru yükselirken olduğu gibi ona ağır gelir.

²¹⁴ (kurân, Zümer, 39 22).

كما قال رسولُ الله- صلى الله تعالى عليه وسلّم-: " من تمام النعمة دخول الجنة والفوز من (mercūdur (النار ". رواه الترمذي عن معاذ بن جبل رضي الله عنه-²¹⁵.

وَلَهَا أَرْجٌ مُحْيٍ أَبَدًا فَاقْصِدْ مُحْيَا ذَاكَ الْأَرْجَ

(أَرْج): fethateyn ile müşk ü ‘ anber ü bunlara beñzer hoş kokulu şeylerün kokmasına vü münteşir olmasına dirler(²¹⁶). (محيي) (يُقَالُ: أَرْجُ الطَّيِّبُ أَرْجًا وَأَرْجًا إِذَا فَاحَ وَانْتَشَرَ وَبَابُهُ طَرِبَ²¹⁶). if‘āl bābındandır. ism-i fā‘il şığası üzre zinde kılıcı vu hayāt virici ma‘nāsınadır. (أبد) dāyim ma‘nāsınadır. (فاقصد) : *kaşade yakşıdu*’den emrdür *min bābı zārebe*. ‘azīmet eyle ma‘nāsınadır. (محيي) feth-i mīmle hayātdan ism-i zamān u ism-i mekāndur. Maḥall-i hayāt ma‘nāsına. (ذَا)de (ذَا): ism-i işāretdür. (كاف): hıṭāb içündür. i‘rābdan maḥalli yokdur. bunda müşārun- ileyh erecdür.

(الاعراب):

(واو): ‘ātıfedür. (لها)de (لام): ḥarf-i cerrdür. müte‘allıkı ḥāşıldur müte‘allık-ı maḥzūfı-yıla muḳaddem ḥaberdür. Zāmīr maḥallen mecrūr ‘āyiddür fevāyide. (ارج): mu‘aḥḥar mübtedā. (محيي): taḳdīren merfū‘ şıfatıdur erecün. (أبدًا): şıfatıdur maşdar-ı maḥzūfün taḳdīri *iḥyā‘en ebediyyen* demek olur ve bu cümle beyt-i sābık [8a] üzre ma‘tūf olur. (فا): şarṭ-ı maḥzūfa cevābdur. (اقصد): emrdür, fā‘ili zāmīri altında müstetir ente. (محيي): taḳdīren menşüb mef‘ūlidür anuñ. muzāfdur ism-i işārete. (ذَاكَ الْأَرْجَ): maḥallen mecrūr muzāfün-ileyhdür aña.

(المعنى):

²¹⁵ Allāh’ın resūlünün – Yüce Allāh’ın salātı ve selāmı üzerine olsun- buyurduğu gibi: Nimetin tamamlanması Cennete girmek ve Cehennemden kurtulmaktır. Bunu Et-Tirmizî Muāz b. Cebel’den – Allāh ondan razı olsun- rivayet etmiştir.

²¹⁶Güzel koku (parfüm) “Erice , ercen ve ericen” denir koksa ve yayılsa. Bâbı “taribe”dir.

ol fevāyid-i ilāhī vü mevāyid-i rabbānī içün bir rāyiha-ı tayyibe vü nefha-i nefise vardur ki ol ebedī ihyā idici ve nūfūs u ervāha dāyimā hayāt viricidür. *Fe-izā kāne kezālike* ol erc-i şerīfuñ ü nefha-ı laṭīfuñ maḥall-i hayātına kaşd u ta‘arruż eyle. Nitekim şeyḥ-i ‘ārif Ebū ‘Abdillāh Muḥammed b. ‘Alī et-Tirmezī *ḳaddese’l-lāhu sırrahu’l ‘azīz Nevādirü’l-uşul*’da aşl-ı sādīs ve’s-şemānīne ve’lmi’ehde Enes b. Mālik ḫazretlerine isnād itmekle bu ḫadīs-ı şerīfī rivāyet buyururlar: قَالَ الرَّسُولُ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: (اطْلُبُوا الْخَيْرَ دَهْرَكُمْ وَتَعَرَّضُوا لِنَفَحَاتِ رَحْمَةِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، فَإِنَّ لِلَّهِ سُبْحَانَهُ نَفَحَاتٍ مِنْ رَحْمَتِهِ قَالَ: وَجِدَ فِي قَائِمَةٍ مُحَمَّدَ بْنَ مَسْلَمَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - كِتَابٌ فِيهِ: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ²¹⁸ يَقُولُ: " إِنَّ لِرَبِّكُمْ فِي بَقِيَةِ أَيَّامِ دَهْرِكُمْ نَفَحَاتٍ فَتَعَرَّضُوا لَهَا لَعَلَّ دَعْوَةَ تَوَافِقُ رَحْمَةً فَيَسْعِدُ بِهَا صَاحِبَهَا سَعَادَةً لَا يَشْقَى بَعْدَهَا أَبَدًا"²¹⁹.

ve şerhinde böyle buyururlar ki: النَّفْحَةُ الدَّفْعَةُ مِنَ الْعَطِيَّةِ يُعْطَى فِي دَفْعَةٍ وَاحِدَةٍ مَا يَسْتَعْرِقُ الْجَمِيعَ، وَالنَّفَحَاتُ مِنْ فَتَحَاتِ أَبْوَابِ خَزَائِنِ الْمَنَنِ جُودًا وَعَطْفًا لَا عَلَى مَقْدَارٍ وَلَا عَلَى طَرِيقِ الْجَزَاءِ، وَخَزَائِنُ الثَّوَابِ بِمَقْدَارٍ وَعَلَى طَرِيقِ الْجَزَاءِ؛ فَوَقْتُ الْفَتْحَةِ غَيْرُ مَعْلُومٍ، وَإِنَّمَا غُيِّبَ عِلْمُهُ لِيَدَاوِمُوا عَلَى طَلِبِهَا بِالسَّوَالِ الْمُنْتَدَارِكِ،

²¹⁷ Peygamber – Allāh’ın salātı ve selāmı üzerine olsun- şöyle buyurmuştur: “Hayatınızın her ânında hayır elde etmeye çalışın. Ve azîz ve celîl Allāh’ın rahmet esintilerine yönelin. Çünkü, Allāh’ın rahmet esintileri vardır. Onları dilediği kullarına isabet ettirir. Allāh’tan kusurlarınızı örtmesini ve sizi korkularınızdan emin kılmasını isteyin.

²¹⁸ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

²¹⁹ Demiş ki: Muhammed b. Mesleme’nin – Allāh ondan râzı olsun- kaldığı yerde bir kitap bulunmuş, içinde şu yazıldı: Rahmân ve Rahîm olan Allāh’ın adıyla, Allāh’ın resûlü – Allāh’ın salātı ve selāmı üzerine olsun- şu sözü söylemekte olduğunu duydum: Dünyadaki ömrünüz müddetince Rabbinizin size hazırladığı rahmet esintileri vardır. Size de dokunması için ona yönelin. belki bir dua bir rahmete uyar da (dua) sahibi bundan sonra ebediyyen bedbaht olmayacak kadar mutlu olur.

وتكونوا متعرضين له في كل وقتٍ قائماً وقاعداً ومضطجعاً؛ فمن دأوم على ذلك وشيئاً أن توافقَ دعوتَهُ الوقتَ

فيكونُ قد ظفرَ بالغنى الأكبر وسعدَ سعادةً الأبد.²²⁰

(بيت):

گفت پیغمبر: که نفحت‌های حق // اندراین ایام می‌آرد سبق

گوش و هس دارید این اوقاترا // در ربایید این چنین نفحاترا

نفحه آمد مر شما را دید ورفت // هر کرا می‌خواست جان بخشید ورفت

نفحه دیگر رسید آگاه باش // تا ازین هم وانمانی خواجه تاش

جنبشی جان ناری یافت زو آتش کشی // جان مرده یافت از وی²²¹

bu takdîr üzre maḥyādan murād maḥall-i icābet olan sā‘at-ı mübārek olur ki anda maḥbûl olur. emmā maḥyadan murād maḥall ḥayāt-ı ḳudsiyye olan evliyā-yı güzîn ü ‘ulemā-yı ‘āmilîn olup erecden murād rāyiḥa-i rūḥiyyeleri vü fāyiḥa-ı ‘ilmiyyeleri olsa hem maḥalle enseb olur zîrā ‘atıyyāt-ı ilāhiyyenüñ ma‘denleri vü ḥayāt-ı ebediyye vü nefahāt-ı ḳudsiyyenüñ maḥall ü menba‘ ları aṣl-ı evliyā’u’l-lāh ü ‘ulemā-ı bi’l-lāhdur. (وكلُّ الناس موتى إلا العالمون) ḥadîsinüñ mışdāḳınca cümle nās mevtā ḥükmünde illā ‘ulemā-ı rabbānī degül. ve ḥazret ‘Ali - *kerremallāhu vechehü-* buyururlar: (شعر)

²²⁰ Feyz-i ilâhî (nefha) bir defada verilen ve herkese yeten ilâhî bir bağıştır. Minnetler hazinelerinin kapılarından süzülen bu bağış ve cömertlik esintisinin ne sınırı vardır ne de ondan bir karşılık beklenir. Oysa sevap hazinelerinden verilirken hem bir sınır olur hem de yapılan bir iyiliğin karşılığı olarak verilir. Müminlerin duada daim olmaları ve ayakta, otururken ve yanları üzerinde ona yönelmeleri için icabet kapısının ne zaman açık olacağı meçhul bırakıldı. Bunun için ona (dua etmekle onu istemeye) devam edenin o icabet vaktına denk geleceğine, en büyük zenginliğe ve ebedî mutluluğa erişeceğine şüphe yoktur.

²²¹ Peygamber dedi: “Hakk’ın esintileri bu günlerde gelir, geçer Bu vakitlere kulak verin ve dikkat edin, böyle esintileri yakalayın” Esinti geldi, sizi gördü ve gitti. İstedigine can bağışladı ve gitti. Başka esinti ulaştı, uyanık ol da bundan geri kalma, ey efendisi eyni! Ateşlik can onunla söner; ölü onun kalıcılığından elbise giyinir. (Mevlânâ, Mesnevî, haz: Adnan Karaismailoğlu, 1/144).

فَقُمْ بِعِلْمٍ وَلَا تَبْغِي لَهُ بَدَلًا فالناس موتى وأهل العلم أحياء²²²

(بيت):

هستند جماعتی بجانان زنده // وز دیدان این قوم شود جان فرخنده

چون آب حیات در ازل نوشیده اند // مردم همه مرده اند و ایشان زنده²²³

225²²⁵ mertebe üç hayâtı de *Menâzilü's-sâyirîn* 'de Abdullâh el-Enşârî hâzretleri ' (نثر): şeyh

قال قدس سره: الحياة الأولى حياة العلم من موت الجهل؛ يعني üzre tahkîk u ta' bîr eylemişlerdür

أَنَّ العلم يحيي²²⁶ القلبَ ويتحركُ صاحبُه في طلبِ الحقِّ، والحركةُ من خواصِّ الحياة. بالجهل يموت القلبُ

ويسكنُ كالميتِ فلذلك استُعيرَ الحياةُ للعلم والموتُ للجهل. قال علي -كرم الله وجهه-: (شعر)

حياةُ القلبِ علمٌ فاغتنمه وموتُ القلبِ جهلٌ فاجتنبه²²⁷

āyet-i kerîmesi bu ma' mâyı (أَوْمَنْ كَانَ مَيِّتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ²²⁸)

والحياةُ الثانيةُ حياةُ الجمعِ من موتِ التفرقة؛ والمرادُ بحياةِ الجمعِ هي الحياةُ القلبيةُ التي mü'eyyid olur.

يُجمَعُ بها الهممُ والخواطرُ؛ أي حياة القلب التي تجمعُ الهمَّةَ في التَّوجَّهِ وصَحَّةِ القصدِ إلى الله في السلوك على

اختلاف مراتبه؛ وإنما سُمِّيَ هذا الجمعُ حياةً لَأَنَّهُ يُوَدِّي إلى الحياةِ الأبدية، بل هو عينُ الحياةِ الأبدية لَأَنَّها حياةٌ

²²² İlmin hakkına riâyet et ve ona bedel olabilecek bir şey isteme çünkü insanlar (cehli ile) ölülerken ilim sahipleri hayattalardır

²²³ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

²²⁴ Öyle bir topluluk var ki, ruhlarıyla diridirler ve onları gören ruhlar sevinir.

Onlar âb-ı hayatı ezelden (eskiden) içtikleri için bütün insanlar (cehli ile) ölülerken onlar hayattalardır.

²²⁵ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

²²⁶ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

²²⁷ O – onun sırrı takdîs edilsin- şöyle demiş: birinci hayat: cehâletin ölümünden ilmin dirilişidir;

yani ilim kalbi diriltir ve sahibini gerçeği aramak üzere harekete geçirir. Aslında hareket hayatın özelliklerindendir. Cehaletle kalp ölür de ölü gibi hareketsiz kalır. İşte bundan dolayı, hayat lafzıyla ilme, ölüm lafzıyla cehalete işaret edilmiştir. Hz Ali -Allâh onun yüzünü kerametli kılsın- şöyle demiştir: (şîir)

Kalbin hayatı ilimdir o yüzden onu elde et ve kalbin ölümü cehâlettir ondan uzak dur.

²²⁸ Ölü iken dirilttiğimiz ve kendisine, insanlar arasında yürüyeceği bir nur verdiğimiz kimsenin durumu. (kur'ân, En'âm, 6/ 122).

روحانيّة في عالم القدس. وموتُ التّفْرِقَةِ هو تَوَزُّعُ الخاطرِ بسبب تَعَلُّقِ النَّفْسِ بالأشياءِ الميّتَةِ؛ فالقلبُ المتعلّقُ بالجماداتِ المتّبعِ لهوى النَّفْسِ ميّتٌ في دارِ البوارِ. والحياةُ الثالثةُ حياةُ الوجودِ؛ وهي حياةُ بالحقِّ؛ والمرادُ بحياةِ الوجودِ حياةُ حضرةِ الجمعِ؛ وهي حياةُ بالحقِّ لاضمحلالِ العبدِ بالفناء فيه، وبقاءه بوجوده وحياته بحياته وهو شهودٌ قيومية الحقِّ لكلِّ بحيث لا يرى شيئاً من الأشياءِ إلا وهو قائمٌ بالله، ولا يرى شيئاً إلا وهو يفعلُ ما يفعلُ بالحق.²²⁹

Pes t̄alibe vü ‘āşıka lāzım olan aşl oldur ki bu zıkr olunan envā‘-ı hayātuñ maḥyāsını eyleye tā anuñ vāridāt-ı ilāhiyye vü füyūzāt-ı kıdsiyyesinden ḥayāt-ı ebediyye bulup zinde ola.

بُحُورِ الْمَوْجِ مِنَ اللَّجَجِ

فَلَرَبِّمَا فَاضَ الْمَحْيَا

قال الجوهری: (رُبُّ) حرفٌ خافضٌ لا يَقَعُ إلا على نكرةٍ تُشَدَّدُ وَيُخَفَّفُ، وقد تدخل عليه التاء فيقال: (رُبْتُ). (Ebu’s-Su‘ūd) ويدخل عليه (ما) لِيُمْكِنَ أَنْ يَتَكَلَّمَ بالفعل بعده كَقَوْلِهِ تعالى: "رُبَّمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا" ²³⁰ ربما -بضم الراء وتخفيف الباء المفتوحة- وفيه ثمان لغات: فتح) efendī bu āyetūñ tefsīrinde dir ki:

²²⁹ İkinci hayat, tefrikanın ölümünden cem’in hayat bulmasıdır. Cem’in hayatından kasıt bütün istek ve arzuların kalpta bir araya toplanmasıdır. Yani kalbin ihyası Allâh’a yönelmede gayretli olmak ve muhtelif suretlerde de olsa bu yönelişin ihlaslı olmasıyla mümkündür. Bu cem’e hayat adı verilmesinin sebebi, onun ebedî hayata varmayı sağlaması; hatta bizzat ebedî hayatın kendisi olmasından dolayıdır. Çünkü ebedî hayattan kasıt âlem-i kuds’teki (kuds âleminde) ruhsal bir hayattır. Tefrikanın ölüm olması ise, nefsin ölü şeylere bağlanması yüzünden kalbin dağılmasıdır. Zira cansızlara ve nefsin heva ve hevesine uyan kalp bu yokluk yurdunda ölüdür. Üçüncü hayat,(mutlak) Varlığın hayatıdır. Bu Hak’la hayat bulmaktır. Varlığın hayatından kastedilen, kesret aleminin kendisinde toplandığı zatın hayatıdır ve o Hakk’ın kayyûmiyyetine o tarzda şahit olur ki hiç bir fiili O’nun fiilinden ve hiç bir varlığı O’nun varlığından ayrı ve bağımsız olarak görmez.

²³⁰ Cevherî şöyle demiştir: “rubbe”bir harf-i cerr olup ancak nekrelî bir kelimeden önce yer alır. Şeddeli ve şeddesiz okunur. Bazen kendisine tâ harfî ilave edilir ve “rubbet” denilir. Bazen de, kendisinden sonra bir fiil gelebilmesi içine “mâ” ilâve edilir. Yüce Allâh’ın buyurduğu gibi: “رُبَّمَا يَوَدُّ” İnkâr edenler, çok arzu edeceklerdir. (Kur’ân, Hicr, 15/2)

hāşıl-ı kelām (رُبُّ) bir harfdür الرء وضّمها ومشدداً ومخففاً ويزيادة التاء أيضاً مشدداً ومخففاً²³¹) ki Lisān-i ‘Arabda on dört vech üzre ve yāḥūd ziyāde îrād olunması cā’izdür ekşeri kama قال مولانا جامي في شرح الكافية: وهذا الذي ذُكِرَ من التقليل أصلها، ثم تستعمل في معنى التّكثير كالحقيقة، وفي التقليل كالمجاز المحتاج إلى القرينة. وقال ابن هشام: وليس معناها التقليل دائماً خلافاً للأكثرين، ولا التّكثير²³² دائماً خلافاً لابن درستويه وجماعة Pes من النحاة، بل ترد للتكثير كثيراً وللتقليل²³³ قليلاً، وقيل: لا تدلّ على شيء إلا بقرينة. (انتهى كلامه)²³⁴ قال burada teksîr içün olmak maḥalle ensebdür. (فاض): fāza yaḥfizu’ dan fi’l-i māzîdür. فاض الماء فيفيض فيضاً وفيوضه؛ أي كثر حتى سأل على صفة الوادي²³⁵. Türkîde su taşup dökülmege dirler bâbı bā’ adür. (محيا): feth-i mîmle eyzan zamân-ı ḥayât ve yaḥūd mekân-ı ḥayât ma’nîlerinedür. (بحور): baḥruñ cem’idür deryāya dirler. (موج): deryādan havā vāsıtasıyla mürtefi’ olan şuya dirler. Nitekim (ماج البحر²³⁶) dirler (إذا) (لجج): lüccenüñ cem’idür. (لجه): mu’zam olan suya dirler. (ارتفع ماؤه واضطرب)

(الإعراب):

(ما) (ما) Te’kîd içün ve (لام): ibtidâ’iyyedür. (لام) şarṭ-ı maḥzûfuñ cevābıdır. (فا) (فلربثما) kâffedür ‘amelden (رُبُّ)yi men’ idüp lağv eyler ol vāsıta ile fi’le dāḥil olması hem

²³¹ Rubbemâ: Râ ‘nın ötresi ve fetha ile hareke edilen bâ’nın şeddesiz okunmasıyla “rubemâ”da şu sekiz farklı kelime vardır: râ’nın fetha ve ötre ile hareke edilmesi, (bâ’nın) şeddeli ve şeddesiz (okunması) ve şeddeli ve şeddesiz tâ’nın eklenmesiyle.

²³² Kullandığımız nüshada “لا التّكثير” şeklindedir.

²³³ Kullandığımız nüshada “لا التّكثير” şeklindedir.

²³⁴ Molla Câmi’nin Kâfiye şerhinde dediği gibi: zikredilen taklîl mefhumu onun (rubbe lafzının) aslıdır. Hatta teksir manasında kullanılışı hakikat, taklîl manasında kullanılışı karineyle anlaşılan mecaz gibi olmuştur. ((Bkz. Molla Camî, Kâfiye şerhi – el-fevâid Ez-ziyâiyye, çev: Abdurrahman Ercan Elbinsoy, (İstanbul: zaman yayıncılık, 1987), 518)). İbn Hişâm şöyle demiş: - çoğunluğun aksine- ”rubbe”nin manası taklîl olmadığı gibi İbni Deresteveyh ve bir grup dilcilerin aksine her zaman teksir de değildir; bilakis taksîr için çok, taklîl için az îrād edilmektedir. Ve bazılarına göre karine bulunmaksızın bir şeyi ifade edemez. (sözü bitmiştir).

²³⁵ Cevherî şöyle demiştir: fāze’l-mâ yaḥfîzû feyzan ve füyûzen yani su çok olup vâdi şeklinde seylan etmiştir.

²³⁶ Nitekim (denizin) suyu yükselip dalgaları birbirine çarparsa (ماج البحر) “Deniz dalgalandı” derler.

cā'iz olur (رُبِمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا²³⁷) gibi daḥı (رُبِمَا يَقُولُ زَيْدٌ²³⁸) gibi. (فاض): fi'l-i māzī. (المحيا): taḳdīren merfū' fā'ilidür (فاض)nuñ.(بحور) da (با) muşāḥabet içündür ve ta' diye için olmak hem münāsibdür. (بحور) daḥı muzāfdur (مَوْج)e. (من اللجج)de (من): beyāniyyedür. müte'allıkı maḥzūfdur ki ol elḥāşıldur u müte'allık-ı maḥzūf ile (الموج)ün şıfatı vāḳi' olur.

Bu beytde daḥı (محيا)dan murād ya zamān-ı ḥayāt u nefehāt olan eşref-i sa'āt u eyemen-i evḳāt olur ve yāḥūd bir maḥall-i ḥayāt-ı ḳudsī vü menba'-ı envār-ı ilāhī olan 'ālim-i rabbānī vü 'ārif-i yezdānī olur ki nāzım ḥazretleri *ḳaddese'l-lāhu sırrahu'l* 'azīz maḥall-i ḥayāt-ı ḳudsiyye olan şeyḥ-i kāmili vü 'ārif-i vāşılı şol vādīye teşbīḥ eylemiş olur ki anda keşret-i mā ola ḥattā kemāl-ı vefret ü ziyāde keşretten ol āb vādīnün cevānibine seyelān idüp tecāvüz kıla bu ikisinün mā-beyninde vech-i şebēh vādīnün feyezān eyleyen mā'-ı cārīye maḥall ü mecrā olması ve maḥall-i ḥayāt-ı ḳudsiyye olan 'ārifün āb-ı ḥayāt 'ulūm ü ma'ārif-e menba' olması olur. Müşebbehün-bihi ṭayy olunup anuñ lāzımını zıkr eylediği ol feyẓdur. Meḥyāy vādīye teşbīḥ itmege isti'āra bi'l-kināye dirler ve aña feyẓ işbāt eylemege isti'āre-i taḥyīliyye ta'bīr iderler. Andan şoñra ol maḥyādan zuhūra gelen 'ulūm u esrārı vü feyezān eyleyen ma'ārif ü envārı ber-sebīl-i isti'āre-i aşliyye-i muşarraḥa (بحور)a temşīl idüp andan şoñra isti'āre-i müreşşaḥa ḳā'idesi üzre mübālağa ḳaşd idüp aña mevc ü lücec işbāt itmekle terşīḥ eyledi. ve bu beytde muḥassināt-ı bedī' iyyeden itilāf vardır ki ol mevc ü lücec gibi münāsib olan lafzlarıñ miyānını cem' [9b] eylemekdür. ve ğāl u tetmīm daḥı vardır.

Pes taḳdīr-i **ma'nā** böyle demek olur ki *eyyühe'l-muḥātab* çünkim sen emr-i mezkūra imtişāl idüp zamān-ı ḥayāt-ı mezbūre vü maḥall-i nefehāt-ı mezkūre cānibine ḳaşd u 'azīmet eyleyesin. Pes taḥḳīḳan ol zamān ḥayāt u mübārek ü müteyemmin olan evḳāt feyezān eyler lücec-i raḥmāniyyetden ḥāşıla olan buḥūr-ı mütemevviceye mültebis olduğu ḥālde demek olur. (با) te' diye için olduğu üzre ma'nā ol zamān ḥayāt lücec-i raḥmet-i ilāhiyyeden ḥāşıla olan buḥūr-ı mütelātimeyi ya'nī füyūzāt-ı

²³⁷ İnkār edenler, çok arzu edeceklerdir. (Kur'ân, Hicr, 15/2).

²³⁸ Zeyd söyler.

mütevāfire vü mütekāşireyi saña ifāza eyler dimek olur. Ve eger maḥyādan murād maḥall-i āb-ı ḥayāt-ı ‘ulūm ü ‘irfān olan ‘ālim-i rabbānī olursa ma‘nā çünkim sen ol errec-i rūḥānīnūñ maḥyāsı olan ‘ālim-i rabbānī cānibine şıdk ile kaçd u teveccüh eylesin. pes taḥkīkan ol maḥall-i ḥayāt-ı kudsī ifāza eyler saña lücec-i ma‘ānīden ḥāşıla olan buḥūr-ı mütemevviceyi ki andan murad ‘ulūm ü ma‘ārifdür veyā muşāḥabet için olduğu üzre ma‘nā eyyühe’l-muḥāṭab eger sen emr-i mezkûre imtişāl idüp maḥyā-yı mezbûre cānibine şıdk ile kaçd eylersiñ . Pes taḥkīkan ol maḥall ḥayāt-ı kudsī olan ‘ārif-i esrār u ma‘ārifī çok feyz ü nişār eyler. lücec-i ‘ulūm-ı ilāhiyyeden ḥāşıla olan ma‘ānī-i mütemevvice buḥûruna mültebis olduğu hâlde dimek olur nitekim bu maḥalle münāsib ‘ālim-i rabbānī vü müfīz-i esrār-ı yezdānī Ebū ‘Abdullāh Muḥammed b. ‘Alī Ḥakīm-i Zindī – *ḳaddese’l-lāhu sirrahu’l ‘azīz - Nevādirü’l-uşûlu*ñ kırk dördinci aşlında buyururlar: ²³⁹فَالْعِلْمُ إِنَّمَا بَدَأَ مِنْ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ إِلَى الرِّسْلِ، وَمِنَ الرِّسْلِ إِلَى الْعُلَمَاءِ، ثُمَّ مِنَ الْعُلَمَاءِ إِلَى الْخَلْقِ؛ فَالْعِلْمُ بِمَنْزِلَةِ الْبَحْرِ فَأَجْرِي مِنْهُ وَادٍ، ثُمَّ أُجْرِي مِنَ الْوَادِي نَهْرٌ، ثُمَّ أُجْرِي مِنَ النَّهْرِ جَدُولٌ ثُمَّ مِنَ الْجَدُولِ إِلَى سَاقِيَةٍ، فَلَوْ أُجْرِيَ إِلَى الْجَدُولِ ذَلِكَ الْوَادِي لَعَرَقَهُ وَأَفْسَدَهُ، وَلَوْ سَالَ الْبَحْرُ عَلَى الْوَادِي لَأَفْسَدَهُ. وَهُوَ قَوْلُهُ تَعَالَى فِي تَنْزِيلِهِ: "أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا" فَبَحُورُ الْعِلْمِ عِنْدَ اللَّهِ فَأَعْطَى الرِّسْلَ مِنْهَا أَوْدِيَةً ثُمَّ أُعْطِيَ الرِّسْلُ مِنْ أَوْدِيَتِهِمْ أَنْهَارًا إِلَى الْعُلَمَاءِ ثُمَّ أُعْطِيَ الْعُلَمَاءُ إِلَى الْعَامَّةِ جَدَاوِلَ صَغَائِرَ عَلَى قَدَرِ عَقُولِهِمْ ثُمَّ أُجْرِيَ الْعُلُومُ إِلَى سَوَاقِيهِمْ مِنْ أَهَالِيهِمْ وَأَوْلَادِهِمْ بِقَدَرِ طَاقَةِ تِلْكَ السَّوَاقِي وَمِنْ هُنَا وَرَدَ فِي الْخَبَرِ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى سَرًّا لَوْ أَفْشَاهُ لَفَسَدَ التَّدْبِيرُ، وَلِلْأَنْبِيَاءِ سَرًّا لَوْ أَفْشَوْهُ لَفَسَدَتْ نُبُوءَتُهُمْ، وَلِلْعُلَمَاءِ سَرًّا لَوْ أَفْشَوْهُ لَفَسَدَتْ عَقُولُ الْخَلَائِقِ؛ وَإِنَّمَا يَفْسُدُ ذَلِكَ لِأَنَّ الْعُقُولَ لَا يَحْتَمِلُهُ؛ فَلَمَّا زِيدَ الْأَنْبِيَاءُ فِي عَقُولِهِمْ قَدَّرُوا عَلَى احْتِمَالِ النُّبُوءَةِ، وَزِيدَتِ الْعُلَمَاءُ فِي عَقُولِهِمْ وَبِذَلِكَ نَالُوا الْعِلْمَ فَقَدَّرُوا عَلَى احْتِمَالِ مَا عَجَزَتِ الْعَامَّةُ عَنْهُ. وَكَذَلِكَ عُلَمَاءُ الْبَاطِنِ وَهُمْ الْحُكَمَاءُ الْأَلْهِيَّةُ زِيدَتْ فِي عَقُولِهِمْ فَقَدَّرُوا عَلَى احْتِمَالِ مَا عَجَزَ عَنْهُ عُلَمَاءُ الظَّاهِرِ؛ فَلَوْ نَظَرَ عُلَمَاءُ الظَّاهِرِ إِلَى مَا أَعْطَاهُمُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فَأَبْصَرُوهُ لَاسْتَحْيَوْا

²³⁹ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

[10a]

من مقالتهـم. (إلى هنا كلامه)؛ فعلماء الباطن ذو سعةٍ من الله وعلماء الظاهر ذو حرجٍ وقلةٍ بالنسبة إليهم.

كما قال الناظم رحمه الله عليه:²⁴⁰

وَالْخُلُقُ جَمِيعًا فِي يَدِهِ فَذَوُوا سَعَةً وَذَوُوا حَرْجٍ

(خُلُقُ): maşdardur bunda maḥlūk ma'nāsına olur. (جميع): bunda te'kīd için müsta' meldür (كل) ma'nāsına. nitekim (جاء القوم جميعهم)²⁴¹ dinür (كلهم) ma'nası virilür. (يد): luğat-ı Arabda egerçi cāriḥa ma'nāsınadır lākin kuvvet ü kudret ma'nalarına hem isti'māl olunur. (كقوله تعالى: "وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ" ؛ أَي بِقُوَّةٍ وَقُدْرَةٍ)²⁴²) Bunda daḥı kudret ü taşarruf ma'nāsınadır. (ذووا): şāḥib ma'nāsına olan zūnūñ cem'idür. (سعة): 'alime ye'lemü bābından (وسيع يوسع وسعة) idi muzāri'inden (واو) yā'-ı meftūḥa ile kesre-i

²⁴⁰ İlim yüce Allāh'tan başlayıp peygamberlere, peygamberlerden bilginlere, bilginlerden halka geçmiştir. Zira ilim bir deniz mesâbesindedir. Ondan bir vâdi, vâdiden bir nehir, nehirden bir kanal, kanaldan bir su borusu akıtılmıştır. Eğer kanallara bu vadinin suyu atılacak olsa, kanalları sel basar da, onu bozar. Eğer deniz bu vadiye akacak olsa, bu da onu altüst eder. Bu da Yüce Allāh'ın tenzil ettiği kitabında "O, gökten su indirdi de dereler kendi ölçülerince dolup aktı ve sel üste çıkan köpüğü aldı götürdü" (kurân, Ra'd, 13/17) sözüdür. Buna göre, ilmin denizleri Allāh'ın katındadır. Bu denizlerinden peygamberlere vadiler verilmiş; peygamberler bu vadilerden, âlimlere nehirler; âlimler insanlara akılları yetecek kadar küçük kanallar akıtmışlar, halk da kendi âile ve çocuklarına güçleri yetecek kadar borular akıtmışlardır. bundan hareketle, Haberde şöyle denilmektedir: yüce Allah'ın bir sırrı vardır; şayet onu ifşa etseydi, tedbir bozulurdu. Yine de peygamberlerin bir sırrı vardır; şayet onu ifşa etselerdi, onların peygamberliği bozulurdu. Ve ulemânın bir sırrı vardır; şayet onu ifşa etselerdi halkın akılları bozulurdu.

Bunun sebebi ise, zayıf akılların da güçlü sırları taşıyabilmişlerdir. Peygamberlerin akılları fazla olduğu için, nübüvvet sırlarını taşıyabilmişlerdir. Ulemânın da akılları fazla olduğu için, ortalama insanların taşımaya güçleri yetmeyen sırları taşıyabilmeleridir. Batınî bilgiye muttali olan hukemâ. akılları çok olduğu için, zahir ulemâsının âciz olduğu şeyleri taşımaya güç yetirmişlerdir; şayet zahir ulemâsı Allāh'ın kendilerine verdiği bakıp göreselerdi, fikirlerinden utanırlardı. (sözü bitmiştir). Böylece, Batın ulemâsı, Allāh'tan takat sahipleri iken zâhir ulemâsı azlık ve zahmet sahibleridir. Nazımın – Allāh'ın rahmeti üzerine olsun- şu sözü dediği gibi: ...

((Tercüme esnasında şu eserden kısmen yararlandım: Fahrüddin Er-Râzî, **Tefsîr-i Kebîr: Mefâtihu'l-Gayb**, çev: Suat Yıldırım ve diğ. (Ankara: Akçağ yayınları,1988), c.1, s. 410,411)).

²⁴¹ Topluluğun tamamı geldi.

²⁴² Yüce Allāh'ın şu sözünde olduğu gibi:"Göğü kudretimizle biz kurduk" (Kur'ân, Zâriyât, 51/47) ki güç ve kudretle demektir..

muḳaddare mā-beyninde vāḳı²⁴³ olduğı-çün ḥazf olunup maşdarı daḥı aña teba‘iyyetle i‘lāl olunup (واو) ḥazf kılındı ve feth-i sīnle (سَعَتْ) kıldı (سَعَتْ) ṭāḳata vü gınāya dirler. ve (حَرْج): zīḳa vü zaḥmete dirler.

(الاعراب):

(واو): ibtidā’iyyedür. (الخلق): lafzen merfū‘ mübtedā. (جميعاً): ḥāliyyet üzre menşūbdur. (في يده): müte‘allık-ı maḥzūfiyla ḥaberidür mübtedānuñ. mübtedā *ma‘a ḥaberihī* i‘rābdan maḥalli yok cümlesi cümle-i müste’nefedür. (فا) de (فذوو) taşīliyyedür. (ذوو): esmā-ı sitte-i menḳūşa-ı mu‘telle-i muzāfadan olan (نو)nuñ cem‘idür ki lafzen merfū‘ mübtedādur (سعة)ḳavlına muzāfdur. Bu taḳdīrce ḥaberi maḥzūf olup taḳdīr-i kelām (فَمِنْهُ ذُو سَعَةٍ ²⁴³) dimek olur her biri ber sebīl-i ‘atf mübtedā-yı maḥzūfuñ ḥaberleri olup (فَبَعْضُهُمْ ذُو سَعَةٍ وَبَعْضُهُمْ ذُو حَرْجٍ ²⁴⁴) dimek hem cā’iz olur. ve (سَعَتْ) ü (حَرْج)da olan tenvīnler tenvī‘ ü teḳşīr içün olur ve bu beytde cem‘ ü tefrīḳ vardır ki ol iki şey’ ola. bir ḥükümde cem‘ eyleyüp ba‘dehü ikisinüñ mā-beynini fark eylemekdür. nitekim nāzım ḥazretleri ḥalkı nüfūz-ı ḳudretde cem‘ eyleyüp ba‘dehü (ذُو سَعَةٍ ²⁴⁵ وَذُو حَرْجٍ) olmakla mā-beynlerini tefrīḳ eyledi. ve mıṣrā‘-ı ²⁴⁶ şānīde şan‘at-ı tıbāḳ u terdīd hem vardır. Terdīd bir ma‘nāya evvelā ta‘līḳ idüp andan soñra bir āḥer ma‘nāya daḥı ta‘līḳ eylemege dirler. Nitekim ḥazret-i nāzım (نو) lafzını evvelā (سَعَتْ)e, şāniyā (حَرْج)e ta‘līḳ eyledi. Nitekim bu āyet-i kerīmede vāḳı²⁴⁷ oldu (لَا يَسْتَوِي أَصْحَابُ النَّارِ وَأَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَائِزُونَ ²⁴⁷) pes ma‘nā ḥalk-ı ‘ālem cemī‘ an ol Allāh’uñ yed-i ḳudretünde ü ḳabza-ı taşarrufında maḡlūb u maḳlūbdur. Pes bunlaruñ ba‘zısı sa‘at ü ba‘zısı ḥarac ü zaḥmet şāḥibleridür. Pes bunlarda ḥikem-i bāligası üzre *keyfe-mā yeşā’* taşarruf eyler sa‘at ü ḥarac gınāya vü faḳra ve ‘ilme vü cehle ve menfa‘at u mazarrata ve rāḥat ü zaḥmete

²⁴³ Onun bir kısmı takat sahibidir.

²⁴⁴ Onların bir kısmı tākat sahibi bir kısmı da zahmet sahibidir.

²⁴⁵ Kullandığımız nüshada “سَعَت” şeklindedir.

²⁴⁶ Kullandığımız nüshada “سَعَت” şeklindedir.

²⁴⁷ Cehennemliklerle cennetlikler bir olmaz. Cennetlikler kurtuluşa erenlerin ta kendileridir (kurân, Haşr, 59 /20).

ve bunlar emşālî olan ḥālāta hem şāmîl olur şol kimseler ki ‘ilmü’l-lāhda ğinā vü şervete müsta‘idlerdür eger anları Hakk ta‘ālā fakîr u ḥor eylese anlara zarar kıılır [10b] ve şol kimseler ki fakîr u fākaya müsteḥaklardur eger anları ğanî kılsa ve ni‘am u erzākı anlara bāsiṭ olsa anlarıñ her biri tāġî vü bāġî olmaḵ muḵarrer olur (كما قال الله تعالى: "وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَلَكِنْ يُنْزِلُ بِقَدَرٍ مَا يَشَاءُ"²⁴⁸ إِنَّهُ بِعِبَادِهِ خَبِيرٌ " وعن أنس بن مالك عن رسول الله - صلى الله عليه وسلم - عن جبرئيل - عليه السلام - عن ربه - عز وجل -: "إِنَّ مِنْ عِبَادِي الْمُؤْمِنِينَ لَمَنْ لَا يُصْلِحُ إِيْمَانُهُ إِلَّا السُّقْمُ ، وَلَوْ أَصَحَّحْتُهُ لَأَفْسَدَهُ ذَلِكَ وَإِنْ مِنْ عِبَادِي الْمُؤْمِنِينَ لَمَنْ لَا تُصْلِحُهُ إِلَّا الْعَافِيَةُ وَلَوْ أَسَقَمْتُهُ لَأَفْسَدَهُ ذَلِكَ، وَإِنْ مِنْ عِبَادِي الْمُؤْمِنِينَ لَمَنْ لَا يُصْلِحُهُ إِلَّا الْغِنَا وَلَوْ أَفْقَرْتُهُ لَأَفْسَدَهُ ذَلِكَ، وَإِنْ مِنْ عِبَادِي الْمُؤْمِنِينَ لَمَنْ لَا يَصْلَحُهُ إِلَّا الْفَقْرُ وَلَوْ أَغْنَيْتَهُ لَأَفْسَدَهُ ذَلِكَ ، وَإِنْ مِنْ عِبَادِي أُدْبِرُ أَمْرَ عِبَادِي بَعْلَمِي الْمُؤْمِنِينَ لَمَنْ يَسْأَلُنِي الْبَابَ فِي الْعِبَادَةِ وَلَوْ أُعْطِيَتْهُ إِيَاهُ دَخَلَهُ الْعُجْبُ فَأَفْسَدَهُ. إِنِّي (بِقُلُوبِهِمْ، إِنِّي عَلِيمٌ خَبِيرٌ"²⁴⁹ .

²⁴⁸ Kullandığımız nüshada “ب” şeklindedir.

²⁴⁹ Yüce Allāh’ın buyurduğu gibi: “Allah, kullarına (tümüne birden) rızkı bol bol verseydi, yeryüzünde mutlaka azgınlık ederlerdi. Fakat O, rızkı dilediği ölçüde indirir. Şüphesiz O, kullarından hakkıyla haberdardır ve onları hakkıyla görendir.” (kur’ân, Şûrâ, 42 / 27). Enes b. Mâlik, Allāh Resulünün – Allah’ın salâtı ve selâmı üzerine olsun- Cebrail’in –Allah’ın selâmı üzerine olsun- rabbinden şu hadis-i kudsiyi rivayet ettiğini söylüyor : mümin kullarımdan öyleleri vardır ki , ona sadece hastalık uygun düşer. Şayet ona sağlık vermiş olsaydım, bu onun dinini bozardı. Yine mümin kullarımdan öyleleri vardır ki ona ancak sağlık uygundur. Şayet onu hasta kılmış olsaydım, bu onun dinini bozardı. Ve mümin kullarımdan öyleleri vardır ki, ona sadece zenginlik uygun düşer. Şayet onu fakirleştirmiş olsaydım, bu onun dinini bozardı. Yine mümin kullarımdan öyleleri vardır ki onlara ancak fakirlik uygundur. Şayet onu zengin kılmış olsaydım, bu onun dinini fesâda uğrattırdı. Yine mümin kullarım arasından benden bir tür ibadette bulunmayı ister. Şayet o ibadet türünü ona vermiş olsaydım ucub (kendini beğenmek) ona girip dinini bozardı. Muhakkak ki ben, kullarımın kalplerinin hallerini bildiğime göre onlara en uygun ne ise onu yaparım. Zira şüphesiz ben hakkıyla bilen, (her şeyden) hakkıyla haberdar olanımdır. ((bu hadis tercüme ederken şu iki kitaptan yararlandım: Bekir karlığa ve diğ (çeviren), **Hadîslerle kur’ân-ı kerîm Tefsîri ibn Kesîr** (İstanbul: çağrı yayınları, 1986) , c.13, s.7104; Kurtubî, *el-câmiu li-Ahkâmi’l-kur’ân*, çev: M. Beşir Eryarsoy(İstanbul: Buruc yayınları,2002) c.15,s.407)).

فَالْيَ دَرَكَ وَعَلَى دَرَجَ

وَنَزُولُهُمْ وَطُلُوعُهُمْ

(طلوع): ‘aqlen veya hissen bir şey’üñ a‘lādan esfele naql itmesine dirler. Ve (نزول) anuñ hilāfıdır ki bir şey’üñ esfelden a‘lāya şu‘ūd u ‘urūc itmesine ıtlāk iderler. (دَرَكَ): derekenüñ cem‘idür. (درکه) deriñ çukura dirler ya‘nī aqşa-yı ka‘r ma‘nāsına isti‘māl iderler. (دَرَكَ): ism-i cinsdür. (نزولهم): cem‘ine muṭābaqatdan ötürü cem‘ murād olmuştur. Nitekim (أُسِّسَ عَلَى النَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ²⁵⁰) āyetinde vākı‘ olan yevmi Ahfeş (لَقِيتَ كُلَّ²⁵³) dimekle tefsīr kılmıştır ve (لَقِيتَ كُلَّ رَجُلٍ²⁵²) demek (لَقِيتَ كُلَّ²⁵³) dimek daḥı buña nazır olmuştur dinse hem vechdür. (دَرَكَ): fetḥateynle derecenüñ cem‘idür ṭabaqāt-ı mürtefi‘aya dirler. *Ve li-hāzā* ehl-i nāruñ menāziline derekāt u aşḥāb-ı cennetüñ merātibine derecāt ta‘bīr iderler.

(الإعراب):

(ونزولهم)de (واو) ibtidā’iyye anda ammā muḥadder olur. Nitekim mışrā‘-ı²⁵⁴ şānīde olan (فا) buña delālet kıılır. taḳdīr (وَأَمَّا نَزْوَلُهُمْ) demek olur. (وطلوعهم): üzre ma‘ṭūfdur. Cem‘ ü zamīrleri beyt-i evvelde olan ḥalka ‘āyid olur. (فعلى)da (فا) mışrā‘-ı²⁵⁵ evvelde muḥadder (أَمَّا)nuñ cevābıdır dinse de cāyizdür. Ve yāḥud (فا) tefrīk için dinse hem vechdür meselā: (دَخَلْتُ مَكَّةَ فَالْمَدِينَةَ²⁵⁶) (بين الدخول فحومل²⁵⁷) da olan (فا) gibi. ba‘zı nüshalarda (على) yerine (إلى) vākı‘ olmuştur. (وإلى درج): ma‘ṭūfdur (إلى درك) üzre. (درج): müstakırdur ḥaberidür mübtedānuñ. (درج): nüzüle göre vü (درج): ṭulū‘a

²⁵⁰ İlk günden temeli takva (Allah’a karşı gelmekten sakınmak) üzerine kurulan mescit (Kuba mescidi). (kurân, Tevbe, 9 /108).

²⁵¹ Günlerin ilkinden.

²⁵² her bir erkekle buluştum.

²⁵³ Bütün erkeklerle buluştum.

²⁵⁴ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

²⁵⁵ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

²⁵⁶ Önce Mekke sonra Medīne’ye girdim.

²⁵⁷ Ed-Dehül ile Havmel arasında bulunan dalgalı kumlardaki

göre. leff ü neşr-i müretteb vākı²⁵⁸ olmuşdur. Ve iki mışrā²⁵⁹ da bile şan²⁶⁰ at-ı tībāk u hem münāsebet-i lafziyye vardır ve mışrā²⁵⁹ -ı şānīde terdīd ve daḥı (دَرَكَ) ile (دَرَج) lafzlarında cinās-ı lāḥık vardır.

(المعنى):

ammā bu maḥlūḳātuñ nüzūlı vü ṭulū²⁶¹ ı vü ²⁶²urūcī ba²⁶³ zısınıñ derekāt üzre vü ba²⁶⁴ zı aḥerinüñ derecāt üzredür yāḥūd ba²⁶⁵ zınuñ [11a] Seviyy derekāta vü ba²⁶⁶ zı aḥerinüñ derecātadur demek olur. Hemīşe kār-ı ilāhī²⁶⁷ kimini ref²⁶⁸ idüp ü kimini ḥafz itmekdür. (كَمَا قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ اللَّهَ لَا يَنَامُ ، وَلَا يَنبَغِي لَهُ أَنْ يَنَامَ ، يَخْفِضُ الْقِسْطَ وَيَرْفَعُهُ²⁶⁹).

فهو تمثيل لما يُقدِّره الله وما يُنزِّله بعملٍ () şürrāḥ-ı Meşābīḥ u Meşārīḳ olanlar böyle dirler ki: مَنْ بِيَدِهِ الْمِيزَانُ يَخْفِضُ تَارَةً وَيَرْفَعُ أُخْرَى، وَيُقَلِّلُ لِمَنْ شَاءَ وَيُكَثِّرُ لِمَنْ شَاءَ. وَقِيلَ: مَعْنَاهُ أَنَّ اللَّهَ يَرْفَعُ بَعْدَهِ الْمُطِيعِينَ وَيَخْفِضُ بِهِ الْعَاصِينَ، وَاللَّهُ فِي ذَلِكَ عَادِلٌ فَهُوَ الْمَعْبَرُ عَنْهُ بِقَوْلِهِ تَعَالَى: "كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ"²⁷⁰ عن عبدالله بن مسيب²⁷¹ 263: تلى رسول الله -عليه السلام- هذه الآية قلنا يا رسول الله وما ذاك الشأن؟! قال عليه

264 tefsīr-i Eşfehānī'de vü (الصلاة والسلام يغفر ذنباً ويفرج كرباً، ويرفع قوماً ، ويضع آخرين²⁷² سأل بعض الملوك) tefsīr-i Medārik'de bu āyetüñ tefsīrinde daḥı ḥikāye idüp dirler ki: (وزيرُهُ عَنْ مَعْنَى الْآيَةِ فَاسْتَمَهَلَهُ إِلَى الْغَدِ وَذَهَبَ كَثِيبًا حَزِينًا يَتَفَكَّرُ؛ فَقَالَ لَهُ غُلَامٌ أَسْوَدُ: يَا مُوَلَايَ أَخْبَرْنِي مَا

²⁵⁸ Kullandığımız nüshada "مصرع" şeklindedir.

²⁵⁹ Kullandığımız nüshada "مصرع" şeklindedir.

²⁶⁰ Kullandığımız nüshada "مصرع" şeklindedir.

²⁶¹ Peygamber'in – Allâh ona salat ve selam etsin- buyurduğu gibi: Allah Teala Hazretleri uyumaz, zaten O'na uyku da yakışmaz, Kıstı (tartıyı, rızkı) indirir ve kaldırır.

²⁶² İşte bunda (hadiste), Allâh'ın takdir ettikleri ve indirdikleri, elinde tartı olanın bazen düşürmesi, bazen yükseltmesine; dilediğine azaltması, dilediğine artırmasına benzetilmektedir. Anlamı şu şekildedir denilmiştir: Allâh, adâletiyle itaatkarları yükseltir ve yine adaletiyle asileri de alçaltır. Ve Allâh bunda insaflıdır. Zira o anlamı, yüce Allâh'ın şu sözü ifade eder: "O, her an yeni bir ilâhî tasarruftadır" (kur'ân, Rahmân, 55/29).

²⁶³ Kullandığımız nüshada "نبت" şeklindedir.

²⁶⁴ Abdullâh b. Müseyyib'den: Allah'ın resûlü – Allâh'ın selamı onun üzerine olsun- bu âyeti okudu da ona: " Bu iş nedir" diye sorduk. Şöyle buyurdu – Allâh'ın salâtı ve selamı onun üzerine olsun -: " Günâhı bağışlar, belâları kaldırır, bir toplumu yükseltir ve diğerlerini alçaltır".

أصابك لعل الله يسهل لك على يدي!. فأخبره فقال: أنا أفسرها للملك فاعلمه. فقال الغلام: أيها الملكُ شأن الله أن يولج الليل في النهار ويولج النهار في الليل ويخرج الحي من الميت ويخرج الميت من الحي، وبشفي سقيمًا ويسقم عليًا ويفقر غنيًا ويغني فقيرًا ويعز ذليلاً ويذل عزيزًا. فقال الأمير: أحسنت، وأمر الوزير أن يخلع ثياب الوزارة وكساها للغلام. فقال: يا مولاي هذا شأن الله يخفض من يشاء من عباده ويرفع من يشاء إلى أعلى الدرجات²⁶⁵ hafız u rāfi‘ olmak Allāhu ta‘ālā ḥazretlerinüñ esmā’-ı hüsnāsındandır ve hafız u ref‘ eylemek anuñ şān-ı şerīfindendür. Nitekim Tıybī Mişkāt’ün şerhinde bu iki ismüñ tefsīrinde dir: (الخافض للشي عن مرتبةٍ إلى ما هو أدنى منها، الرفع لمن شاء عن مرتبةٍ) إلى أي مرتبة شاء، أو يخفض الكفار بالخزي والصغار، ويرفع المؤمنين بالنصر والاعزاز، أو يخفض أعداءه بالإبعاد ويرفع أوليائه²⁶⁶ بالتقريب والإسعاد، أو يخفض أهل الشقاء بالتبعيد والإضلال ويرفع ذوي السعادة بالتوفيق والإرشاد، وقيل يخفض أرزاق عباده تارة ويرفعها ويوسعها أخرى والحكم لله تعالى.²⁶⁷

²⁶⁵ Sultanların biri, vezirine bu âyet hakkında sordu da veziri, ertesi güne kadar mühlet istemiş. kederli bir şekilde çıktı, âyet hakkında düşünüyor da. Siyah tenli kölesi ona:

- “Efendim, size ne oldu, bana bildirin. Umulur ki, Allâh, benim vasıtamla bunu size kolaylaştırır?” Vezir ona meseleyi bildirdi. Köle:
- Ey sultan, Allâh’ın işi şudur: O; Geceyi gündüze, gündüzü geceye sokar. Diriyi ölüden, diriden ölüyü çıkarır. Hastaya şifa verir, sağlamı hasta eder, afiyet içinde olana musîbet verir, musîbet içinde olana afiyet verir. Zelil kişiyi izzet sahibi yapar, izzet sahibini de zelil kılar. Zengini fakirleştirir, fakiri de zenginleştirir”.

Bunun üzerine emir :

- “ güzel söyledin” dedi. Ve vezire vezirlik elbisesini çıkarmasını ve ona giydirmesini emretti. Bunun üzerine köle:

- “ Efendim, işte bu da Allah’ın işindendir; kullarından dilediğini alçaltır ve dilediğini en yüksek derecelere yükseltir” dedi. ((Bkz. Neseî, *Medârikü’t-Tenzîl ve Haka’ikü’t-Te’vîl*, çev: Şerefafettin Şenaslan ve diğ (İstanbul: Ravza Yayınları, 2011), c.10, s. 92,93))

²⁶⁶ Kullandığımız nüshada “ادباً” şeklindedir.

²⁶⁷ Bir şeyi bir mertebeden daha düşük bir mertebeye alçaltan, dilediğini bir mertebeden dilediği mertebeye yükselten (demektir). Ya da inkâr edenleri, rezillik ve aşağılıkla alçatır, müminleri de yardım ederek ve izzet sahibi yaparak yükseltir veya düşmanlarını, uzaklaştırarak alçatır; sevdiği kullarını da kendisine yakınlaştırarak ve kendilerini mutlu ederek yükseltir. Ya da küfre düşenleri, uzaklaştırarak ve sapıtıracak alçatır; iman etme şansına erenleri ise, başarı kazandırarak ve doğru yola yönlendirerek yükseltir. Ve denilmiş ki kullarının rızkını bazen azaltır ve bazen yükeltip artırır. Zira hüküm yüce Allâh’a aittir.

(معاش): ma‘īšetüñ cem‘ idür. ma‘īšet dirlik ma‘ nāsınadur. maşdar olmağa vü hem *mā yu ‘tāşu bihüñ* ismi olmağa şālīhdür. ya‘nī maṭā‘im u meşārib ü melābis ü dünyāda bunlara müşābih olan şeylerden her ne var ise anlara ıtlākı şahīh olur. Ve hemze ile olması şāzıdur u ‘*inde’l-ba‘z* lahdur. Zīrā bunuñ (با) sı nefs-i kelimedendür. [11b] Şahāyıf *yāsı* gibi degüldür. (عواقب): ‘ākıbetüñ cem‘ idür. ‘ākıbet: bir şey’üñ āhirine dirler. Ve sa‘ādet ü şekāvetden bir şey’üñ aķabinde gelen emre daķı ıtlāk iderler. (ليست): ef‘āl-ı nāķışadandur. ba‘zılar ķatında fi‘ildür. Māzīsından ondört vech geldügi i‘tibārıyla *ammā ‘inde’l-muħaķķıķīn* kelime-i nefydür lākin ber-sebīl-i tecevvüz aña fi‘il didiler. (مشي): maşdardur (مشى يمشى) den yürimek ma‘nāsına. (عوج²⁶⁸): kesr-i ‘aynla (طرب) bābından eğrilige vü aķsaķlığa dirler. Ve bunda istikāmetüñ zıddıdır.

(الإعراب):

(ليست): ef‘āl-ı (معاش) üzre ma‘tūfdur. (وعواقبهم). ²⁶⁹ mübtede (واو): ātife. (معاش): nāķışadandur. Zāmīr-i müstetir anuñ ismidür ki mā ķablinde olan ma‘āyiş ü ‘avākıba ‘āyıd olur. (في المشي) da olan elif-lām muzāfün-ileyhden ‘ivaż olur. Takdīri *fī ma‘īšetihā* dimek olur ve mā-ķabline zarf olur. ve (على عوج) müte‘allıķ-ı maḥzūfi-yıla (لَيْسَ) nüñ ķaberi olur. Bu cümle i‘rābdan maḥellen merfū olup ķaberi olur mübtedānuñ. Ve mübtedā ma‘a ķaberih beyt-i evvelde olan (نزولهم) üzre ma‘tūf olur. Ve bu beytde nāzım ḥāzretleri *raḥimehü’l-lāh* ma‘āyiş ü ‘avākıbuñ *şey’en fe-şey’en ü ānen fe-ānen* gelüp ḥāşıl olduğı i‘tibārla seviyyen ü sālimen yürür ve bir şaḥşa teşbīh eyleyüp aña meşy işbāt eyledi anları māşī olan şaḥşa teşbīh eyledüğine isti‘āre-i bi’l-kināye dirler ve anlara meşy işbāt eylemesine isti‘āre-i taḥyīliyye ta‘bīr iderler. Ve takdīr-i kelām (ومعاشُ المخلوقاتِ ليست في المشي والجزيان على طريقةٍ سقيمةٍ بل على)

²⁶⁸ Kullandığımız nüshada “عوج” şeklindedir.

²⁶⁹ Kullandığımız nüshada “سدا” şeklindedir.

ya'nī bu (طريقة مستقيمة وحكم بالغه ؛ فإنها مرادة ومقدورة لله تعالى تتوجه إليهم في أوقاتها المخصوصة) maḥlūqātuñ dünyāda maṭā'im u melābisden olan ma'īšetleri ve āhiretde sa'ādet ü şeqāvetden zuhūra gelecek şıfatları vuḳū' u cereyānda 'ivec ü seḳāmet üzre degül belki ḥikmet ü istiḳāmet üzredür ki ḥakīm-i muṭlaḳ herkesi isti'dād-ı ezeliyyesine göre kāra hidāyet kılmışdır. Nitekim (سَبَّحَ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى (1) الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى (2) وَالَّذِي قَدَّرَ)²⁷⁰ (فَهْدَى (3)²⁷⁰ āyetinde müfessirler bu maḥalle münāsib bu āyeti tefsīr buyurmuşlar.

Mücāhid *rahmetü'l-lāhi 'aleyh* (271) (فسوى صورته وقدر معيشتة فهدى إليها²⁷¹) dir. Ve Eşfahānī (فهدى الإنسان لسبيل الخير و الشر ، والسعادة والشقاوة²⁷²) hem Mücāhid'den rivāyet idüp

diyü tefsīr eyler. (قال الواسطي: قدر السعادة والشقاوة ثم يسر لكل واحد من الطائفتين سلوك ما قدر)²⁷³ (فَلْ يَا مُحَمَّدُ كُلُّ أَحَدٍ) āyetinde Eşfahānī böyle dir ki: (فَلْ كُلُّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ²⁷⁴). (عليه²⁷³ يعمل على شاكِلَتِهِ؛ أي على سيرته وطريقته التي جُبِلَ عليها وتشاكل حاله في الهدى والضلالة والدليل عليه: "فَرُكُّكُمْ

[12a]

(أَعْلَمُ بِمَنْ هُوَ أَهْدَى سَبِيلًا²⁷⁵ أي أرشدها مذهبا وطريقة²⁷⁶.) insān henüz daḥı vücūda gelmezden raḥm-ı māderde iken rızkı vü eceli vü 'ameli vü şeqāveti vü sa'ādeti ber-muḳtaṣā-yı isti'dād-ı ezelī muḳadder ü mektūb olur. Nitekim İbn Mes'ūd ḥazretlerinden rivāyet olunan bu ḥadīṣ-i şerīf bu ma'nāya delālet ü şehādet ider buyururlar ki: (قال عليه السلام:)

²⁷⁰ Yüce Rabbinin adını tespih et, O, yaratıp şekillendiren, âhenk veren ve düzene koyandır. O, (her şeyi) ölçüyle yapıp yönlendirendir. (kur'ân, A'lâ, 87/1- 3).

²⁷¹ O, onun (insanın) şekline âhenk vermiş, rızkını ölçülü bir şekilde belirlemiş ve ona (rızkına) yönlendirmiştir.

²⁷² İnsanı hayır ve şerr veya saadet ve mutsuzluk yoluna yönlendirmiş.

²⁷³ Vâsıtî şöyle demiştir: O, saadet ve mutsuzluğu takdir etmiş. Sonra da bu iki grubun (mutlular ve mutsuzlar) her birinin, kendilerine takdir edilen yolda gitmelerine kolaylık sağlamıştır.

²⁷⁴ De ki: "Herkes kendi yapısına uygun işler görür" (kurân, İsrâ, 17/ 84).

²⁷⁵ İsrâ' süresi: 84.

²⁷⁶ De ki ey Muhammed: Her biri kendi yapısına uygun işler görür yani tabiatında bulunan, hidâyet ve sapıklık haline uyan ahlakı ve âdeti üzerine demektir. Bunun delili şudur: "Rabbimiz, en doğru yolda olanı daha iyi bilir" (kur'ân, İsrâ, 17/ 84) yani (yolların) üslupça ve inanışça en doğrusu demektir.

إِنَّ أَحَدَكُمْ يُجْمَعُ خَلْفُهُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا ثُمَّ يَكُونُ فِي ذَلِكَ عِلْقَةً مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ

(يُرْسَلُ الْمَلَكُ فَيَنْفُخُ فِيهِ الرُّوحَ وَيُؤَمَّرُ بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ، يَكْتُوبُ رِزْقَهُ وَأَجَلَهُ وَعَمَلَهُ وَشَقِيٌّ أَوْ سَعِيدٌ²⁷⁷ ²⁷⁸)

pes insân ecelden kaçsa ḥalāş mümkün olmadığı gibi rızkından hem firār eylese ḥalāşa mecāl olmaz (كما قال عليه السلام: لو أن ابن آدم هرب من رزقه كما يهرب من الموت لأدركه)

²⁷⁹ ma‘īšetüñ maḵsūme vü muḵaddere (رزقه كما يدركه الموت. رواه جابر رضي الله عنه) olduğına bu āyet-i kerīme delālet eyler ki sūre-i Zuḥruf’da Ḥakk ta‘ālā ḥazretleri buyururlar ("نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ"؛ أي: نحن قسمنا الرزق والمعيشة في الحياة الدنيا على حسب)

²⁸⁰ dimek olur. Pes bu ḥalāyıkūñ (علمنا من مصالح عبادنا ؛ فليس لأحد أن يحكم في شيء من ذلك)

cümlesinüñ eger ma‘āşları vü eger²⁸¹ ma‘ādaları tamām-ı ḥikmet-i bālīga vü ‘adālet-i kāmile üzredür. Çeşm-i ḥaḳīkat- bīn ile naẓar kılnısa inḥirāf u i‘vicācdan aşlā bir şey’ görmeyüp belki bu cümle(y)i şaḥāyıf-ı kevn üzre yed-i ḳudretle yazılmış nuḳūş-ı pür-‘iber ü dest-i ḥikmetle düzülmüş. şanāyi‘ bī-keder görmek muḥaḳḳaḳ u muḳarrer olaydı. Nitekim buyururlar:

²⁷⁷ Kullandığımız nüshada “سعيداً” şeklindedir.

²⁷⁸ (Peygamberimiz) – Allāh’ın selāmı üzerine olsun- şöyle demiştir: “ Sizin herbirinizin (yaratılışının başlangıcında) ana baba maddeleri, kırk gün anasının karnında toplanır. Sonra o maddeler bir o kadar zaman içinde katı bir kan pıhtısı hâlini alır. Sonra yine bir o kadar zaman içinde bir çiğnem ete tahavvul eder. Sonra (dördüncü tekâmül tavrında) bir melek gönderilir de bu melek ona rûh üfürür ve dört kelime ile yânî rızkını, ecelini, şakı yâhud satd olduğunu yazmakla emrolunur”. ((ebu’l-Hüseyn Muslim, **El-cami’ü’s-sahîh (Sahîh-i Muslim)**, çev: Mehmed Sofuoğlu (İstanbul: İrfan yayınları, 1970), c.8, s.113,114)).

²⁷⁹ peygamberimizin – Allāh’ın selāmı üzerine olsun- şöyle buyurduğu gibi: “ İnsanoğlu ecelden kaçtığı gibi rızkından da kaçsa; ecel, her nerede olsa onu bulduğu gibi rızık da kendisini bulur” bunu Câbir – Allāh ondan razı olsun- rivāyet etmiştir.

²⁸⁰ “onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık” (kur’ân, Zuhruf, 43/ 32) yani; biz, dünya hayatında rızık ve geçimliği kullarımızın menfaatine dair bilgimize göre paylaştırdık. Bu yüzden hiç kimse, Allāh’ın bu yaptıklarına itiraz edemez.

²⁸¹ Kullandığımız nüshada “دول” şeklindedir.

taqdîr-i kelām (حَكَمٌ عَظِيمَةٌ تُسَجَّتْ بِقَدْرَةِ حَاكِمَةٍ عَلَى الْأَشْيَاءِ²⁸⁸) demek olur. Ve ikinci vech üzre ma‘nā (حَكَمٌ حَاكِمَةٌ عَلَى كُلِّ الْأَشْيَاءِ تُسَجَّتْ بِقَدْرَةِ اللَّهِ²⁸⁹) demek olur. (ثُمَّ): terāhî içündür intisācuñ. (انتسجت)den *min hayṣu’l-vaḳtū ve’l-mertebe* müte’ahḥir olması gibi (انتسجت) fi‘linüñ zamîri (حَكَمٌ)e ‘āyid olur. (بِالْمُنْتَسِجِ): (انتسجت)e müte‘allık olur. Hāzreti nāzım *rahmetü’l-lāhî ‘aleyh* hikem ü maḳādîri maḥlūḳa ta‘alluḳ eylemede ve maḥlūḳātuñ daḥı ol hikem ü maḳādîrle irtifā‘en ü inhifāzan ihtilāṭ u imtizāc kılmalarını ve andan müte’ssir ü münfa‘il olamalarını şol ḥuyūṭa teşbîh eyledi ki ol nesc oluna anı ḥuyūṭa teşbîh eyledüğine isti‘āre-i bi’l-kināye dirler. Ve aña nesc işbāt eylemesine isti‘āre-i taḥyīliyye ta‘bîr iderler. Ve zıkr-i yed terşîhi isti‘āre için olur ki nesc ü ḥuyūṭa münāsib ü mülāyim gelür. Ve bu ikisi anuñla ḥāşıl olur. Ve (حَكَمٌ) ile (حُكْمٌ) lafzlarında cinās-ı muḥarref. Ve (تُسَجَّتْ) ile (انتسجت) miyânında itilāf. Ve (تُسَجَّتْ) ile (مُنْتَسِجٌ) lafzlarında izdivāc vardır. ma‘nā-yı beyt böyle demek olur ki ol se‘at u ḥarecden ü nüzül u ṭulū‘ u ma‘āyiş ü ‘avākib ü istivā vü ‘ivecden mezkûre olan şeyler şol hikem-i ‘azîme vü muḳadderāt-ı cesîmedür ki ol cem‘-i eşyâ üzre ḥākime vü mutasarrıfe olan yed-i ḳudretle nesc olundu. ya‘nî taqdîr olundu vü tertîb kılındı. Andan soñra müntesic ü mü’telif olan maḥlūḳa ol muḳadderāt mümtezic ü müntesic oldu.

Tavzîh-i ma‘nā oldur ki (كَتَبَ اللَّهُ مَقَادِيرَ الْخَلَائِقِ كُلِّهَا قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِخَمْسِينَ أَلْفَ) ḥadîs-i şerîfun mışdāḳınca Allāh *sübḥānehü ve ta‘ālā* ḥazretleri henüz daḥı zemîn ü āsumān maḥlūḳ olmazdan evvel elli biñ yıl muḳaddem ‘arş-ı ‘azîmı mā üzre iken ḥalāyıkıñ ezelden ebede varınca vaḳı‘ olan muḳadderlerini *mā kāne ve mā yekūn* her ne ise şaḡîr ü kebîr ü naḳîr ü ḳıtmîr dest-i ḳudretle levḥ-i maḥfūz üzre ketb ü taşîr kıldı ki (إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ²⁹⁰) ve daḥı (وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ²⁹¹) (إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ²⁹⁰) ve daḥı (وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ²⁹¹) āyetleri ve daḥı bunlar emşālî olan āyāt u aḥbār bu ma‘nāya delîl ü şāhid oldu.

Andan sonra āsumān u zemîni vü beynehümāda olan ḥalāyıkı ezelde taqdîr eyledügi

²⁸⁸ eşyaya hükmeden bir güçle yaratılan büyük hikmetlerdir.

²⁸⁹ Bütün eşyaya hükmeden ve Allāh’ın kudretiyle yaratılan hikmetlerdir.

²⁹⁰ Gerçekten biz, her şeyi bir ölçü ve dengede yarattık.(kur’ân, Kamer, 54/49)

²⁹¹ Küçük, büyük her şey satır satır yazılmıştır.(kur’ân, Kamer, 54/53).

hikem-i bālīga üzre *bilā-ziyāde ve lā-noqşān* icād eyleyüp [13a]ol muḳadderāt-ı ezeli bu ḥalāyıkla müntesic ü muhteliṭ oldı ve bunlar daḥı tār u pūduñ itilāf u imtizācı gibi ol muḳadderātuñ muḳteżayātı-yıla bir mertebe intisāc u imtizāc eylediler ki dest-i ḳudretüñ ezelde nesc eyledüğü ḥükümden ḥāric aṣlā vü ḳaṭ‘ā bir āḥer kār u girdāra daḥı ḳādir olmadılar ve ezelde müntesic ü muntaẓım oldukları nazm u tertībden ḥurūc u ‘ubūr ḳılmadılar pīr-i ṭarīḳat ḥoca ‘ Abdullāh Enṣārī ḥazretlerinin kelimāt-ı ḳudsiyyelerindendür ki buyururlar:

عارف طلب از یافتن یافت نه یافتن از طلب و به سبب از معنی رسید نه بمعنی از سبب مطیع را طاعت از اخلاص دادند نه اخلاص²⁹² از طاعت و عاصی را معصیت از عذاب رسید نه عذاب از معصیت چراکه سابقه اصل و خاتمه²⁹³ منوط و متعلق بدوست (بیت):

کار عارف راست کو نی²⁹⁴ احوست // چشم او بر کشتهای اوئست

آنچه گندم کاشتندش و آنچه جو// چشم او انجاست روز و شب گرو

پیش قدرت خلق جمله بارگه²⁹⁵ // عاجزان چون پیش سوزن کارگه²⁹⁶ ²⁹⁷

قال²⁹⁸:

²⁹² Kullandığımız nüshada “خلاص” şeklindedir.

²⁹³ Kullandığımız nüshada “حاشی” şeklindedir.

²⁹⁴ Kullandığımız nüshada “نی کو” şeklindedir.

²⁹⁵ Kullandığımız nüshada “بارگه” şeklindedir.

²⁹⁶ Kullandığımız nüshada “کارگه” şeklindedir.

²⁹⁷ Ârif olan kimse bahsi (araştırmayı) taleb yoluyla (tarikate girmek isteme yoluyla) değil de Talebi bahs yoluyla bulmuş. Manaya sebepten değil de sebebe manadan ulaşmış. Ayrıca itaat edene, itaattan ihlas değil de onun ihlas ettiği için itaat verilmiş. Asiye günahattan azap değil de azaptan günah erişmiş çünkü amel başlangıcı ve sonucu Allâh’a bağlıdır. (şiir):

İş arifindir; çünkü o, şaşı değildir; onun gözü ilk ekilenlerin üzerindedir.

Onun gözü, orada buğday ve arpa ekilenlere gece gündüz rehindir (bakmaktadır). (Mevlânâ, age,c.1, s.303.).

Gücünün karşısında alemin bütün halkı, gergefin iğne önündeki hâli gibi acizdir.(Mevlânâ, age,c.1, s.74)

²⁹⁸ O (nazım) Dedi ki:

فَبِمُقْتَصِدٍ وَمُنْعَرَجٍ

فَإِذَا اقْتَصَدْتَ ثُمَّ انْعَرَجْتَ

(اقتصدت): ifti‘ālūñ fi‘l-i māzī-i mü’enneşidür. Şülāşisi (قَصَدَ)dendür. *Min bâbı zarabe.* ve (فلان مَقْتَصِدٌ فِي النَّفَقَةِ) beyne’l-emreyn tavassuţ eylemege dirler. Nitekim (انعرجت): bāb-1 infī‘ālūñ māzīsidür. (انعرج): egri olmağa vü kaşd-ı meyl ü ‘udül kıılmağa dirler. (مُقْتَصِدٌ): şāduñ kesri-yile vü (مُنْعَرَجٌ) rānuñ kesr-iyile zıkr olunan iki fi‘ilden ism-i fā‘il dururlar.

(الإعراب):

(فَإِذَا)da (فَا) ‘atıfedür. (إِذَا) zamān-ı müstaķbel içündür. Nitekim zıkrı (إِذَا جَاءَ الْإِبَانُ)²⁹⁹da mürür eyledi. ve ğālibā şart ma‘nāsına mutażammın olur. Bu ecilden cevābına (فَا) dāhil olur. (ثُمَّ): ħarf-i ‘atıfdur. Ve (ثُمَّ) ile irād olunmasında nükte in‘irācuñ iķtişāddan *min ħayşu’l-mertebe* dūn u müte’ahĥir olduĝı ve iķtişāduñ faẓl u keşretini iş‘ār eyler. (اقتصدت) ü (انعرجت) fi‘llerinüñ zamīrleri beyt-i sābıkda olan (حَكَمٌ)e ‘āyid olur. (فَبِمُقْتَصِدٍ)de (فَا) cevābıdur (إِذَا)nuñ. (بَا): ma‘a ma‘nāsınadır. muşāĥabet içündür dinse hem cāyızdır. Ve (بَا)nun müte‘allıkı maĥzūfdur. müte‘allık-ı maĥzūfı-yıla (بَا) ħarīne-i kelāmdan müstefād olan mübtedā-yı maĥzūfuñ ħaberi olur. Taķdīr-i kelām (فَاقْتَصَدَهَا وَانْعَرَجَهَا كَايْنَانِ مَعَ مَقْتَصِدٍ وَمُنْعَرَجٍ)³⁰⁰ demek olur. Ve bu beytde muĥassināt-ı bedī‘iyyeden şan‘at-ı tıbāķ u münāsebet-i lafzıyye ve leff ü neşr-i müretteb ü irşād vardır.

(المعنى) :

²⁹⁹ Vakti(zaman) geldiğinde.

³⁰⁰ Bu yüzden; onun tasarrufu ve eğri olması, tasarruflu ve eğri olması ile birliktedir.

Pes ol hikem-i celîle vü maḳādîr-i cezîle şol zamānda ki iḳtişād u i‘tidāl eyledi andan soñra mün‘aric ü münḥarîf oldı. Pes anuñ iḳtişādı vü inḥirāfı muḳteşid ü mün‘aric olan maḥlûḳla bile olıcıdır ol degüldür ki muḳteşid ü münḥarîf olan kimseler hikem-i sâbıḳa vü maḳādîr-i şābiteye nev‘un mā muḥālefet [13b] Kılalar sāyenüñ şaḥşa muḥālefeti mümkin olmaduğı gibi bu ecsām u eşbāḥuñ³⁰¹ daḥı muḳadderāt-ı sâbıḳaya vü a‘yān-ı şābiteye muḥālefeti ile mümkin degüldür. (قال بعض المحققين: إنّ الله تعالى أمراً إيجابياً وأمراً إيجابياً فلا تدخل المخالفة الأمر الإيجابي. وفي ترجمة العارف: اعتقاد جماعت آنست كه حق تعالى همچنانكه خالق اعیانست خالق جميع افعال بندگانست كما قال الله: "وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ" و هیچ مخلوقرا قدرت بر ایجاد فعل خود امکان نه³⁰² الاً بقدرت بخشیدن او و هرچه در وجود حادث می شود از خیر و شر و نفع و ضرر و کفر و ایمان و طاعت و عصیان همه نتیجه قدر و قضاست و آثار مشیت و ارادت خداست كما قال الله تعالى: "وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ" قال صاحب المدارك³⁰³ في تفسيره: أي وما تشاؤون اتخاذ السبيل إلى الله إلا وقت مشيئة الله. وقيل: هو لعموم المشيئة في الطاعة والعصيان والكفر والإيمان فيكون حجة على المعتزلة³⁰⁴.
ḥazretleri esmā-ı ḥüsnā şerḥinde ism-i ‘adluñ taḥḳıḳında böyle buyururlar ki: (فما في) عدل الكون إلا العدل، وما ظهر الوجود إلا بالعدل كما أنّ المؤمن عدل عن الباطل إلى الحق كذلك الكافر

³⁰¹ Kullandığımız nüshada “امشباه” şeklindedir.

³⁰² Kullandığımız nüshada “امكان” şeklindedir.

³⁰³ Kullandığımız nüshada “المدارك” şeklindedir.

³⁰⁴ Bazı muḥakkıkîn (hakikâti bulup ortaya çıkaran) şöyle demişler: Birisi îcâb diğeri îcâd olmak üzere Yüce Allâh’ın iki fiili vardır. İcâb fiilerinde muḥalefet söz konusu olmaz. Ayrıca “Tercemetü’l-Ârif” adındaki eserde şöyle geçiyor: Mutasavvıflara göre; Allâh ayınların (maddeleri) yaratıcısı olduğu gibi kullardan zuhur eden bütün fiillerinin de yaratıcısıdır. Yüce Allâh’ın şöyle buyurduğu gibi: “Oysa Allah sizi de, yaptığımız şeyleri de yaratmıştır.” (kurân, Sâffât, 37/96). Ayrıca Allâh yaratılana güç ve kudret vermedikçe onun bizzat kendisi, kendi fiillerinin yaratıcısı olamaz. Bu dünyadaki hayır ve şer, fayda ve zarar, küfür ve iman, itaat ve isyan gibi şeylerin hepsi kaza ve kadere bağlı olup Allâh’ın isteği ve iradesinin altındadır. Yüce Allâh’ın şu sözü buyurduğu gibi: “Allah’ın dilemesi olmadıkça siz dileyemezsiniz.” (kurân, İnsan, 76 / 30). Medârik adlı kitabın sahibi tefsirinde şunu demiştir: Allâh’a doğru yol tutmayı ancak Allâh’ın dilediği vakite dileyebilirsiniz ((nesefi tefsiri, 10/504)). Denilmiş ki o, (ayetdeki “teşâ’ûn” fiili) genel olarak "itaat ve isyan, küfür ve imanı dileyemezsiniz" demektir. Bu halde (bu ayet) Mutezile mezhebinin (bu konudaki) görüşünün aleyhine olmuş olur

عن الحق إلى الباطل كما قال الله تعالى: "ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ"؛ أخبر الحق تعالى أنه ما عدلَ مَنْ عدلَ إلى الحق أو إلى الباطل إلا به وإرادته ومشيتته لأنه لا حول ولا قوة إلا بالله عن النبي عليه السلام: "إن لكل شيء حقيقة، وما بلغ عبد حقيقة الإيمان حتى يعلم أن ما أصابه لم يكن ليخطيئه وما أخطأه³⁰⁵ لم يكن³⁰⁶ له". bu hüşûşda âyât u ahbâr kıatı çokdur.

delâ'il ü berâhîne nihâyet yokdur. Pes her şey'ün hâlıkı hâzret-i Hakk idüğün bildün ve dahı şağır ü kebîr ü nakır ü kıtmîr her ne kadar şey' vücûda gelürse *kable'l-vuķû'* levh-i maḥfûẓda meşṭûr u mektûb olduğına (قُلْ كُلُّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ) âyetün mişdâkıncı herkes şâkile-i ezeliyye üzre 'amel kıldüğün vaķıf u 'ârif olduñ ise pes tavzîh-i ma' nâ vü taḥķîķ-i feḥvâ böyle demek olur ki her ne zamânda ki ol ḥikem-i sâbıkâ vü maḳâdîr-i sâbite mu' tedile ola aña maẓhar olan kimse dahı mu' tedil ü muḳteşid olur ve her ne vaḳtda ki ol mün'aric ü münḥarîf ola anuñ maẓharı hem mün'aric ü münḥarîf olur ve 'ârif olanlar eşerden mü'sşire istidlâl kıılır ve (كُلُّ ميسر لما خُلِقَ لَهُ³⁰⁷) sırrını bilür ve ḥayr u şerrün cümlesinün ḳazâ vü ḳaderden olduğuna imân u şehâdet kıılır.

³⁰⁵ Kullandığımız nüshada "أَخْطَأَهُ" şeklindedir.

³⁰⁶ Âlemde adâletten başka bir şey yoktur. Ve varlık çevirmekten başka bir şeyle ortaya çıkmamış. Müminin batıldan vazgeçip hakka yönelmesi ve inkar edenin de hakkı bırakıp batıla dönmesi gibi; yüce Allâh'ın şu şekilde buyurduğu gibi: "Böyle iken inkâr edenler başka şeyleri Rablerine denk tutuyorlar" (kur'ân, En'âm, 6/1); Yüce Allah, hakk veya batıla yönelen her kişinin bu yönelmesinin, ancak O'nunla yani irâde ve isteğiyle olduğunu bildirmiştir. Çünkü güç ve kuvvet ancak Allah'tandır. Peygamber'den – Allah'ın selâmı üzerine olsun- şöyle rivayet edilmiştir: herşeyin bir hakikatı vardır. Kul, başına gelen bir şeyin mutlaka geleceğine, gelmeyenin de gelmeyeceğine imkan olmadığını bilmedikçe imânın hakikatına erişemez. Tabarânî, Ebü'd-Derdâ'dan – Allah ondan razı olsun- rivâyet etmiştir. (2:510, hadis No: 2417) ((Hadîsin tercümesi: İsmail Mutlu ve diğ, Câmiü's-Sağîr Muhtasarı:Tercüme ve şerhi (İstanbul: Yeni Asya neşriyet araştırma merkezi,1996) c.2, s. 33))

³⁰⁷ Herkes yaratıldığı şeye yönlendirilir.

شَهَدَتْ بِعَجَائِبِهَا حُجَّجٌ قَامَتْ بِالْأَمْرِ عَلَى الْحَجَجِ

(شَهَدَتْ): شَهَدَ bābından fi‘l-i māzīdür şehādetden. Şehādet şol habere dirler ki kâtı‘ ola
يقال: شَهَدَ بكذا، ورِيْمَا قالوا)

[14a]

³⁰⁸ (شَهَدَ الرَّجُلُ بِسُكُونِ الْهَاءِ تَخْفِيفًا) kâ‘idedür ki bir fi‘l bābından olup ‘aynü’l-fi‘li harf-i
halk olsa vech-i mezkûr üzre vasaṭın iskān eylemek cā’iz olur. (عجائب): ‘acībenüñ
cem‘idür ve ‘acībe şol ṭañak nesnedür ki anı gören ta‘accüb eyleye. (حجج): zamm-ı
hā vü feth-i cīmle (حُجَّة)üñ cem‘idür. (حجّت) bürhāna dirler. (قامت): zaḥeret ü dāmet ü
ğelebet ma‘nāsına hem isti‘māl olunur. ba‘zı nüshada (فاقت) vaqı‘ olmışdur. (أمر):
şān ma‘nāsına olmaḳ da cā’izdür. Lākin nehyüñ zıddı olan emr kavli olsa ve yāḥūd
ezeli vü icādı olan kün emri olsa hem cāyizdür. (حجج): kesr-i hā-yıla sene ma‘nāsına
olan (حُجَّة)nüñ cem‘idür. Millet ü milel gibi bunda (حجج) zamm-ı hā-yıla (حُجَّة)üñ
cem‘i olmaḳ hem cā’izdür.

(الإعراب):

(بعجائِبِها)da (با) (شَهَدَتْ)e müte‘allıkdür. Zamīr-i mü’enneṣ-i muḳaddem zıkr olunan
(حَكَمَ)e ‘āyid olur. (حُجَّجٌ): (شَهَدَتْ) fi‘linüñ fā‘ilidür. (قامت)üñ zamīri (حجج)e rāci‘dür.
(بالأمر)de (با) (قامت)e müte‘allıḳ olur. (على) daḡı kezālik (قامت)e müte‘allıḳ olur. Ve
(حجج)den muḳaddem eger kesr-i hā-yıla olsun ü eger zamm-ı hā-yıla olsun ‘alā
kile’t-taḳdīreyn muzāf muḳadder olup (على أهل الحجج) dimeḳ taḳdīrinde olur. Elif-

³⁰⁸ şöyle denilir: “şehide bi-kezâ” (O falana şahitlik etmiş). Ve bazen hafifletmek için şöyle demişler: “şehde’r-recülü” (adam şahitlik etti) hâ harfinin sakin okunmasıyla.

lām muzāfün-ileyhden ‘ivaż olup (على حجج المنكرين بالقضاء³⁰⁹) ve yāhūd (على حجج أهل)³¹⁰ taqđırinde dinse hem vechdür. mışrā‘-ı³¹¹ evvelde olan hıcecün delāletde ziyāde vuzūhı olduğı i‘tibārla anı şāhide teşbīh idüp andan soñra andan (شهدت) fi‘lini müştakķ kılmağa isti‘āre-i teba‘iyye dinür ve yāhūd hıceci şühūda teşbīh kılmağa isti‘āre-i bi‘l-kināye ve aña şehādet işbāt eylemege isti‘āre-i taḥyīliyyedür dinse hem cāyiz olur ve bu beytde eger mışrā‘-ı³¹² şānide olan ḥā’-ı hıcec mażmūm olursa reddü’l-‘aciüz ‘ale’ş-şadr şan‘atı bulunur ve ger meksūr okunursa cinās-ı muḥarref olur. Ve bunda şınā‘āt-ı bedī‘iyyeden tetmīm ü iğāl dağı vardır.

Pes **ma‘nā** ol ḥikem-i mezküre vü mekādīr-i mezbūrenün ‘acāyib ü ġarāyibine hıcec-i naqliyye vü berāhīn-i ‘akliyye şehādet eyledi. öyle hıcec ki emr-i ḥaḳla zāhire ve ġālibe oldı ehl-i sinīn üzre ki murād ekşer-i ef‘ālī vü aḥvālī sinīn ü şühūrdan u nücūm u eflākuñ te‘şīrinden bulup nuḥūset ü sa‘ādeti ve ḳaḥṭ u ruḥşatı ve bunlar emşālī olan şeyleri bunlardan bilen ṭāyife olur ve bunlara ehl-i sinīn dinür. Ve (حجج) zamm-ı ḥā-yıla kırā‘at³¹³ olunduğı üzre ehl-i hıcecden murād ḳaderiyye vü ehl-i i‘tizāl olur ki anlar ḳabāyiḥi Allāhu ta‘ālā taqđır eylemedi anı ‘abd taqđır ü icād eyler diyü ḥıccetler ibrāz eyledükleri mülābese ile anlara ehl-i hıcec dinür. Nitekim bu i‘tibār ile ehl-i kelām dağı ta‘bīr olunur ve ol mekādīr ü ḥikemün ‘acāyib ü ġarāyibine şehādet eyleyen hıcec-i naqliyye āyāt u ‘aḥbārdan ḳatı çoḳdur cümleden biri: (إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ³¹⁴) ve dağı (وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ مُسْتَطَرٌّ³¹⁵) ve dağı (قُلِ اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ³¹⁶) ve dağı (وَاللَّهُ³¹⁶)

[14b]

³⁰⁹ kaderi inkar edenlerin delillerine göre.

³¹⁰ Mutezilelerin delillerine göre

³¹¹ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

³¹² Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

³¹³ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

³¹⁴ Gerçekten biz, her şeyi bir ölçü ve dengede yarattık. (kurân, Kamer, 54/49)

³¹⁵ Küçük, büyük her şey satır satır yazılmıştır. (kurân, Kamer, 54/53).

³¹⁶ De ki: “Her şeyin yaratıcısı Allah’tır” (kurân, Ra’d, 13/ 16)

وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ سُبْحَانَ اللَّهِ [وَتَعَالَى] عَمَّا (ve daḥı) (خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ ³¹⁷

³¹⁸) (يُشْرِكُونَ) āyetleri ve bunlar emsāli olan āyet-i kerīmedür. Beyzāwī ḥazretleri bu

āyetüñ tefsīrinde dir ki: (فإن اختيار العباد) وظاهره نفي الاختيار عنهم رأساً والأمر كذلك عند التحقيق،

³¹⁹ (مخلوق باختيار الله منوط بدواع لا اختيار لهم فيها) ve 'aḥbār-ı şaḥīḥadan olan ḥıcec daḥı lā

yü'addu ve lā yuḥşādur. Cümleden biri (كُلُّ شَيْءٍ بِقَدَرٍ حَتَّى الْعِزِّ وَالْكَيْسِ ³²⁰) ve biri daḥı (ما

منكم من أحدٍ إلا وقد كُتِبَ مَقْعَدُهُ مِنَ النَّارِ وَمِنَ الْجَنَّةِ، فقالوا: أَفَلَا نَتَّكِلُ عَلَى كِتَابِنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَنَدَعِ الْعَمَلَ

³²¹) (أَعْمَلُوا فَكُلٌّ مُيَسَّرٌ لِمَا خُلِقَ لَهُ؟) nitekim eḥādīse müte'allık olan kütüp-i

şerīfenüñ ḳazā vü ḳadere müte'allık olan bāblarında bunlar emsāli ḥıcec ü berāḥīn

ḳatı çokdur. Ve bu ḥuṣūşda ḥıcec-i 'aḳliyye daḥı çokdur. Bu cümleden: imām Faḥr-ı

Rāzīnūñ (إِيَّاكَ نَعْبُدُ ³²²) āyetinde taḥrīr eylediği bu kelimātla iktifā olundu buyururlar ki:

لا شك أن للعبد قدرة بها يتمكن من الفعل والتترك ، وإنما يحصل الرجحان بمرجح. فما لم يحصل المرجح لم

يحصل الرجحان وذلك المرجح ليس من العبد ولو كان ذلك المرجح من العبد عاد الكلام إليه ، فلا بد أن ينتهي

إلى الله بلا شك. فثبت أن العبد لا يمكنه الإقدام على الفعل إلا بإعانة الله. وأيضاً أن كلَّ الخلق يطلبون

الحق ولا يفوزُ به إلا بعضهم؛ فليس ذلك إلا بإرادة الله وإعانتة؛ فثبت أنه لا حول عن معصية الله إلا بعصمة

الله ، ولا قوة على طاعة الله إلا بتوفيق الله؛ أي لا حركة ولا قوة إلا بمشيئة الله. وقال العلامة النيسابوري: اعلم

³¹⁷ “Oysa Allah sizi de, yaptığınız şeyleri de yaratmıştır.” (kurân, Sâffât, 37/96).

³¹⁸ “Rabbin, dilediğini yaratır ve seçer. Onların ise seçim hakkı yoktur. Allah, onların ortak koştuklarından uzaktır ve yücedir” (kurân, Kasas, 28/68).

³¹⁹ Onun (āyetin) lafzı, kulun seçebilmesini nefyetmeyi kesin olarak ifade eder. Ayrıca (āyete) dikatle bakılırsa meselenin böyle olduğu görülecek; zira kulun seçebilme iradesi, Allāh'ın kendi iradesine göre yaratılmış olup kulun iradesi altında olmayan sebeplere bağlanmıştır.

³²⁰ Her şey kader ileldir. Acizlik ve becerilik, çalışkanlık bile ((hadisin tercümesi şu kaynaktan aldım: kurtubî, el-camiu li Ahkâmi'l-kurân, 16/530)).

³²¹ “ sizden kimse yok ki, şu anda cennet veya cehennemdeki yeri yazılmamış olsun”(buyurdular). Cemaat:

“Ey Allāh'ın resûlü, dedi. Öyleyse hakkımızda yazılmasına itimad edip ameli bırakalım mı?” peygamberimiz –Allāh'ın selâmı üzerine olsun:-

“çalışın, buyurdu. Herkes yaratıldığı şeye müyesser kılınır.”.

³²² El-fātiḥa süresi:5.

nām Fātiḥa tefsīrinde ve cild-i sābi‘ūñ daḥı ibtidāsında taḥkīk ü tafşīlī mezkūr u meşūr olmışdur anlarda taleb oluna. ve ḥavāşş u esrārın isteyen *Minhācu’l-fuḡarā* nām kitābumuzda kısım-ı şānīde taleb eyleye. (حجى): bi-zammı’l-ḥā’ ve fethi’l-cīm ḥakīk u cedīr ü evlā ma‘nāsınadur (من قولهم حَجَا³²⁶ بِالْمَكَانِ إِذَا أَقَامَ وَثَبِتَ فِيهِ. كَذَا قَالَ ابْنُ الْأَثِيرِ)
³²⁷(في النهاية): kesr-i ḥā-yıla ‘aql ma‘nāsınadur. ve ikisi bile maḡşūredür. (عج):
‘āce ye‘ūcūden emrdür. Kāle yaḡūludan ḡul gibi. (عُجْتُ الْبَعِيرَ أَعُوْجُهُ عَوْجًا وَمَعَاجًا) dirsın
(مرکوزه): (إِذَا عَطَفْتَ رَأْسَهُ بِزِمَامِهِ) kaçan devenūñ başını yullar ile bir cānibe meyl itdirseñ.
bunda merkez ma‘nāsınadur. merkez dāyirenūñ miyānına dirler. Nitekim *merkezü’d-dāyire ve merkūzetihā evseḡuhā* dimişlerdür.

(الإعراب):

(رضى): taḡdīren merfū‘ mübtedā. (بِقِضَاءِ اللَّهِ)da bā rızā kelimesine müte‘allıḡdur. Qazā da muzāf oldı lafz-ı celāleye. (حجى): daḥı taḡdīren merfū‘ ḡaberidür mübtedānuñ.
(فعلى)da (فا) zāyidedür. (على عج) lafzına müte‘allıḡdur. Ve (عج) kelimesinūñ hem mef‘ūlıdur. Ve taḡdīmi ḡaşr ma‘nāsını ifāde itmek içün olur. Zīrā ma‘nā (فعلى مرکوزته)
³²⁸(لا على غيره) dimegi ifāde kıılır. ve (عج) lafzınūñ (على) ile ta‘diye kıılması ‘aḡf ma‘nāsını mutazammın olduḡı-çün olur. Ve (مرکوزته)de olan zamīr rızāya rāci‘dür.
(فعج)de fā şart-ı maḡzūfuñ cevābı olur. Ve eger (حجى) kesr-i ḥā-yıla ‘aql ma‘nāsına olursa muzāf taḡdīr olunup (ثمره حجى³²⁹) ve yāḡūd (مقتضا حجى³³⁰) demek olur. Muzāf

³²⁶ Kullandığımız nüshada “حجى” şeklindedir.

³²⁷ İbnü’l-Esr’in, *en-Nihāye* adlı kitabında verdiği bilgiye göre; Araplar bir yerde ikamet etmeye devam ettikleri zaman “ hacâ bi’l-mekân” derler.

³²⁸ Sadece merkezi üzerine; ondan başka bir şey üzerine değildir.

³²⁹ Bir aklın bir faydasıdır.

³³⁰ Bir aklın bir gereğidir.

muḳadder olmayup (رجُلٌ عَدْلٌ³³¹) didükleri gibi mübālağa murād olsa hem cāyizdür. Bunda nāẓım ḥazretleri rızāyı bir dāyireye teşbīh eyleyüp ve anuñ eşeref ü a‘lā olan mertebesini merkez-i dāyireye temşīl kıldı. Ve cemī‘-i cihātdan ‘aṭf u meyl ma‘nāsına olan ‘iveci aña terşīh eyledi.

(المعنى):

Allāhu ta‘ālā ḥazretlerinüñ ḳazā vü ḳaderine rızā her ‘abd-ı mü’mine lāyık u sezādur. Ve yāḥūd ma‘nā Allāhu ta‘ālā ḳazāsına rızā şemere-i ‘aḳl ve yāḥūd muḳtaẓā-yı ‘aḳldür. Ve yāḥūd mübālağa murād olup maḥẓan ‘aḳldür demek ola çünkim ḳazā’u’l-lāḥa rızā ‘abd-ı mü’mine vācib ü sezā oldı. ey mü’m-in-i mü’aḥḥid olan kimse pes sen hemān ol rızā dāyiresinüñ merkezi üzre kendüñi döndür ve her cihetden anuñ eşref ü a‘lā olan maḳāmına teveccüh ü ‘azīmet idüp kendüñi ol merkez ü miḳdārdan dūr u mehcūr itmeyüp³³² gör ki ḥadīş-i ḳudsīde Allāhu ta‘ālā ḥazretleri (مَنْ لَمْ يَرْضَ) رواه البيهقي عن أنس رضي الله عنه. (بِقَضَائِي وَلَمْ يَصْبِرْ عَلَى بِلَائِي فَلْيَطْلُبْ رَبًّا سِوَايَ³³³ وفي الأخبار السالفة أَنَّ نَبِيًّا مِنَ الْأَنْبِيَاءِ اشْتَكَى إِلَى اللَّهِ مِنَ الْجُوعِ وَالْفَقْرِ وَالْقَمَلِ عَشْرَ سِنِينَ ثُمَّ كَلَّ ذَلِكَ لَا يَنْظُرُ فِي مَسْأَلَتِهِ³³⁴ ثُمَّ أَوْحَى اللَّهُ إِلَيْهِ كَيْفَ تَشْكُو وَهَذَا بِدَوِّكَ³³⁵ عِنْدِي قَبْلَ أَنْ أُخْلَقَ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ، وَهَكَذَا

[15b]

قَضَيْتُ عَلَيْكَ قَبْلَ أَنْ أُخْلَقَ الدُّنْيَا! أَفْتَرِيدُ أَنْ أَبْدَلَ مَا قَدَرْتُ عَلَيْكَ مِنْ أَجْلِكَ وَيَكُونَ مَا تُحِبُّ فَوْقَ مَا أَحْبُّ وَتَرِيدُ فَوْقَ مَا أَرِيدُ! وَعِزَّتِي وَجَلَالِي لِإِنْ تَلَجَّلَجَ³³⁶ فِي صَدْرِكَ هَذَا مَرَّةً أُخْرَى لِأَمْحُوتَكَ مِنْ دِيْوَانِ النَّبَوَّةِ. كَذَا فِي

³³¹ Adâlet adamıdır.

³³² Kullandığımız nüshada “اشتموكم” şeklindedir.

³³³ “Her kim ki benim kazama rıza göstermez ve belâma sabır etmezse, Benden başka Rabb arasın”

³³⁴ Kullandığımız nüshada “مسألته” şeklindedir.

³³⁵ Kullandığımız nüshada “بدؤس” şeklindedir.

³³⁶ Kullandığımız nüshada “لأن تلجلج” şeklindedir.

بزرگترین چیزیکه بنده را بحق () Faşlu'l-hıṭāb sāhibi böyle buyururlar ki: (قوت القلوب)³³⁷

سیحانه رساند رضای بنده است از خدای تعالی بحکم او وفي الحديث : "إذا أحبَّ الله عبداً ابتلاه، فإذا صبر اجتباه، وإن رضي اصطفاه" رضا به قضا نیکوگمانی است بخداوند و نیکوگمانی از کمال معرفت حاصل شود و کمان نیک بردن بخداوند عین مسلمانی است رضا عبارت از رفع کراهت است در احکام قضا و قدر و رفع کراهت نتیجه رفع اختیار خود است و ملاحظه فضیلت اختیار حق است و فی ترجمه العارف رضا مقام واصلاست نه منزل سالکان چنانچه بشر حافی در جواب سؤال فضیل عیاض گفت که الرضا³³⁸ أفضل أم الزهد؟ گفت الرضا³³⁹ أفضل لأنَّ الزاهد في الطريق، والراضي وصل و چه خوشتر است از آنکه کسی را درین مرتبه هرگز مکروهی نرسد از امیر المؤمنین حضرت علی چنین منقولست که می‌فرماید من جلس علی بساط الرضا لم يَنْلُهُ مكروه أبداً رضای بنده از خداوند خود آنست که اختیار خویش از میان بردارد و تا راضی باشد بهرچه خدای تعالی بکند از محبوب و مکروه که کُلُّ ما فعله المحبوب فهو محبوب ابو یزید بسطامی قدس سره گفته است رضای من از حق بآن جایگاه رسیده است که اگر مرا جاودانه بدوزخ بدارد راضی‌تر باشم از آنکه بجنت اعلی برد شبلی گفت اگر حق تعالی در روز قیامت مرا³⁴⁰ در میان بهشت و دوزخ مخیر گرداند و رضای او در بودن من باشد بدوزخ من دوزخ اختیار کنم بهرآنکه بهشت مراد من است و دوزخ مراد دوست و هرکه اختیار

³³⁷ Bunu (bahsi geçen hadîsi) Beyhakî Enes'den –Allâh ondan razı olsun- rivâyet etmiştir: Rivayet edilir ki ki nebilerden biri, on sene boyunca açlık, fakirlik ve bitlenmeden dolayı Allâh'a şikâyet etmiş sonra da yorgun düşmüş; ancak Allah bu bu süre boyunca onun bu meselesine bakmazdı. Bir süre sonra Allâh ona vahyederek şöyle buyurdu: yerleri ve gökleri yaratmadan evvel senin yaratılman hükmü vâki oldu. Ve dünyâyı yaratmadan önce sana böyle takdir ettim. Senin için, takdir ettiğim işlerin değiştirilmesini ve sevdiğin şeylerin benim sevdiğilerimden ve istediğin şeylerin benim istediklerimden üstün olmasını mı istiyorsun?! İzzetim ve celâlim üzerine yemin ederim ki eğer bu, göğsünde bir daha tekrarlanırsa seni peygamberlik kitabından sileceğim. "kûtü'l-kulûb" adlı kitapta böyledir.

³³⁸ Kullandığımız nüshada "رضا" şeklindedir.

³³⁹ Kullandığımız nüshada "رضا" şeklindedir.

³⁴⁰ Kullandığımız nüshada "رضا" şeklindedir.

وتكلم) (*Risāle-i kuşeyriyye*'de böyle dir ki: ³⁴¹ (خویش بر اختیار دوست گزیند محب نباشد³⁴¹ الناس في تعريف الرضا فكلّ عبّر عن حاله؛ قال بعضهم الرضيّ بالله هو الذي لا يعترض على تقدير الله. واعلم أنّ العبد لا يكاد يرضى عن الحقّ إلا بعد أن يرضى عنه الحقّ لأنّ الله قال: "رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ". وقال الرويم: الرضا³⁴² أن لو جعل الله جهنّم على يمينه ما يبالي أن يحولها على يساره. وسئلت³⁴³ رابعة رضي الله عنها؟: متى يكون العبد راضيًا عن الله؟ قالت: إذا سرّته المصيبة كما سرّته النعمة. وقال المشايخ: الرضا³⁴⁴ بالقضا باب الله الأعظم يعني من رضي بالقضاء وأكرّم بالرضا³⁴⁵ فقد لقي الترحيب الأوفى، وأكرّم بالتقريب الأعلى. وقيل: الرضا³⁴⁶ باب الله الاعظم؛ فمن دخل فيه سلّم واستسلم. اللهمّ إنّي أسألك علماً نافعا وبقيناً صادقاً حتى أعلم أنّه لن يُصيّبني إلا كتبت لي، والرضا³⁴⁷ بما قسمت لي

[16a]

³⁴¹ Kulu Allah'a ulaştıran en iyi şey, onun Allah'ın kendi hakkında vermiş olduğu hükme razı olmasıdır. Zira hadiste şöyle geçiyor: "Allah bir kulunu severse, onu belâya uğratar; sabrederse, Allâh da onu seçilmiş kullarından yapar, razı olursa Allâh da onu seçkin kılar". Kaza'ya razı olmak, marifetin kemâlinden hasıl olup İslâm'ın özü olan Allâh'a hüsn-i zann yapmak demektir. Rıza; verilmiş olan kaza ve kader hükümlerinden nefretten kurtulmak demektir. Nefsin istemine değer veymeyip Allâh'ın seçtiği şeyin daha iyi olduğuna inanarak verilen kaza ve kader hükümlerine karşı gelmekten (hükümlerini sevmemekten) kurtulmak demektir. Ayrıca "Tercemetü'l-Ârif" adındaki eserde şöyle geçiyor: Rıza; sâliklerin menzili (evi) değil de vasılların makamıdır. Bîşr el-Hanafî'nin Kâdî İyâz'ın " rıza ve zühitten hangisi daha iyidir?" sorusuna verdiği şu cevap gibi: "Rıza daha üstündür; çünkü züht halinde bulunan kişi yoldayken rızâ halinde bulunan kişi ulaşmış olur bu yüzden insana bu mertebede herhangi bir musibetin erişmemesi ne kadar iyidir!" Yine rivayete göre Hz. Alî şöyle demiş: "Kim rıza halısı üzerine oturursa hiç bir zaman başına musibet erişmez. Kulun Allâh'tan razı olması, kendi istemine bakmayıp O'nun sevilen sevilmeyen bütün yaptıklarına razı olması anlamına gelir; çünkü sevilenin bütün yaptıkları sevilmelidir. Zira Ebû Yezîd el-Bestâmî – Allâh onun sırrını takdis etsin- şöyle demiş: "Ben Allâh'a razı olmanın öyle yüksek bir derecesine ulaşmışım ki O'nun benim cehennemde ebedî kalmamı istemesine cennetin en yüksek makamına yükseltmesinden daha çok razı olmuş olacağım." Şibillî de şöyle demiş: "Şayet Allâh kıyamet gününde beni cehennem ile cennet arasında seçtirse O'nun isteği benim cehennemde olmam fakat cennet benim isteğim olsa bile O'nun isteği cehennem olduğu için cehennemi seçerdim. Nitekim her kim kendi istemini sevdiğinin isteminin önüne geçirirse ona hiç âşık değildir.

³⁴² Kullandığımız nüshada "الرضا" şeklindedir.

³⁴³ Kullandığımız nüshada "وسئلت عن" şeklindedir.

³⁴⁴ Kullandığımız nüshada "ر" şeklindedir.

³⁴⁵ Kullandığımız nüshada "الرضا" şeklindedir.

³⁴⁶ Kullandığımız nüshada "الرضا" şeklindedir.

³⁴⁷ Kullandığımız nüshada "الرضا" şeklindedir.

(يا وَلِيَّ التَّوْفِيقِ وَالْهُدَايَةِ ³⁴⁸)

وَإِذَا انْفَتَحَتْ أَبْوَابُ هُدًى فَاعْجَلْ لِحَزَائِنِهَا وَلِجْ

İnfitāḥ muṭāva‘at-ı feteḥedür açılmaḵ ma‘nāsına. (أبواب): bābuñ cem‘idür. (هُدًى): قال الجوهرى: الهدى: الرشاد والدلالة، يؤنث ويذكر. (سُحَا vezninde maşdardur delālet ma‘nāsına) (وقال: هديته الطريق والبيت هداية، أي عرفته. هذه لغة أهل الحجاز ³⁴⁹ هو) (ve şāḥib-i Keşşāf hüdāyı (هو) dimekle ta‘rīf eylemişdür ve imām Faḥruddīn bu ta‘rīfe i‘tirāz kılmışdır. Nitekim Fātiḥa tefsīrinde beyān eyledük anda taleb oluna. (اعجل) ‘aceleden emrdür. ‘acele ḥarakāt-ı şelāse ile sür‘at u şitāb itmege dirler. Taribe bābından. (حَزَان): kesr-i ḥā-yıla ḥazīnenüñ cem‘idür. Ḥazīne bir şey’ ḥıfz u ihrāz idecek mekān dirler. (لج): kesr-i lāmla *velice yelicü* fi‘linüñ emridür. Zārabe bābından. ‘id vezninde. ‘udḥul ma‘nāsına.

(الإعراب):

³⁴⁸ Halk rızâ hakkında konuşmuş, sonra her biri bunu haline yorumlamıştır. Bazıları şunu demiş: Allâh’tan razı olan, Allah’ın takdîrine itiraz etmeyendir. Yine bil ki: Hak Teâlâ kulundan razı olmadıkça kul Allâh’tan razı olmaya yaklaşamaz. Zira Allâh “Allah onlardan razı olmuştur, onlar da Allah’tan razı olmuşlardır” (kurân, Beyyine, 98/ 8) buyurmuştur. Ve Ruveyr dedi ki : Rızâ, cehennem sağ tarafına konulsa sola tarafına değiştirilmesini sormamasıdır. Râbia’ya , “kul ne zaman razı olur?” diye sorulmuştur. “Nimet onu nasıl sevindirirse, musîbet de öylece sevindirdiği zaman” dedi. Mutasavvıflar şöyle demişlerdir: Rıza, Allâh’ın en büyük kapısıdır. Yani Allah’ın hükümüne râzı ve rıza ile ikrâm olunan bir kimse eksiksiz rahatlandırılmış kabul edilir ve en yüksek derecede Allâh’a yaklaştırma ile ikram görür ((tercüme için; Bkz. kuşeyri, *age*, s. 268-274)). Yine de denmiş ki : Rıza, Allâh’ın en büyük kapısıdır, ona kim girerse güvende olmuş ve boynunu eğmiş olur. Ey hidâyet ve muvaffakiyyet seven Allâh’ım! ben senden faydalı ilim ve hakikî yakîn istiyorum ki benim için yazdığın şeylerin benim başıma geleceğinden emin olayım ve bana takdir ettiklerine razı olayım.

³⁴⁹ Cevherî şöyle demiştir: “hüdâ” doğru yolda olmak ve göstermek demektir. Hem müzekker hem müennestir. Şöle de demiştir: “hedeytüḥü’t-tarîka; hidâyeten”/(ona yolu ve evi gösterdim) yani tarif ettim demek olur. Bu Hicâz ehlinin ağız özelliğidir. (dili).

³⁵⁰ O (hüdâ) arzu edilen şeye ulaştıran delalet ve işaret demektir. “hüda” kelimesinin zıddının “zalâlet” kelimesi olması buna delildir.

(إِذَا): zarf-ı zamān tahkīki mürūr itdi. (أَبْوَاب):lafzen merfū‘ fā‘ilidür (انْفَتْحَتْ) fi‘linüñ. Muzāfdur hüdāya. Ve bu cümle cümle-i şartıyyedür (فَاعَجَلَ) cevābıdur. (لِحَزَائِنِهَا)³⁵¹da lām harf-i cerr. müte‘allıkı maḥzūfdur. Meṣelā (يَا قَاصِدًا) ve yāḥūd (مُتَوَجِّهًا). Ve (لَجَ) ma‘tūfdur (أَعَجَلَ) üzre. Bunda (أَبْوَاب)dan murād mevāni‘-i nefṣāniyye vü ḥucubāt-ı cismāniyyeddür ki bunlar ṭālibüñ dār-ı hidāyete dāḥil olmasına māni‘ olurlar. Ebvāb-ı mesdūdenüñ derūn-ı ḥāneye dāḥil olmağa nāfi‘ olduğı gibi infitāḥ-ı ebvāb tilke’l-mevāni‘ üñ irtifā‘ u zevālından istiā‘ āre olur. ‘acele cidd ü sa‘ydan u kuvvet-i ‘azmdan ‘ibāret olur. Vülūc-ı maḥāmāt-ı hüdānuñ bāṭınına vü derūnına vuṣūl u duḥūldan kināyet olur.

Ve taḥdīrī **ma‘nā** böyle dimek olur ki: ve ṣol zamānda ki ey ṭālib saña hidāyet ḳapuları açıla pes sen anuñ ḥazīneleri cānibine ḳāşıd olduğı ve ‘azīmet ḳılduğı ḥālde sür‘at ü ṣitāb ḳıl ve anuñ ḥazīnelerine dāḥil ol. (إِلَّا فِي عَمَلٍ) التَّوَدُّةُ فِي كُلِّ شَيْءٍ خَيْرٌ ، إِلَّا فِي عَمَلٍ) ḥadīs-i ṣerīfün mışdāḳınca ümūr-ı dünyeviyyeden³⁵² her şeyde te’ennī ḳılmaḳ ve āheste-rev olmaḳ mendūb u müsteḥabbdur illā ṭaleb-i hidāyet ü kār-ı āḥiretde degül ki bu ḥuṣūṣda ‘acele vü sür‘at aḥsen ü aḥabbdur ki bu ḥuṣūṣda te’ennī vü te’ḥīr eylemede efet ü sür‘at ü ṣitāb ḳılmada niḳe maḥāfet vardır. (بَيْت):

هين نگو فردا که فرداها گذشت // تا بکلی نگذرد ایام کِشت

ای خنک آنرا که او ایام پیش // مغتنم دارد گزارد وام خویش

تا ببینی³⁵³ عالم جان جدید // عالم بس آشکارا ناپدید³⁵⁴

³⁵¹ Kullandığımız nüshada “لِحَزَائِنِهَا” şeklindedir.

³⁵² Kullandığımız nüshada “وَيَا مَوَدِّينَ” şeklindedir.

³⁵³ Kullandığımız nüshada “تَقْبِيلُ” şeklindedir.

³⁵⁴ Sakın! “yarın” deme. Çünkü yarınlar geçti. Böylece ekin ekme günleri bütünüyle geçmesin. (Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Mesnevî, haz: Adnan karaismailoğlu, 1/313).

Bu beyt bir muḳaddimeyi bilmege muḳtācdur ol muḳaddime budur ki: hidāyetüñ envā‘ı çokdur ve anuñ aḳsāmına nihāyet yoḳdur lākin bu cümleden ḳur‘ān-ı [16b] ‘aẓīmü’ş-şānda on vech üzre gelmişdür. *Evvelā: bi-ma‘nā beyān u tibyān*. Nitekim (بَيْنَا لَهُ طَرِيقَ الْخَيْرِ وَالشَّرِّ³⁵⁷)de (وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ³⁵⁶) *beyānun lehüm* (هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ³⁵⁵) ma‘nilerin virmişler. *Ṣāniyā: bi-ma‘nā imān u islām* vāḳi‘ olmışdur. Nitekim (إِنَّكَ لَعَلَى³⁵⁸) āyetinde (أَيُّ: إِنَّكَ لَعَلَى دِينِ الْإِسْلَامِ³⁵⁹) diyü tefsīr ḳılmışlar. Ṣālīsā: bi-ma‘nā tevḥīd gelüp (أَنْتَ صَدَدْنَاكُمْ عَنِ الْهُدَى³⁶⁰) āyetinde (أَيُّ: عَنِ التَّوْحِيدِ³⁶¹) dimişler. rābi‘ ā: bi-ma‘nā da‘vet gelüp (وَأَنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ³⁶²) āyetinde (تَدْعُوا إِلَيْهِ³⁶³) ma‘nāsın virmişler. Ḥāmisā: bi-ma‘nā ‘irfān olup (وَبِالْجَمِّ هُمْ يَهْتَدُونَ³⁶⁴) āyetinde (أَيُّ: يَعْرِفُونَ) (إِذْ جَاءَهُمْ³⁶⁵) ma‘nāsınadır dimişler. Ṣādisā: ḳur‘ān ma‘nāsına gelür. Nitekim (إِذْ جَاءَهُمْ³⁶⁵) ya‘nī el-ḳur‘ān diyü tefsīr eylediler. sābi‘ ā: sūnnet ü ṭarīḳat ma‘nāsına (وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْخَائِبِينَ ؛) (فَبِهْدَاهُمْ أَفْتَدَهُ ؛ أَيُّ بَسُّتَهُمْ وَطَرِيقَتَهُمْ³⁶⁷). Ṣāminā: iṣlāḥ ma‘nāsına (وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى ؛ أَيُّ: أَلْهَمَ³⁶⁹) . tāsi‘ ā: bi-ma‘nā ilhām (أَيُّ: لَا يُصْلِحُ³⁶⁸)

Ne mutlu ona ki önündeki günleri ganmet bilip borcunu öder. (Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Mesnevî, haz: Adnan karaismailoğlu, 1/311).

Yeni can âlemini, görmeyen çok aşîkar âlemi görmek için. (Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Mesnevî, haz: Adnan karaismailoğlu, 1/314).

³⁵⁵ “Allah’a karşı gelmekten sakınanlar için yol göstericidir” (kurân, Bakara, 2 / 2).

³⁵⁶ Biz ona iki apaçık yolu (hayır ve şer yollarını) gösterdik”. (kur‘ân, Beled, 90/10).

³⁵⁷ Biz ona hayır ve şer yollarını açıkladık.

³⁵⁸ “sen hiç şüphesiz hakka götüren dosdoğru bir yol üzerindesin” (kur‘ân, Hac, 22 / 67).

³⁵⁹ Yani şüphesiz sen İslam dini üzerindesin.

³⁶⁰ “sizi hidayetden biz mi alıkoyduk?” (kur‘ân, Sebe’, 34 / 32).

³⁶¹ Yani tevḥitten.

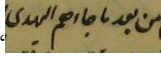
³⁶² “Şüphesiz ki sen doğru bir yola iletiyorsun” (kur‘ân, Şûrâ, 42 / 52).

³⁶³ Ona çağırıyor.

³⁶⁴ “İnsanlar yıldızlarla da yollarını bulurlar” (kur‘ân, Nahl, 16 / 16).

³⁶⁵ Yani yolu biliyorlar.

³⁶⁶ “Kendilerine hidayet geldiğinde” (kur‘ân, İsrâ, 17 / 94 ve Kehf, 18/55). yalnız kullandığımız

nüşhada “” şeklindedir

³⁶⁷ (Ey Muhammed!) Sen de onların tuttuğu yola uy” (kur‘ân, En‘âm, 6 / 90) yani sūnneti ve tarikatına (uy).

³⁶⁸ ve Allah, hainlerin tuzaklarını başarıya ulaştırmayacak” (kurân, Yûsuf, 12 / 52). yani onları iṣlah etmeyecek.

a' lāya delālet (الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ³⁷⁰) gibi. Bunlardan ğayrı dağı bir niçe ma' nāya gelmişdür lākin burada bu on vechle iktifā olundu. Pes bu zikr olunan envā'-ı hidāyetüñ ħazāyini ħulūb-ı evliyā vü şudūr-ı aşfiyā vü etķiyā olur çünkim bu muķaddime ma' lūmuñ oldı. Pes tavzih-ı ma' nā vü taķķik-ı fehvā böyle dimek olur: ey řālib-i envār-ı hidāyet ü ey³⁷¹ rāğib-ı esrār-ı 'ināyet řol zamānda ki saña ebvāb-ı hidāyet küşāde olup mevāni'-i suverī vü ma'nevī gide ve ħucubāt-ı nefsanī vü şehvātı dest-i tevfiķ ref'ide ol envā'-ı hidāyetüñ ħazīneleri olan ħulūb-ı evliyā vü aşfiyāya ri'āyet eylemege sa'y u himmet eyle ve anlaruñ beytü'l-lāh olan ğöñülleri ħānesine niçe ħidmet ü 'ubūdiyyetle dāğil ol tā kim manzūr-ı ilāhī olasın ve hidāyet ü 'ināyetüñ cevāhirine vuşul bulasın. (بيت):

آفت این در هوا و شهوتست // ورنه اینجا شربت اندر شربتست

رو بجو یار خدایی را تو زود // چون چنین کردی خدا یار تو بود

گفت ادخل فی عبادي تلقی // جنة من رؤيتي يا متقي

قال رجل لأبي يزيدٍ قدسَ سرّه: دُلّني على عمل إذا عملته أحبّني الله. قال: ادخل قلبًا من قلوب أولياء الله فإنّ الله في كلّ يوم ثلاثمئة³⁷² وستين نظرةً ينظر بها أهل الأرض؛ فمن أدركته تلك النظرة صرف الله عنه شرّ الدنيا وشرّ الآخرة وأعطاه خير الدنيا وخير الآخرة. وأرجو من الله أن يدركك بعض لخطأته فيصرف عنك شرّ الدنيا والآخرة، ورزقك حسن التوفيق والهداية.³⁷³

³⁶⁹ “ O, (her şeyi) ölçüyle yapıp yönlendirendir” (kurân, A'lâ, 87 / 3) yani ilhâm edendir.

³⁷⁰ “ Hamd, bizi buna eriştiren Allah'a mahsustur. Eğer Allah'ın bizi eriştirmesi olmasaydı, biz hidayete ermiş olamazdık” (kur'ân, A'râf, 7 / 43).

³⁷¹ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

³⁷² Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

³⁷³ Bu kapının afeti nefis isteğı ve şehvetidir yoksa burada peşi sıra şerbet vardır. (Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Mesnevî, haz: Adnan karaismailoğlu, 1/253).

Git , sen çabuk Allâh dostunu ara. Böyle yaparsan Allâh, dostun olur. (Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Mesnevî, haz: Adnan karaismailoğlu, 1/254).

Hak dedi: “ey takvalı kişi! Kullarımın arasına gir, beni görme cennetine”. (Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Mesnevî, haz: Adnan karaismailoğlu, 1/180).

وَإِذَا حَاوَلْتَ نِهَآيَتَهَا فَاحْذَرِ إِذْ ذَاكَ مِنَ الْعَرْجِ

(المحاولة: طلب الشيء بحيلة. كذا في النهاية³⁷⁴) [17a]. tā-ı hıṭābla muḥāveledendür. (حاولت):

(نهايت): gāyete dirler bidāyetüñ zıddıdır. (احذر): ḥāzıerden emrdür ‘alime bābından

iḥtirāz itmege dirler. Ve ḥāzır ḥāyif ma‘ nāsına gelür. (إذ): zamān-ı māzī içün zarfdur.

(ذاك): esmā-ı işāretgendür. (عرج): fethāteynle aḫsaḫlığa dirler. bunda edebsiz olmadan

ve küstāhlık kılmadan isti‘āre olur.

(الإعراب):

(إِذَا): şart içün. (نِهَآيَتَهَا): (حاولت) fi‘linüñ mef‘ulı olur. Zāmīr-i mü’enneş hüdāya ‘āyid

olur. (احذر): cevābıdır şartıñ. (من العرج)de (من) e müte‘allık olur.

(المعنى):

Ve şol zamānda ki sen ol hüdānuñ nihāyetini taleb eyleyesin pes sen ol ḥінде ‘adem-i istikāmetden ü bī-edeb olmadan ḥāzır eyle tā kim ol hudānuñ nihāyet-i merātibine vāşıl olası ki anuñ nihāyetinden murād eḫaşş-ı ḥavāşdan ‘āriflerüñ ü muḫarreblerüñ mertebesidür. Hidāyetüñ bidāyeti vü nihāyeti vardır. Bidāyeti ‘avām-ı nās içün ve nihāyeti muḫarrebān-ı der-gāh-ı ilāhī³⁷⁵ içündür. Nitekim Necm-i Dāye ḥāzretleri

وللهداية مراتب؛ فإنَّ الله هدى جميع الحيواناتِ لجلبِ المنافع) *Ḥaḫāyık-ı kūr’āniyye*’de buyururlar:

ودفع المضار؛ كما قال ربُّنا: "رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى"; فهذه الهداية للعامة فلا يختص بها

Bir adam, Ebû- Yezîd’e –Allâh onun sırrını takdîs etsin- şöyle demiş: Bana, işlediğimde beni Allâh’a sevdiren bir amel göster. Bunun üzerine şöyle demiş: Allâh’ın velîlerinin kalplerinin birine gir çünkü Allâh’ın yerde bulunanlara günde üçüz atmış bakışı vardır. bu bakış kime isabet ederse Allâh, onu dünyâ ve âhiret şerrinden uzaklaştırır, dünyâ ve âhiret hayrını ona verir. Dolayısıyla ben, Allâh’ın birkaç bakışının sana rastlamayıp da seni dünyâ ve âhiret şerrinden uzaklaştırmasını Allah’tan ricâ ediyorum. (Allâh) sana muvaffakiyyet ve hidāyetin iyiliğini versin.

³⁷⁴ En-Nihāye” adlı kitapta verilen bilgiye göre “muḥāvelet”; bir şeyi hileyle istemek manasındadır .

³⁷⁵ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

أحد دون أحد. وأما هداية الخواص فهي هداية المؤمنين إلى الجنة " يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمَانِهِمْ". وأما هداية الأخص فهي الهداية الحقيقية التي من الله إلى الله بالله؛ كقوله تعالى في معرض الامتنان على نبيه: " وَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ "؛ أي: وجدك حائرًا في تيه وجودك، فطلبناك بوجودي، وجذبناك بفضلي، وهديتناك بجذبات عنايتي، ونور هدايتي إليّ، وجعلناك نورًا وأنزلنا إليك نورًا فأهدي بك إليّ من أشاء من عبادي وأهديهم إلى صراطٍ مستقيم؛ ولهذا قال النبي عليه السلام: "عرفتُ ربي برّبي، ولولا ربّي ما عرفت ربي"؛ فالهدى هاهنا هو معرفة الله على ³⁷⁶ ve bu gāyet-i hidāyet ki mertebe-i ma‘rifet ü maḳām-ı ḥaḳīḳatdur ṭālibe قال القُشَيْرِي: وَمَنْ لَمْ يَكُنْ مُسْتَقِيمًا فِي أَحْوَالِهِ ضَاعَ سَعْيُهُ، وَخَابَ (edeb ü istikāmetle ḥāṣıl olur. جهده، وَمَنْ لَمْ يَكُنْ مُسْتَقِيمًا فِي أَوْصَافِهِ لَمْ يَرْتَقِ مِنْ مَقَامٍ إِلَى مَقَامٍ؛ فَمِنْ شَرَطِ الْمُسْتَأْنَفِ الْإِسْتِقَامَةُ فِي أَحْكَامِ ³⁷⁷ pes mübtedī olanlar bidāyet-i (البداية كما أن من حق العارف الاستقامة في آداب النهاية sülūkda leng olmadan ve ‘işār u sükūṭ kılmadan ḥāzer eylemek lâzımdur ve fütūr u tevāniden güzēr eyleyüp nihāyet-i merātib-i hidāyete irinceye dek ve rüy-ı ḥaḳīkatı görünceye dek sa‘y u ‘azīmet eylemek gerekdür. Nitekim buyururlar:

³⁷⁶ hidāyetin birkaç mertebeleri vardır. Zira Allāh, tüm canlılara kendisine yararı dokunanı elde etme ve kendisine zararı olan şeyden uzaklaşma yolunu göstermiştir. Rabbimizin şu sözü buyurduğu gibi: “Rabbimiz, her şeye hilkatini (yaratılış özelliklerini) veren, sonra onlara yol gösterendir” (kurân, Tâ-Hâ, 20 / 50). İşte bu hidāyet hiç kimseye tahsis edilmeden tüm halkı kapsayan bir hidayettir. Hâs hidāyet ise, müminlerin cennete hidayet edilmesidir; “imanlarına karşılık Rableri doğru yola eriştirir” (kurân, Yûnus, 10 / 9). En has hidayet ise, Allāh’la, Allāh’tan ve Allāh’a olan gerçek hidāyettir; yüce Allāh’ın, Resûl’üne verdiği nimetleri hatırlatmak bağlamında şu sözü buyurduğu gibi: “Seni yolunu kaybetmiş olarak bulup da yola iletmedi mi?” (kurân, Duhâ, 93 / 7). Yani, varlığının çölünde yolunu kabetmişken seni bulup seni varlığımla diledim, erdemimle cezp ettim, inayetimin vazibeleri ve hidayetimin nuruyla kendime hidayet ettim ve seni nur yapıp sana bir nur indirdim; böylece senin aracılığıyla kullarımdan dilediğimi kendime ve dosdoğru bir yola iletirim. Bondan dolayı peygamberimiz –Allāh’ın selâmı üzerine olsun- şunu buyurmuştur: “ rabbimi rabbimle tanıdım ve eğer rabbim olmasaydı rabbimi tanıyamazdım”. Zira buradaki hidayet Allāh’ı kesin olarak tanımak demektir.

³⁷⁷ Kuşeyrî şöyle demiş: kim halinde müstakim olmaza onun çalışması kaybolur, çabası boşuna gider. kim de sıfatında istikâmet sahibi olmazsa bulunduğu makamdan ilerisine yükselemez. Bundan dolayı acemi olanın başlangıç hükümleri hususunda istikâmet üzre olması şarttır. Nitekim nihāyetin edebleri konusunda istikâmet üzre olmak ârifin hakkıdır. ((Bkz. Kuşeyrî risâlesi, 285))

لِتَكُونَ مِنَ السَّابِقِ إِذَا مَا جِئْتَ إِلَى تِلْكَ الْفُرَجِ

(تكون): ef' āl-ı nākıřadandur. (سَبَاق): zamm-ı sīn-i mūhmele vü teşdīd-i bā-ı muvaḥḥade ile sābıkuñ cem' idür. Sebkat idici ma' nāsınadur³⁷⁸. [17b] (إِذَا مَا) da (مَا) zāyiddür. (جِئْتَ): eteyte ma' nāsınadur. mecī'üñ māzī muḥātabıdur. Ecvef-i yāyīdür. Bunda ḳadem-i ' aḳlile olan seyr ü ḥaraket murād olur. (تِلْكَ): esmā-ı işāretgendür³⁷⁹ (ذَلِكَ): müzekkere işāret olduğı gibi (تِلْكَ): mü'enneşe işāret olur. bunda müşārun-ileyhā fürecdür. Ve (فُرَج): zamm-ı fā vü feth-i rā-yıla mekân-ı vāsi' ma' nāsına olan fürcenüñ cem' idür.

(الإعراب):

(لِتَكُونَ)de olan lām beyt-i sābıḳda olan (احذر): kelimesine müte' allıḳdur. (مِنْ): (تَكُونَ) kelimesine müte' allıḳdur. (إِذَا): zarfdur mā-ḳabline. (إِلَى): tazmīn olunan muḳadder (قاصداً) kelimesine müte' allıḳ olmak da cā'iz ve (جِئْتَ) fi' line müte' allıḳ olmak hem cāyızdır.

(وتقدير المعنى):

Şol zamānda ki sen ol hidāyetüñ nihāyetini ṭaleb eylesin. Pes sen ḥazer ile ol ḥinde süḳūṭ u ' arecden tā kim sābıḳīn zümresinden olasın şol zamānda ki sen emākin-i vāsi' a vü merātib-i ' āliye cānibine gelesin seyr ü irtihāl ḳılasın. Pes (وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ)³⁸⁰ (10)) naşş-ı kerīmi-yle müşārun-ileyh olan muḳarrebler ' idādından olasın dimek olur. Ve ' allāme-i Nīsābūrī bu āyetüñ tefsīrinde böyle buyururlar ki:

³⁷⁸ السَّبَاق: bi-zammı's-sīn ve teşdīdi'l-bā'i'l-muvaḥḥade sābıkuñ cem' idür. Şerḥ.

³⁷⁹ Kullandığımız nüshada “إِذَا مَا جِئْتَ” şeklindedir.

³⁸⁰ “(İman ve amelde) öne geçenler ise (Ahirette de) öne geçenlerdir. İşte onlar (Allah'a) yaklaştırmış kimselerdir.” (kurân, Vâkı'a , 56/ 10, 11).

الذين سبقوا إلى ما دعاهم الله إليه من التوحيد والإخلاص والطاعة أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ إلى مقامات لا ينكشف (Pes (عنها المقال غير الخيال. "فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ" بيان محل إجمادهم أو هي الجنة³⁸¹ الروحانية النورانية³⁸² bu beytde dağı fürecden murād yā āhiretde olan cennet-i ācile olur ki aña meşāyih-i şūfiyye cennet-i a‘māl dağı dirler ve yāğūd merātib-i sülūkda olan cennet-i ‘ācile murād olur ki aña ‘ārifler cennet-i ma‘rifet ta‘bīr iderler (كما قال النَّفَرِي فِي شرح الحكم) حاكبًا عن بعض العارفين: إِنَّ فِي الدُّنْيَا لَجَنَّةً عَاجِلَةً مِنْ دَخْلِهَا لَا يَشْتَأِقُ إِلَى الْجَنَّةِ الْأَجَلَّةِ، قِيلَ: وَمَا هِيَ؟ قَالَ: (لِكُلِّ قَرْنٍ مِنْ أُمَّتِي السَّابِقُونَ) (aleyhi ve sellem ‘azāli ve ‘ālihi) ve ḥazreti Nebīnūñ ṣalla’l-lāhu (معرفة الله³⁸³ buyurduğı ḥadīṣ-i şerīf mūcibince bu ümmet içre her qarnda sābıqlar vardur ve anlar (وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ³⁸⁴) āyet-i kerīmesinūñ mışdākıncı ḥayrāt u ṭā‘āta sebqat idenler ve ‘ilm ü ma‘rifet yolına istiḳāmetle gidenler ve kendüleri muḳarreb-i der-gāh-ı ilāhī kılup ‘ayş-ı ebedī vü sa‘ādet-i sermedī mertebesine vāşıl idenlerdür.

فَهَنَّاكَ الْعِيشُ وَبَهَجَتْهُ فَلَمَبَّهَجَ وَلَمُنْتَهَجَ

قال الجوهری: هنا وهنا للتقريب إذا أشرت إلى مكان. وهنالك للتبعيد، واللام زيادة، والكاف للخطاب وفيها ((عیش). (دلیل علی التبعيد، تفتح للمذكر وتكسر للمؤنث. قال الفراء³⁸⁵: يقال: اجلس ههنا؛ أي: قريبا³⁸⁶ feth-i ‘ayn-ı mūhmele ile ḥayāt ma‘nāsınadır. (بہجت): güzellige dirler ḥüsn gibi.

³⁸¹ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

³⁸² Allāh’ın onları davet ettiğı tevhid, ihlas ve amelde öne geçenler, anlatılmaz ve hayal edilmez kutsal yerlerde öne geçenlerdir. “Naīm cennetlerindedirler” (kurān, Vâkı’a , 56/12) (ayeti) onların cesetlerinin mekanını açıklamaktadır ya da o, (“cannāt” kelimesi) rūhî ve parlak cennet demektir.

³⁸³ Nefzî’nin Hikem şerhinde âriflerin bazılarından aktararak şu sözü dediğı gibi: şüphesiz ki, dünyada geçici bir cennet var ki, kim ona girse ahiretteki cenneti özlemez. Ona “o nedir?” diye sorulduğunda “Allāh’ı tanımak” demiştir.

³⁸⁴ (kurān, Fâtır,35 / 32).

³⁸⁵ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

³⁸⁶ Cevherî şöyle demiştir: “hünâ ve hâhünâ”; bir mekânı gösterdiğinde takrīb (yakınlaştırma) anlamı vermektedir. Ve “hünâk”; uzaklaştırmak için (kullanılmakta). (onda bulunan) lâm ziyade (ekleme)dir, kâf ise, hitâp için (kullanılmakta), onda uzaklaştırma anlamına bir kanıt bulunmaktadır. müzekker için fetha ile harekelenir ve müennes için kesre ile harekelenir. Ferrâ “iclis hâhünâ” (şuraya yani yakında otur) denilir diye rivayet etmiştir.

(مُبْتَهَج): sürür ma' nāsına olan ibtihācuñ ism-i fā' ildir. Mesrūr ma' nāsına. Ve (منتَهج): ifi' āl bābından ism-i fā' ildir (³⁸⁷سَلَكْتُهُ أَي: سَلَكْتُه) kavlınden me'hūz'dur. Nehc ü minhāc ṭarīḳ-ı vāzıḥa dirler ve bunda (منتَهج)den murād sālikān-ı ṭarīḳ-i ilāhī olan ebrār u aḥyār ve (مُبْتَهَج)den murād vāṣılān-ı mertebe-i ḳurb-ı rabbānī olan aṣḥāb-ı 'ulūm u esrār olur.

(الإعراب):

(هناك)da (فا) ta' ḳīb [18a] içündür. (هناك): iṣārātı mutaẓammına olan zūrūfdandır müṣārūn-ileyh beyt-i sābıḳda olan (فَرَج)dür. (العيش): mübtedā. (هناك): muḳaddem ḥaberdür. Taḳdīm-i ḥaber ḥaṣr ifāde eyler (³⁸⁸أَي: فَهناك لا في غيره) taḳdīrinde olur. (فا)de (فلمبتهج): (عيش) üzre ma' tūf'dur aña muttaṣıl olan zamīr 'ayṣa 'āyid olur. (فهو) içündür. (لمبتهج): zarf müstaḳırrdur. Mübtedā-yı maḥzūfuñ ḥaberidür taḳdīri (فهو) içündür. (لمبتهج): aña ma' tūf olur ve bu ikisinüñ tenvīnleri ta' zīm ma' nīleri ifāde kıılır.

(المعنى):

pes 'ayṣ-ı ebedī vü ḥayāt-ı sermedī ve ol 'ayṣuñ behcet ü nazāreti hemān ol fūrcelerdedür ğayrı mertebelerde degüldür. Pes ol 'ayṣ-ı ebedī ḳurb-ı ilāhī vü müṣāhede-i lıḳā-yı rabbānīden mübtehic ü mesrūr olan vāṣıllar u muḳarrebler içündür. Ve ṭarīḳ-i hidāye vü sebīl-i Muṣṭafāya istiḳāmetle sālik olan mütteḳīler ü sābıḳlar içündür. ke'enne nāzım ḥazretleri dir ki: (اعجبوا لهذين الصنفين العظيمين من بين) (³⁸⁹سائر البشر فإنهما الفايزون العيش الأبدی، وما عداهما إما هالك أو في الخطر) ki efzāl-i beṣer ḥazretleri ṣalla'l-lāhu 'aleyhi ve sellem (³⁹¹لَا عِيشَ إِلَّا عِيشُ الْآخِرَةِ) buyurdılar ve (³⁹⁰أَي: لا عِيشَ بَاقٍ إِلَّا عِيشُ) bunı ol ḥazretten Enes ḥazretleri rivāyet kııldılar ma' nā-ı ṣerīfī

³⁸⁷ Yolu izledim; yani onu tuttum.

³⁸⁸ Yani orada, ne diğ erindedir.

³⁸⁹ O, mutlu olana hasıldır.

³⁹⁰ Beşer ehlinin (insanların) ancak bu iki büyük grubuna şaşı rın çünkü onlar ebedi hayatı kazananlardır. Başkaları ise ya helāk edilmiş ya da tehlikededir.

³⁹¹ Allah'ım! Hayat, ancak ahiret hayatıdır.

³⁹² dimek olur. pes (إِنَّ الْعِيشَ الْبَاقِيَ وَبَهْجَتُهُ فِي الْجَنَّةِ³⁹³) kavlinüñ mışdâkıncı eger müttakîlere vü eger müntehîlere ‘ayş-ı bâkî vü müşâhede-i lıkâ-yı sâkî (إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي)³⁹⁴ âyet-i kerîmesinüñ tıbkınca mek‘ad-ı şıdğda melik-i muktedirüñ kurbında isti‘dâdları vü kurbîyyetleri mîkdârı her birine ‘atâ olunur u in‘âm kıılınur ve bu dünyâda hem aşhâb-ı sülûk cenâb-ı ‘izzete münâcât itmede lezzât-ı cennâta müşâbih ezvâk-ı celîle bulurlar ki aña hayât-ı ‘âcile ta‘bîr kıılurlar (كما قال سليمان داراني: ليس في الدنيا شيء يشبه نعيم أهل الجنة إلا ما يجده أهل التملق في)³⁹⁵ ammā (قلوبهم في الليل من حلاوة المناجات. وحلاوة المناجات ثواب عاجل لأهل الليل. كذا في العوارف) ki kurb-ı Hakk u müşâhede-i cemâl-ı muṭlak ile mübtehic ü mesrûr olan aşhâb-ı kemâlüñ bu ‘âlemde olan ‘ayş ü nûşı ve zevk u şafâ-yı hûşı ta‘bîre gelmez ve nuṭk u beyâna şıgmaz. Nitekim ḥazret-i Mevlânâ bunların merâtib-i ‘aliyyelerinden ḥaber virüp buyururlar: (بيت)

وارهيده از جهان عاريه// ساكن گلزار و عين جاريه

بر سرير سرّ عالي همّتش// مجلس و جاه و مقام و رتبتش

مقعد صدقي كه صديقان درو// جمله سرسبزند و شاد و تازه‌رو

جهد می‌کن تا ز خود يابی رها// واجب اين علم است اگر داری نها

³⁹⁶ گنج پنهان است علم معنوی// در تو آید گرز تو بیرون شوی

³⁹² Yani ebedî hayat ancak ahiret hayatıdır.

³⁹³ Muhakkak ki ebedî hayat ve onun güzelliği cennette bulunmaktadır.

³⁹⁴ “Şüphesiz Allah’a karşı gelmekten sakınanlar cennetlerde, ırmak başlarındadırlar, muktedir bir hükümdarın katında, doğruluk meclisindedirler”. (kur’ân, Kamer, 54 / 54,55).

³⁹⁵ Süleymân Dârânî’nin şöyle dediği gibi: geceleri boyun eğenlerin kalplerinde buldukları yakarış tatlılığı dışında, dünyanın hiç bir şeyi cennet ehlinin huzuruna benzemez. Ayrıca bu yakarışın tatlılığı gece ehli için (gecede uyumayıp Allâh’a itaat edenler) hemen verilen bir sevaptır. “Avârif” adlı kitapta böyledir.

³⁹⁶ Eğreti dünyadan kurtulmuştur; gül bahçesi ve akar pınarlarda yerleşiktir. Meclisi, yeri, makamı ve rütbesi yüce himmetinin gizli tahtı üzerindedir.

فَهَجُ الْأَعْمَالِ إِذَا رَكَدَتْ فَإِذَا مَا هَجَّتْ إِذْنُ تَهَجِّ

(هَج): kesr-i hā ve sükūn-ı cīmle (هيجًا وهيجانًا) den emrdür. Zārabe bābından (هَج الغبار) dirler toz (هَج الشيء) dirler kaçan bir şey' muḫṭarib ü müteḥarrik olsa ve (هَج فلان الشيء) dirler kaçan bir kimse bir şey' işāre vü taḥrīk eylese. zīrā hem müte'addī vü hem lāzım olur. Nitekim bunda müte'addī vāḳi' olmuşdur. [18b](أعمال): 'amelūñ cem'idür. (رَكَدَتْ): naṣare bābından rükūddandır. Rükūd sükūna dirler. Nitekim sākin olan āba mā'-ı rākīd dirler bunda [(رَكَدَتْ): inḳaṭa' at ma' nāsına isti'āre olunmuşdur]. (هَجَّتْ): daḥı heyeceden māzī muḥātabdur. (تَهَجَّ): tā'-ı meftūḥa vü cīm-i meksūre ile bu daḥı heyecāndandır³⁹⁷.

(الإعراب):

(إِذَا كَانَ الْعِيشُ الْمَذْكُورُ هُنَاكَ لِمَبْتَهَجٍ) Zīrā taḳdīr-i kelām (إِذَا رَكَدَتْ) (الأعمال): dimek olur. (ولم ينتهَجِ جزاءً بما كانوا يعملون فهَجِ الأعمال أيها المبتدِي أَنْتَ إِذَا رَكَدَتْ³⁹⁸) (إِذَا): ṣarf-ı mā ḳabline. (إِذَا رَكَدَتْ) emrinūñ. (هَج) emrinūñ. (إِذَا): ṣarf-ı zamān müstaḳbel içündür. Nitekim şerḥi mūrūr itdi. (إِذَا): tenvīnle ḥīne *izā kāne'l-emrū kezālik* ma' nāsına olup. Tenvīn muḫāfun-ileyhden bedel olur. (تَهَجَّ)nūñ taḥtında müstetir olan fā' ili zamīri (أعمال)a rāci' olur. Ve (إِذَا مَا)ya cevāb u cezā olur.

Doğru kişilerin içinde bulunduğu sadakat yerinde hepsi yemyeşil, neşeli ve taze yüzlüdür.(Mevlânâ, **age**, c.2, s.364).

Kendi nefsinden kurtulmaya çabala, bu ilim (tasavvuf) vacibtir eğer akıllıysen..

Manevî ilim gizlenmiş hazine gibidir; sen nefsinden kurtulduğun (çıktığın) zaman o girer

³⁹⁷ Kullandığımız nüshada “هَيَّيْ نَدَسْ” şeklindedir.

³⁹⁸ madem ki (geçen beyitte) zikredilen oradaki (cennetteki) hayat, işledikleri amellere karşılık bir mükāfat olarak sâlikler ve vâsıllara (sufilerin kullandığı iki terim) verilir, öyleyse ameller durduklarında onları tahrik eyle ey mübtedî.

Ve **ma'nā**-yı beyt böyle demek olur ki çünkim ol emākin-i vāsi'a vü merātib-i 'āliyyeden olan 'ayş-ı mezkūr müntehī olan mübtehic ü mütevassıf olan müntehic içün hāşıl ve a'māl-ı haseneleri muḳābelesinde anlara vāşıl oldu. Pes sen daḥı ey mübtedī olan ṭālib a'māl-ı haseneyi taḥrīk eyle şol zamānda ki ol a'māl sākin ola ve mā'-ı rākid gibi hemān bir yerde ḳala. Pes her zamānda ki sen a'māl rākide olduḡı zamānda taḥrīk idesin ve aña süvār olup ilerü gidesin ol a'māl senüñ sa'y u himmetüñden cān bulur ve müteḥarrik olur. Ḥazret-i nāzım *rahmetullāhı 'aleyh* germ olan ṭālibi ber-sebīl-i kināye süvār-ı gerd-engīze ve a'mālī gubāra temşīl idüp ve yāḥūd a'mālī esb-i gerd-engīze teşbīh eylemişdür ve aña ke'nnahü böyle söylemişlerdür ki ey ṭālib-i ilāhī pes sen daḥı ol mübtehic ü müntehic olanlar gibi esb-i a'mālā süvār ol bu meydān-ı meḥabbetde āşār-ı a'mālī işāre ḳıl şol zamānda ki esb-i 'amel ṭūra ve anuñ gubār-ı āşarı hem rākide vü sākin ola. sen anı tehyīc ü taḥrīk eyle. Zīrā ki ol rākid ü sākin olduḡı ḥīnde sen anı tehyīc ü taḥrīk eyleseñ ol zamānda ol a'māl senüñ himmet ü sa'yuñla müteḥarrik olur ve esb-i gerd-engīz gibi ol maṭlab-ı a'lā vü maḳşad-ı esnā cānibine seyr ü ḥareket ḳılır. Eger sür'at ü germiyyet olmaz ise bārī fütūr u kesel sebebi-yile anuñ rükūd u sükūnuna rāzī olmamaḡ gerekdür ki nitekim ḥabīb-ı ekrem *şalla'l-lāhu ta'ā.lā 'aleyhi ve sellem* buyururlar: (أَحَبُّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَنْوَمُهَا وَإِنْ قَلَّ. رواه أبو هريرة وعائشة رضي الله عنهما. اتَّفَقَ) على الرواية عنهما. قال الشيخ الشارح في شرح هذا الحديث: فيه إشارة إلى أَنَّ قَلِيلَ الْعَمَلِ إِذَا دَامَ خَيْرٌ مِنَ الْكَثِيرِ الْمُنْقَطِعِ؛ وَإِنَّمَا كَانَ كَذَلِكَ لِأَنَّ بَدَوَامَ الْقَلِيلِ يَدْوُمُ الطَّاعَةَ

[19a]

وَالذِّكْرُ وَالْمُرَاقَبَةُ وَالْإِخْلَاصُ وَالْإِقْبَالُ عَلَى اللَّهِ؛ فَالْقَلِيلُ الدَّائِمُ يَزِيدُ الْكَثِيرَ الْمُنْقَطِعَ أَوْعَافًا مُضَاعَفَةً؛ وَلِهَذَا أَنْكَرَ

⁴⁰⁰ (أهل التصوف ترك الأوراد كما ينكرون ترك الفرائض). Ve bir āḥer ḥadīṣ ki 'Abdullāh b. 'Amr

³⁹⁹ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁴⁰⁰ Allah'ın en sevdiği amel, az da olsa devamlı olanıdır. Ebû Hureyre ve Hz. Âişe rivayet etmiştir, her iki rivayet üzerinde ittifak edilmiştir. Şāriḥ şeyh, bu hadisin şerhinde şöyle demiştir: onda, az ve devamlı amelin çok da devamlı olmayan amelden daha iyi (hayırlı) olduğuna işaret bulunmakta; çünkü azın (az amelin) devamıyla taat, zikir, korkma, ihlas ve Allāh'a yönelme devam eder. Böylece az ve devamlı olan (amel) bol olup ancak devamlı olmayandan kat kat arttırılmış olarak daha çoktur.

قال رسولُ الله - صلى الله عليه وسلم (قال رسولُ الله - صلى الله عليه وسلم) b. Āṣ ḥazretlerinden Şeyḥayn böyle rivāyet iderler ki: - خطابًا له وإرشادًا لأمته: يا عبدَ الله لا تَكُنْ مِثْلَ فلانٍ كَانَ يَقُومُ مِنَ اللَّيْلِ فَتَرَكَ قِيَامَ اللَّيْلِ. والمعنى: كان عبد الله بن عمرو يقوم ويتعبَّدُ بعضَ اللَّيْلِ وتركَ القِيَامَ بعضًا. قال الشيخ الأَكْمَلُ: في الحديثِ حثٌّ على المداومة على الخيرات والطاعات والنهي عن تركها، وإنَّ الإنسان إذا عمل عملاً لا يتركه، وعن عائشة رضي الله عنها قالت: دخلَ عليَّ رسولُ الله -صلى الله عليه وسلم- وعندي امرأة⁴⁰¹ من بني أسد؛ فقال - عليه السلام -: مَنْ هذه؟ قلتُ: فلانةٌ لا تنام اللَّيْلَ. فقال - عليه السلام -: عَلَيْكُمْ مِنَ الْأَعْمَالِ مَا تُطِيقُونَهُ؛ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَمَلُّ حَتَّى تَمَلُّوا وَكَانَ أَحَبَّ الدِّينِ إِلَيْهِ مَا دَاوَمَ عَلَيْهِ صَاحِبُهُ لَا يَمَلُّ. مِنَ الْمَالِ؛ وَالْمَالِ فَتَوَرَّ يَعْرِضُ لِلنَّفْسِ مِنْ كَثَرَةِ مَزَالَةٍ شَيْءٍ؛ فَيُوجِبُ الْإِعْرَاضَ عَنْهُ، وَهَذَا يَسْتَحِيلُ عَلَى اللَّهِ؛ فَيَكُونُ مَعْنَاهُ مَنَتهَا؛ فَسَمِيَ فَعْلُ اللَّهِ عَلَى طَرِيقِ الْإِزْدَوَاجِ؛ أَيَّ أَنَّ اللَّهَ لَا يُعْرِضُ عَنْ قَبُولِ طَاعَتِكُمْ حَتَّى تَمَلُّوا، فَإِنْ مَلَلْتُمْ يُعْرِضُ حِينَئِذٍ عَنْ قَبُولِهَا. كَذَا فِي شَرْحِ (بَيْتِ). (المشارك للشيخ الأَكْمَلِ

حبذا اسپان رام پیشرو// نی سپس⁴⁰² رو نی حرونی را گرو

گرمرو چون جسم موسی کلیم// تا ببحرینش چو پهنای گلیم

همت سیر تنش چون این بود// سیر جانیش تا بعلیین بود

شہسواران در سباق تاختند// خربطان در پایگہ انداختند⁴⁰³

Bundan dolayı mutasavvıflar, farzları terk etmeyi eleştirdikleri gibi virdleri terk etmeyi de eleştirmişlerdir.

⁴⁰¹ Kullandığımız nüshada “عسری امره” şeklindedir.

⁴⁰² Kullandığımız nüshada “هاس” şeklindedir.

⁴⁰³ Allâh’ın resûlü – Allâh’ın salâtı ve selâmı üzerine olsun- ona (Abdullâh b. Amr b. Âs) hitap ederek ve ümmetini doğru yola yönlendirerek şöyle demiştir: “Ey Abdullâh! Gece ibadetine kalkan ancak daha sonra bunu terkeden falan kimse gibi olma!” Anlam şudur: Abdullâh b. Amr bazı geceler kalkıp ibadet ederdi; ancak bazen de bunu terkederdi. Eş- Şeyhü’l-Ekmele şöyle demiştir: hadiste, hayırlı işlere ve itaat etmeye ve bu tür işleri işlemeyi bırakmamaya teşvik bulunmaktadır; çünkü insan bir amel işlediğinde onu terketmez. Hz. Âişe’den –Allâh ondan razı olsun- rivayet edip şöyle demiş: bir gün yanımda Esed kabilesinden bir kadın otururken Resûlullâh – Allâh’ın salâtı ve selâmı üzerine olsun- yanıma gelerek sordu: Bu hanım kimdir?

وَمَعَاصِي اللَّهِ سَمَاجَتُهَا تَزْدَانُ لِذِي الْخُلُقِ السَّمِجِ

(معاصي): ma‘ şiyetüñ cem‘ idür. ma‘ şiyet: fā‘ atunñ zıddıdır. (سماجت): veznen ü ma‘ nen kabāhat ma‘ nāsınadır. (تزدان): zīnetden ifti‘ āl bābınunñ muzāri‘-i mü’enneşidür. Aşlinda (تَزَيَّنُ) ber-vezn-i tefta‘ ilü idi. Yānuñ mā kabli meftūh olduğu-çün elife kalb oldu ve tā-yı ifi‘ āl dağı mā kabli zā olduğu mülābese ile dāla kalb olup (تزدان) oldu bunda tezyīn ma‘ nāsı murād oldu. Ve (لدى): dāl-ı mühmele ile ‘alā vezninde ‘inde ma‘ nāsınadır. ba‘ zı nüshada zāl-ı mu‘ ceme ile şāhib ma‘ nāsına esmā-ı sitte-i mu‘ telle-i muzāfadan olan (ذو) vāqi‘ olmuş. (خُلُق): zamm-ı hā-ı mu‘ ceme ile ve dağı zamm-ı lāmla huy ma‘ nāsınadır. feth-i hā-ı mu‘ ceme ile maḥlūk ma‘ nāsına hem vechdür. (سَمِج): ketif vezninde semācetden şıfat-ı müşebbehedür.

(الإعراب):

(واو): ibtidā’iyye⁴⁰⁴. (معاصي): taḳdīren merfū‘ mübtedā. Muzāfdur lafz-ı celāleye. (سماجتُها): mübtedā.(تزدان): cümlesi mübtedā-yı şānīnünñ haberidür. Ve mübtedā-yı şānī

Bunun üzerine şöyle cevap verdim:

O, gece uyumayıp namaz kılan falanca kadındır.

Bunun üzerine Peygamber – Selâm üzerine olsun- şöyle buyurdu: “Amellerden gücünüzün yettiğini yapın. Çünkü siz bıkmadıkça, Allah da bıkmaz, Allah yanında amelin en makbulü, kişinin bıkmaksızın devam üzere işlediği ameldir”. (hadisin bittiği “yemelle” kelimesi) melâl’ dandır. Melâl ise, bir işi sık sık işlemesi sebebiyle nefsin usanıp o işi terk etmesi demektir. Ancak bunun (melâl) Allâh’a ait bir fiil olması mümkün değildir. Bu yüzden (Allâh’a nisbet edilen melâl’in) anlamı, melâl kelimesinin açıklanmasının bittiği söz olan i’râzdır. Zira bu iş, Allâa’a izdivaç üslubü üzere isnat edilmiştir. Yani siz bıkmadıkça Allâh sizin ibâdetlerinizi kabul etmeyi terketmez ama eğer bıkmış olursanız o zaman onları (ibadetlerinizi) kabul etmekten vazgeçer. Eş-Şeyhu’l-Ekme’l’in *Şerhü’l-Meşârik* adlı kitabında böyledir. (şiiir):

Önde giden itaatkâ atlara ne mutlu! Ne geri gider, ne de asiliğe rehindirler.

Mûsâ kelim’in bedeni gibi hızlı giderler; iki denize dek –yer olanlar için- bir kilim genişliği gibidir.

O uzun yolun yedi yüz yıllık yolu vardır; o sevgi gidişine azmetti.

Onun beden gidişinin gayratı bu olunca, canının gidişi en yüceye kadardır. (Mevlânâ Celâleddin

Rûmî, Mesnevî, haz: Adnan karaismailoğlu, 3/338).

⁴⁰⁴ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

(سماجتھا) *ma'a haberihî* mübtedâ-yı evvelün haberi olur. Bu dağı cāyızdır ki (لدى الخلق): (لدى الخلق) den bedel-i iştimāl ola ve (تزدان) cümlesi mübtedānuñ zāmīri ola. eger zamm-ı hā-yıla farz olunursa bir āher muzāf taqdīr itmek üzre muzāf olur (لدى هي) [19b]Tahtında müstetir (تزدان⁴⁰⁵) fi'linün fā'ili (ذی الخلق السمج) taqdīrinde olur. semācete āyid olur. (سمج): şıfatıdur halkuñ.

(المعنى):

Ve'l-lāhu ta'ālā ḥazretlerinün ma'şiyetleri ol ma'şiyetlerün qabāḥatı hulk-ı kabīḥ şāḥibinün katında mütezeyyin ü müstaḥsen olur. Zīrā her bār ki bir kimse bir günāhı işlese ve tövbe vü istiğfār kılmasa anuñ qalbinde bir siyāh nükte ḥāşıl olur ḥattā anuñ kalbini ihāṭa kılar ve aña reyn dinür (صلى الله عليه - قال - رضي الله عنه - كما روى أبو هريرة - وسلم - : إنَّ العبد إذا أذنب ذنبًا حَصَلَ في قلبه نُكْتَةٌ سوداءُ ، فإذا تاب واستغفر ، صَقَلَ قلبه ، وإن عاد زادت (حتى يَسْوَدَّ قلبه ، فذلك "رَأَى" الذي ذكر الله في كلامه؛ قال: "كَلَّا بَلْ رَأَى عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ" ⁴⁰⁶) çünküm qalb siyāh ola 'alāmeti oldur ki ma'şiyet anuñ şāḥibine şīrīn olur ve hoş u müstaḥsen gelür. Nitekim ḥazret-i Mevlānā Mesnevīlerinde bu beytlerle bu ḥālete işāret kılar. (بيت):

چون کند اصرار و بد پیشه کند // خاک اندر چشم اندیشه کند

توبه نندیشد دگر شیرین شود // بر دلش آن جرم تا بی‌دین شود

آن پشیمانی و یارب رفت ازو // شست بر آیینہ زنگ ⁴⁰⁷ توبتو

مرد آهنگر که او زنگی بود // دود را با روش هم رنگی بود

⁴⁰⁵ Kullandığımız nüshada “تزدان” şeklindedir.

⁴⁰⁶ Ebû Hüreyre'nin rivâyetine göre, peygamberimiz –Allâh'ın salatı ve selâmı üzerine olsun- şöyle buyurmuştur: “ kul bir günah işlediğinde kalbinde siyah bir leke oluşur. Eğer tövbe eder, bağışlanma dilerse, kalbi temizlenir. Tekrar günah işlerse leke büyüyüp Kalbinin tamamını kuşatır. Kur'ân'da "Hayır, hayır! Doğrusu onların kazanmakta oldukları kalplerini paslandırmıştır" (kurân, Mutaaffifin, 83 / 14) âyetinde geçen paslandırma budur İşte.

⁴⁰⁷ Kullandığımız nüshada “زنگی” şeklindedir.

مرد رومی گر کند آهنگری // رویش⁴⁰⁸ ابلق گردد از دودآوری

پس چه چاره جز پناه چاره‌گر // ناامیدی مس و اکسیرش نظر

ناامیدها به پیش او پنه // تا ز درد بی‌دوا بیرون بچه

جهد کن تا نور تو رخشان شود // تا سلوک و خدمت آسان شود⁴⁰⁹

أنوار صباح مُنبِلج

ولطاعته وصباحتها

(طاعت): ma‘şiyetüñ zıddıdır. *ṭā‘a yaṭū‘u*‘dan maşdardur. Emr-i Hâkka inkıyâd eylemege dirler. (صباح): faşâḥat vezninde. ḥasüne bâbından. Güzel yüzlü olmağa dirler (نُور): nūruñ (يُقَالُ: صَبَحَ فُلَانٌ؛ أَي صَارَ حَسَنَ الْوَجْهِ ، فَهُوَ صَبِيح ؛ أَي جَمِيلٌ⁴¹⁰) dirler cem‘idür. Nūr: bi-nefsihi zāhir ü gayrıyı muḫhir olan keyfiyyete dirler. (صبح): mesānuñ zıddıdır ki murād fecrdür. (مُنْبِلج): infī‘āl bâbından ism-i fā‘ildür. (انْبِلج) dirler kaçan şabāḥ ağarırsa.

(الإعراب):

⁴⁰⁸ Kullandığımız nüshada “رویش” şeklindedir.

⁴⁰⁹ Israr eder ve kötüyü meslek edinirse, düşünce gözüne toprak saçar; Artık tövbeyi düşünmez; o suç gönülde tatlılaşır; neticede dinsiz olur. O oışmanlık ve “yâ Rabbi” deyişi ondan gider; aynası üzerine beş kat pas yerleşir. O dumanın rengi, zenci olan demirci adamın yüzüyle aynı renktir. Rum ülkesinden, demircilik yapan bir adamın yüzü duman tütmesiyle alacalı olur. O halde çareciye sığınmaktan başka ne çare vardır? Ümitsizlik bakır, iksiriye bakıştır. Ümitsizlikleri onun önüne koyun, böylece devasız dertten kurtulun (Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Mesnevî, haz: Adnan karaismailoğlu, 1/418,419). Çalış, ışığın parlâsın; Hak yolda yürümek ve hizmet etmek, senin için kolay olsun. (Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Mesnevî, haz: Adnan karaismailoğlu, 2/258).

⁴¹⁰ Denilir ki: “sabuha fülân” yani güzel yüzlü oldu. “fehüve sabîh” (o sabıhtır) yani güzel demektir.

(طاعته): zarf-ı müstakırrdur ve muḳaddem ḥaberdür aña muttaşıl olan zamīr-i mecrūr beyt-i sābıḳda olan celāleye rāci’dür. (وصباحتها): üzre ma’ṭūfdur. ve aña muttaşıl olan zamīr hem ṭā’ata ‘āyiddür. (أنوار): lafzen merfū’ mu’aḥḥar mübtedādur. Muḫāfıddur şabāḥa. (منبلج): lafzen mecrūr şıfatıdır şabāḥuñ.

(المعنى):

Ve ol Allāh’uñ ṭā’atı içün ve daḥı ol ṭā’atuñ ḥüsn ü cemāli içün şabāḥ-ı münbelicüñ envārı vardır. ya’nī Allāhu ta’ālā ḥazretlerine olan ṭā’atuñ envārı ve ol ṭā’atuñ ‘ālem-i ma’nide olan ḥüsn ü behcetü ziyā-baḥş-ı ‘ālem olan şabāḥuñ envārı gibidür ki ol zulumet-i maḥsuseyi nice izāle eylerse bu daḥı zulumet-i ma’ḳuleyi öyle izāle eyler. Eger muṭṭı olanların nūrı maḥsūs u zāhir olsa idi şabāḥ nūrına gālib olaydı ve zemīn ü āsumān miyānını ṭolduraydı (كما قال الشيخ أبو الحسن الشاذلي: لو كُشِفَ عن نورِ المؤمنِ المطيعِ) لطَبَقَ ما بَيْنَ السماءِ والأرضِ، فما ظَنُّكَ

[20a]

بنور الولي؟! ولقد سمعتُ شيخنا أبا العباس يقول: لو كُشِفَ عن حقيقة الوليِّ لعبد؛ لأنَّ أوصافه من أوصاف الله، ولو كشفَ الحقُّ تعالى عن أنوارِ قلوبِ أوليائه لانتوى نور الشمس والقمر من مشرقاتِ أنوارِ قلوبِهِم. الشمس يطرأ⁴¹¹ عليها الكسوف والغروب وأنوار⁴¹² قلوب أولياء الله لا كسوف لها ولا غروب؛ ولذلك قال القائل: إنَّ شمسَ النهارِ تغربُ بالليلِ وشمسُ القلوبِ ليس تغيبُ.

⁴¹³ egerçi bu dünyāda nūr-ı ṭā’at peydā degüldür (كذا في شرح الحكم لابن عطاء الله الإسكندري

يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعَى نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ) (ber-mıṣdāḳ-ı kıyāmetde rüz-ı lākin

⁴¹¹ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁴¹² Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁴¹³ Şeyh Ebü’l-Hasan eş- Şazilî’nin şunları dediği gibi: “Şayet boyun eğen bir müminin nuru dışarıya yansır o nurun şiddetinden yerle gök arası görünmez olurdu. O hâlde, velinin nuru hakkında görüşün nedir?! Andolsun, hocamız Ebü’l-Abbâs’ın şunları dediğini duydum: şayet velinin hakikatı

414 (وَبِأَيِّمَانِهِمْ) mü'minlerüñ nûrî 'amelleri kadar öñlerinde vü şāğ yānlarında sa'y ile göresin (قال عبد الله بن مسعود - رضي الله عنه -: يُؤْتَوْنَ نُورَهُمْ عَلَى قَدْرِ أَعْمَالِهِمْ. وعن قتادة قال مرفوعاً:) بلغنا أَنَّ النبي - عليه السلام - قال: إِنَّ كُلَّ مُؤْمِنٍ يَحْصِلُ لَهُ النُّورُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَى قَدْرِ عَمَلِهِ؛ فَمِنْهُمْ مَنْ يَضِيءُ لَهُ نُورٌ كَمَا بَيْنَ عَدْنٍ إِلَى صَنْعَاءَ، وَمِنْهُمْ مَنْ يَضِيءُ نوره مثلَ الجبلِ، وَمِنْهُمْ مَنْ لَا يَضِيءُ لَهُ نوره إِلَّا موضعَ قدميه، وَأَدْنَاهُمْ نُورًا مَنْ يَكُونُ نوره على إبهامِهِ. وقد بينا في هذا الكتابِ مرارًا أَنَّ 415 الخيراتِ والطاعاتِ (كُلُّهَا أَنْوَارٌ. كذا قال النيسابوري في تفسير هذه الآية. 416

مَنْ يَخْطُبُ حُورَ الْخُلْدِ بِهَا يَظْفَرُ بِالْحَوَرِ وَبِالْفُتُوحِ

(يخطب): naşare bābından fi'l-i muzāri' dūr kesr-i hā' ile olan hıfbeden tezevvüc için يقال: خطبَ فلانُ المرأةَ للنكاحِ، يخطبُ خطبةً بالكسر؛ إذا طلبها (avret taleb itmege dirler. قال ابن الأثير في النهاية: حُورٌ بضم الحاء نساء أهل الجنة، واحدهنَّ حَوراء وهي شدة بياض ((للترج 417

(gerçekliği) ortaya çıkarılmış olsaydı, ona ibadet edilirdi. Çünkü onun sıfatı, Allâh'ın sıfatının bir parçasıdır ve eğer Cenâb-ı Hakk, velilerinin kalperindeki nurların örtüsünü kaldırmış olsaydı o nurun şiddetinden güneş ve ayın nuru görünmez olurdu. Ayrıca güneş tutulur ve batır ama Allâh'ın velilerinin kalplerinin nurları ne tutulur ne de batır. Bu nedenle şair (Hallâc) şöyle demiştir:

Gündüzün güneşi gece ile batır

kalbin güneşi asla batmaz

İbnü Atâillâh el-Eskenderî'nin "Şerhü'l-hikem" adlı kitabında böyledir.

414 "Mü'min erkeklerle mü'min kadınların nurlarının, önlerinde ve sağlarında koştuğunu göreceğin gün" (kurân, Hadîd, 57 / 12).

415 Kullandığımız nüshada "ن" şeklindedir.

416 Abdullâh b. Mes'ud – Allâh ondan razı olsun- şunları demiş: " onlara (Müminlere) amellerine göre nur verilir" ve Katâde'den merfû hadis olarak rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: Bize nakledildiğine göre peygamberimiz – selâm üzerine olsun- şöyle buyurmuştur: "Kıyamet gününde Müminlerin her birine ameline göre nur verilir. Onlardan kimisinin nuru Aden ile San'a arasındaki bir bölge gibi bir yeri, kimisinin nuru dağ kadar bir bölgeyi, kimisinin nuru da ancak ayaklarını bastığı yeri aydınlatacaktır. Bunların en aşağıda bulunanları, nuru baş parmağında olanlardır". Bu kitapta defalarca, yapılan tüm hayır ve itaatlerin nurlar olduğunu açıkladık. Nisâbü'rî, bu âyetin tefsirinde böyle demiştir.

417 (Arapçada)bir erkek bir kadını istemeye geldiğinde şöyle denilir: hataba fülânü'l-mer'ete li'n-nikâh (falan kadınla evlenmek istedi); yahtubu (fiilin muzârii); hıfbeten (fiilin mastarı) hâ'nın kesre ile hareke edilmesiyle.

maşdarı (العين الشديدة سوادها. وقال الجوهرى: وإنما قيل للنساء الحور العين تشبيها بالطباء والبقر⁴¹⁸ fethateynle hâver gelür. Hâver: gözün nihâyet-i isvidâdına dirler. Âhûnuñ ve baķaruñ gözleri be-gâyet siyâh oldığı-çün nisâ'-ı cennet dağı anlara teşbîh olunmuşdur. (وقال أمين الدين في مجمع البيان في تفسير "وَرَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عَيْنٍ": فالحور البيض النقيات البيضاء في حسن وكمال. 419 (والعين: الواسعة؛ أي الواسعة العين في صفاء وبهاء bi-zamm-ı hâ'-ı mu'ceme vü (الخلد). (يعظر): alime bâbından fi'l-i muzâri' dūr. sükûn-ı lâmla dâyim ü bâķī ma'nâsına hûlûd gibi maşdardur ve cennât-ı 'âliyeden birinüñ ismidür bunda cennet murâd olur. Bâ ile vü 'alâ ile vü bi-nefsihi ta' diye eyler. Maşdarı fethateyn ile zafer gelür. Zafer maţlûba fâyiz olmağa dirler. ba' zı nüşhada hûlûd yerine 'ayn vâķi' olmuşdur. قال أبو (عبيدة: العين جمع العينا وهي عظيمة العين⁴²⁰).

(الإعراب):

(يخطب) (يخطب): lafzen menşûb (حور): men şartıyye ile meczûmdur. (من): şartıyyedür. (يخطب) fi'linüñ mef'ûlıdur. Muzâfdur hûlda. (بها) da bâ sebebiyyedür. Żamîr řâ'ata râci' dūr. (يعظر): cevâbıdur şartuñ. (بالحور) da bâ (يعظر)e müte'allık ve elif-lâm 'ahd içündür. (وبذوات الغنج⁴²¹) (ذوات) taķdîr olup ve [20b]ma' tûfdur. (بالحور) üzre (وبالغنج) dimek menzilesinde olunursa hem vechdür ve bu taķrdırce şıfâtı zât-ı mevşûfe

⁴¹⁸ İbnü'l-Esîr "En-nihâye" dalı kitabında şöyle demiştir: Hûr – hâ'nın ötreli okunmasıyla- kelimesi, cennette bulunanların eşleri demektir. "havrâ"nın çoğuludur. O (havrâ kelimesi): siyahlığı çok olan gözün beyazlığının çokça görünmesi demektir. Ayrıca, Cevherî şöyle demiştir: nisâya "el-hûrû'l-în" demeleri, o kadınların gözlerinin geyik ve inekler gözüne benzemesinden dolayıdır.

⁴¹⁹ Emînüddîn Mecmau'l-Beyân adlı eserinde, "Ayrıca onları iri siyah gözlü hurilerle evlendirmiştir" (kur'ân, Duhân, 44/54; Tûr, 52/20) ayetinin tefsirinde şöyle demiştir: "hûr" hem bembeyaz hem de eksiksiz güzelliğe sahip olanlar demektir. "În" ise, geniş demektir. Yani; hem berrak ve parlak hem de geniş gözlü olan demektir.

⁴²⁰ Ebû Ubeyde şöyle demiş: "el-'în", iri gözlü anlamına gelen "aynâ" kelimesinin çoğuludur.

⁴²¹ Ve nazlılar.

üzerine ‘atf olunup (من الْمَلِكِ الْقَرْمِ وَأَبْنِ هُمَامٍ⁴²²) kabîlinden olur ve bunda olan elif-lâm cins için olur. Bu taqdirce cem‘üñ müfrede izāfeti kabîlinden olmayup (ذَوَاتِ⁴²³) meşābesinde olur.

(المعنى):

Şol kimse ki ol fā‘at sebebi-yile hālîk-ı ins ü cāndan hūr-ı cinānı taleb eyleye. Ol hūrîlere ve anlaruñ şīve vü nāzına zafer bulur ve murādına vāşıl olur (قال رسول الله - صلى الله عليه وسلم - : " إِنَّ فِي الْجَنَّةِ لَجَمْعًا لِلْحُورِ الْعَيْنِ يَرْفَعْنَ بِأَصْوَاتٍ لَمْ يَسْمَعْ الْخَلِيقُ مِثْلَهَا يَقْلُنَ: نَحْنُ الْخَالِدَاتُ فَلَا نَبِيدُ وَنَحْنُ النَّاعِمَاتُ فَلَا نَبُوسُ وَنَحْنُ الرَّاغِيَاتُ فَلَا نَسْخَطُ؛ فَطُوبَى لِمَنْ كَانَ لَنَا وَكُنَّا لَهُ. " وَرُويَ أَنَّهُ - عَلَيْهِ السَّلَامُ - قَالَ: " يَسْطَعُ نُورٌ فِي الْجَنَّةِ فَيَقُولُونَ: مَا هَذَا؟ قَالُوا: ضَوْءُ ثَغْرِ حُورَاءَ ضَحَكَتْ فِي وَجْهِ زَوْجِهَا. " كَذَا فِي النَّزْهَةِ، رَوَاهُ أَبُو النَّعَيْمِ عَنْ ابْنِ أَبِي. وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ - عَلَيْهِ السَّلَامُ - : " لَوْ أَنَّ امْرَأَةً مِنْ نِسَاءِ أَهْلِ الْجَنَّةِ بَصَقَتْ فِي سَبْعَةِ أَبْحَارٍ لَكَانَتْ تِلْكَ الْأَبْحَارُ أَحْلَى مِنَ الْعَسَلِ. " وَأَخْرَجَ إِمَامُ أَحْمَدُ فِي الزَّهْدِ عَنْ عَمْرِو بْنِ الْخَطَّابِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ⁴²⁴ - قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : (بَيْت⁴²⁶) (لَوْ أَطْلَعْتَ امْرَأَةً مِنْ نِسَاءِ أَهْلِ الْجَنَّةِ إِلَى الْأَرْضِ لَمَلَأَتْ الْأَرْضَ رِيحَ مِسْكِ. ⁴²⁵

⁴²² Padişah efendi ve İbnü Hümâm’dan (diye olmasına rağmen, Padişah efendi olan İbnü Hümâm’dan anlamındadır).

⁴²³ Naz sahibi olanlar.

⁴²⁴ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁴²⁵ Resûlullâh –Allâh’ın salâtı ve selâmı üzerine olsun- şöyle buyurmuş: andolsun ki cennette huriler topluluğu vardır. Onlar insanların hiç duymadığı harikulâde sesleriyle “Bizler ebedîyiz; asla yaşlanmayız. Bizler cennet nimetlerindemiz; asla sıkıntı çekmeyiz. Bizler sizlerden razıyız ve asla kızmayız. Hem bize ait olana hem de kendisine ait olduklarımıza müjdeler olsun!” diye tempo tuttular. Ayrıca, rivayet edildiğine göre, O – Allâh’ın selâmı üzerine olsun- şöyle de buyurmuş: “ cennette bir nur parıldar. Oradakiler (onu görünce), “ bu nedir” diye sorarlar. Bunun üzerine “ Kocasının yüzüne gülen bir hurinin ön dişlerinin ışıdır” diye cevap verilir. En-Nüzhe adlı kitapta (bu hadis) böyle rivayet edilmiştir. Aynı hadisi Übey’den Ebû Nû’aym da rivayet etmiştir. Yine İbn Abbâs’tan rivayet edildiğine göre peygamberimiz –Allâh’ın salâtı ve selâmı üzerine olsun- şöyle buyurmuş: Eğer cennet ehlinin kadınlarından biri yedi denize tükürseydi, bu denizler baldan daha tatlı olurdu. İmâm Ahmed’in (Müsned adlı eserinin) “zühd” kitabında (konusunda) yazdığına göre, Ömer b. Hattâb – Allâh ondan razı olsun- şöyle demiş: Resûlullâh’ın şöyle buyurduğunu duydum: Şayet cennet ehlinin bir kadın yeryüzüne baksaydı, hiç şübhesiz orasını bir misk kokusu doldururdu.

⁴²⁶ Beyt olduğu yazılmasına rağmen beyt değildir.

پای تا سر جمله لطفی گویی استاد ازل طینت پاکش ز جان و دل نه از آب و گل سرشت⁴²⁷

Ezvāc-ı muṭahhere ḥaḳḳında vāride olan eḥādīs-i şerīfe ḳatı çokdur ve bunda īrādına imkān yokdur. Bu ḳadarla iktifā olunsun. Ve bir miḳdār dahı aşḥāb-ı taḥḳīḳuñ meşrebine göre bir ḳaç kelimāt naḳl ḳılınsun (قال العارف الرباني في الباب الخامس والستين من) الفتوحات قولاً إجماله هذا : ما من عمل من الأعمال فريضة كانت أو نافلة ولا فعل خير ولا ترك محرم ولا مكروه إلا وله جنة مخصوصة ونعيم خاص يناله من داخلها؛ فأمر الله رسوله ببشارة المؤمنين، وقال: "وَيَسِّرِ الَّذِينَ⁴²⁸ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنْ لَهُمْ جَنَّاتٍ" إلى آخره بأن يبشر العوامّ بالنعم المذكورة المؤجلة في روضات الجنات، والخواص بالنعيم المعجل في رياض القرب والوصول إلى أعلى المقامات المعجلة؛ فقد يحصل لهم الجنان المقربة المعجلة من بذر الإيمان الحقيقي وأعمالهم الصالحة القلبية والروحية والسرية من التوحيد والتجريد والتفريد وغيرها، ولهم في جنات القربات أزواج من أبكار أسرار الغيوب مطهرة من ملامسة الأغيار، وهم في اقتضائهنّ خالدون⁴²⁹. (بيت):

قاصرات الطرف باشد ذوق جان// جز بخصم خویش ننماید نشان

قاصرات الطرف⁴³⁰ آمد آن مدام// وین حجاب ظرفها همچون خیام

⁴²⁷ Başından ta tırnağına kadar zerafet vardır. Sanki Allâh onun tertemiz çamuru toz ve suyun karışımından değil de kalp ve ruhun karışımından oluşturmuştur.

⁴²⁸ Kullandığımız nüshada “الَّذِينَ” şeklindedir.

⁴²⁹ Ârif-i Rabbânî “el-Fütûhât” adlı kitabının altmış beşinci bâbında (bölümünde) şöyle özetlenebilen sözler söylemiş: “Farz veya nafîle bir ibadeti ya da bir iyiliği yapmanın yada mekruh ve haram bir şeyi terk etmenin mutlaka özel bir cenneti olduğu gibi o cennete girecek insanın edeceği bir nimet de vardır. ((İbn Arabî, **Futuhât-ı mekkiyye**, cev: Ekrem demirli (İstanbul: litera yayıncılık, 2006), c.3, s.14)). Zira Allâh “İnanıp erdemli davrananları, içlerinde ırmaklar akan cennetlerle (bahçelerle) müjdele” (kur’ân, Bakara, 2/25) buyurarak peygamberinin iman edenleri müjdelemesini emretti. Yani peygamberimizin, müminlerin avâmını, y; cennet bahçelerinde verilmek üzere ertelenen nimetlerle; müminlerin havâsını ise, yakınlık bahçelerinde bulunan ve anında verilen nimetlerle ve kendilerine hemen bahşedilen makamların en yükseğine ulaşmalarıyla müjdelemesini emretti. Zira onlar, gerçek iman ile “tevhîd”, “tecrîd” ve “tefrîd” gibi kalbî ve ruhî bakımdan güzel amel tohumları ekmekle kendilerine yakınlaştırılmış ve anında verilen cennetleri elde edebilirler. Onlar için yakınlık bahçelerinde Gayb sırlarının bekirelerinden öyle tertemiz eşler var ki, başkaları onlara asla dokunmaz. Onlar orada ebedî kalacaklardır.

⁴³⁰ Kullandığımız nüshada “الطرف” şeklindedir.

کوزه می‌بینی ولیکن آن شراب // روی ننماید بچشم ناصواب

[21a]

کاسه پیدا اندرو پنهان رغد // طاعمش داند کزان چه می‌خورد⁴³¹

فَكُنِ الْمَرْضِيَّ لَهَا بِتَقَىٰ تَرْضَاهُ غَدًا وَتَكُونُ نَجِيَّ

(كن): ef' āl-ı nāḳıṣadan olan kānedendür. (مرضی): *raẓıye yarzādan* ism-i mef' ūldur. (نقا): taḳvā ma' nāsınadur. aşlında vaḳā idi vāv tāya ḳalb olundu gibi ki aşlında (تجاه) idi vāv tāya bedel olundu. (نقا): farṭ-ı şıyānete dirler. Ve ' örf-ı şer' de āḫiretde zarar viren şey'lerden tevaḳḳī eylemege dirler. (ترضى): rızānuñ muẓārī' -ı muḥāṭabıdur. (غدا): aşlında (غدو) idi vāvı bilā- ' ivaż ḥazf olunmuşdur. Aşlında yarın dimekdür lākin bunda yevm-i ḳıyāmet murād olunur. (تكون): muẓārī' -i muḥāṭabdur. (نجی): *necā yencū necātenden* fe' īl veznindedür. Aşlında (نجيو) idi vāv ṭarafda vāḳi' olmağla yāya ḳalb olunup yā yā içinde idgām olundu egerçi ḳā' ide-i nahviyye üzre (نجيًّا) dinmek gerek idi ve lākin vezn ü ḳāfiyeden ötüri yānuñ hareketin ve elifin ḥazf eyleyüp luğat-ı Rebī' ada gibi manşūbı merfū' şeklinde ḳılmışdur ki anlar vaḳf ḫālinde manşūbı merfū' gibi iderler nitekim İbnü'l-Fāriẓ ḫazretleri Yā' iyyesinüñ evvelinde (سائقَ الأضعانِ يطوي البيدَ طَيًّا⁴³²) diyüp (طَيًّا) dimemişdür.

⁴³¹ Can zevki, ehlinde başkasına bakmaz; sadece eşine işareti gösterir.

O şarap ehline görünür; bu kap perdeleri çadırlar gibidir.

Testiyi görüyorsun; fakat o şarap doğru olmayan göze, yüzünü göstermez.

Kase görünür, içindeki nimet gizlidir; yiyen kişi, ondan ne yediğini bilir. (Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Mesnevî, haz: Adnan karaismailoğlu, 3/212.213).

⁴³² Ey aşk ve hevâ çölünün kervanını güden sürücü (Fatih Güllüce, Mehmed Nâzım Paşa'nın "İbnü'l-Fâriẓ tercümesi ve şerhi" -metin ve inceleme- (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), 49.

(الإعراب):

(المرضي). (أنت) de fā şart-ı maḥzūfa cevāb vāki⁴³³ olmuştur ismi taḥtında müstetir (فكُنْ) lafzen menşūb haberidür anuñ. (المرضي): mevşūf-ı maḥzūfa şıfat olup (فَكُنِ الْكَفَوَ) taḥdīrinde olsa hem vechdür. (لها): da lām (مرضي)e müte'allık u aña muttaşıl olan zamīr-i mecrūr (حور)a rāci⁴³⁴ dūr. Egerçi lehünne dimek gerek idi lākin ri'āyeten li'l-vezn cem'-i mü'enneş vāhidesi mu'āmelesi-yile mu'āmele kılınmıştır. (يَتَّقِي) de bā sebebiyyedür. (كن): kelimesine müte'allıktır. (ترضا): cümlesi (تَقَا)ya şıfat olur. Zamīr-i bāriz (هم) aña rücu' kılur. (غدا): (ترضا)ya zarfdur. (تكون): (ترضا) üzre ma'ṭūfdur ismi zamīr-i ḥiṭābdur haberi (نجي)dür.

(المعنى):

Fi-izā kāne kezālik sen ol ḥūrīlere vera⁴³⁵ u taḥvā sebebi-yile zevc-i merzī ol öyle taḥvā ki rüz-ı kıyāmetde sen andan rāzī olursun ve anuñ sebebi-yile ol günde 'azāb-ı Ḥudādan necī olursun ve felāḥ u necāḥ⁴³⁶ bulursun (كَمَا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: "ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا") pes ḥūrīleruñ mehri seḥā vü terk-i hevā ve daḥı şalāḥ u taḥvādur dimişler. Nitekim Ebū Hüreyre ḥazretlerinden böyle rivāyet eylemişler ki قال أبو هريرة: "يتزوج أحدكم فلانة بنت فلانٍ بالمال الكثير والخدمة، ويدع الحور العين باللقمة والتمر والكسرة (والتقوى والطاعة)". وأخرج ابن أبي الدنيا عن قتادة قال: "لما خلق الله الجنة قال لها: تكلمي"⁴³⁷ ، قالت: طوبى للمتقين". (للمتقين). وأخرج ابن أبي الدنيا أيضًا عن مالك بن دينار قال: "القيامة"⁴³⁸ عرس المتقين". Ve bu

⁴³³ öyleyse, ondan razı olunan muktadir ol.

⁴³⁴ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁴³⁵ Yüce Allāh'ın şu sözü buyurduğu gibi: “Sonra Allah’a karşı gelmekten sakınanları kurtarıyoruz da zalimleri orada diz üstü çökmüş hâlde bırakıyoruz.” (kurân, Meryem, 19 / 72).

⁴³⁶ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁴³⁷ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

ba‘zılar maḥall-i ‘ilm ü ‘aql (القلب الجسماني، وهي حقيقة الإنسان وسماها الحكماء النفس الناطقة)⁴⁴³ u ma‘rifete daḥı ḳalḳ itlāk iderler. (كما قال البيضاوي في قوله: "خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِم" القلب هو)
ba‘zılar daḥı ḥaḳīḳatla ḳalḳ ne olduğunu (محل العلم وقد يطلق ويراد به العقل والمعرفة)⁴⁴⁴ bulmayup mütaḥayyir olmuştur. nitekim ‘Alī b. Sehl mine’ş-şūfiyye demiştür: (الناس
(ذي). (يقولون القلب القلب، وأنا أحب أن أرى رجلاً يصف لي إي شيء القلب، أو كيف القلب فلا أرى)⁴⁴⁵
lāzimetü’l-iẓāfe olan esmā-ı sitte-i mü‘telledendür ve şāḥib ma‘nāsına . (حزن): ḥānuñ
fethi vü zānuñ sükūnı-yıla naşare bābındandır. ve (حزن) fethateynle ‘alime
bābındandır. Bu maḥalda iki vech üzre bile ḳırā’at⁴⁴⁶ olunsa cāyiz olur. Ve ḥüzn
sürürüñ zıddıdır ḳayḡu vü ḡuşşa vü ḡamma itlāk iderler bunda inkisār u riḳḳat murād
olur. ba‘zı nüshada ḥüzn yerine zamm-ı ḥā vü feth-i rā-ı mühmeleteyn ile (حرق) vāḳi‘
olmuştur ki merāret ma‘nāsına olan ḥurḳatun cem‘i olur. (صوت): āvāza dirler. (شجي):
şecvden ḥazīn ma‘nāsına. Şecv ḥüzn ü ḡuşşaya dirler (رجل شج وشجي) ḥazīn ma‘nāsın
dirler. Şecī bunda ‘amī vezninde fi‘l-i māzī olup zarūret-i ḳafiye içün yāsı iskān
olunsa hem cāyizdür.

(الإعراب):

(القرآن): lafzen menşūb (اتل) emrinün mef‘ūlıdır. (بقلب)da bā (اتل) kelimesine
müte‘allıḳdır. Bā bunda muşāḥabet içündür. isti‘ānet içün olmaḳ daḥı cāyizdür. Zīrā
tedebbür-i ma‘ānī eylemede vü edebe ri‘āyet ḳılmada ḳalḳ ḳırā’ata ālet gibi olur. (ذي)

⁴⁴³ Âlimlere ve mutasavvıflara göre, kalb rabbânî latife demektir. O latife, bu vücütteki kalpla bağlanılır ve o, insanı diğer canlılardan ayıran temel niteliğidir. Ayrıca bilginler, ona “en-nefsü’n-nâtika” (konuşan nefis) adını vermişlerdir.

⁴⁴⁴ Beyzâvî’nin, “Allah, onların kalplerini mühürlemiştir” (kurân, Bakara, 2 / 7) âyetinin tefsirinde şunları dediği gibi: kalb, ilimin yeri(kaynağı) demektir. Bazen de onunla akıl ve marifet kastedilir.

⁴⁴⁵ İnsanlar hep “kalıb” lafzını söyleyip duruyorlar ama ben, kalb nasıl ve ne olduğunu açıklayan bir kişi görmek istiyorum da göremem.

⁴⁴⁶ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

ħzn): řalbũñ şıfatıdır. Ve (بصوت): řalb üzere ma‘tũfđur. (فیه)de ‘āmil mu‘ahħar řecĩđür cũmlesi řavtuñ şıfatıdır. Aña muttaşıl olan źamĩr şavta rāci‘ olur.

Nāzım ħazretleri tařvānuñ fażiletin beyān eyledũkden řoñra [22a] Efżal-ı a‘ māl olan tilāvet-i řurāna emr idũp đır ki ey řālib-i rızā-yı raħmānĩ vũ ey ‘āřık-ı liķā-yı sũbhānĩ sen ħazret-i řurānı ħũzn ü inkisār řāħibi olan şalble tilāvet ve daħı řol bir řavt ile tilāvet eyle ki anda ħũzn ü riķķat ola ħazret-i řur‘ānı tilāvet eylemenũñ ādābı çoķđur. cũmle ādābdan biri ħũzn ü bũkā ile oķumaķđur. Eger ħũzn ü bũkā olmazsa teħāzũn ü tebākĩ kılmaķđur. (قال في متنِ الشريعة: ويُقرأ⁴⁴⁷ القرآن بحزنٍ ووجد. وقال في شرح هذا) القول قورد أفندي: لأنَّ القرآن نزلَ بحزنٍ فليتحازن؛ أي فليُظهِرِ الحزنُ وليتكأف فيه، وبيكى في القرآن لقوله عليه السلام: "ابكوا بالقرآن، فإن لم تبكوا فتباكوا". (بيت):

ز ابر گریان باغ سبز و تر شود//زانكه شمع از گريه روشن تر شود

تا نگرید ابر کی خندد چمن//تا نگرید طفل کی جوشد لبن

مايه در بازار دنيا اين زر است//مايه آنجا سوز و دو چشم تر است⁴⁴⁸

ve cũmle ādābdan biri daħı bilā-ta‘ cĩl meħārice ri‘āyet idũp tertĩl üzre oķumaķđur. (بيت):

در ادایش زبان مکن کژمچ//حرفهایش اذا کن از مخرج

دور باش از تهتك و تعجیل//كام گیر از تامل و ترتیل⁴⁴⁹

⁴⁴⁷ Kullandığımız nüshada “ویرا” şeklindedir.

⁴⁴⁸ “Metnü’ş-Şir’a” adlı eserde şöyle dendiş: kur’ân, sevgi ve hüzünle okunur. Kûrd Efendî bu sözü şerhinde şunları söylemiş: kur’ân hüzünle indiğı için teħāzũn kılınsın; yani hüzün gösterilsin ve onu yapmaya zorlansın. Kur’ân okunduğunda ağılama sebebi ise, peygamberimizin – Allāh’ın selamı üzerine olsun- şöyle demesidir: “Kur’an’ı okuduğunuz zaman ağılayın. Şayet ağılayamazsanız da ağılamaya çalışınız”. (şiiir):

Bulutların ağılamasıyla bağılar yeşil renkli olup parlar ve mumlar ağıladıkça daha çok ışıķ saçar.

Bulutlar ağılamazsa bağılar ne zaman gülecek? Çocuk ağılamazsa süt ne zaman üretilecek?

Dünya pazarında sermaye altırken orada (âhirette) sermaye acı çekmek ve ağılayan gözlerdir.

⁴⁴⁹ Onu (kyr’ân’ı) okurken dilini eğip bũkmeyip harflerin mahrecine uymak suretiyle oku.

Düzensiz ve hızlı okumaktan uzak đur, onu düşünerek ağır ağır, tane tane okumaktan zevk al.

Ve Һazret-i ‘Alī *kerreme’l-lāhu vecheh* imām-ı Hüseyn Һazretlerine naşihat Һariki-yile ta‘līm-i ādāb-ı tilāvet buyurdıkları Һaşıde Һur’ân-ı ‘azīmuñ ħīn-i tilāvetde olan ādābını cāmi‘ olduğı-çün bu maħalda ketb olundu. Nitekim imām-ı Hüseyn Һazretlerine ħıṭāben buyururlar:

أَبْنِي إِنَّ الذِّكْرَ فِيهِ مَوَاعِظٌ *** فَمِنْ الذِّي بَعْضَاتِهِ يَتَأَدَّبُ

فاقرأ⁴⁵⁰ كِتَابَ اللَّهِ جَهْدَكَ وَاتْلُهُ *** فَيَمِنْ يَقُومُ هُنَاكَ وَيَنْصِبُ

بِتَفَكُّرٍ وَتَخَشُّعٍ وَتَقَرُّبٍ⁴⁵¹ *** إِنَّ الْمُقَرَّبَ عِنْدَهُ الْمُنْقَرَّبُ

وَاعْبُدْ إِلَهَكَ ذَا الْمَعَارِجِ⁴⁵² مُخْلِصًا *** وَانصتْ إِلَى الْأَمْثَالِ فِيمَا يُضْرَبُ

وَإِذَا مَرَرْتَ بِآيَةٍ مَخْشِيَةٍ *** تَصِفُ الْعَذَابَ فَقِفْ وَدَمْعَكَ تَسْكُبُ

يَا مَنْ يَعْذَّبُ مَنْ يَشَاءُ بَعْدِلِهِ *** لَا تَجْعَلَنِي فِي الذِّينِ تُعَذَّبُ

إِنِّي أَبُوءُ بَعَثْتَنِي وَخَطِيتَنِي *** هَرَبًا، وَهَلْ إِلَّا إِلَيْكَ الْمَهْرَبُ

وَإِذَا مَرَرْتَ بِآيَةٍ فِي ذِكْرِهَا *** وَصَفُ الْوَسِيلَةِ وَالنَّعِيمِ الْمُعْجَبُ

فَاسْأَلْ⁴⁵³ إِلَهَكَ بِالْإِنَابَةِ مُخْلِصًا *** دَارَ الْخُلُودِ سُؤَالَ مَنْ يَتَقَرَّبُ

وَاجْهَدْ لِعَلَّكَ أَنْ تَحِلَّ بِأَرْضِهَا *** وَتَتَالَ رُوحَ مَسَاكِينٍ لَا تَخْرُبُ⁴⁵⁴

⁴⁵⁰ Kullandığımız nüshada “نَاوَرُ” şeklindedir.

⁴⁵¹ Kullandığımız nüshada “تَرْبٍ” şeklindedir.

⁴⁵² Kullandığımız nüshada “وَالْعَاجِ” şeklindedir.

⁴⁵³ Kullandığımız nüshada “نَاوَرُ” şeklindedir.

⁴⁵⁴ Yavrucuğum, kurânda öğütler vardır. Bu öğütlerle amel edenler saadet ehlinden olacaktır.

Allâh’ın kitâbını tüm gücünü kullanarak oku da orada (mecliste) bulunanların huzurunda tilâvet et.

Düşünerek, omuzlar aşağı düşmüş gibi yaparak ve Allâh’ın yakınlığını isteyerek (oku ve tilâvet et) zira yakınlığını isteyen kimse yakın olur.

İhlasla Rabbine ibâdet eyle de kur’ân’da bulunan emsâl ve nasihatlarla kulak tut.

Azâbı vasf eden âyetler geldiğinde gözünden yaşlar dikildiği halde dur da onları fık eyle.

O tefekkür sırasında de ki: adâletiyle dilediğine azap eden ey Allâh’ım beni azap edileceklerden kılma.

(بیت) Ve Hüseyn Meybüdi bu ebyātuñ tercemesinde dir:

ای دوست مشو ز یاد قرآن غافل // می‌خوان همه‌دم میان جمعی کامل

آن دم که ⁴⁵⁵رسد نوبت دورت بمثل // از وجه مناسبت نگردی زاهل

گاهی که رسد درس بآیات عذاب // باید که ز دیده‌ها روان سازی آب

اقرار کنی بجرم و گمراهی خویش // باشد بفضل خود ببخشد توآب

در وقت تلاوت چو بهشت آید پیش // آنرا ز خدای خود بخواه ای درویش

روزیکه بآن سرای معمور رسی // عیشی بکنی بیش ز اندیشه خویش

قال إبراهيم الخواص - رحمه الله - : دواء القلب خمسة أشياء ⁴⁵⁶: مجالسة الصالحين، وخلء البطن، وقراءة ⁴⁵⁷

القرآن بالتدبر، التضرع عند السحر، وقيام الليل. وقال الناظم ⁴⁵⁸:

وصلاة الليل مسافتها فازهب فيها بالفهم وجي

Ben kendi zelle ve hatamı yüklenip kaçmak için sana dönüyörüm. Zira kaçmakta selâmet bulmak ancak sana mahsustur.

(Peygamberimize mahsus ve cennetin en yüksek derecesi olan) vesileyi ve şaşırtan hoş nimetleri vasf eden âyetler geldiğinde;

Tövbe ve ihlâsla rabbinden ebedilik cennetini takarrub erbâbı gibi iste.

Recâ ve niyâz etmekle o cennete girmeyi, ebedî hânelerin rahatını kazanmayı de arzu et.

⁴⁵⁵ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁴⁵⁶ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁴⁵⁷ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁴⁵⁸ İbrâhîm el-Havâs – Allâh rahmet eylesin- şöyle demiş: Kalbin devâsı beş şeydir: Sâlihlerle oturmak, açlığa riâyet etmek, Kur'an'ı düşünerek okumak. Seher vaktinde Allah'a tazarru ve niyâzda bulunmak ve gece îlbâdet etmek. Ayrıca, Nazım şöyle demiş:...

[22b](صلاة): aslında du‘ādur. (459) ehl-i şer‘ anı erkân-ı mahşûşaya iṭlāk eylediler du‘āyı müştamil olduğundan ötürü. (ليل): nehāruñ muḳābili. (مسافت): قال الجوهرى: المسافة: البعد، وأصلها من الشم. وكان الدليل إذا كان في فلاة أخذ (مسافت) (التراب فشمه ليعلم أعلى قصد هو أم على جور. ثم كثر استعمالهم لهذه الكلمة حتى سمو البعد مسافة.⁴⁶⁰ bunda menāzil ü merāhil ma‘naları murād olur. (فاذهب): feteḥa bābından zehābuñ emridür git ve mürür it ma‘nāsınadır. (جيء): cā’e yecī’üden emridür. Hemze sākin ḳāfiyeden ötürü yāya dönmüşdür. ba‘zı nüshada (صلاة) yerine (قيام الليل) vāḳi‘ olmuştur.

(الاعراب):

(صلاة): lafzen merfū‘ mübtedā. Muḳāfıdur leyle. (مسافتها): lafzen merfū‘ ḥaberidür mübtedānun. Aña muttaşıl olan zamīr-i mü’enneṣ (واتل) emrinden mefhūm olan tilāvette rāci‘ olur (461) (اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى) da (هو) (عدلوا)dan mefhūm olan ‘adle rāci‘ olduğu gibi. (فا): faṣīḥadur. (فيها): de fī ḥarf-i cerr (اذهب) emrine müte‘allıḳdur. Ve bā muṣāḥabet içündür. (وجي): (اذهب) üzre ma‘tūfdur.

(المعنى):

Ve şalāt-ı leyl ol tilāvetüñ mesāfesi vü merāhilidür *fe-’izā kāne kezālik* pes sen ol gicede ve yāḥūd ol tilāvetde git ve gel ya‘nī ma‘ānī-yi şerīfesini mülāḥaza itmek için bir āyeti tekrār ḳıl u mütereddid ol ki bir āyeti tekrār itmek ve ma‘nā-yı şerifini

⁴⁵⁹ El-A’şâ’nın dediği gibi: küpüne dua etti, tekbir getirdi ve duada bulundu.((Kurtubî, el-câmiu li-Ahkâmi’l-kur’ân, 1/415))

⁴⁶⁰ Cevherî dedi ki: Mesāfe buḳd manasınadır. Ve bunu aslı şemden alınmıştır. Kokulamak manasına. Zira delil olan kimsene azm ettiği ciheyi taḥsis etmek için toprağı alıp koklardı ta ki teveccühünde istikamet üzerinde midir ve ya değıldir bilene kadar. Ondan sonra kesret-i istimal ile “بعد”e mesafe tesmiye olunmuştur.

⁴⁶¹ “Âdil olun. Bu, Allah’a karşı gelmekten sakınmaya daha yakındır” (kurân, Mâide, 5/8).

عن أبي ذر - رضي الله عنه- قال: قَامَ النَّبِيُّ - عليه) tedebbür için tereddüd itmek sünnetdür (السلام- الليلَ بَآيَةً يُرَدِّدُهَا حَتَّى أَصْبَحَ؛ وَالْآيَةُ: "إِنْ تُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ " إلى آخره رَوَاهُ النَّسَائِيُّ وَابْنُ مَاجَةَ. وعن تميم الداريّ - رضي الله عنه- كرر النبي - عليه السلام - هذه الآية حتى أصبح "أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ اجْتَرَحُوا فِي) (Terceme-i ' avārifde böyle dir ki: (السيِّئَاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ" الآية⁴⁶² الجملة مواظبت نمودن بر قیام شب باندک و بسیار فضیلتی تمام دارد چه در خبر است که نبی علیه السلام فرمود: "عليكم بقيام الليل مرضاةً لربكم، ومنهاةً عن الإثم ومذهباً كيّد الشيطان، ومطردهً للداء عن الجسد" وهم در خبر است⁴⁶³ قال عليه السلام من صلى بالليل حسن وجهه في النهار. عن أبي سعيد الجبيري قال: لما نزلت "يَا أَيُّهَا الْمَرْمَلُ (1) فَمِ اللَّيْلِ إِلَّا قَلِيلًا" مكث النبي - عليه السلام - على هذه الحال عشر سنين يقوم الليل كما أمره الله، وكانت طائفة من أصحابه يقومون معه حتى ورمت أقدامهم وسوقهم حتى نزلت "فَاقرءوا مَا تَنَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ" فاستراح الناس.

(ظَلَمْتُ سَنَةً مِّنْ أَحْيَا⁴⁶⁴ الظلام إلى *** أن اشتكت قدماء الضر من ورم

قال الناظم رحمه الله⁴⁶⁵:

⁴⁶² Ebu Zer'den gelen bir rivayette: Peygamber Efendimiz – Allâh'ın selâmı üzerine olsun- bir gece sabaha kadar "Eğer onlara azap edersen, şüphe yok ki onlar senin kullarıdır ..." (kurân, Mâide, 5/ 118) ayetini tekrar etti. Nesâ

Bunu, Nesâ ve İbnü Mâce rivayet etmiştir.

Ayrıca, Temîmi'd-Dârî'den – Allâh ondan razı olsun- gelen bir rivayette: peygamberimiz – Allâh'ın selâmı üzerine olsun- şu âyeti okuyarak sabahlamıştır: "Yoksa kötülük işleyenler, kendilerini, inanıp salih amel işleyenler gibi kılacağımızı mı sanıyorlar ... ?!" (kurân, Câsiye, 45 / 21).

⁴⁶³ Kullandığımız nüshada "مرت" şeklindedir.

⁴⁶⁴ Kullandığımız nüshada "رمى" şeklindedir.

⁴⁶⁵ Velhasıl, çok da olsa az da olsa gece ibadeti yapmaya devam etmenin fazla fazileti vardır. Zira rivayete göre peygamber –Allâh'ın selâmı üzerine olsun- şöyle buyurmuş: "Başta Rabbinizin rızası olmak üzere, günah işlemeyi engellemek, şeytanın hilesinden kurtulmak ve vücudun hastalığını gidermek için gece ibadetini yapın. Peygamber – Allâh'ın selâmı üzerine olsun-: " Kim gece çok namaz kılarırsa gündüz onun yüzü güzel (nûrlu) olur.". Saîd el-Cübeyr şöyle demiş: "Ey örtünüp bürünen (Peygamber), Kalk, birazı hariç olmak üzere geceyi; yarısını ibadetle geçir" (kurân, Müzzemmil, 73 /1, 2) ayeti indiği zaman peygamberimiz – Allâh'ın selâmı üzerine olsun- (bu ayette) onu emrettiği gibi on sene gece ibadetini ayakları şişerene dek yapmaya devam etmiştir . Ta "Artık, Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun" (kurân, Müzzemmil, 73 /20) inene kadar. Ozaman insanlar rahatlanmıştır.

وتأملها ومعانيها تأت الفردوس وتفترح

(معاني): ma' nānuñ cem' idür. (يقال: تأملته ؛ أي تفكرته ونظرت إليه⁴⁶⁶) tefekkürü dirler (تأمل):

(معنى): luğatda dilemek ya' nī maḫṣūd u murād eylemege dirler ve ıstılāḥda (ما يستفاد)

فهو إما اسم مكان بمعنى المقصد أو مصدر ميمي بمعنى المفعول (من اللفظ⁴⁶⁷) dur

[23a]

(فردوس): etā ye 'tīden muzāri'-i muḥāṭabdur. (تأت). (أو مُحَقَّف "معني" اسم مفعول كمرمي⁴⁶⁸)

cinān içre envā'-ı şimārı cāmī' bir ḥadīḳanuñ ismidür. Nitekim ḥazret-i nebiyy-i mükerrem şalla'l-lāhu 'aleyhi ve sellem (فَأَيُّهَا أَوْسَطُ) فَاِذَا سَأَلْتُمُ اللَّهَ فَاسْأَلُوهُ⁴⁷⁰ الْفَرْدُوسَ ، فَإِنَّهَا أَوْسَطُ)

gamdan ḥalāṣ olasın dimek olur iftirāc bunda infirāc ma' nāsına olur. (تفترح): ferecdendür ifti'āluñ muzāri'-i muḥāṭabıdur (الْجَنَّةِ ، وَأَعْلَاهَا⁴⁷¹) buyururlar.

(الإعراب):

(تأملها): tefe'ul bābından emrdür aña muttaşıl olan zāmīr maḥallen menşūb mef'ūlıdur anuñ. Ve ol zāmīr şalāt-ı leyle rāci' olsa da cāyızdūr lākin şalāt-ı leyde tilāvet olan āyete rāci' olmaḫ ensebdür. zıkr-i maḥal irāde-i ḥāl olmaḫ ḳā' idesi üzre nebāhet-i şānı taşrīḥden muḡniye olduḡı-çün izmār eylemek bile cāyızdūr be-ḥuşūş ki (ومعانيها) zıkr-i anuñ āyete rāci' olmasına şehādet eyler. (ومعانيها)da olan vāv

Kendime zulmettim, ihmal ettim geceleri ihya sünnetini..

Can verdi gecelere namazla O, öyle ki, şişerdi ayakları.

⁴⁶⁶ Denilir ki: onu te'emmül ettim; yani onu düşündüm ve ona baktım.

⁴⁶⁷ Lafızdan faydalanan (anlaşılan) demek

⁴⁶⁸ Bu halde, o (mana kelimesi) Maksat anlamına gelen bir ism-i mekândır, ya da ism-i mef'ûl (kastedilmiş olan) manasını veren bir masdar-ı mîmîdir. Yine (bu kelime) " mermiyy" kelimesine benzeyen "Man'yy" kelimesinin tahfif edilmesinden gelen bir ism-i mef'ûl da olabilir.

⁴⁶⁹ Kullandığımız nüshada "مَسْأَلُوهُ" şeklindedir.

⁴⁷⁰ Kullandığımız nüshada "مَسْأَلُوهُ" şeklindedir.

⁴⁷¹ Allāh'tan bir şeyi isteyecek olsanız ondan firdevs istedin çünkü o, cennetin en ortası hem de en üstünü.

‘āṭīfedür ve (معانيها) menşūbdur ma‘ṭūfdur žamīr-i evvelüñ maḥaline buña muttaşıl olan žamīr dahı şalātda kıṛā’at⁴⁷² olunan āyāta rāci‘dur. (تَأْتِ): cezmle emrūñ cevābıdır kaçan emrden soñra fi‘l-i muzāri‘ vāḳi‘ olsa ve andan sebebiyyet ma‘nāsı murād olsa cezm olunur bu maḥalde olan gibi.ve (تَفْتَرِحُ) (تَأْتِ) üzre ma‘ṭūf olur.

(المعنى):

Ve şalāt-ı leylde metlūvve olan āyāt-ı kerīmeyi te’emmül ve anuñ ma‘ānī-i şerīfe vü maḳāşıd-ı laṭīfesini hem tefekkür ü tedebbür eyle tā firdevs-i a‘lāya gelesin ve ğamm u ğuşşadan ḥalāş olup ebedī şād u ḥandān olasın (قال صاحب الشريعة: ومن السنة أن يُفَرَّغَ) القارئ قلبه لتدبر آياته والوقوف على معانيه لأنَّ قراءة⁴⁷³ الرجل آيةً من القرآن بتدبرها أحب عند الله من ختم القرآن كله بلا تدبر. قال عليٌّ - كرم الله وجهه -: لا خير في عبادة لا فقه فيها، ولا في قراءة⁴⁷⁴ لا تدبر فيها.

فكر كن گفتار جانانرا بهوش // داروی دیده بكن از راه هوش

وعن أم الدرداء⁴⁷⁵ قالت: قال رسول الله - صلى الله عليه وسلم - : " إن درج الجنة على عدد آي القرآن، وإنه يقال لصاحب القرآن اقرأ⁴⁷⁶ وارق فإن كان قد قرأ⁴⁷⁷ ثلث القرآن كان على الثلث من درج الجنة، وإن كان قرأ⁴⁷⁸ نصف القرآن كان على النصف من درج الجنة، وإن كان قرأ⁴⁷⁹ القرآن كله في أعلا عليين ". وأخرج أحمد وأبو داود والترمذي وصححه النسائي والحاكم وأخرج البيهقي في سننه عن عبدالله بن عمرو عن النبي - صلى الله عليه وسلم - قال عليه السلام: " يقال لصاحب القرآن يوم القيامة اقرأ⁴⁸⁰ وارق ورتل كما كنت ترتل في دار

⁴⁷² Kullandığımız nüshada “مَرَات” şeklindedir.

⁴⁷³ Kullandığımız nüshada “مَرَّة” şeklindedir.

⁴⁷⁴ Kullandığımız nüshada “مَرَّة” şeklindedir.

⁴⁷⁵ Kullandığımız nüshada “الدرداء” şeklindedir.

⁴⁷⁶ Kullandığımız nüshada “اقرأ” şeklindedir.

⁴⁷⁷ Kullandığımız nüshada “اقرأ” şeklindedir.

⁴⁷⁸ Kullandığımız nüshada “اقرأ” şeklindedir.

⁴⁷⁹ Kullandığımız nüshada “اقرأ” şeklindedir.

⁴⁸⁰ Kullandığımız nüshada “اقرأ” şeklindedir.

الدنيا؛ فإن منزلتك عند آخر آية تقرؤها". وقال عليه الصلاة والسلام: "كلُّ آية في القرآن درجةٌ في الجنةِ

[23b] Bu daḥı cāyizdür (ومصباحٌ في بيوتكم". صدق رسول الله. رواه ابن عمر - رضي الله عنه -⁴⁸¹

ki firdevs-i cinān cināndan ve lezāyız-i ‘ulūm u ‘irfāndan mecāz ola. Pes bu taḥdīr
إذا كَرَرْتَ التأمل في الآيات المتلوّة في الصلاة ومعانيها كَثُرَتْ معارفك واسراركَ اللدنيّة الشبيهة) üzre ma‘nā

dimek olur. (في كمالها وجمالها بالفردوس فتتفرج في هذه المرتبة بإذن الله⁴⁸²

وقال الناظم رحمه الله⁴⁸³:

واشربُ تسنيمَ مُفَجَّرَها لا ممتزجا ويممتزج

قال البيضاوي: (: cennetde bir ‘aynuñ ismidür. (تسним). şeribe yeşerbüden emrdür. (اشرب)

سُمِّيَتْ تسنيمًا لارتفاع مكانها، أو رفعة شربها. وقال الأصفهاني: هو مصدر سَنَمَهُ إذا رفَعَهُ؛ وإنّما سُمِّيَتْ

⁴⁸¹ Kur’ân okunma esnasında yapılması sünnet olanlardan, okuyan kişinin ayetlerin anlamını düşünüp Kur’ân’ın manaları üzerinde durmasıdır; çünkü tek bir ayet düşünerek okumak, Allâh katında tüm Kurânı düşünmeden okumaktan daha iyidir. Dolayısıyla, Hz. Ali - Allâh onun yüzünü kerametli kılsın- şöyle demiştir: Fıkıh olmayan ibadette hiç hayır bulunmadığı gibi tefekkür edilmeden yapılan kıraatte de hiç hayır yoktur.

Yârın söylediklerini aklınla düşün, işler hakkında akıl yoluyla araştır.

Ümmü’ d-Derdâ’nın rivayet ettiğine göre Resulüllâh – Allâh’ın salâtı ve selâmı üzerine olsun- şöyle demiştir: Cennet derecelerinin sayısı Kur’an ayetlerinin sayısı kadardır ve şüphesiz ki Kur’an ehline denilecektir ki oku, yüksel! Eğer kur’ân’ın üçte birini okumuş olursa cennet derecelerinin üçte birini kazanmış olacak, eğer kur’ân’ın yarısını okumuş olursa cennet derecelerinin yarısını kazanmış olacak, ve eğer kur’ân’ın tümünü okumuş olursa cennetin en yüce ve yüksek derecelerine kavuşmuş olacaktır. Ahmed ve Ebû Dâvûd ve Tirmizî’nin tesbit ettiklerine göre, Nesâî ve el-Hâkim’in sahih hadis olarak kabul ettiklerine göre ve Beyhakî’nin Sünen’inde de tesbit ettiğine göre; Abdullâh b. Amr peygamberimizden – Allâh’ın salâtı ve selâmı üzerine olsun- şu hadisi rivayet etmiştir: kıyâmet gününde Kur’an ehline: “Oku ve (cennetin derecelerine) yüksel! dünyada nasıl ağır ağır okuyor idiyse öyle oku. Zirâ senin makamın, okuduğun en son âyetin seviyesindedir” denilecektir. Yine peygamberimiz –Allâh’ın salâtı ve selâmı üzerine olsun- şöyle demiş: kur’ân’ın her ayeti, cennetin bir derecesi ve evlerinizin bir kandillidir. Resulullah doğru söyledi. bunu İbn Amr –Allâh ondan razı olsun- rivayet etmiştir.

⁴⁸² Namazda okunan o âyetleri ve anlamlarını düşündüğünde, senin marifetin, güzelliğe ve kemalce firdevs’e benzeyen ve Allâh tarafından sana verilen sırlar artıp –Allâh’ın izniyle- bu mertebede ferahlarsın.

⁴⁸³ Ve nâzım –Allâh rahmet eylesin- şöyle demiştir: ...

تسنيماً لأنها أرفع شراب في الجنة، أو لأنها تأتيهم من فوق على ما روي أنها عين تجري في الهواء⁴⁸⁴ مُتَّسِمًا فينصب في أواني أهل الجنة على مقدار ملأها. وقال مالك بن الحارث: هي عين في الجنة يشرب بها المقربون⁴⁸⁵ (صرفاً وتمزج لسائر أهل الجنة⁴⁸⁶ zamm-ı mīm ile⁴⁸⁶ ism-i mef'ül şīgası üzre tefcîr olunmuş u icrâ kılınmış ma'nâsınadır. nitekim *feccertü'l-mā'e* dirler *ecreytühü* ma'nâsın virürler. (بممتزج): mezecedden ifti'âl bâbınuñ ism-i fâ'ilidür. (بممتزج): hem böyledür biri muhteliğ u biri ğayr-ı muhteliğ ma'nâsınadır.

(الإعراب) :

واشرب من ماء) (تسنيماً): lafzen menşüb mef'ülüdür emrũñ. Mużâf-ı muḳadder olmağ üzre ((تأملها)⁴⁸⁷ (مفجّرها): Vāv 'âṭıfedür mâ-ḳablinde olan⁴⁸⁸ (تسنيماً) taḳdîrinde. min-i beyâniyye taḳdîr itmekle zamîr firdevse râci' olur. (لا ممتزجاً): ğayr-ı mümtezic taḳdîrinde olup tesnîmden ḥâl vâḳi' olur. (بممتزج): de bā (اشرب)e müte'allıḳ olur.

Ve taḳdîr-i **ma'nâ** böyle demek olur ki sen firdevs-i berîn müfeccerinden olan tesnîmũñ şuyundan iç Ol şu muhteliğ olmaduğı halde ve dağı muhteliğ olmağla. Ve tavzîḥ-i ma'nâ oldur ki *Allāhu tebāreke ve ta'ālā* kelām-ı mecîdinde ebrâr ḥaḳḳında

⁴⁸⁴ Kullandığımız nüshada “افر” şeklindedir.

⁴⁸⁵ Beyzâvî şöyle demiş: (Tesnim çeşmesi) yüksekte aktığı için; yahut da, içecekleri kıymetli ve şerefli olduğu için, ona bu ad verilmiştir. Esfahânî ise şöyle demiş: O (tesnim kelimesi), bir şeyi yüceltme manasındaki “seneme” kökünün mastarıdır. Ona bu adın verilmesi, (bu çeşme) ya cennetteki İçeceklerin en kıymetlisi olduğundan dolayı , yahut, " bu çeşme havada yükseltilmiş olarak akıp, cennet ehlinin kaplarına dolana kadar dökülür. " diye rivayet edildiği üzere, yüksekte akmasından ötürüdür. Ayrıca Mâlik b. Hars şöyle demiş: cennette bir pınar ki Allah'a yaklaştırılmış olanlar ondan sade içerler. (Allah'a yaklaştırılmış kulların derecesinde olmayan) diğer cennet ehline ise karıştırılarak sunulur.

⁴⁸⁶ Kullandığımız nüshada “تسنيماً” şeklinde olduğu için bir müstensih hatasının bulunduğunu düşünüp cümle (/ ضم ميم وفتح جيم مشددة ايله) şeklinde olması gerektiğini fikir yürütmekteyim.

⁴⁸⁷ Ve Tesnim suyundan iç.

⁴⁸⁸ Kullandığımız nüshada “اولا” şeklindedir.

يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَخْنُومٍ (25) خِتَامُهُ مِسْكٌ وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ (26) وَمِمَّا رَزَقْنَاهُ مِنْ تَسْنِيمٍ (27) عَيْنًا)

⁴⁸⁹ buyurur. ya‘nī Allāhu ta‘ālā ḥazretlerinüñ ebrār kulları cennet içre şarāb-ı ḥālīş ü bī-ğışşdan saḳy olunurlar. Öyle şarāb ki anuñ evānisi ṭīn yerine ve şem‘a yerine miskle maḥtūmdur ve ḥitāmı vü miḳṭa‘ı miskdür. Pes rāğīb olanlar bu şarāb ḥaḳḳında rağbet kılsunlar ve ol raḥīḳuñ mizācı tesnīmdendir. ya‘nī şol ‘ayn ki andan Allāhu ta‘ālānuñ muḳarreb bendeleri içerler (قال البيضاوي: فَإِنَّهُمْ يَشْرَبُونَهَا صَرَفًا لِأَنَّهُمْ)

⁴⁹⁰ Hüseyn-i Vā‘ iz bunuñ tercümesinde böyle dir
یعنی چون مقربان مشغول بماسوی نشده‌اند یعنی محبت حق را بمحبت غیر نیامیخته‌اند شراب ki:
ایشان صرف است و آنها که محبت ایشان آمیخته باشد شراب ایشان ممزوج باشد

[24a]

ما شراب عیش می‌خواهیم بی‌دردی غم// صاف‌نوشان دیگر و هم درد‌نوشان دیگرند

و در بحر الحقایق آورده که رَحِیقِ اِشارتست بشارب خالص از کدورت خمار کونین و اوانی مختومه⁴⁹¹
وی قلوب اولیا و اصفیا که ختام او مسک محبت است و مراد از تسنیم اعلی مراتب محبت است
یعنی محبت ذاتیه و مقربان اهل فنا فی الله و بقا بالله‌اند و تا کسی بر بساط قرب در مجلس انس و ریاض قدس از دست ساقی رضا جرعه‌ای⁴⁹² ازین شراب ناب نچشد بویی از سرّ این سخنان بمشام
جان وی نرسد ذوق سرمایه دوجیهانی مستی عشقست آن‌هاکه ازین می نچشیدند چه دانند⁴⁹³

⁴⁸⁹“ Onlara, mühürlü (el değmemiş) saf bir içecekten içirilir. Onun (içiminin) sonu bir misktir (ağızda misk gibi koku bırakır). İşte yarışanlar, bunun için yarışsınlar. O içeceğin katkısı tesnimdir. Bir pınar ki, Allah’a yakın olanlar ondan içerler.” (kurân, Mutaaffifîn , 83/ 25-28).

⁴⁹⁰ Beyzâvî şöyle demiş: şüphesiz onlar (Allâh’a yakın olanlar) Allâh’tan başka bir şeyle meşgul olmadıkları için onu (tesnim suyu) halis olarak içecekler, diğer cennet ehline ise karıştırılarak sunulur.

⁴⁹¹ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁴⁹² Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁴⁹³ Yani yaklaştırılmış olanlar, onların mâsivâsıyla meşgul olmadıkları için yani Hakk’a karşı duydukları aşk insanî aşkla karıştırmadıkları için (pınardan) sade içerler. Fakat duydukları ilâhî aşka insanî aşkı katanlara içecekler karıştırılarak sunulur;

Çünkü bu muḳaddime ma‘lūmuñ olduysa. Pes bu beytden murād-ı nāzım evvelā oldur ki ey ṭālib-i rızā-yı Yezdān sen ṣalāt-ı leyde metlūvve olan ḳur’ānuñ ma‘ānī-i ṣerīfe vü esrār-ı laṭīfesin te’emmül ü tefekkür eyle ki bu ḥaṣlet-i ḥamīde vāsıtası-yıla firdevs-i berīne dāḥil olasın ve ḡamdan necāt bulasın ve sen ol firdevs-i berīnūñ müfeccer olan enhārınuñ tesnīmı şuyundan hem ebrār gibi kāfūrula mümtezic ü hem muḳarrebler gibi bilā-imtizāc ḥālīş ü şāfī nūş eyle. Bu zāhirine göre olan ma‘nādur. Meşreb-i ‘urafāya göre olan ma‘nā ey ‘aşıḳ-ı cānān u ey ṭālib-i ḳurb-ı Raḥmān mi‘rāc-i rūḥānī vü sübhānī olan ṣalātıda metlūvve olan āyāt-ı ḳur’ānīnūñ ma‘ānī vü esrārını te’emmül ü tedebbür eyle tā firdevs-i ḥaḳāyıkı gelesin ve yakīn ü ‘iyān mertebesine irüp ḡumūm u hümūm-ı nefsanī vü ekvānīden ḥalāş olup münferic olasın ve ol ferādīs-i ḥaḳāyık-ı ḳur’ānī vü ḥadāyık-ı laṭāyif-i furḳānī içre cāriye⁴⁹⁴ olan ma‘ānī vü esrārınuñ enhārı tesnīminden ki ḥaṣṣa-ı muḳarrebān-ı der-gāh-ı ilāhī i‘rāb u luḡāt u elfāz u ‘ibārāt u teşbīhāt u kināyāt mizācdan ḥālī vü şāfī nūş eylediler. Sen hem anlar gibi şırf āb-ı ma‘nā-yı nūş eyle ve gāhī ebrār u aḫyār mertebesinde olan müfessirān-ı āyāt-ı ḳur’ānī ki ol āb-ı ma‘nā-yı luḡāt u elfāz u ‘ibārāt u mecāz u isti‘ārāt şarābıyla⁴⁹⁵ ḥalt idüp mümtezic ü muḥteliş nūş eylemişlerdür. Anlar gibi hem memzūc u maḥlūt nūş eyle(حتى تجمع بين اللذتين العجيبتين: لذّة تسنيم المعاني⁴⁹⁶ الصرفة،)⁴⁹⁷ emmā ḥarf-ı elfāz u ‘ibārāta müştāḡıl olmaḡla cemāl-i⁴⁹⁸ ma‘ānī-i celīlenūñ müşāhedesinden maḥrūm ḳılmadan ve aşḫāb-ı ḳıl ü ḳāl gibi

Biz, içinde hüznün tortusu bulunmayan yaşama şarabı içmek isteriz çünkü sade içenle karışık içen ayırdır.

“Bahru’l-Hakāyık” adlı eserde şöyle geçiyor: “rahīk” kelimesi, içme sonrası dünyadaki humarın (sarhoşluk sonrası olşan baş ağırısı) gamını olmayan içeçeğe işaret etmekte. Bu içeçeğin mühürlü kapılarından kast, velilerin ve seçkinlerin sevgi miskiyle mühürlü kalpleridir. Tesnim kelimesi, sevginin en yüksek derecesi olan içten gelen sevgi demektir. Allāh’a yaklaşanlar fenā fillāh ve bekā billah aşamasına gelenlerdir. İnsan, aşinalık meclisinde ve kutsal bahçelerindeki yakınlık halısı üzerine oturup da rıza sakîsinin (şarap sunan kişi) elinden o sade içecekten (şaraptan) bir yudum bile içmedikçe bu sırlara ulaşamaz çünkü alemin menfaatının aslı aşk sarhoşluğudur. O şaraptan içemeyen kimse ne bilir ki?!

⁴⁹⁴ Kullandığımız nüshada “جاده” şeklindedir.

⁴⁹⁵ Kullandığımız nüshada “شاه” şeklindedir.

⁴⁹⁶ Kullandığımız nüshada “صافی” şeklindedir.

⁴⁹⁷ Kullandığımız nüshada “لذّة” şeklindedir.

⁴⁹⁸ halis olan manalar tesniminin lezzeti, söz ve ibare ile karıştırılan lezzet olmak üzere iki müthiş lezzeti bir araya getir diye.

کما قال حسین واعظ فی تفسیره: درین محل که تالی کلام حق (olmadan be-ğāyet hāzer gerekdür. را بواسطه شهود انوار متکلم دولت جمعیت دل دست دهد هرآینه باید که بملاحظه تفصیل معانی قرآنی و عبارات⁴⁹⁹ فرقانی⁵⁰⁰ مشغول شود تا از دولت مشاهده جمال ان بازماند بلکه بملاحظه اجمالی اکتفا کند (بیت)

در تلاوت اگر بچشم شهود // متکلم ترا شود مشهود
 مده از نفس ضالّ و دیو مضلّ // بتفصیل لفظ و معنی دل

[24b]

بلکه چشم شهود بر حق دوز // ووز⁵⁰¹ فروغش چراغ جان افروز
 خوش نباشد که یار پیش نظر // تو نظر افکنی بجای دگر
 و از امام محقق جعفر بن محمد صادق رضی الله عنه منقولست که گفت والله لقد تجلی الله لخلقه فی کلامه و لکنهم لا یبصرون از نور کجا بهره برد دیده اعمی منقولست که وقتی حضرت امام را در نماز حالتی دست داد بیهوش شد و بعد از آنکه از ان حال سؤال کردند فرمود که آیتی تکرار می‌کردم تا وقتی که از متکلم حقیقی شنیدم جسمانیّت طاقت معاینه ان عظمت نداشت از پای درافتادم (بیت)
 عجبست با وجودت که وجود من بماند // تو بگفتن اندرایی و مرا سخن نماند
 (ذوق این می‌نشناسی بخدا تا نچشی⁵⁰²)

⁴⁹⁹ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁵⁰⁰ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁵⁰¹ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁵⁰² Hüseyin-i Vâ'iz'in tefsirinde şöyle dediği gibi: bu arada Allâh'ın kelâmını (kur'anı) tilâvet eden kimse bu sözleri söyleyenin (Allâh) nurunu görüp kendi kalbi yalnız Allah'la meşgul olduğunda, (nurların) güzelliğini görmeye devam edebilmesi için onun Kur'ân'ın anlamları ve Furkân'ın ibarelerini ayrıntılı bir şekilde anlamaya çalışması gerek. Genel bir şekilde anlamakla da kalabilir. (şiiir):

مُدَحُّ الْعَقْلِ الْآتِيهِ هُدًى وَهَوًى مُتَوَلٍّ عَنْهُ هُجْ

(مدح): şenāya dirler. (عقل): luġatda ‘ıķāl-ı ba‘īrden me’ħūz̄dur. Pes ‘aķla daħı egri
قال الإمام في (قال الإمام في) اقل didiler (قال الإمام في) اقل didiler
الإحياء: اعلم أن الناس اختلفوا في حد العقل وحقيقته وذهل الأكثرون عن علم حقيقته، وهذا الاسم يطلق على
معان مختلفة فصار ذلك سبب اختلافهم. والحق الكاشف للغطاء فيه أن العقل اسم يطلق بالاشتراك على أربعة
505504 (معان) كما يطلق اسم العين⁵⁰³ مثلاً على معان عدة⁵⁰⁴
imāmuñ İhyāda olan qavlini Risāle-i ‘aķliyyesinde bu ġüne tercüme idüp dir ki : (اسم)
عقل بر سبيل اشتراك بر چهار قسم اطلاق كنند اول گفته اند عقل صفتی است كه بواسطه آن صفت
نوع انسان از ديگر حيوانات ممتاز گردد و ان استعداد قبول علوم نظريست و اين اختيار حارث
محاسبی است و قول او در حد عقل اينست كه گفته است العقل غريزة يتهيأ بها درك العلوم النظرية و
نسبت علوم باين غريزه همچنانست كه نور با باصره با رؤيت الوان و اشكال و نسبت تعريفات الهی

*Tilâvet esnasında (kur’ân sözleri) söyleyeni (Allâh’ı) şühûd gözüyle gördüğünde
sapık nefisine ve aldatan şeytana uyup da lafız ve batını manaların ayrıntılarını kaybetme.*

Nuru Senin ruhunun kandilini yakan Hakk’a dikkatlice bak.

Zira sevilenin senin gözüünün önünde bulunduğu halde başka bir yere bakman hiç güzel olmaz.

Muhakkık ve imam Cafer b. Muhammed Sâdık’tan –Allâh ondan razı olsun- şöyle nakledilmiş:
kuşkusuz Allâh, kelamında kullarına tecelli etmiş. Fakat onlar onu görmezler. Zaten kör olan kimse
güneş ışığından nasıl faydalanabilir ki ?! ondan da şöyle nakletmektedir: Bir gün o, namazda iken
bayılıp düşmüş. Bunun sebebi kendisine sorulduğu zaman söyle demiş: Ayeti durmadan
tekrarlıyordum, sonunda onu bizzat konuşandan dinleyip benim insanî takatım dayanamayıp
düştim.(şiir)

*Benim varlığımın senin varlığın karşısında bulunmasının hiç imkanı yok. Sen konuşmaya
başladığında hiç sözüm kalmaz.*

Kuşkusuz, sen bunu yaşamadıkça tadını hiç bilemeyeceksin.

⁵⁰³ Kullandığımız nüshada “المعين” şeklindedir.

⁵⁰⁴ Kullandığımız nüshada “معدة” şeklindedir.

⁵⁰⁵ İmâm (Gazâlî) “el-İhyâ” adlı eserinde şöyle demiştir: insanlar (kelâmcılar) aklın sınırı ve gerçekliği
konusunda ihtilaf etmişlerdir., ekseriyet onun gerçekliğini bilememişler; aklın değişik anlamlarda
kullanılması, onların görüş ayrılığına düşmelerine neden oldu. Ama örtüyü kaldıran gerçek şudur ki:
akıl dört anlamı ifade amacı ile kullanılır tıpkı “ayn” kelimesi birkaç anlamı ifade amacı ile
kullanıldığı gibidir.

و اخبار نبوی باین غریزه همچو نسبت نور افتاب با نور باصره است چنانکه نور باصره را کمال رؤیت الوان ممکن نیست الا بواسطه نور افتاب همچنین جوهر عقل را ادراک حقایق سعادت ابدی و کمالات سرمدی متصور نمی‌شود الا بواسطه اشراق انوار الهی و اسرار وحیی و الهامی قسم دوم ظهور علم ضروریست از ذات عاقل ممیز بجواز جایزات و استحاله مستحیلات چه همه کس بضرورت داند که دو از یکی بیش است قسم سیم علوم مستفاد است از کثرت تجارب چه هرکس شکنجه حوادث روزگار بیش کشیده باشد و نفس او در بوتۀ بلیات تهذیب یافته هرآینه کیاست و فطانت او بیشتر بود از سلیمی که تلخی شربتهای ناکامی⁵⁰⁶ از دست روزگار نچشیده باشد و صور افراح و احزان از رهگذر یار و اغیار ندیده قسم چهارم *قوة تلك الغریزة* نهایت برسد تا بدان عواقب امور مشاهده⁵⁰⁷ کند و بحدّث

[25a]

نظر در سعادت نعیم روحانی و لذّت قرب جوار حضرت ربّانی نائل نماید و از فضیحت و گرفتاری حجاب حرمان ابدی و خسران سرمدی براندیشد و بقوة عزم راه سعادت اخروی را از موانع شهوات نفسانی و غبار حظوظ جسمانی پاک گرداند و این قسم چهارم مکتسب است چنانکه قول امیر المؤمنین علی که

رأیت العقل عقلین فمطبوع و مسموع

⁵⁰⁸ (بیان این معنی است). Ve Ḥakīm-i Tirmizī ḥazretlerinin *Nevādirü'l-uşūl* da

العقل علی ضربین: (buyurdukları bu 'ibāret hem bu ma'nāyı mü'eyyid olur buyururlar:)

⁵⁰⁶ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁵⁰⁷ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁵⁰⁸ Akıl dört anlamı ifade amacı ile kullanılır. Birincisi, demişler ki: akıl her insanın diğer canlılardan ayrılmasını sağlayan bir sıfattır. Bu aynı zamanda düşünme yoluyla elde edilen bilgilerin de esasını teşkil eder. Bu kısmı söyleyen Hâris-i Muhâsibî'dir. Zira onun akıl tanımında söyledikleri şunlardır: Akıl, bilginin kendisinde meydana geldiği ve Allah'ın insanların tabiatına koyduğu bir (garize)

ضَرْبٌ مِنْهُ مَا يَبْصُرُ بِهِ أَمْرٌ دُنْيَا، وَضَرْبٌ مِنْهُ مَا يَبْصُرُ أَمْرَ آخِرَتِهِ؛ فَالْعَقْلُ الْأَوَّلُ مِنَ الرُّوحِ مُوجُودٌ فِي عَامَّةِ وَلَدِ آدَمَ إِلَّا مِنْ عُتَّةٍ أَوْ جُنٍّ أَوْ بَعْلَةٍ أُخْرَى يَتَغَيَّرُ عَلَيْهِ طَبْعُهُ. وَالْعَقْلُ الثَّانِي مِنْ نَوْرِ الْهَدَايَةِ وَالْقُرْبَةِ وَذَلِكَ

Memdūh olan ‘aқldan murād budur ve (موجود في الموحدين دونَ المشركين والكافرين)⁵⁰⁹

bunuñ ta‘rīfinde dağı çok vücuñ zıkr eylemişlerdür taṭvīl-i kelāma⁵¹⁰ bā‘ iş olmasun

diyü bu қadarla iktifā olundı . (الآتي): ityāndan ism-i fā‘ ildür. (هدى): luṭf-ıla olan

delālete dirler *ke-mā merre taḥkīkuhu* hüve aқşarla nefsuñ müştēhāsı vü ḥazẓı olan

şeylere meyl ü maḥabbet eylemesine dirler. (متولي): ism-i fā‘ il şīğası üzredür. Tevellā

‘anhudan nitekim tevellā ‘anhu dirler a‘raze ‘anhu ma‘nāsını virürler. (هجي): hecvüñ

(يَقَالُ: هَجَاءٌ يَهْجُوهُ هَجْوًا ؛ إِذَا مَا ذَمَّهُ بِأَشْعَارِهِ^{511 512}) (naşare bābından) mechūludur

(الإعراب):

yetenektir. İlimleri bu garizeye isnat etmek, şekilleri ve renkleri görme faaliyetini gözlere isnat etmek kabilindendir. İlahî bildirmeler ve peygamberlerin tebliğlerini bu garizeye isnat etmek güneşin ışığını göz nuruna isnat etmek gibidir. Zira güneşin ışığı bulunmaksızın göz, kendi nuruyla renklerin aralarını ayıramadığı gibi akıl da, ilahî nurlar ile vahiy ve ilhâm bilgileri olmaksızın ebedî saadet ve daimî mükemmeliyete eriştiren hakikatları tam olarak bilemez. İkinci kısım (mertebe) ; akıl sahibi olan kişiden, mümkünün imkânı ve muhâlin imkansızlığına dair nesnel bilginin ortaya çıkmasıdır. Zira, iki sayısının bir sayısından daha büyük olduğu herkes tarafından zarurî olarak bilinmektedir. Üçüncü kısım ise; sezgi ve deney yoluyla oluşan akıl ve bilgidir. Nitekim dünyanın zahmetlerine katlanan, nefsi felaket potasında eritilen kimsenin zekası ve akıllılığı, başarısızlık acısı çekmeyen, dostlar ve yabancılarla mutluluk ve hüznlerin suretlerini görmeyeninkinden daha fazladır. Dördüncü kısım; bu garizenin gücü en yüksek seviyeye ulaşp sahibinin, olayların sonucunu idrak etmesini, ruhun ebedî saadetine ve Allâh’a yakın olmanın lezzetine sahip olmasını, ebedî yoksunluk ve daimî ziyan perdesinin kapanmasından korkmasını ve uhrevî saadete giden yolu, nefsanî şehvetler gibi engellerden , cismânî istekler gibi tozlardan tamizlemeye çok çaba sarfetmesini sağlar. Bu dördüncü kısma **müktesep** adı verilir. Müminlerin emiri olan Hz. Alî’nin “Akıl iki akıl gördüm, biri fitri (matbû) diğeri müktesep (mesmû)” olan sözü bu anlamı beyan etmektedir.

⁵⁰⁹ Akıl ikiye ayrılır: sahibinin dünyâ işlerini bilmesini sağlayan akıl ve sahibinin âhiret işlerini bilmesini sağlayan akıldır. Birinci akıl ruhtan (akıl ruhun bir gücü) olup ahmaklık veya delilik ya da tabiati değiştiren başka bir kusurdan şikâyet edenlerin dışında her insanda bulunmaktadır. İkinci akıl ise; hidâyet ve yakınlık nûrundandır. O (akıl) Allah’a ortak koşanlar ve kâfirlerde bulunmayıp tevhid edenlerin özel olarak sahip oldukları bir şeydir.

⁵¹⁰ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁵¹¹ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁵¹² (bir şair) şiiriyle, başkasını yerdığı zaman şöyle denilir: “hecâhü (onu hecv etti); yehcûhü (onu hecv ediyor);hecvden (hecv etmek).”

(مُدَح): fī' l-i māzī meḥūl. (العقل): lafzen merfū' (مُدَح) fī' linūñ ḳāyim-i maḳām-ı fā' ilidür. (الآتيه)de elif-lām ellezī ma' nāsınadur (مُدَح العقل الذي أتاه⁵¹³) taḳdīrinde olur ve 'aḳluñ şıfatı olur ve (آتي) daḥı zāmīre muzāfdur ve izāfetühü izāfet-i lafziyye olduḡı i' tibārı-yıla elif ü lāmdan mufaşıl ḥükminde olup zāmīrle bir kelimedede cem' olması cāyiz oldu ve lākin za' fdan ḥālī degüldür ve aña muttaşıl olan zāmīr muḳaddemen zıkr olunan ṭā' ata rāci' olur ve yā mā-merre te'vīlinde olmaḡla. (هدى): mef' ūl-ı lehüdür ve yāḥūd (هدى) bi-ma' nā fā' il ve yāḥūd bi-ma' nā mef' ūl taḳdīrinde olmaḡ üzre el-fī' lden ḥāl vāḳi' olsa hem cāyizdür. (آتيه)nūñ zāmīrinden ḥāl olmaḡ hem cāyizdür. (هوا): taḳdīren merfū' mübtedādur. (مَتَوَلَّى): aña şıfat olmaḡ da cāyiz ü muzāfun-ileyh olmaḡ da cāyizdür mevşūf oḡunursa tenvīnle ve izāfetle oḡunduḡı üzre tenvīnsüz oḡunur (عنه) da olan zāmīr daḥı (آتيه)de olan zāmīrūñ merci' ine rāci' olur. ya' nī ṭā' atdan muḳaddemen mezkūr olan şey'e āyid olur . ve (هجي) cümlesi ḡaberidür mübtedānuñ. Aşlında (هُجُو) idi vāv taraḑda vāḳi' olup mā ḳabli meksūr olduḡı-çün yāya münḳalib olup (هجي) dinili ve bunuñ zāmīri (هوا)ya rāci' oldu.

(المعنى):

Muḳaddemen ṭā' atdan mezkūr olanı götüren 'aḳl ya' nī anı işleyen ve fī' le götüren 'aḳl hüdā için yāḥūd mehdī olduḡı ḥālde ve yā şāḡibine hādī olduḡı ḥālde memdūḡ oldu ve ol mezkūrdan mütevellī olan [25b] hevā ve yāḥūd andan mütevellī olan ve i' rāz ḳılan kimsenūñ hevāsı hecv olundu vü mezemmet ḳılındı demek olur bu memleket-i beden-i insānīde 'aḳl rūḡuñ vezīri vü müdebbiri vü müşīri gibidür kezālike hevā daḥı nefsuñ vezīri vü mu' in ü müşīri gibidür ki bunlar 'ālem-i enfüsde āfāḳda olan Mūsā ile Fir'avn u Hūrūnla Hāmān gibi zıdlardur kemā ḳāle Şeyḡ-i Ekber: ruḡ-ı Mūsā vü 'aḳl-ı Hārūnī vü nefs-i Fir'avnī vü hevā Hāmānī. Pes ber-

⁵¹³ Kendisine (hidāyet) gelen akıl övüldü.

cennet-i (وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ (40) فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ⁵¹⁴) mışdāğ-ı me'vā kendünüñ rabb-ı vü māliki huzūrunda hisāb olmadan qorqan ve nefsi hevādan nehy ü men' kılan kimse içün olup ol dünyāda vü āhiretde memdūh ü celīl olur ve mağzā-yı (فَأَمَّا⁵¹⁵ مَنْ طَعَىٰ (37) وَأَثَرَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا (38) فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَىٰ⁵¹⁶) şol kimse ki 'āşī vi fāğī oldı ve āhirete meyl ü meħabbeti qoyup hayāt-ı dünyāyı vü muқтаzayāt-ı nefis ü hevāyı ihtiyār kıldı taħkīkan caħīm aña menzil ü me'vā oldı. Pes ey 'āqıl olan kimse

(فاصرف هواها وحاذر أن توليه إن الهوى ما تولى يُصم أو يصم)

beytūñ maзмūn-ı naşīhat-meşhūnı üzre ol nefsūñ hevāsını şarf u men' eyle ve ol hevānuñ vilāyet ü imāretinden hāzer eyle. Zīrā hevā eger tevellī vü tesalluḡ eylerse taħkīk yā şāhibini katl eyler ve yā ma'yūb u mehcūr kılar. Pes 'āqıla lāzım olur ki aña riyāzāt virmele 'adüvv-i 'aql u dīn olan hevāyı andan izāle kıla ve kitābu'l-lāhuñ aħkāmına muṭī' u munḵād ola.

كما قال الناظم⁵¹⁷:

وَكِتَابُ اللَّهِ رِيَاضَتُهُ لِعُقُولِ الْخَلْقِ بِمُنْدَرَجٍ

(كتاب): maşdardur mektüb ma' nāsına yāhūd vezn-i fi'āl mef'ül içün ola. libās melbūs ma' nāsına olduğı gibi ve aşl-ı kütüb cem' dūr ve kitāba kitāb didükleri ba'z-ı hurūfuñ ba'zısına munzamm olup cem' olduğı i'tibārla 'askere ketībe didükleri hem bu

⁵¹⁴ “Kim de, Rabbinin huzurunda duracağından korkar ve nefsinin arzularından alıkoysa, şüphesiz, cennet onun sığınağıdır” (kurân, Nâzi'ât , 79/ 40, 41).

⁵¹⁵ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁵¹⁶ “ Kim azgınlık eder ve dünya hayatını tercih ederse, şüphesiz, cehennem onun sığınağıdır.” (kurân, Nâzi'ât , 79/ 37-39).

⁵¹⁷ Nâzımın şöyle dediği gibi: ...

i‘tibārladur. (رياضت): daḥı maşdardur *rāze yarūzu revzen ve riyāzetten* dirler k̄āle yaḳūlu bābından meselā (رضتُ المهر) dirsen ben bir tünd ü ḥarūn ṭayı zelīl eyledüm ve binmek öğretdim demek olur ve (أراض الفارس⁵¹⁸ المهر⁵¹⁹) dirler zellelehü ma‘nāsını virürler (قال الشيخ الأكبر في الفتوحات: الرياضة تذليل النفس والجامها بالعبودية؛ فالرياضة عندنا تصيير)⁵²⁰ قال (قال (الجوهری: درج الرجل والضبط يدرج دروجًا إذا مشى ودرج: أي مضى لسبيله⁵²¹).

(الإعراب):

(رياضته): lafzen merfū‘ mübtedā. Muḏāfdur lafz-ı celāleye. (كتاب): lafzen merfū‘ bedel-i iştimāldur kitābdan. Aña muttaşıl olan ḡamīr kitāba rāci‘dür. Bu daḥı cāyizdür ki (بمدرج) mübtedā-yı şānī olup (كتاب): mübtedā-yı evveldür. mübtedā-yı şānīnün haberi olup mübtedā-yı şānī ma‘a ḡaberihı mübtedā-yı evvele ḡaber ola.

Pes **ma‘nā** ve’l-lāhu ta‘ālā ḡazretlerinün [26a] Kitāb-ı kerīminün riyāzatı ḡalḡuñ ‘uḡūlña anuñ yoluna gitmekledür ve aḡkāmı üzre seyr itmekledür. ya‘nī Allāhu ta‘ālānuñ⁵²² kitāb-ı kerīminde ‘uḡūl-ı ḡalāyık içün emr ü nehy ü va‘d u va‘id ü mevā‘iz u ḡurūb-ı emsāl ile olan ta‘līm ü te’dībini ḡabūl itmek anuñ yoluna gitmek ve nefsuñ ḡuḡūz u müştēhāsından ‘ubūr itmekle müteyessir olur. Pes nāzım ḡazretleri bunda isti‘āre-i bi’l-kināye ṭarīḡi üzre ‘uḡūl-ı nāsı ta‘līm ü te’dībe muḡtāc olmada tünd ü ḡarūn olan devābbe teşbīh idüp ve müşebbehün-bihūñ ḡıkrını ṭay ḡılup anuñ

⁵¹⁸ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁵¹⁹ eğitici tayı terbiye etti.

⁵²⁰ Şeyh-i Ekber (en büyük hoca) “Fütühât” adlı eserinde şöyle demiş: Riyazet; nefsi zelil ve kulluk yularıyla yermektir ve bize göre riyâzet; nefsi toprak mesabesinde tutmaktır. İyi kişi de kötü kişi de hiç sıkıntı çekmeden üzerinde yürür.

⁵²¹ Âdem ya da kertenkele yürüyüp ayrıldığı zaman şöyle denilir: “derece’r-recülü ve’z-zabbü; yedrücü; dürücen”

⁵²² Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

lāzımı olan riyāzatla iktifā eyledi⁵²³. ve riyāzâtı kitāba isnād isnād-ı mecāzīdūr riyāzâta vesīle vü merci'-i aḥkām u edille olduğu mülābese iledür ve'l-erāyız u mü'eddib ḥaḳīḳatda Allāhu ta'ālā ḥazretleri ve anuñ resūli vü ḥalīfesidūr. Nitekim ḥazret-i Mevlānā bu ma'nāya mü'eyyid defter-i rābi' de buyururlar:

میر آخر بود حق را مصطفی⁵²⁴ // بهر استوران نفس پرچفا

تو ستوری هم که نفست غالبست // حکم غالب را بود ای خودپرست

خر نخواندت اسب خواندت ذوالجلال // اسب تازی را عرب گوید تعال

قل تعالوا گفت از جذب کرم // تا ریاضتتان دهم من رایضم

هین بمرگیز از تصرف کردم // وز گرانی بار که جانت منم

نفسها را تا مروض کرده‌ام // زین ستوران بس لگدها خورده‌ام

هر کجا باشد ریاضت باره‌یی⁵²⁵ // از لگدها اش نباشد چاره‌یی⁵²⁶

لاجرم اغلب بلا بر انبیاست // که ریاضت دادن خامان بلاست

سکسکانید از دم یورغا روید // تا یواش و مرکب سلطان شوید

قل تعالوا قل تعالوا⁵²⁷ گفت رب // ای ستوران رمیده از ادب

گر نیایند ای نبی غمگین مشو // زان دو بی‌تمیکن تو پر از کین مشو

گوش بعضی زین تعالوها کرسست // هر ستوری را⁵²⁸ صطبل دیگرسست

⁵²³ Kullandığımız nüshada “بدری” şeklindedir.

⁵²⁴ Kullandığımız nüshada “مصطفی” şeklindedir.

⁵²⁵ Kullandığımız nüshada “باره” şeklindedir.

⁵²⁶ Kullandığımız nüshada “چاره” şeklindedir.

⁵²⁷ Kullandığımız nüshada “تعالوا” şeklindedir.

منقبض گردند بعضی زین قصص // زانکه هر مرغی جدا دارد قفص

کودکان گرچه بیک مکتب درند // در سبق هریک ز یک بالاترند

قل تعالوا قل تعالوا⁵²⁹ ای غلام // هین که ان الله يدعو للسلام⁵³⁰

وَحْيَارُ الْخَلْقِ هُدَاتُهُمْ وَسِوَاهُمْ مِنْ هَمَجِ الْهَمَجِ

(خيار): kesr-i hā-yıla keyyis vezninde olan hayyiruñ cem‘ idür. Hayyir iyü vü keremlü vü fāzıl kimseye dirler. ba‘ zı nüshada (خلق) yerine (ناس) vāqı‘ olmuştur. Nāsuñ aşlı ünās idi. Ünās cem‘ -i insāndur ‘alā ğayr-ı lafzıhı ve lizālike isti‘ māl olunmaz illā cemā‘at ma‘nāsında. Ve eşaḥḥ olan ism-i cem‘dür riḥāl gibi zīrā ebniye-i cem‘de fi‘āl vezni şābit olmamıştır. Ve iştikākında daḥı iḥtilāf vardır evlā olan ruḥı bedeni-yile ve bedeni daḥı rūḥı-yıla ve ba‘ zısı-yıla enīs olduğu mülābese ile insden müştakḳ olmaştır. (هُدَاة): kuḏāt vezninde hādīnūñ cem‘ idür. Hādī maṭlūba luṭf-ıla delālet idici kimseye dirler. Ve (هُدَاتِهِمْ) de olan mīm ishā‘la vāva müşābih okunur

⁵²⁸ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁵²⁹ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁵³⁰ Mustafâ, cefa dolu nefis katırları için Hakk’ın imrahordur.

Sen de katırsın; nefsin sana galiptir. Ey kendini beğenen! Buyuruk, galip olanındır.

Allâh sana eşek demedi, at dedi; Arap, Arap atına “teal (gel) der.

Hak kerem çekişiyle (lütüfla) “gelin, de buyurdu;

Peygamber de dedi; “sizi terbiye edeyim, ben terbiye ediciyim;

Nefsini terbiye edinceye kadar bu katırlardan çok tekmeler yedim”.

Nerede terbiye edici varsa, tekmeler için çaresi yoktur.

Çaresiz belaların çoğunluğu peygamberleredir. Ham kişileri terbiye etmek beladır.

Sek sek yürüyorsunuz, sözümle rahvan gidiiniz; böylece yavaş yürüyün, sultan bineği olun.

Allah “gelin, de; gelin, de” buyurdu. Ey edepten kaçan katırlar.

Ey peygamber! Gelmezlerse üzülme; o iki saygısızdan dolayı sen kinle dolma.

Bazısının kulağı, bu “gelin”lere sağırdır; her katırın, başka bir tavlası vardır.

Bazısının, bu hikâyelerden gönlü daralır; çünkü her kuşun ayrı kafesi vardır.

Çocuklar bir mektepte olsa da her biri, birinden daha yukarıdadır.

Ey yiğit! “gelin” de “gelin” de. Haydi! Allâh cennete çağırıyor. (Mevlânâ Celâleddin Rûmî, age, c.2, s.376,377).

vezn için. (سوى): ilā vezninde ğayr ma‘ nāsınadır. [26b] (هَمْج) fethateynle hemecenüñ cem‘ idür. Hemece feteḥāt-ı şelāse⁵³¹ ile şemere vezninde bir nev‘ za‘ īf megesdür ki koyunuñ u ḥimāruñ⁵³² yüzine vü gözine konur. (كما قال ابن الأثير في النهاية: الهَمْجُ : ذُبَابٌ) . (صَغِيرٌ يَسْقُطُ عَلَى وَجْهِهِ الْغَنَمِ وَالْحَمِيرِ. وَقِيلَ: هُوَ الْبَعُوضُ فَشَبَّهَ بِهِ رَعَاعَ النَّاسِ⁵³³ يُقَالُ : هُمْ هَمْجٌ هَامِجٌ عَلَى التَّكْدِيدِ؛ أَي: رِزَالَةِ النَّاسِ. وَقَالَ) kimseye dirler ki bgāzına ḥidmet ider (صاحبُ الحيوان: يُقَالُ لِلرَّعَاعِ مِنَ النَّاسِ الْحُمُقِ إِنَّهُمْ هَمْجٌ. وَقَالَ عَلِي - كَرَّمَ اللَّهُ وَجْهَهُ -: النَّاسُ ثَلَاثَةٌ⁵³⁴: عَالَمٌ رَبَّانِيٌّ، وَمَتَعَلِّمٌ عَلَى سَبِيلِ نَجَاهٍ، وَهَمْجٌ رَعَاعٌ أَتْبَاعُ كُلِّ نَاعِقٍ، وَالرِّبَانِيُّ الرَّاسِخُ فِي الْعِلْمِ الْعَامِلُ بِعِلْمِهِ. وَقَالَ صاحبُ قُوَّةِ الْقُلُوبِ فِي تَفْسِيرِ قَوْلِ عَلِي هَذَا: الْهَمْجُ الْفَرَّاشُ الَّذِي يَتَهَافَتُ فِي النَّارِ بِجَهْلِهِ، وَاحِدَتُهُ هَمْجَةٌ وَالرَّعَاعُ الْخَفِيفُ الطَّيَّاشُ الَّذِي لَا عَقْلَ لَهُ، يَسْتَفْرِهُ الطَّمَعُ، وَيَسْتَخْفُهُ الْغَضَبُ وَيَزِدُّهُ الْعُجْبُ، ثُمَّ يَكِي عَلَى - (كَرَّمَ اللَّهُ وَجْهَهُ - فَقَالَ: هَكَذَا يَمُوتُ الْعِلْمُ بِمَوْتِ حَامِلِيهِ. إِلَى هُنَا كَلَامُهُ⁵³⁵ .

(الإعراب):

(خيار): mübtedā muzāfdur ḥalqa. (هدائهم): lafzen merfū‘ ḥaberidür mübtedānuñ aña muttaşıl olan zamīr ve daḥı (سواهم)de olan zamīr ḥalqa rāci‘ dūr ki mu‘ arref bi’l-lām

⁵³¹ Kullandığımız nüshada “هَمْجٌ” şeklindedir.

⁵³² Kullandığımız nüshada “هَمْجٌ” şeklindedir.

⁵³³ İbnü’l-Esîr’in “En-Nihâye” adlı eserinde şöyle dediği gibi: “hemec; koyunlar ve eşeklerin yüzlerine düşen küçük bir sinek demektir. Denilmiş ki: o (hemec); sivrisinek demek, bu yüzden rezil kimseler ona benzetilmiştir.

⁵³⁴ Kullandığımız nüshada “هَمْجٌ” şeklindedir.

⁵³⁵ Vurgulama üslubu üzere denilir ki: “hüm hemecün hâmic”; yani insanlar arasında en rezil kimselerdir. Yine “Heyevân” adlı kitabın sahibi şöyle demiştir: ahmak ve rezil insanlara “hemec” denilir. Hz Alî –Allâh onun yüzünü kerametli kılsın- şöyle demiş: insanlar üçtür: Rabbânî bir âlim, kurtuluş yolu üzerinde bulunan bir talebe ve herkesi izleyen rezil insanlardır. Rabbânî olan, ilimde derinleşmiş ve ilmiyle amel eden kimsedir. “Kûtü’l-kulûb” adlı eserin sahibi, Hz. Alî’nin bu sözü şerhinde şöyle demiş: hemec ; cehâleti yüzünden ateşe üşüşüp düşen kelebekler demektir. Müfreti “hemeceh” kelimesidir. “Ra’â” ise; hafif, düşüncesiz, akılsız, kendisini kızgınlıkla küçük düşürmüş ve hırsla tahrik etmiş ve kendini beğenen kimse demektir. Ondan sonra, Hz Alî –Allâh onun yüzünü kerametli kılsın- ağlayıp şöyle demiş: İşte ilim, ilim ehlinin ölümüyle böylece ölür gider. Sözü buraya kadardır.

olmağla cins-i maḥlūḳ murād olunup cem‘ ḥükminde olmuştur. Nās olduğu nüṣḥa üzre ḥod te’vīle muḥtāc degüldür. Ve (سواهم): taḳdīren merfū‘ ma‘ṭūfdur. (خيار) üzre. (من همج الهمج) cār u mecrūrı-yıla (سواهم) lafzınuñ ḥaberidür.

(المعنى):

Ve nāsuñ ziyāde ḥayrlusı bunlaruñ maṭlūb-ı ḥaḳīḳī cānibine hādīleri vü mürşidleridür. Ve bunlardan mā‘adāsı hemecüñ hemecidür ya‘nī hemec sātīr-i nāsa nisbetle ne mertebe ednā vü erzel ise mütā‘allim olmayan ve ‘ilmiyle ‘amel kılmayan kimseler daḥı ‘ālim-i rabbānī olan u ve ‘ilmiyle ‘amel kılan hādī vü mürşidlere nisbetle hemec menzilesindedür. Pes ‘avām ke’l-hevām bunlara nisbetle hemecüñ hemeci meṣābesinde olur (كما قال عليه السلام: "خير الناس رجالان: عالم ومتعلم وسائر الناس همج لا خير فيهم. ورواه ابن ماجه بلفظ "العالم والمتعلم شريكان في الخير ، ولا خير في سائر الناس") Hāḳīm-i Termezī ḥazretleri *Nevādirü’l-uṣūl* da aṣl-ı mi’ede bu ḥadīṣ-i şerīfī Ebū Rāfi‘a isnād itmekle ḥazret-i nebīden ‘aleyhi’s-selām ḥazret-i ‘Aliyye ḥıṭāb itmek ṭarīḳi üzre rivāyet buyururlar: (لأن يهدي الله على يدك رجلا خيرا لك مما طلعت الهدى على يديه شعبة من الرسالة لأن الرسل إنما)⁵³⁶ ve bunuñ şerḥinde dirler ki (بعثت لتؤدي عن الله تعالى و تهدي عباده؛ فالرسول هاد بما جاء⁵³⁷ من البيان والبيّنات و الله هادي القلوب فإنما يهدي القلوب بما يهدي رسوله بالمنطق بيانا و أداء عن الله؛ فإذا وردوا القيامة⁵³⁸ فلهم ثواب الرسل ؛ لأنه إنما هُداة القلب بما جاءت به الرسل عن الله. فمن يحصي ثواب الرسل؟! ومن يقدر أن يتقَرَّ فيها والرسل أقرب الخلق إلى الله

⁵³⁶ Peygamberimiz – Allāh’ın selamı üzerine olsun- şöyle demiş: İnsanların en hayırlısı iki adamdır: âlim ve talebe, diğer insanlar küçük sinekler gibi olup onlarda hayır yoktur. Bu hadisi, İbn Mâce şu şekilde rivāyet etmiş: Alim ve talebe hayırda ortakdır. Diğer insanlarda bir hayır yoktur.

⁵³⁷ Senin vasıtanla Allāh’ın bir kişiyi hidayete erdirmesi, üzerine güneş doğan şeylerin hepsinden muhakkak hayırlıdır.

⁵³⁸ Kullandığımız nüshada “عادت” şeklindedir.

⁵³⁹ Kullandığımız nüshada “استبى” şeklindedir.

[27a]

في دار الإسلام في الدرجات؟! فَمَنْ كَانَ دُونَ الرِّسْلِ إِذَا كَانَ هَادِيًا إِلَى اللَّهِ فَهَدَى اللَّهُ بِهِ عَبْدًا مِنْ عِبَادِهِ فَقَدْ أَخَذَ شُعْبَةً مِنَ الرِّسَالَةِ وَاحْتَنَظَ⁵⁴⁰ مِنْ ثَوَابِ الرِّسْلِ حَقًّا مِنَ الْكَرَامَةِ فَصَارَ خَيْرًا لَهُ مِمَّا طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ. وفي العوارف في الباب العاشر قال السُّهْرَوْرْدِي: ورد في الخبر عن النبي - عليه السلام - قال: " والذي نفس محمد بيده لئن شئتم لأقسمن لكم : إِنَّ أَحَبَّ عِبَادِ اللَّهِ إِلَى اللَّهِ الَّذِينَ يُحِبُّونَ عِبَادَ اللَّهِ إِلَى اللَّهِ، وَ يُحِبُّونَ اللَّهَ إِلَى عِبَادِهِ ، ويمشون في الأرض بالنصيحة. وهذا⁵⁴¹ الذي ذكره رسول الله هو رتبة المشيخة والإرشاد إلى الله؛ لأنَّ الشَّيْخَ يُحِبُّ اللَّهَ إِلَى عِبَادِهِ، وَيُحِبُّ عِبَادَ اللَّهِ إِلَى اللَّهِ. ورتبة المشيخة من أعلى الرتب في طريق الصوفية إلى الله⁵⁴² ve kıatı⁵⁴³ kim mertebe-i hidāyet ü irşāda teşaddī vü ikdām kıılanlara mürşid-i enām olanlara şabr u taḥammül kıılmaḳ ve ceza' ü feza' dan berī olmaḳ lâzım olduysa bu kār-ı ḥaḫīre ikdām eyleyenlere ḥıḫāben buyururlar:

وَإِذَا كُنْتَ الْمِقْدَامَ فَلَا تَجَزَّعَ فِي الْحَرْبِ مِنَ الرَّهَجِ

⁵⁴⁰ Kullandığımız nüshada "فَمَنْ" şeklindedir.

⁵⁴¹ Kullandığımız nüshada "وَالَّذِي" şeklindedir.

⁵⁴² Onun vasıtasıyla hidāyete erdirilmek peygamberliğin bir parçasıdır; çünkü peygamberlerin gönderilmesinin sebebi Allāh'ın yolunu anlatmak ve O'nun kullarını hidāyet etmektir. Zira peygamberin getirdiği açıklama ve izahatla hidāyet eder. Kalpleri hidāyet eden ise Allāh'tır; peygamberlerin mantıklı izahat ve açıklamalar sunarak hidāyet ettikleriyle hidāyet eder. Onlar (Allāh'a çağırılanlar) kıyamet gününde peygamberlerin sevabını kazanırlar çünkü onların da etmeye çalıştıkları hidāyet, peygamberlerin Allāh'tan getirdiklerine (izahat, delil) dayanan kalp hidāyetidir. Peygamberler islam ehlinin dereceler bakımından Allāh'a en yakını ise kim sevabı sayabilir?! Hatta onu kim düşünebilir ki?! Peygamberlerden olmayan kimse, Allāh'a çağırılan olursa ve onun vasıtasıyla Allāh'ın kullarından bir kulu hidāyet edilirse muhakkak ki peygamberliğin bir dalı ele geçirmiş olur ve peygamberlerin sevabından, kerametten bir payı kazanmış olacaktır. İşte bu onun için üzerine güneş doğan şeylerin hepsinden hayırlıdır.

"Avārif" adlı kitabın onuncu bölümünde, Sühreverdî şöyle demiş: peygamber'den -Allāh'ın selâmı üzerine olsun- rivayet edilen bir hadîste şöyle buyurmuştur: "Muhammed'in nefsi kudret elinde bulunan Allāh'a yemin ederek söylüyorum ki: siz isteseydiniz, Allāh'ı kullarına, kulları da Allāh'a sevdiren ve yeryüzünde insanlara nasihat için dolaşan insanların Allāh'ın en sevgili kulu olduğuna yemin ederim" burada Allāh'ın resulünün anlattığı husus, şeyhlik ve Allāh'a davet rütbesidir. Çünkü şeyh, Allāh'ı kullarına sevdiren, kullarını da Allāh'a sevdiren bir kişidir. Şeyhlik rütbesi; tarikat yolunun en yüce mertebesi, peygamber veliliğinin en üstün derecesidir. ((Bkz. Sührevedî, Avārifü'l-Meārif, çev: H.Kâmil Yılmaz, İrfan Gündüz, (İstanbul: Vefa yayıncılık, s.103)).

⁵⁴³ Kullandığımız nüshada "وَالَّذِي" şeklindedir.

(مقدم): ber-vezn-i mif'āl kesr-i mīmle evzān-ı mübālağadandır keşirü'l-iḳdām ma' nāsına. (جزع): fetḥateyn ile 'alime bābından şabırsuz olmak ve feryād u şikāyet kılmaya dirler. (حرب): cenk ü cidāla dirler. (رَهَج): fetḥateynle toza dirler. Ġubār gibi. ba' zı nüshada (لا تجزع) yerine (لا تلو) vāḳi' olmuştur. Zarebe bābından meşelā (لا تلو) dirler bir kimseye meyl itme ve (تلو من أحد) bir kimseden dönme vü başını bükme vü girü döndürme ma' nilerine isti' māl iderler.

(الإعراب):

(إذا): şartıyyedür. (كُنْتُ)nüñ ism-i zamīr-i muḥāṭabıdır. Ve ḥaberi (المقدم). (فلا تجزع)de fā cezā'-ı şartdır. (لا تجزع) nehy-i ḥāzır. (في الحرب) aña zarfdur. (من): eceliyyedür (تجزع)e müte' allıkdur (من أجل الرَهَج) taḳdīrinde olur.

(المعنى):

Ve şol zamānda ki sen keşirü'l-iḳdām bir kimse olasın. Pes ḥarb u cidālda ġubārdan ötüri ceza' feza' eyleme. Ger şecī'⁵⁴⁴ ü dilīr olanlara mücerred vaḳt-i muḳātele vü mücādelede olan ġubārdan ötüri ceza' ü feza' kılmak ve rū-gerdān olmak lāyık u münāsib degüldür. Bunda olan ḥarbdan murād ḥarb-ı şuverī vü ma'nevī olmak da cāyizdür bu iki nev' üzere olan muḥarebe vü muḳātelede şecī' ü dilīr olmak ve şedāyid ü mekārihe şabr u taḥammül kılmak mendüb u müsteḥabbdur ve bu iki nev' üzere olan cihād u ḥırāb miḳdāmları ilā yevmi'l-ḳıyām bu ümmetden ḥālī vü zā'il olmaz كما قال الرسول -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ-: "لَا تَزَالُ طَائِفَةٌ مِنْ أُمَّتِي يُقَاتِلُونَ عَلَى الْحَقِّ ظَاهِرِينَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ". قال ابن الملك في شرح المشارق: قيل: هم جيوش الإسلام، وقيل: هم العاملون بالأمرون المعروف

⁵⁴⁴ Kullandığımız nüshada “رَجْعِي” şeklindedir.

وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ؛ فَتَكُونُ⁵⁴⁵ مَقَاتِلَتُهُمْ مَعْنَوِيَّةٌ. قَالَ النَّوَوِيُّ: يَحْتَمِلُ أَنْ تَكُونَ⁵⁴⁶ هَذِهِ الطَّائِفَةُ مُتَفَرِّقَةً بَيْنَ

Şeyh (الْمُؤْمِنِينَ فَمِنْهُمْ شُجْعَانٌ مُقَاتِلُونَ ، وَمِنْهُمْ فُقَهَاءٌ مُتَكَلِّمُونَ ، وَلَا يُلْزَمُ أَنْ يَكُونُوا⁵⁴⁷ مُجْتَمِعِينَ⁵⁴⁸

‘Abdu’r-raḥīm El-ḥalḥālī daḥı *Meşābīḥ* şerhinde böyle dir ki : (اختلف العلماء)

[27b]

في الطائفة المقاتلة؛ قال بعضهم: هم القائمون بطاعة الله، الحافظون لحدود الله؛ فيكون مقاتلتهم بالنفس

والشيطان. قال الإمام محمد بن اسماعيل البخاري: هم العلماء. وقال أحمد بن حنبل: هم أهل الحديث. وقال

صاحب الروضة في شرح مسلم: يحتمل أن هذه الطائفة متفرقة بين المؤمنين؛ فمنهم شجعان يقاتلون، ومنهم

pes (فقهاء يعلمون، ومنهم مجتهدون كاملون، ومنهم زهاد عاملون، ومنهم محتسبون، الآمرون والناهون⁵⁴⁹

emr-i ma‘rūf u nehy-i münker kılan muḳaddem nās-ı bed-girdār tarafından zuhūr

eyleyen gubār-ı cefā vü āzārdan ötüri ceza‘ kılmayup ve ta‘līm ü irşād eylemeden rū-

gerdān olmayup (وَجَادِلُهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ⁵⁵⁰) naşş-ı şerīfinüñ maẓmūn-ı laṭīfī üzre

bunlarla ḥaşlet-i ḥasene üzre mücādele kıla ve ezā vü cefālarına şābir ü mutaḥammil

ola ve nefis ü şeyṭānla muḥarebe vü mücādele kılan mücāhidlere daḥı lāzım olan

⁵⁴⁵ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁵⁴⁶ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁵⁴⁷ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁵⁴⁸ Resülüllâh’ın – Allâh’ın salâtı ve selâmı üzerine olsun- buyurduğu gibi: “ Ümmetimden hak üzere bir fırka (grup), kıyamete kadar galip olarak cihad eder” . İbnü’l-Melek “ Şerhü’l-Meşârik” adlı kitabında şöyle demiş: ” Bazıları onların İslam ordusu olduğunu bazıları da onların iyiliği emredip, kötülükten nehyeden ve buna göre amel eden kimseler olduğunu söylemişlerdir. Bu halde onların cihadı manevi bir cihad olur. Nevevî şöyle demiş: Bu taife, müminler arasındaki farklı gruplar arasında olabilir. Onlardan bazıları cesur savaşçılardır Bazıları kelâmci fakihlerdir. Bunların bir arada toplanmış olmaları gerekmez.

⁵⁴⁹ Hadiste sözü edilen “cihâd eden taife” hakkında alimler tarafından değişik yorumlar yapılmıştır: bazı (alimler) şöyle demiş: onlar Allâh’a itaat edip O’nun koyduğu sınırları hakkıyla koruyan kimselerdir. O halde onların ettikleri cihad, nefisle ve şaytanla olan mücahedeleri olur. İmâm Muhammed b. İsmail el-Buhârî, “Onlar ilim ehli kimselerdir” diye açıklamıştır. İmâm Ahmed b. Hanbel ise şöyle demiş: onlar hadisçilerdir. “Revze” adlı kitabın sahibi Sahih-i Muslim şerhinde (bu hadisi açıklarken) şunları söylemiş: Bu taife, müminler arasındaki farklı gruplar arasında olabilir. Onlardan bazıları savaş eden cesurlardır. Bazıları amel eden fakihlerdir. Bazıları kamil müceddidlerdir (noksansız yenileyiciler). Bazıları amel eden zahidlerdir. Bazıları emredip nehyeden muhtesiblerdir (belediye polis işlerine bakan memur).

⁵⁵⁰ (kurân, Nahl, 16 / 125).

hem-çünān şecī⁵⁵¹ ü dilīr⁵⁵² olup nefis ü şeyṭānuñ işāre eyledügi ğubār-ı efkār u havāṭırdan ötüri ceza⁵ kılmayup işlāḥ-ı nefse sa'y kılup ve merātib-i a'lāya vuşūl bulmağa mücidd ü muḫdim olmaḵ gerek tā kim menār-ı hidāyeti göre vü maḵām-ı vilāyete ire. (بیت)

ای خنک انکو جهادی میکند // بر بدن زجری و دادی میکند
جهد می کن تا توانی ای کیا // در طریق اولیا و انبیا
کافر من گر زیان کردست کس // در ره ایمان و طاعت یک نفس
اندرین ره می خراش و می تراش // تا دم آخر دمی فارغ مباش⁵⁵³
قال الناظم رحمه الله -⁵⁵⁴:

وَإِذَا أَبْصَرْتَ مَنَارَ هُدًى فَاطْهَرْ فَرْدًا فَوْقَ الشَّجَرِ

(أَبْصَرْتَ): ibşārdan māzī ma'lūm müfred müzekker-i muḥāṭabdur. İbşār: göziyle görmek ma'nāsınadır burada başar başiretle görmek ma'nası murāddur. (منار): mef'al vezninde şol maḥalla dirler ki anda nūr ola ve yollar kenārında ihtidā için

⁵⁵¹ Kullandığımız nüshada “دلیلی” şeklindedir.

⁵⁵² Kullandığımız nüshada “دلایل” şeklindedir.

⁵⁵³ Çabalayan, bedenine baskı yapan ve onu cezalandıran kimseye ne mutlu! (Mevlânâ Celâleddin Rûmî, a.g.e, C.1, S.372).

Ey padişah! Peygamberlerin ve velilerin yolunda gücün yettiğince çalış.

İman ve itaat yolunda bir kimse bir an zarar görmüşse, ben kafirim. (Mevlânâ Celâleddin Rûmî, a.g.e, C.1, S.94).

Öyleyse bu yolda gücün yettiğince çalış ve bu çalışmayı sona kadar sürdür de asla bırakma.

⁵⁵⁴ Nazım –Allâh rahmet eylesin- şöyle demiş: ...

važ‘ olunan ‘alāmetlere dağı dirler ki sālīk anı gördükde andan rāh-ı müstaķīme istidlāl idüp mühtedī ola. (هدى): luṭf-ıla olan delālete dirler. (فاظهر): feteḥa bābından olan zuhūrdan emrdür. ‘ālī vü gālīb ol ve yāḥūd muṭṭali‘ ol ma‘nāsına. Nitekim (555) (ظهرت على شيء) dirler yā (556) (غلبت عليه) ve yāḥūd (557) (اطلعت عليه) ma‘nāsını virirler. Bu maḥalde ālet-i ta‘ diye olan ḥarf-i (على) *ri‘āyeten li’l-vezn* zıkr olunmamışdır. (فرد): yālñız demek. (فوق): taḥtuñ muḳābilidür. (ثبج) sâ’-ı müşellese ile ve bā’-ı muvaḥḥadenüñ feḥalarıyla her şey’üñ vasaṭına dirler (558) (يُقال: ثَبَجُ كُلِّ شَيْءٍ وَسَطُهُ) ve bunda mertebe-i i‘tidāl u istivādan isti‘āre olur.

(الإعراب):

(إذا): şarṭiyye. (أبصرت): fi‘l-i şarṭ. (منار): lafzen menşüb mef‘ūlıdur (نؤن). Muḫāfduḥ hüdāya. (فاظهر): cevāb-ı şarṭ. (فرداً): ḥāldur emrūñ zamīrinden. (فوق الثبج): zarf olur (فاظهر) kelimesine. Elif ü lām ‘ahd içün olur.

(المعنى):

‘ilm ü ‘amelde mücidd ü sâ‘ī olduḳdan ve ṭarīḳ-i ilāhīde şabr u taḥammül kıldıḳdan şoñra şol zamānda ki [28a] sen ṭarīḳ-i hüdānuñ nişānlarını göresin ve yāḥūd maḥall-i nūr-ı hüdā olan ğarīzelere naḫar irġüresin. Pes sen ol hüdānuñ vasaṭı fevķinde ‘ālī vü zāḥir ol ki peygamber ‘aleyhi’s-şalātu ve’s-selām (559) (خَيْرُ الْأُمُورِ أَوْسَطُهَا) buyurmuşlardur. Ve meşāyih-ı ‘izām dağı *raḥimehümü’l-lāh* (اليمين والشمال مُظَلَّةٌ، والطريقُ) (560) (الوسطُ خيرٌ) dimişler. Ve bu beyti bu ma‘nāya göre ḥūb-edā kılmışlardur: (در بهیج)

⁵⁵⁵ Bir şeye zuhūr ettim.

⁵⁵⁶ Ona galip geldim.

⁵⁵⁷ Onu öğrendim.

⁵⁵⁸ denilir ki: her şeyin “sebec”i ortası demektir.

⁵⁵⁹ işlerin en hayırlısı orta olanıdır.

⁵⁶⁰ sağ ve sol (yollar) aldatıcıdır ve orta yol hayırlıdır.

وجه مكن ميل جانب افراط ز قيد ريقه تفريط نیز باش رها که اختیار وسط راست در جميع امور بدان دليل که خير الامور اوسطها. وعن ابن مسعود رضي الله عنه – قال: " خَطُّ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ خَطًّا، ثُمَّ خَطُّ خُطُوطًا عَنْ يَمِينِهِ وَشِمَالِهِ، وَقَالَ: هَذِهِ سَبِيلُ الشَّيْطَانِ عَلَى كُلِّ سَبِيلٍ مِنْهَا شَيْطَانٌ يَدْعُو إِلَيْهِ، ثُمَّ قَرَأَ⁵⁶¹ (هَذِهِ الْآيَةُ: "وَأَنَّ⁵⁶² هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا" إِلَى آخِرِهِ⁵⁶³ .

şırât-ı müstakîm ü tarîk-i kavîm aşl-ı ifrâṭ u tefrîṭden ‘ārî olmak ve i‘tikâdda vü ahlâkda vü ahvâlde vü ef‘âl u aqvâlde tarîk-i vasaṭ u rāh-ı i‘tidāl üzre sülûk kılmaqdır. Meselâ i‘tikâdda⁵⁶⁴ teşbîh ile tenzîh miyânını tutmak ve mezhebde cebrle kader ortasına gitmek ve cûd u şehâda buhlâla tebzîr mâ beynini ihtiyâr itmek gibi (كما قال الله تعالى خطاباً لحبيبه: "وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَحْسُورًا"، وقال في سورة الفرقان في شأن عباد الرحمن⁵⁶⁵: "وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا"،⁵⁶⁶ ve şîṭ ü şadâda ve tekellüm ü edâda daḥî cehr-ile ihfâ miyânını ihtiyâr itmek müteḥabdur (كما قال الله تعالى خطاباً لِنَبِيِّهِ: "وَلَا تَجْهَرُ"⁵⁶⁷) İbn-i Sîrîn ḥazretlerinden böyle rivâyet olunur ki (بِصَلَاتِكَ وَلَا تَخَافَتْ بِهَا وَابْتَغَ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا"

⁵⁶¹ Kullandığımız nüshada “را” şeklindedir.

⁵⁶² Kullandığımız nüshada “ان” şeklindedir.

⁵⁶³ ifrat (normalden fazla) tarafından tefrit (normalden az) tarafına meyletme ve özgür ol çünkü “işlerin en hayırlısı orta olanıdır. “ hadisinin ifade ettiğine bütün işlerde orta yolda olmayı seçmek en doğrudur ve İbn Mesûd – Allâh ondan razı olsun- şöyle demiş: : Resulullah bir gün toprağın üzerine çizgi çizdi, bu çizginin sağ ve sol taraflarına da birçok çizgiler çizdi. (düz çizginin sağ ve solundaki çizgilere de işaret ederek) "Bunlar da şeytanın yollarıdır. Bu yolların her birinin başına şeytan oturup ona davet eder." Buyurdu. Ardından şu âyeti okudu: “İşte bu, benim dosdoğru yolum ... “ sonuna kadar. (kur’ân, En’âm, 6/ 153).

⁵⁶⁴ Kullandığımız nüshada “فَسَادَ” şeklindedir.

⁵⁶⁵ Kullandığımız nüshada “الرحمان” şeklindedir.

⁵⁶⁶ yüce Allâh’ın (peygamberimiz olan) Habibi’ne hitap ederek şu sözleri buyurduğu gibi: “Eli sıkı olma, bütünü eli açık da olma. Sonra kınanır ve çaresiz kalırsın” (kurân, İsrâ , 16/29). Yine Furkân süresinde Rahmân’ın kulları hakkında şöyle buyurmuş: “Onlar, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik edenlerdir. Onların harcamaları, bu ikisi arası dengeli bir harcamadır” (kurân, Furkân, 25/67); yani cömertlik haddini aşmadılar aynı zamanda cimrinin sıkıştırdığı gibi sıkıştırmadılardır.

⁵⁶⁷ yüce Allâh’ın kendi peygamberine hitap ederek şu sözleri buyurduğu gibi: “Namazında sesini pek yükseltme, çok da kısma. İkisi ortası bir yol tut” (kurân, İsrâ, 17 / 110).

bu âyet-i kerîme geldükden soñra bir gün Resûl-i ekrem *şalla'l-lâhu ta'â.lâ 'aleyhi ve sellem* Ebû Bekr hâzretlerine vardı gördi ki ihfâıla kırâ'at⁵⁶⁸eyler. ba'deı hâzret-i 'Ömere geldi gördi ki muhkem cehr-ile tilâvet eyler. Pes Ebû Bekr hâzretlerine şordı niçün şavtla yab yab okursun buyurdılar ki hâzret-i rabbım benüm münâcâtımı esma'dur. Ve hâzret-i 'Ömere didiler ki niçün şavt-ı a' lā-yıla okursun buyurdılar ki şeytânı tırd eylerim ve nâyim olanları ıķāz kılarım. Pes hâzret-i fahr-ı 'âlem *şalla'l-lâhu ta'â.lâ 'aleyhi ve sellem* hâzret-i Ebû Bekre^(ارفع صوتك قليلاً⁵⁶⁹) buyurdılar ve 'Ömer hâzretlerine^(اخفض صوتك⁵⁷⁰) diyü işâret kıldılar (" كما قال الله تعالى في سورة لقمان:)
 571" (واقصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ" şeyh-i Ekber hâzretleri
 انقطعت إحدى نعلي رسول الله - صلى الله عليه وسلم)
 Tedbîrât-ı ilâhî nâm kitâbında buyururlar: (- فنزع أخرى ومشى حافياً حتى يعدل في أقدامه⁵⁷²
 العدل) [28b] ve dağı ol mücellede buyururlar: [28b] سار في جميع الأشياء؛ فاجعل العدل حاكماً على نفسك وأهلك، وأصحابك وعبيدك، وفي كلامك وأفعالك ظاهراً
 وباطناً. وفي المتنوي:

در خبر خیر الامور اوساطها // نافع امد ز اعتدال اخلاطها

(گر یکی خلطی فزون شد از عرض // در تن مردم پدید آید مرض⁵⁷³)

وَإِذَا اشْتَاَقْتَ نَفْسَ وَجَدْتَ أَلَمًا بِالشَّوْقِ الْمُعْتَلِجِ

⁵⁶⁸ Kullandığımız nüshada “رَأَتْ” şeklindedir.

⁵⁶⁹ Sesini biraz yükselt.

⁵⁷⁰ Sesini alçalt.

⁵⁷¹ yüce Allâh'ın Lokmân süresinde şöyle buyurduğu gibi: “Yürüyüşünde tabî ol. Sesini alçalt. Çünkü seslerin en çirkini, şüphesiz eşeklerin sesidir!” (kurân, Lokman, 31/19).

⁵⁷² Bir gün Resûlüllâh'ın - Allâ'ın salâtı ve selâmı üzerine olsun- bir ayakkabısı yırtılınca, ayakları arasında adalet etmek için diğer ayakkabısını çıkarıp ayakkabısız yürümüştür.

⁵⁷³ Adâlet kâinattaki herşeye hakim olandır. Bu yüzden onu, kendine, ailene, arkadaşlarına, kölelerine, zahir ve batın bütûn sözlerine ve yaptıklarına hakim yap. Ve Mesnevî'de: Hadiste vardır: “ işlerin hayırlısı, ortasıdır”; insandaki ahlat (karışımlar), dengeli olursa yararlı olur. Bir karışım bir nedenle artarsa, insan bedeninde hastalık ortaya çıkar. (Mevlânâ Celâleddin Rûmî, a.g.e, C.1, S.425).

(اشتاق): fi‘l-i māzī müfred mü’enneşdür. İştīyākdan şulāsı naşare bābından şevkdür. Ve şevk ü iştīyāk luğatda bir nesneye çekinüp ārzı kılmasına dirler. Ve ıstılahda وقال الإمام فخر الدين الرازي في قوله: " (الشوق: هبوب القلب إلى غايب⁵⁷⁴) dimekle ta‘rīf iderler. وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ: اعلم أَنَّ الشوق لا يتصور إلا إلى شيء أدرك من وجهه ولم يدرك من وجهه، فأما الذي لم يدرك أصلاً فلا يشترق إليه ، وما أدرك بكماله لا يشترق إليه أيضاً. ثم إن الشوق إلى المعشوق من وجهين: أحدهما أنه إذا رآه⁵⁷⁵ ثم غاب عنه اشتاق إلى رؤيته. والثاني أن يرى وجه محبوبه ولا يرى شعره ولا ساير (محاسنه فيشتاق إلى أن ينكشف له ما لم يره قط، والوجهان جميعاً متصوران في حق الله تعالى⁵⁷⁶ Ve şevk ü iştīyāk şerh ü tahkīki *Minhācu’l-fuḡarā* nām kitābumuzuñ üçinci kısmuñ yedinci bābında taleb oluna. (نفس) den murād rūḥdur. (وَجَدْتُ): feteḥāt-ı şelāse⁵⁷⁷ ile māzī müfred ve mü’enneş-i gāyibedür. Zamm-ı vāvla olan (وُجِدَ) lafzından vüçüd bulmağa dirler. Nitekim (وجد مطلوبه) maṭlūbını buldı demek olur. (وجد ظالته) dirler yitüğünü buldı demek olur. (ألم): vece‘ ma‘ nāsınadur. (مُعَلِّج): i‘tilācdan ism-i fā‘ildür. i‘tilāc: iştīdād ma‘ nāsınadur. nitekim (رَجُلٌ عَلِجٌ) dirler kesr-i lāmle şedīd ma‘ nāsın virürler.

(الإعراب):

⁵⁷⁴ Şevk; kalbin, bulunmayana kavuşmak üzere çekilişi demektir.

⁵⁷⁵ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁵⁷⁶ İmām Fahrüddīn Er-Râzî “Mü’minlerin Allah’a olan sevgisi daha güçlü bir sevgidir” (kur’ân, Bakara, 2/ 165) ayeti tefsir ederken şöyle demiş: Bil ki şevk, ancak bazı yönlerden idrak edilip bazı yönlerden edilmeyen bir şey için düşünebilir. Asla idrak edilmeyen bir şeye gelince, ona iştīyak duyulmaz, kemalî idrak edilen şeye de iştīyak duyulmaz. Aşık Ma’şûka iki yönden iştīyak duyar: birincisi; onu önce görüp, sonra ondan uzaklaştığında, onu görmeye iştīyak duyar. İkincisi; sevgilisinin yüzünü görüp, fakat saçlarını ve diğer güzel yerlerini görmediği zaman, hiç görmediği diğer güzel yerlerin kendisine tecellisine iştīyak duyar. Bu iki husus da yüce Allâh hakkında tasavvur olunabilir. ((Bkz. Er-Râzî, **age**, c.4, s.186)).

⁵⁷⁷ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

Vāv: ‘āṭife. (إذا): şartıyye. (اشتاق): fi‘l-i şart. (نفس): fā‘ilidür anuñ. (وجدت): cevāb-ı şart. fā‘ili zamīri nefse ‘āyid olur. (ألمّا): lafzen menşub mef‘ulıdur (وجدت) kelimesinüñ. Tenvīni ta‘zīm içündür. (بالشوق) bā sebebiyye. (وجدت) fi‘line müte‘allık olur. (المعتلج): lafzen mecrūr. Sıfatıdur (الشوق) lafzınuñ.

(المعنى) :

Ve şol zamānda ki bir nefis maṭlūbına ‘āşık u müştāk ola. Ol nefis derūnında bir ‘azīm elem bulur şevk-i şedīd sebīliyle. Zīrā nār-ı iştiyāk ḳalbı iḥrāk [kıılır]. (كما قال ابن عطا :)
⁵⁷⁸ (الشوق يحرق الفؤاد ويقطع الأرباب) ṭālibān-ı Ḥudā vü müştekan-ı liḳā egerçi fi‘l-meşel cennet-i a‘lāda olsalar. Ve lākin müşāhede-i liḳā-yı yārdan bir ān mestūr u mehcūr ḳalalar ehl-i nār nārdan istiḡāş eyledükleri gibi anlar cennetden istiḡāş eyleyelerdi
 (كما قال أبو يزيد البسطامي - قدس سره - : إِنَّ اللَّهَ عِبَادًا لَوْ حَبَبَهُمْ لَحِظَةً فِي الْجَنَّةِ عَنْ رُؤْيَيْهِ لَاسْتَغَاثُوا ⁵⁷⁹)
 من الجنّة في الجنة كما يستغيث أهل النار من النار. (شعر):

⁵⁸⁰ (إِنَّ الْجَنَانَ جَحِيمٌ عِنْدَ فُرْقَتِكُمْ وَالنَّارُ فِي قُرْبِكُمْ خَلَدِي وَجَنَاتِي) [29a] ba‘zılar şevkle

iştiyākuñ mā beynini fark eylemişler ve böyle söylemişlerdür ki: (الفرق بين الشوق)

والاشتياق أَنَّ الشوقَ يسكنُ باللقاء والرؤية، والاشتياق لا يزول باللقاء و حال انكه شوق مطيهايست كه

قاصدان كعبه مراد را بمقصد برساند و دوام او بدوام محبت پیوسته باشد مادامكه محبت باقى باشد

⁵⁸¹ (شوق لازم ان باشد. كذا فى ترجمة العوارف)

⁵⁷⁸ İbn Atâ’nın şu sözü dediği gibi: Şevk, yüreği yakar ve ciğeri parçalar.

⁵⁷⁹ Kullandığımız nüshada “الاستغاثه” şeklindedir.

⁵⁸⁰ Ebû Yezid el-Bestâmî’nin – onun sırrını takdis edilsin- şöyle dediği gibi: Andolsun, Allâh’ın öyle kulları var ki, şayet O kendini, onların gözlerinden bir an saklamış olsa cehennem ehlinin cehennemden istiḡase ettikleri gibi onlar da cennete cennetten istiḡase ederlerdi. (şîr):

Şüphesiz ki, sizden ayrılınca cennetler bile cehennem olur. Oysa sizin yakınınzda olunca cehennem benim için ebedî cennettir

⁵⁸¹ Şevk ile iştiyak arasındaki fark şudur ki şevk, kavuşma ve görme durumlarında dinerken iştiyak, kavuşma durumunda dinmez. Ayrıca şevk, salikleri kendi muratlarına ulaştıran bir araçtır ve şevkin

وقال الناظم رحمه الله -⁵⁸²:

وثنايا الحسنأ ضاحكةً وتماأ الضحك على الفلج

(ثنايا): feth-i şā'-ı müşellese şeniyyenüñ cem'idür. 'aṭiyye ile 'aṭāyā gibi. Şeniyye insānuñ öñ dişlerine dirler. (حسنا): ḥamrā vezninde. Aḥsenüñ mü'enneşidür. Vezn içün kaşır olunmuşdur. (ضاحكة): zaḥikenüñ fā'ili mü'enneşidür. (تمام): nokşānuñ muḳābilidür. (فلج): fethateynle 'alime bābından maşdardur . dişleri seyrek ve biri birinden mütebā'id ma' nāsınadur.

(الإعراب):

(ثنايا): taḳdīren merfū' mübtedā muzāfdur (الحسنا)ya (الحسنا): şıfatıdur mevşūf-ı maḥzūfuñ taḳdīri (المرأة الحسنا) dimek olur. (ضاحكة): lafzen merfū' ḥaberidür mübtedānuñ. (تمام)da vāv 'āṭıfedür. (ثنايا) üzre ma' tūfdur. Ve (تمام) muzāfdur. (ضحك) : (على الفلج) : lafzına bu da cāyizdür ki vāv ḥāliyye ola (ضاحكة) lafzınuñ zamīrinden. (على الفلج) : zarf-ı müstaḳkırrdur. Ve cümlesi ḥaberdür mübtedāya.

(المعنى):

ve mer'et-i ḥüsnānuñ dişleri gülicidür. Ve ḥāl bu ki zaḥiküñ kemāli dişlerüñ seyrek olması ve şenāya vü rubā' iyyātuñ mā beynini mütebā'id olmaḳ üzredür. bu ise esnāna nisbetle ḥūbdur. Ve bu beytde ḥüsnādan murād ḥayrāt-ı ḥisān u ḳāşırātu'l-aṭrāf olan ḥavārī-i cinān olmaḳ da cāyizdür ki 'āşık u müştāḳ olanlara ve ṭarīḳ-i ilāhīde 'ilm ü 'amel ḥāşıl idüp rızā-yı Ḥaḳḳ içün sa'y u gūşış kılanlara esnān-ı müfellece ile olan tebessüm-i tāmla vü zaḥik-i dil-ārāmla anlaruñ dehānı ḥandān ola ve ḥandelerinden

devamı muhabbetine devamına bağılıdır. Muhabbet bulunduğu sürece şevk onun yanında olur. "Tercemetü'l-Avârif" adlı eserde öyledir.

⁵⁸² Nazım –Allâh rahmet eylesin- şöyle demiş: ...

kıma قال رسول الله -صلی الله علیه وسلم - : یسطع نورٌ فی الجنة فیقولون: ما (cennet içi envārla ٲola. 583
 (هذا؟ قالوا: ضوء ثغر حواء ضحكك فی وجه زوجها) ve şıver-i şasene-i rûřānī vü řayrāt-ı
 řisān ‘ulūm u ma‘ānī olmař hem muřtemeldür bu tařdırce anuñ řenāyāsından
 murād dūrer-i ‘irfānī ve le‘ālī-i esrār-ı nihānı olup mūfellece olması vāzıřa
 olmasından ve kemālīyle gülmesi lařāfetle ziyāde münkeşif olmasından ve melāřatla
 ařřābınuñ ‘uyūnına řuhūr kılmasından ‘ibāret olur ve (فیهن قاصرات الطرف لم یطمئنن إنس)
 584 (قَبْلَهُمْ وَلَا جَانُّ) āyet-i kerīmesinüñ ma‘nā-yı bāřınīsı lisān-ı işāretle bu ma‘nāyı edā
 kıma قال علاء الدولة السمنانی فی تأویلہ: أی: فی جنان الجنان صور حسنة روحانیة، وملاح یقینیة)
 حاصلة من الأعمال الصالحة، تقصر طرفهن علی صاحبها، ولا تقدر أن تنظر إلی غیر صاحبها، لم یمسهن
 ید قوّة

[29b]

علویة ولا سفلیة قبل ید صاحبها. وحسنهن من حسن الأعمال الصالحة " فبأي آلاء ربکما

(. تکذبان" یعنی: أینها القوتان، أبنعمة قصر طرفهن علیكما أم بنعمة حفظهن عن مساس ید غیرکم تکذبان 585

وقال الناظم -رحمه الله -586:

وعیاب الأسرار اجتمعَتْ بأمانيتها تحت الشرج

583 Resūlūllāh’ın –Allāh’ın salatı ve selamı üzerine olsun- buyurduğu gibi: “ cennette bir nur parıldar. Oradakiler (onu görünce), “ bu nedir” diye sorarlar. Bunun üzerine “ Kacasının yüzüne gülən bir hurinin ön dişlerinin ışığıdır” diye cevap verilir.

584 Oralarda bakışlarını sadece eşlerine çevirmiş dilberler vardır. Onlara eşlerinden önce ne bir insan, ne bir cin dokunmuştur. (kurān, Rahmān, 55/56).

585 Alāu’d-devle Es-Semnānī’nin onun (bu ayetin) yorumunda şu sözleri dediği gibi: yani cennetin bahçelerinde ruhî ve güzel suretler vardır. Aynı zamanda salih amellerden oluşān öyle gerçek güzeller vardır ki bakışlarını sadece eşlerine çevirir, eşlerinden başka kimseye bakmazlar. Onlara eşlerinden önce ne bir ulvî kuvvetin eli, ne bir süflî kuvvetin eli dokunmuştur. Onların güzelliği salih amellerin güzelliğidir. “O hâlde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?” (kurān, Rahmān, 55/57) yani: ey iki kuvvet (insanlar ve cinler)! Onların bakışlarını sadece ikinize çevirmelerinin nimetini mi, yoksa onlara sizden başkaların dokunmasından korunma nimetini mi yalanlıyorsunuz ?!

586 Nazım –Allāh rahmet eylesin- şöyle demiş: ...

(عیاب): kitāb vezninde. Feth-i ‘ayn ile olan ‘aybenüñ cem‘ idür. ‘aybe: deriden olan heybenüñ ismidür. Ve dağı cāmedān didükleri du‘ānuñ ismidür ki içine şiyāb u laṭīf esbāb qorlar. (أسرار): sırruñ cem‘ idür. Sırr: ketm olunan şey’üñ ismidür. (وفي الاصطلاح)⁵⁸⁷ (اجتمعت): ictimā‘ dan fi‘l-i māzīnūñ müfred mü’enneş gāyibesidür. (أمانت): ḥıyānetüñ zıddıdır. Türkçe doğruluk demektir. (تحت): fevķüñ muķābilidür. (شرح): fethateynle ṭonuñ ve heybenüñ bağına dirler. ba‘zı nüshada esrār yerine (السر قد اجتمعت) vāķi‘ olmuşdur.

(الإعراب):

(عیاب): lafzen merfū‘ mübtedā. (قد): taḥķīķ içün. (اجتمعت): fi‘linüñ zamīri (عیاب)a rāci‘dür. (بأمانتها)da bā bi-ma‘nā ma‘a. (اجتمعت) kelimesine müte‘allıķdur. Zamīr (أسرار)a rāci‘dür. (تحت الشرح): muzāf u muzāfun-ileyhdür. (اجتمعت) fi‘linüñ zamīrinden ḥāl vāķi‘ olmuşdur. Taķdīri (كأنها تحت الشرح)⁵⁸⁸ demek olur. (أمانتها)ya da şıfat olmak hem cāyizdür. (بأمانتها الكائنة تحت الشرح)⁵⁸⁹ taķdīrinde olmak üzre.

(المعنى):

Ve esrār-ı ilāhī heybeleri taḥķīķan emānetler ile bile şerec altında olduğı ḥālde müctemi‘a oldı. Ve yāḥūd ma‘nā sırr heybeleri taḥte’s-şereci olan emānet şāḥibleri bile taḥķīķan müctemi‘a oldı demek olur. ‘iyāb-i esrārdan murād (قلوب الأحرار قیور)⁵⁹⁰ (الأسرار) kelāmınuñ mışdāķınca aḥrār olan evliyā vü ‘irfānuñ ḳulūbı olur bi’z-zāt

⁵⁸⁷ Istılahta sırr; duyuların idrak edemediğı hususlar demektir.

⁵⁸⁸ Şalvar bağı altında olarak

⁵⁸⁹ Şalvar bağı altında bulunan emanetinde.

⁵⁹⁰ Özgürlerin (Velilerin) kalpleri sırların mezarıdır.

kendüleri olsa hem ensebdur. Ve emānet bunda emīn ma‘nāsına olur. (رجُلٌ عَدْلٌ⁵⁹¹) kabīlinden ve yāhūd (ذِي أَمَانَتِهَا) diyü muzāf taqdīr olunsa hem cāyizdür. Şerecden murād zabṭ u viķāye olur. Pes tavzīh-i ma‘nā böyle dimegi ifāde kıılır ki kılūb-ı evliyā ve yāhūd mehāzin-i esrār-ı ilāhī olan zevāt-ı eşfiyā hıfz u şıyānet altında mezbūṭa olan emīnlerle bile müctemi‘ a oldılar ve anlara keşf-i rāz kııldılar ve emīn olmayan ve hıfz-ı esrār kıılmayan kimseler ile bāṭinen müctemi‘ olmadılar ve anlara keşf-i esrār kıılmadılar demek olur. (بيت):

هرکرا اسرار کار آموختند // مهر کردند و دهانش دوختند

تا نگوید سرّ سلطان را بکس // تا نریزد قند را پیش مگس

سر غیب انرا سزد آموختن // کو ز گفتن لب تواند دوختن

گوش آنکس نوشد اسرار جلال // کو چو سوسن صد زبان افتاد لال⁵⁹²

İmām-ı Buḥārī ḥazretleri kitābınuñ evāyiline qarīb Ebū Hüreyre ḥazretlerinden böyle rivāyet eyler: قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: حَفِظْتُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعَائِنِ⁵⁹³ مِنَ الْعِلْمِ قَبْنُتُ (أَحَدَهُمَا وَأَمَّا الْآخَرُ فَلَوْ بَنَنْتُهُ

[30a]

لَقُطِعَ هَذَا الْبُلْعُومُ مِنِّي. یعنی حفظت من رسول الله -عليه السلام- نوعين من العلم: أما أحد النوعين فقد أظهرته للناس. وأما النوع الآخر فإن أظهرته على الناس يحكمون بكفري ويهمون بقتلي؛ لأن هذا النوع من العلم

⁵⁹¹ Adâletli adam.

⁵⁹² İşin sırları öğretilen kişilerin ağızları mühürlenip dikilir. (Mevlânâ Celâleddin Rûmî, age, c.3, s.147).

Sultanın sırrını kimseye söylemedikçe; şekeri sineğin önüne dökmedikçe. (Mevlânâ Celâleddin Rûmî, age, c.2, s.21,22).

Gayb sırrını, ağzını konuşmaya kaptan kişiye öğretmek uygun olur. (Mevlânâ Celâleddin Rûmî, age, c.2, s.195).

Sasam çiçeği gibi yüz dili bulunan, ama dilsiz olan kişinin kulağı yücelik sırlarını duyar. (Mevlânâ Celâleddin Rûmî, age, c.2, s.22).

⁵⁹³ Kullandığımız nüshada “وعائني” şeklindedir.

خارج عن حدِّ أفهامهم. ولا يخفى على عاقل أنَّ أبا هريرة رضي الله عنه- كان صاحبَ سرٍّ مع رسول [الله]
وكان أخذ منه علمًا مكنونًا مصونًا. والعلم المأخوذ من رسول الله يمتنع أن يكون كفرًا، ومُحال أن يكون صاحبه
مستحقًا للقتل بسببه؛ فليس معناه إذا إلا أنَّ هذا النوع من العلم غامض، ولغموضه وخروجه عن حدِّ أفهام
الناس يزعمون أنه كُفْرٌ ويقصدون بهذا السبب قتل صاحبه.⁵⁹⁴ (بيت):

با مدعی مگوئید اسرار عشق و مستی // تا بی خبر بمیرد در درد خودپرستی
تا علم و عقل بینی چیزی دگر نه نبینی⁵⁹⁵ // یک نکته‌ات بگویم خود را مبین و رستی
فَمَنْ أَطْعَمَ الصَّبِيَّ الضَّعِيفَ اللَّحْمَ وَالْخَبَرَ فَقَدْ أَهْلَكَهُ . (بيت):

بر سماع راست هرکس چیز نیست // لقمه هر مرغی انجیر نیست⁵⁹⁶

ولذلك لم يتكلم الأنبياء - عليهم السلام- من علوم المكاشفة مع قوة التفهيم للناس إلا بالرمز والإشارة رفقًا لهم ،
(ومرحمةً بحالهم⁵⁹⁷).

⁵⁹⁴ Ebû Hureyre şöyle buyurmuştur: Resulullah'tan – Allâh'ın salâtı ve selâmı üzerine olsun- iki heybe ilim aldım. Bunlardan birini bildirdim. İkincisini söylersem gırtlığım kesilirdi (öldürüldüm). Yani Resulullah'tan – Allâh'ın selâmı üzerine olsun- iki türlü ilim öğrendim. Bu iki ilimden birini insanlara bildirdim. Diğerini ise insanlara bildirsem onlar, benim kâfir olduğuma hüküm edip beni öldürmeye kalkarlardı. Çünkü bu tür ilim onların anlama kabiliyetlerini aşmıştır. Ebû Hureyre'nin Resulullah'ın sır arkadaşı olduğu ve ondan sağlam bir şekilde korunan bir ilim almış olduğu akıl sahibi olanlar için gizli bir şey değildir. Ayrıca Resulullah'tan alınan ilimin küfür olması imkansız ve bu ilime vakıf olanın , onun yüzünden öldürülmeyi hak etmesi mümkün değildir. Buna göre, bunun (Ebû Hureyre'nin geçen sözünün) anlamı ancak şöyle olur: bu tür ilim muğlaktır. Muğlak olduğu ve insanların akıl sınırını aştığı için onlar bu ilmin küfür olduğunu idda edip sahibini bu sebebe dayanarak öldürmeye kalkarlar.

⁵⁹⁵ Kullandığımız nüshada “شی” şeklindedir.

⁵⁹⁶ Aşk iddiasında olan kişiye aşk ve sarhoşluk sırlarını açıklamayın ki bu hal hakkında hiç bir şey bilmeksizin kendini beğenme hastalığıyla ölsün.

Kendi ilmine ve aklına dayandıkça gerçek marifete ulaşamazsın. Sana bir şey söyleyeceğim: kendini terket ki kurtulmuş olasın.

Zira kim bebeğe ekmek ve eti yedirirse onu mahvetmiş olur. (bir beyit):

Herkes doğruyu dinlemeye hâkim değildir; her kuşağın lokması incir değildir. (Mevlânâ, age, c.1, s.186).

⁵⁹⁷ Bundan dolayı peygamberler –Allâh'ın selâmı üzerlerine olsun-, insanlara bir şeyleri anlatma güçlerine rağmen onlara karşı duydukları sevgi ve acımadan dolayı, mükâşefe ilmine ait konular hakkında sadece işaret ve ima ederek konuşmuşlar.

قال الناظم رحمه الله -⁵⁹⁸:

والرفق يدوم لصاحبه والخرق يصير إلى الهرج

(رفق): neşr bâbından ‘unfuñ zıddıdur laṭāfete vü mülāyenedirler. (خرق): zamm-ı ḥā’-ı mu‘ceme ve sükūn-ı rā-yıla rifḫūñ zıddıdur ‘unf ma‘nāsına. (يدوم): neşare bâbından isti‘māl olunan devāmuñ fi‘l-i muzāri‘inūñ müfred müzekker gāyibidür. (يصير): daḥı şayrūretten fi‘l-i muzāri‘ müfred-i müzekker gāyibidür. (هرج): zarebe bâbından қатle vü fitnete vü fesāda dirler. Aşlında rā sākindür lākin kāfiyeden ötüri zarūret ile taḥrık olunmuşdur.

(الإعراب):

(الرفق): lafzen merfū‘ mübtedā. (يدوم): fi‘l-i muzāri‘. Fā‘ili zamīri taḥtında müstetir (هو) rāci‘dür (رفق)e. i‘rābdan maḥallen merfū‘ ḥaberidür mübtedānuñ. Mübtedā ma‘a ḥaberihī ma‘ṭūfdur beyt-i evvelde olan (وعياب) üzre. (صاحبه) de lām yedūmuya müte‘allıq. Zamīr-i mecrūr rifḫe ‘āyid olur. (والخرق)de vāv ‘āṭife. (خرق): lafzen merfū‘ mübtedā. (يصير): maḥallen merfū‘ ḥaberidür. Mübtedā ma‘a ḥaberihī ma‘ṭūfdur. mübtede’-i⁵⁹⁹ evvel üzre. (إلى الهرج): müte‘allıqdur (يصير) kelimesine.

(المعنى):

Ve rifḫ şāhibi içün dāyım olur ve ḥurḫ fitne ü fesāde münḳalib ü mütenakḳıl olur. ya‘nī rifḫat u mülāyemet bir güzel sīret ü bir laṭīf ḥaşletdür ki anuñ āşarı vü ḥüsn-i cezāsı anuñ şāhibine dāyım olur u bākī ḳalır ve ‘unf u şiddet bir ḳabīḥ-i sīret ü bir

⁵⁹⁸ Nazım –Allāh rahmet eylesin- şöyle demiş: ...

⁵⁹⁹ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

ḥabīs ḥaṣletdür ki fitne vü fesāda bā‘ iş olur. Ve neficesi ihṭilāl u ‘adāvete intikāl
 ولهذا قال رسول الله - صلى الله عليه وسلم - خطابًا لعائشة - رضي الله عنها -: "عَلَيْكَ بِالرَّفْقِ، (
 وَإِيَّاكَ وَالْعُنْفَ وَالْفَحْشَ؛ فَإِنَّ الرِّفْقَ لَا يَكُونُ فِي شَيْءٍ إِلَّا زَانَهُ وَلَمْ يُنْزَعْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا شَانُهُ". كذا في المصابيح.
 وعن عائشة - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا - قالت: قال رسول الله - عليه السلام -: إِنَّ اللَّهَ رَفِيقٌ يُحِبُّ الرَّفْقَ، وَيُعْطَى
 عَلَى الرَّفْقِ مَا لَا يُعْطَى عَلَى الْعُنْفِ وَمَا لَا يُعْطَى عَلَى مَا سِوَاهُ

[30b]

الرفق ضد العنف، (الحديث⁶⁰⁰). şeyḥ-i Ekmel ḥazretleri Meşāriḥ şerḥinde böyle buyururlar: (
 وهو لطافة الفعل و لين الجانب؛ فيجوز أن يكون معناه أن الله يحب أن يرفق بكم ببعض، وإذا كان الرفق
 محبوبًا كان مستجلبًا للثواب أكثر من ضده فيعطي على الرفق ما لا يعطي على العنف، وما لا يعطي على ما
 سوى الرفق. ويجوز أن يكون معناه أنه يتأتى به من الأغراض ويتسهل به من المطالب ما لا يتأتى بالعنف ولا
 غيره. (بيت):

تيغ حلم از تيغ آهن تيزتر// بل ز صد لشكر ظفرانگيزتر

ولا يشك عاقل في أن الرفق محمود في الأمور كلها؛ كما قال عليه السلام: "إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الرَّفْقَ فِي الْأَمْرِ كُلِّهِ؛
 ولهذا قال الله تعالى خطابًا لنبيه: "ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ".
 601).çünkü bu beyt (وقال أيضًا: "ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ"

⁶⁰⁰ Mesâbîh adlı eserde verilen bilgiye göre; bu yüzden Resûlüllâh –Allâh’ın salâtı ve selâmı onun
 üzerine olsun- Aişe’ye –Allâh ondan razı olsun- şöyle demiş: “yumuşak huylu ol, sakın kaba ve sert
 huylu olma; çünkü yumuşak huyluluk herhangi bir şeyde bulunursa, onu, muhakkak ziynetlendirip
 güzelleştirir. Sökülüp koparıldığı herhangi bir şeyi de muhakkak çirkinleştirip kötüleştirir”. Yine
 Aişe’den –Allâh ondan razı olsun- rivayet edildiğine göre Resûlüllâh şöyle demiş: “Şüphesiz Allah
 refiktir, rıfkı sever. Sertlik ve daha başka şeylere vermediği sevabı yumuşaklığa verir”.

⁶⁰¹ Rıfık (yumuşaklık) unfun (kaba) tersidir. Yumuşak huylu olmak ve işleri zarafetle yapmak
 demektir. Buna göre onun (son hadisin) anlamı şöyle olabilir: Allah, birbirinize rıfk ile davranmanızı
 sever. yumaşaklık bu şekilde sevildiğine göre tersinden daha çok sevap celp eder. Böylece O, sertlik
 ve daha başka şeylere vermediği sevabı yumuşaklığa verir. (son hadisin) anlamı da şöyle olabilir:
 sertlik ve daha başka şeylerle elde edilemeyen şeyler yumuşaklıkla elde edilir. (şiir):
 Hilim kılıcı demir kılıcından daha keskindir. Hatta yüz ordudan daha fazla zafer kazandırıcıdır.
 (Mevlânâ Celâleddin Rûmî, a.g.e, C.1, S.249).

ecved-i ebyât u cāmî‘-i menāfî‘-i dünyāvî vü uhrevî olan kelimâtdan oldıysa burada karar kılmagı vü sâkit olmagı nâzım hâzretleri rahmetü’l-lâhi ‘aleyh müstaḥsen ü revâ gördiyse. Pes ma‘den-i aḥlâḳ-ı ḥamîde vü menba‘-i evṣâf-ı celîle⁶⁰² vü pesendide olan ve luṭf-ı ḥiṣāl u rifḳ u re’fet bir kemâlla nâsı irṣād u hidāyet kılan efṣal-ı kâ’inât u ekmel-i mevcûdât hâzretlerine ve çihâr yâr-ı güzîn ve âl ü evlād ü aṣḥâb-ı sa‘âdet-ḳarînelerine du‘â vü şenâlar itmekle bu ḳaṣîde-i mübârekeyi nihâyet ü ḡâyete irgürüp buyururlar:

صلواتُ الله على المهدي الهادي الناس إلى النهج

(صلوات): fethâtla şalātuñ cem‘idür. Zekevât zekātuñ cem‘i olduḡı gibi. (صلوات)

وقال القشيري: (وقال الله لمن دون النبي -عليه السلام- الرحمة، وللنبي -عليه السلام- تشريفٌ وزيادةُ تكربة. وقال أبو

الصلاة من الله لمن دون النبي -عليه السلام- الرحمة، وللنبي -عليه السلام- تشريفٌ وزيادةُ تكربة. وقال أبو

المهدي): mîmüñ fethî-yile (العالية: صلاة الله ثناؤه عليه عند الملائكة، وصلاة الملائكة الدعاء⁶⁰³

hidāyetden ism-i mef‘ûldur. Aşlı (مهدي)dür. i‘lâlî meşhûr. (هادي): hidāyetden ism-i

Ayrıca hiç bir akıl sahibi yuşaklığın her şeyde takdire layık olduḡunda şüphe etmez; peygamberimizin –Allâh’ın sealmı onun üzerine olsun- şöyle buyurduḡı gibi: “Allah her şeyde rıfkı (yumuşaklığı) sever” bunun için yüce Allâh peygamberine hitap ederek şöyle buyurmuştur: “(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütlerle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et” (kurân, Nahl , 16/125). Bir de şöyle buyurmuş: “Kötülüḡü en güzel bir şekilde sav. Bir de bakarsın ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak bir dost oluvermiştir” (kurân, Fussilet, 41/34)..

⁶⁰² Kullandığımız nüshada “صلوات” şeklindedir.

⁶⁰³ Kuşeyrî şöyle demiş: Allâh’tan olan salât Hz. peygamberimiz –Allâh’ın selamı üzerine olsun- için şeref ve yücelik, onun –Allâh’ın selamı üzerine olsun- dışındakiler için rahmet anlamındadır. Ebu’l-Âliye de şöyle demiş: Allâh’ın ona (peygamberimize) salâtı, O’nun peygamberimizi meleklerin huzurunda övmesi, meleklerin salâtı da duadır.

fā'ildür ma'şūda delālet idici ma' nāsına. (نهج): fethateynle ʔarīk-i müstaḳīm ma' nāsınadır.

(الإعراب):

(على المهدي): ʔarf-ı lafẓen merfū' mübtedādur. Muẓāfdur lafẓ-ı celāleye. (صَلَوَات): mütaḳırrdur. Cümle haberidür mübtedānuñ. (الهادي): taḳdiren mecrūr şıfatıdur mehdīnuñ. (الناس) menşūb oḳunmaḳ ve mecrūr oḳunmaḳ hem cāyizdür 'alā kile'l-vecheyn hādīnuñ mef' ūlı olur. (إلى النهج): hādī kelimesine müte' allıḳ olur.

Ve **ma' nā** Allāhu ta'ālā ḥazretlerinüñ şalevâtı vü taḥiyyâtı nāsı nehc-i ḳavīm ü ʔarīk-i müstaḳıme hādī olan ve luṭf ile irşād ḳılan Mehdī ḥazretinüñ üzreine bu cümle egerçi şüreten haberdür ve lâkin ma' nen inşāddur. Zīrā ma' nāda (اللهم صلِّ⁶⁰⁴ على المهدي⁶⁰⁵) envā'-ı şalāt demek ḥükmindedür. Pes ol ḥazret üzre şalavātuñ vuḳū'unda mübālaḡa ḳaşdından ötüri [31a]inşā'ıyyeden haberıyyeye 'udül ḳıldı ke'enne ol şalavāt anuñ üzerine hemişe şābite vü dāyimedür ki anuñ vuḳū'ından u ḥuşūlından muḥbir oldı. Pes mü'min olanlara lâzım geldi ki (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا⁶⁰⁶) āyet-i kerīmesinüñ mışdāḳınca her ne zamānda ki ol ḥazretüñ nām-ı şerīfi ẓıkr oluna *şalla'-l-lāhu 'aleyhi ve sellem* diye. (قال البيضاوي في تفسيره هذه الآية: والآية تدل على وجوب الصلاة والسلام عليه في الجملة، وقيل تجب الصلاة كلما جرى ذكره؛ لقوله عليه والسلام: "رغم أنف رجل ذكرت عنده فلم يصل علي"، وقوله: "من ذكرت عنده فلم يصل علي دخل النار فأبعده الله". وتجاوز الصلاة على غيره تبعاً. وتكره استقلالاً لأنه في العرف صار شعاراً لذكر الرسول - صلى الله عليه وسلم -؛ ولذلك كره أن يقال: محمد عز وجل وإن كان عزيزاً وجليلاً. وفي تفسير المدارك: وسئل عليه السلام عن هذه الآية؛ فقال عليه السلام: إن الله وكل بي ملكين فلا أذكر عند عبد مسلم فيصلي عليّ إلا قال ذلك الملكان: غفر الله لك. وقال الله وملائكته

⁶⁰⁴ Kullandığımız nüshada “صلِّ” şeklindedir.

⁶⁰⁵ Allāhım! Mehdī olan peygamberimizin üzerine salat eyle.

⁶⁰⁶ “Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, selâm edin” (kurân, Ahzâb, 33 / 56).

جواباً لذینک الملکین: آمین. ثم هی واجبة مرة عند الطحاوی وكلما ذکر عند الکرخي وهو الاحتیاط وعلیه
607 (الجمهور) ve şalevāt-ı şerīfenüñ fezāyili kıatı çokdur bu bābda niçe kütüp ü resā'il
te'lif olunmuşdur. Bu maḥalde tefşil ü teṭvile ḥācet yokdur. (الصلاة والسلامُ علیهِ فی کلّ)
608 (وقتٍ وآن).

وأبی بکر فی سیرتہ ولسانِ مقالته اللہج

کنیتہ أبو قحافة عثمان. ویقال: (Serḥü's-sünne imām-ı Muḥyı's-sünne böyle buyururlar: اسمُ أبی بکر عتیق بن عثمان بن عامر بن عمرو بن کعب بن سعد بن تیم بن مرة بن کعب بن لویّ القرشي.
مات بعد رسول الله بسنتين وأشهر في آخر جمادى الآخرة يوم الإثنين سنة ثلاث⁶⁰⁹ عشر وهو ابن ثلاث⁶¹⁰
611 kesr-i sīnle şıfat u ḥuluḳ u 'āde. (سیرت). (وستین سنة. ودُفِنَ مع النبی -علیه السلام- فی بیته.

⁶⁰⁷ Beyzāvî bu ayeti tefsir ederken şöyle demiş: ayet genel olarak, Hz. Peygamber'e salat ve selam getirilmesinin vacib olduğunu işaret etmektedir. Fakat kimileri, Peygamberimizin –Allâh'ın selamı onun üzerine olsun- ; “her kimin yanında anıldığım halde bana salat getirmezse o kimsenin burnu yere sürünsün” ve “her kimin yanında anıldığım halde bana salat getirmezse o kimse cehenneme girer ve Allâh onu benden uzaklaştırır” buyurduğuna dayanarak peygamber'in anıldığı her seferde ona salat getirmek vacibtir, demiş. Ayrıca Peygamberler dışındakilere salât, bağımsız/doğrudan değil de dolayısıyla ve bağımlı olarak (peygamberimize yapılan salâtтан sonra ve onun kapsamı içinde) câiz olabilir, doğrudan salât ise mekruhtur. Çünkü salât, İslâm geleneğinde peygamberimizi – Allâh ona salat ve selam etsin- anmanın simgesidir. Nitekim, azîz ve celîl olmasına rağmen peygamberimiz için, “Hz.Muhammed Azze ve Celle” ifadesini kullanmak câiz olmaz.

ayrıca “Medârik” adlı tefsirde şöyle geçiyor: “Resulullah'a –Allâh'ın selamı üzerine olsun- bu ayet sorulduğunda şöyle cevap verdi: « şüphesiz ki Allah, benim için iki melek tayin etmiştir. Müslüman bir kulun yanında zikredilirim de bana salâvat getirir. O iki melek de “ Allah seni bağışlasın” derler. Allah ve melekleri de bu iki meleğe cevaben “ Âmin” derler. Yine Müslüman bir kulun yanında zikredilirim de bana salâvat getirmez. Bu sefer o iki melek “Allah seni bağışlamasın” derler. Allah ve melekleri de bu iki meleğe cevaben “ Âmin” derler. Tahavî'ye göre ömürde bir defa salavat getirmek vacibdir. Kerhî'ye göre ise her ismi zikredildiğinde getirmek vacibdir. İhtiyat budur. Cumhûr da bu görüştedir. ((Medârik tefsirinden alınan ibarenin tercümesi için; Ünal ve diğ, age, c.8, s. 378,379))

⁶⁰⁸ Allâh'ın selamı ve selamı her an ve her zaman onun üzerine olsun.

⁶⁰⁹ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁶¹⁰ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁶¹¹ O, Ebu Kuhafe künyesiyle ve Osman adıyla bilinirdi. Ve denilir ki: Ebû Bekr'in tam adı Atîk b. Osman b. Âmir b. Amr b. Ka'b b. Sa'd b. Teym b. Mürre b. Ka'b Lü'eyy el-Kureşî'dir. Resûlullâh'ın

cem‘i siyer gelür (ويقال: هي عبارة عن الطريقة حميدة كانت أو ذميمة⁶¹²) feth-i lām u kesr-i hā ile şıfat-ı müşebbehedür. Bir nesneye harîş olmak u müdāvet kılmağ ma‘nāsına hem isti‘māl olunur.

(الإعراب) :

(في) beyt-i evvelde olan (المهدي) kelimesine ma‘tūfdur. (أبي بكر) de vāv ‘āṭife (أبي بكر) beyt-i evvelde olan (المهدي) kelimesine ma‘tūfdur. (سیرت) daḥı vāḳi‘ olmuştur. (سیرت) de fī harf-i cerr müte‘allık-ı müte‘allık (اللهج) vāḳi‘ olmuştur. (سیرت) daḥı zamīre muzāf olup. Zamīr beyt-i evvelde olan Mehdī vü Hādī ḥazretlerine rücu‘ kılmuştur. (مقاله) daḥı (لسان) üzre ma‘tūfdur. (سیرت) (لسان) da vāv ‘āṭife. (لسان) daḥı zamīre muzāfdur. (مقاله) daḥı zamīre muzāfdur. Bunuñ daḥı merci‘i mehdīdür. (اللهج) lafzen mecrūr. müte‘allıkıdur melfūz u muḳadder olan harf-i cerrlerüñ. ve şıfatı vāḳi‘ olur Ebī Bekrūñ. Ve fī bunda ‘alā ma‘nāsına olur.

(المعنى):

Vallāhu ta‘ālā ḥazretlerinüñ şalavāt ü taḥiyyātı daḥı şol Ebū Bekr ḥazretlerinüñ üzerine olsun ki ol Ebū Bekr *raḳıye’l-lāhu ‘anhu* hādī vü mehdī olan sulṭān-ı kāyinātuñ sīret-i ḥasenesi ve daḥı maḳālesinüñ lisānı olmağ üzre müle‘ [31b] u muvāzıbdur demek olur. ya‘nī Ebū Bekr ḥazretleri *raḳıye’l-lāhu ‘anhu* Nebīnüñ *şalla’l-lāhu ‘aleyhi ve sellem* sīret-i ḥasene vü sünnet-i marḳiyyeleri üzre olmağla ve ol⁶¹³ hādī mehdī olan ḥazretüñ maḳālāt-ı ṭayyibe vü aḥādīs-i şerīfesinüñ lisānı olup mü’mīnlere anı tekellüm kılmağ müle‘ ü müdāvim idiler egerçi gayrı aşḥāb-ı kirām hem bu sīret üzre idiler lākin gayrılardan ol ḥazretüñ bu sīret üzre olması ziyāde olduğunu iş‘ār eylemeden ötürü anı nāzım ḥazretleri bu şıfatlarla tavḣif buyurdılar ve li-hāzā ḥazret-i Ebū Bekr *raḳıye’l-lāhu ‘anhu* ol ḥazrete ‘aleyhi’s-selām cümle-i *كما روى عمرو بن العاص رضي الله عنه - قال: أتيت النبي - عليه السلام - يوماً* nāsdan aḥab oldılar.

ölümünden iki seneden birkaç ay fazla bir süre sonra; hicri takvimine göre 13. sene Cümādā el-Âhire ayında Pazartesi günü, atmış üç yaşındayken ölüp peygamberimizin mezarının yanına defnedilmiştir.

⁶¹² Ve denilir ki: O (siret), gerek çirkin gerek övgüye layık olan üsluptan ibarettir.

⁶¹³ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

فقلت له: أَيُّ النَّاسِ أَحَبُّ إِلَيْكَ ؟ قَالَ : عَائِشَةُ - رضي الله عنها-. فَقُلْتُ : مِنَ الرِّجَالِ ؟ قَالَ عليه السلام : أَبُوهُمَا. ثُمَّ مَنْ ؟ قَالَ : عُمَرُ - رضي الله عنه-. وَعَنْ ابْنِ عمر - رضي الله عنهما- أَنَّ النَّبِيَّ -عليه السلام- قَالَ لِأَبِي بكرٍ: يَا أَبَا بكرٍ أَنْتَ صَاحِبِي فِي الْغَارِ وَصَاحِبِي عَلَى الْحَوْضِ. قَالَ حسين بن الفضل: من قال إِنَّ أَبَا بكرٍ لم يكن صاحب رسول الله - صلى الله عليه وسلم- فهو كافرٌ لِإنكار نصِّ القرآن، وهو قوله تعالى: " ثَانِيِ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا". وفي سائر الصحابة إذا أنكرَ يكون مبتدعاً (لا يكون كافراً⁶¹⁴).

Hāşıl-ı kelām ‘ulüvv-i şānı ta‘bire sığmaz ve rütbelerinüñ beyānı nuṭk u takrîre gelmez. Şān-ı şerîflerinde katı çok aḥādîş-i şerîfe vāride olmuş ve efzāl-ı cemī‘-i aşḥāb olduğına ehl-i sünnet ü cemā‘at ittifāk kılmışlardır.ne mertebedür ki ḥazret-i ‘Ömer gibi sulṭān

وللصديق رجحانٌ جليٌّ
على الأصحاب من غير احتمال)

وددتُ لو أنني شعرةٌ في (dimişler ve daḥı) (نثر): لليلة من أبي بكر ويوم خير من عمر وآل عمر⁶¹⁵
(صدر أبي بكر. ولو وُزِنَ إيمان أبي بكر بإيمان أهل الأرض لرجح إيمان أبي بكر بإيمان أهل الأرض⁶¹⁶)
ألا إِنَّ أَفْضَلَ هَذِهِ الْأُمَّةِ بَعْدَ نَبِيِّهَا [أبو بكر]؛ فَمَنْ قَالَ غَيْرَ ذَلِكَ (Ve daḥı) diyü inşāf eylemişlerdür.

⁶¹⁴ Amr b. As’ın –Allâh ondan razı olsun- şöyle dediği gibi: Bir gün Peygamberin –Allâh’ın selamı onun üzerine olsun- yanına gelip; “insanların içinde en çok sevdiğiniz kimdir?” diye sorduğumda; “Aişe” buyurdular. Sonra; “Erkeklerin içinde en çok sevdiğiniz kimdir?” sorduğumda; “onun babası” buyurdular. Tekrar; “sonra kim?” sorduğumda; “Ömer – Allâh ondan razı olsun-” buyurdular. Ayrıca İbn Ömer’den – Allâh ondan ve babasından razı olsun- rivayet edilğine göre Peygamber – Allâh’ın selamı onun üzerine olsun- Hz. Ebu Bekir’e şöyle buyurdu: “Sen benim mağarada ve havuz başında arkadaşısın”. Hüseyin b. el-Fadl şöyle demiş: kim Ebû Bekir’in Ashab-ı Kirâm’dan olmadığını söylerse kafir olur çünkü Kur’ân’ın şu ayetini inkar etmiş olur: “ikinin ikincisi olarak (çıkarmışlardı). Hani ikisi mağarada iken, arkadaşına, “Üzülme, Allâh bizimle beraberdir” diyordu” (kurân, Tevbe, 9/40), ama diğer ashaplar hakkında onu söylerse kafir olmayıp “Bid’at” uyduranlardan olur.

⁶¹⁵ Hiç şüphesiz ihtimali taşımadan Sıddık’ın diğer ashaba apaçık bir seçkinliği vardır.

(Nesir): Andolsun ki Ebû-Bekir’den bir gün ve gece Ömer ve onun ailesinden daha hayırlıdır.

⁶¹⁶ Keşke Ebu-Bekir’in göğsünde bir kıl olsaydım. Eğer, Ebu Bekir’in imanı, yeryüzündeki bütün insanların imanı ile muvazene edilse (tartılsa), Ebu Bekir’in imanı onların imanından daha ağır gelecektir.

رضي الله عنهما وعن ساير الأصحاب) (بعد يومي هذا فهو مفتري عليه⁶¹⁷
(أجمعين).⁶¹⁸

وَأَبِي حَفْصٍ وَكَرَامَتِهِ فِي قِصَّةِ سَارِيَةِ الْخُلُجِ

ḥazret-i ‘Ömerüñ künyetleridür. Ve laḳabları Fārūḳdur. imām-ı
عمر بن الخطاب أبي حفص بن نفيل القرشي) (عمر بن الخطاب أبي حفص بن نفيل القرشي)
(العدوي رضي الله عنه-، وَلِي عَشْرَ سَنِينَ حَجَّهَا كُلَّهَا. قُتِلَ فِي ذِي الْحِجَّةِ سَنَةَ ثَلَاثٍ⁶²⁰ وَعِشْرِينَ⁶²¹
هي ظهورُ أمرٍ خارقٍ للعادةٍ من قِبَلِ شَخْصٍ غَيْرِ) (Ve ıstılâḥda (گurret ü şerefe dirler. (كرامت)
مَقْرُونٍ لِدَعْوَى النَّبُوَّةِ. وما يَكُونُ مَقْرُونًا بِدَعْوَى النَّبُوَّةِ يَكُونُ مَعْجَزَةً؛ فما لَا يَكُونُ مَقْرُونًا بِالْإِيمَانِ وَالْعَمَلِ الصَّالِحِ
622 (يَكُونُ اسْتِدْرَاجًا⁶²² iderler. Ve aşḥāb-ı taḥkīḳ kerāmeti mu‘cize ile bugün fark
iderler ki (لا يَكُونُ لِلْأَوْلِيَاءِ مَعْجَزَةٌ؛ لَأَنَّ مِنْ شَرَطِ)
المعجزة مخصوص بالأنبياء. والكرامات يَكُونُ لِلْأَوْلِيَاءِ، ولا يَكُونُ لِلْأَوْلِيَاءِ مَعْجَزَةٌ؛ لَأَنَّ مِنْ شَرَطِ)
المعجزة اقترانُ الدعوى. ومن شرط الكرامة ترك

[32a]

⁶¹⁷ muhakkak ki peygamberden sonra bu ümmetin en hayırlısı Ebu Bekir'dir. Bugünden sonra kim bundan başka bir şey söylerse, o müfteridir.

⁶¹⁸ Allâh ikisinden ve diğer bütün ashtaptan razı olsun.

⁶¹⁹ Kenarda şu bilgi bulunmaktadır: ابن رزاح بن عدي بن كعب القرشي العدوي. يلتقي مع النبي في كعب [شرح].

⁶²⁰ Kullandığımız nüshada “” şeklindedir.

⁶²¹ Ömer b. Hattab b. Nüfeyl el-Kureşî el-Advî. Künyesi Ebû Hafs'tır –Allâh ondan razı olsun-. On sene süren halifeliğinde on defa hac niyetiyle Kâbe'yi ziyaret etmiştir. Hicri takvimine göre 23. senede Zilhicce ayında öldürülmüştür.

⁶²² (keramet) peygamberlik iddiası olmaksızın bir kişinin (velinin) gerçekleştirdiği olağanüstü eylemdir. peygamberlik iddiasıyla yapılan eylem “mucize” olur. Ama iman ve salih amele bağlı olmayan eylem “İstidrâc” olur.

177

(أبي بكر) daḥı (أبي حفص): āṭıfe. (واو) ma‘ tūf olur. (فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَأَجْمَعُوا⁶²⁶) de vāv mü‘ cemedür (وكرامته) āyetinde olan vāv gibi. āṭıfe olmak da cāyiz olur. Bu taḳdīrce anuñ kerāmeti üzre daḥı Allāhuñ şalavātı olmak lāzım gelür. Pes şalavātdan ta‘ zīmāt ma‘ nāsı murād olduğı üzre ve daḥı Allāhu ta‘ ālānuñ taḥıyyāt u ta‘ zīmātı anuñ Sāriye kışşasında zāhire olan kerāmeti üzre olsun dinse hem şahıḥ olur. (في قصة): müte‘ allık maḥzūfı-yıla (كرامت) e şıfat vāḳı‘ olmuşdur. (خُلج): vech-i evvel üzre Sāriyeye şıfat-ı nisbiyyedür. Egerçi yā’-ı nisbet yazılmağ gerek idi lākin zarūret-i vezn ü kāfiye içün taḥfif olunmuşdur. Yāsuz Sāriyenüñ muzāfun-ileyhi olup ḥulūce muzāf u müte‘ allık olan Sāriyenüñ kışşasında demek taḳdīrinde ola ve vech-i şānı vü şālīş üzre Sāriyenüñ şıfatı olur. Ve maşdar ile tavşīf (رجلٌ عدلٌ⁶²⁷) gibi mübālağadan ötürü olur.

Ve ma‘ nā daḥı Allāhu ta‘ ālā ḥazretlerinüñ şalavāt u taḥıyyātı Sāriye kışşasında kerāmeti vāḳı‘ a vü zāhire olan Ebī Ḥaḥş ḥazretlerinüñ üzerine olsun demek olur egerçi ol ḥazretüñ kerāmāt-ı ‘ aliyyesi ḳatı çoḳdurlākin cümleden bu kerāmātları meşhūre olduğı i‘ tibārı anı bu kerāmetle tavşīf eylediler ve ol ḥazretüñ daḥı şān-ı şerīfinde ḥazret-i Nebī ‘aleyhi’s-selām çoḳ aḥādīs-i şerīfe buyurmışlardur cümleden biri bu Hadīs-i şerīfdür ki Şeyḥayn Ebū Hüreyre ḥazretlerinden rivāyet eylemede ittifāḳ kılmışlardur. (قال النبي - صلى الله عليه وسلم - : "إِنَّهُ كَانَ فِيمَا خَلَا قَبْلَكُمْ مِنَ الْأُمَّةِ نَاسٌ) مُحَدَّثُونَ فَإِنْ يَكُنْ فِي أُمَّتِي أَحَدٌ فَهُوَ عَمْرٌ بِنَ الْخَطَّابِ". قال المحي السنة: المحدث: الملهم يلقى الشيء في روعه؛ يريد قوما يصيبوا إذا ظنوا. وتلك منزلة جلييلة من الأولياء. قال صاحب النزهة: وقد نزل القرآن بموافقة في أسارى بدر وفي الحجاب، وفي تحريم الخمر وفي مقام إبراهيم. وَفَتَحَ اللهُ لَهُ الْفَتْوحَ بِالشَّامِ وَالْعِرَاقِ وَمِصْرَ، وَدَوَّنَ الدَّوَاوِينَ فِي الْعَطَاءِ، وَرَتَّبَ النَّاسَ فِيهِ عَلَى سَوَابِقِهِمْ وَهُوَ الَّذِي نَوَّرَ شَهْرَ الصِّيَامِ بِصَلَاةِ التَّرَاوِيحِ فِيهِ. وَأَرَخَ التَّارِيخَ مِنَ الْهَجْرَةِ الَّذِي بَأْيَدِي النَّاسِ إِلَى يَوْمِنَا هَذَا. وَهُوَ أَوَّلُ مَنْ سُمِّيَ بِأَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ، وَكَانَ نَقْشُ خَاتَمِهِ: كَفَى بِالْمَوْتِ وَاعْظَاءً، وَهُوَ أَفْضَلُ الْأَرْبَعَةِ بَعْدَ أَبِي بَكْرٍ - رَضِيَ اللهُ عَنْهُ - كَمَا قَالَ:

⁶²⁶ “Yūsuf”u götürüp(kuyunun dibine bırakmaya) karar verdikleri zaman” (kurân, Yūsuf, 12 / 15).

⁶²⁷ Adaletli adam.

. (وللفاروق رجحانٌ وفضلٌ على عثمان ذي النورين عال.⁶²⁸

قال الناظم -رحمه الله تعالى-⁶²⁹:

وَأَبِي عمرو وَذِي النورينِ المُسْتَحْيِي المستحْيِي البَهْجِ

قال محي السنة في شرح السنة: عثمان بن عفان ابي العاص ابن أمية بن عبد شمس بن عبد مناف بن قصي (القرشي - رضي الله عنه - . يقال: كنيته أبو عبد الله وأبو ليلى وأبو عمرو . وَلَيَّ اثنتي عشر سنة حجها كلها القرشي - رضي الله عنه - . يقال: كنيته أبو عبد الله وأبو ليلى وأبو عمرو . وَلَيَّ اثنتي عشر سنة حجها كلها .⁶³⁰ .
ḥaẓret-i nebīnūñ *ṣalla 'l-lāhu 'aleyhi ve sellem* Rūḳayye nām kerīmelerini tezevvüc idüp ol vefāt eyledükden şoñra ḥaẓret-i nebī 'aleyhi's-selām Ümm-i küşüm ḥaẓretlerini tezvīc eylediler. Bu i'tibār ile ol ḥaẓrete zī'n-nūreyn didiler ḥattā Ümm-i Küşüm ḥaẓretleri vefāt eyledükde ḥaẓret-i nebiyy-i mükerrrem *ṣalla 'l-lāhu 'aleyhi ve sellem* (⁶³¹ كان لي غيرها لزوجتها يا عثمان) buyurmuşlar.

⁶²⁸ Peygamber – Allāh'ın salatu ve selamı onun üzerine olsun- şöyle buyurmuştur: “sizden önce gelen ümmetlerde muhaddisler vardı. Ümmetimin içerisinde böyle birisi varsa o da Ömer b. Hattab'tır”. Muhyi's-Sünne şöyle demiş: “Muhaddis; olayların gönlüne üflenip ilham edildiği kimse demek. Kastettiği şu: bir şeyi sandıkları zaman isabetli olan grup demektir ve bu velilerin yüksek mertebelerindendir. “en-Nüzhe” adlı kitabın sahibi de şöyle demiş: vahy (kur'ân) Hz Ömer'in Bedir esirlerinin durumu, başörtü meselesi, İçkinin yasaklanması, Makâm-ı İbrâhim hakkındaki görüşlerine uygun olarak inmiş ve Allah O'na Şam Irak ve Mısır'ı fethetmede yardımcı olmuştur. Ayrıca fey gelirlerini dağıtmak için divanlar tesis edip divanlarda halkı sınıflara göre tanzim ettirmiş. Bir de Teravihin düzenli olarak cemaatle kılınmasını sağlayarak Ramazan ayını aydınlatan, bugüne kader süren Hicri Takvimi başlatan ve Emirü'l-Müminîn unvanıyla anılan ilk halife de O'ydü ve yüzüğünde; “Vaiz ve nasihatçı olarak ölüm yeterlidir.” anlamına gelen (Kefâ bi'l-mevti vaizan) yazılı idi. Yine o, Ebû Bekir'den- Allāh ondan razı olsun- sonra dört halifenin en iyisi; şairin şöyle dediği gibi:

Fârûk'un Zü'n-nûreyn (iki nur sahibi) olan Osmân üzerine meziyyeti ve yüksek bir fazileti vardır.

⁶²⁹ Nazım – yüce Allāh rahmet eylesin- şöyle demiş: ...

⁶³⁰ Muhyi's-Sünne “ Şerhü's-Sünne” adlı kitabında şöyle dedi: Osman b. Affan b. Ebi'l-As b. Umeyye b. Abdi Şems b. Abdi Menaf b. Kusayy ve Kureyş ailesine mensuptur –Allāh ondan razı olsun- . denilir ki onun künyeleri şunlardı: “Ebu Abdullah”, “ Ebû Leylâ” ve “Ebu Amr” . On iki sene halifelik yaptı; halifeliği sırasında on defa hac niyetiyle Kâbe'yi ziyaret etmiştir. Hicri takvimine göre otuz dördüncü senede öldürülmüştür.

⁶³¹ Ey Osman! Üçüncü bir kızım olsaydı muhakkak ki seninle evlendirirdim.

Evvelki (مستحيي) ḥayādan bāb-ı istif ālda ism-i fā' ildir. Ve ikinci (مستحيا) feth-i yā ile ism-i mef' ūl şīğası üzredür. (بهج): bā'-i müveḥadenüñ fethası vü daḥı hānuñ fethası ile ḥüsn ü meserret ma' nāsına olan behcetden şıfat-ı müşebbehe vāḳi' olmuştur. (قال ابن عبد البركات في الاستيعاب: كان عثمان - رضي الله عنه - جميلاً، طويلَ اللحية، حسن الوجه، أَسْمَرَ (اللون يُصفر اللحية، ويشد أسنانه بالذهب⁶³²).

(الإعراب):

(ذي النورين): (أبي حفص) beyt-i sābıkda olan (أبي عمر): āṭıfedür. (واو): Ebī ' Amruñ şıfatıdır. (المستحيي المستحيا بهج): hem şıfatlarıdır.

(المعنى):

Ve daḥı Allāhu ta' ālā ḥazretlerinüñ şalavāt u taḥiyyâtı iki nūr şāḥibi olan Ebī ' Amr ya' nī ' Osmān ḥazretlerinüñ üzerine olsun ki ol ḥazret hem istiḥyā idici vü hem ḥalkı (قال إمام محي السنة في) vü ḥuluḳı güzel andan istiḥyā olunmuş bir kimsedür demek olur. (شرح السنّة: عن عائشة - رضي الله عنها - قالت: كان رسول الله - صلى الله عليه وسلم - مضطجِعاً في بيته كاشفاً عن ساقَيْهِ، فاستأذن أبو بكر فأذن له وهو على تلك الحالة فتحدّث. ثم استأذن عمرُ فأذن له وهو على ذلك فتحدّث. ثم استأذن عثمانُ، فجلس رسول الله وسوى ثيابه فدخل وتحدّث. فلما خرج عائشةُ: قلتُ: يارسول الله، دخل أبو بكر فلم تهتّبْ له ولم تباله، ثم دخل عثمانُ فجلستِ وسويتِ عليكِ ثيابك؛ فقال عليه (السلام): ألا أستحيي من رجل تستحيي منه الملائكة⁶³³ ve bu ḥazretün daḥı menākıbı çokdudur ve

⁶³² İbn Abdulberekât “ el-İsti'âb” adlı kitabında şöyle demiş: Hz. Osman – Allāh ondan razı olsun-yakışıklı, uzun sakallı, güzel yüzlü ve esmer tenliydi. sakalını sarı renkle boyardı ve dişlerini altınla kaplatırdı.

⁶³³ Muhyi's-Sünne “ Şerhü's-Sünne” adlı kitabında şöyle dedi: Hz. Aişe – Allāh ondan razı olsun-şöyle rivayet eder; “Resülullah –Allāh'ın salâtı ve selamı onun üzerine olsun- , bir gün bacakları açık bir vaziyette uzanmış istirahat ediyorlardı. Ebu Bekir gelip içeri girmek için izin istedi. Resülullah halini değiştirmeden girmesine izin verdi. Kendisi ile konuştu. Az sonra Hz. Ömer gelip içeri girmek için izin istedi. Ona da, aynı hal üzerine, girmesi için izin verdi ve konuştu. Bir müddet sonra kapıya

fażā'iline nihāyet yokdur cümle fażā'ilinden biri hażret-i ẓur'ān-ı 'aẓīmü's-şānı cem' kılduğı ve beyne'l-mü'minīn metlūvve olan maşāhıf ol hażretüñ cem' eyleduğı üzre maḳbūl-ı cemī'-i aṣḫāb-ı kirām olduğı ve 'ālemde şöhret bulduğıdur. Ehl-i sünnet ve'l-cemā'atdan ekşeri hażret-i 'Ösmānı hażret-i 'Alīden efzaldur ve ḫilāfetde aña muḳaddem olduğı cihetden dimişler. Bu beyt böyle diyenleri mü'eyyid olur. (بيت):

وذي النورين حقاً كان خيراً من الكرار في صف القتال⁶³⁴

(نثر): ve ehl-i Kūfe hażret-i 'Alīyi hażret-i 'Osmān üzre taḳdīm itmişlerdür. Nitekim imām Muḫyi's-sünne Şerḫi's-sünnete böyle dir ki: (اختلفوا في تقديم عثمان على علي؛ فذهب الجمهور من السلف إلى تقديم عثمان عليه، وذهب أكثر أهل الكوفة إلى تقديمه على عثمان، وسئل سفيان الثوري: ما قولك في التفضيل؟ فقال: أهل السنة من أهل الكوفة أبو بكر وعمر وعلي وعثمان. وأهل السنة من أهل البصرة يقولون: أبو بكر وعمر وعثمان وعلي. قيل: فما تقول أنت؟ قال: أنا رجلٌ كوفيٌّ. إلى هنا كلامه.)⁶³⁵

قال الناظم رحمه الله تعالى-⁶³⁶:

Hız. Osman geldi ve içeri girmek için izin istedi. Bu defa Resûlullah kalkıp oturdu. Elbisesini düzelitti. Bundan sonra Hazreti Osman'ın girmesi için izin verdi ve kendisi ile konuştu O gittikten sonra ben Efendimize; “Ya Resûlallah! Ebû Bekir geldi, fazla bir davranışta bulunmadın. Fakat Hazreti Osman girince, kalkıp oturdun ve elbiseni düzeltip vaziyetini düzelttin” diye sordum. Bunun üzerine peygamberimiz – Allâh'ın selâmı onun üzerine olsun- şöyle buyurdu: Meleklerin bile kendisinden utandığı (haya ettiğı) bir kimseden haya etmiyeyim mi?!

⁶³⁴ Bir beyit: Hakikaten, savaş meydanlarında iki nur sahibi (hız. Osman) Kerrâr'dan (Hız. Alî) daha iyiydi.

⁶³⁵ Hız. Osman ile Hız. Alî'den hangisinin daha iyi olduğı konusunda değişik görüşler vardır. Zira selef alimlerinin (İslâmın ilk dönem alimleri) çoğunluğu Hız. Osman'ı öne geçirmek düşüncesindeyken Kûfe ehlinin çoğunluğu Hız. Alî'yi öne geçirmek düşüncesindedir. Süfyan es-Sevrî'ye ; “(ikisinden birini) üstün tutma hakkında ne düşünüyorsun” diye sorulduğunda şöyle cevap vermiş: Ehl-i Sünnet'ten olan kûfeliler şöyle derler: Ebû Bekir, Ömer, Alî ve Osmân. Ehl-i Sünnet'ten olan Basralılar şöyle derler: Ebû Bekir, Ömer, Osmân ve Alî. Bunun üzerine “ sen ne dersin” diye sorulduğunda; “ ben Kûfeli bir adamım” demiş. Sözü buraya kadar.

⁶³⁶ Nazım – yüce Allâh rahmet eylesin- şöyle demiş: ...

وَأَبِي حَسَنٍ فِي الْعِلْمِ إِذَا وَافَا بِسَحَائِبِهِ الْخُلُجِ

قال إمام محي السنة: علي بن أبي طالب بن عبد () ḥaẓret-i ‘Alīnūñ künyetileridür. (أبو حسن) المطّلب بن هاشم ابن عبد مناف أبي الحسن الهاشمي- رضي الله عنه -. قُتِلَ في الكوفة سنة أربعين وهو ابن العلم: صورةٌ حاصلَةٌ () Ve ba‘ zıları daḥı (العلم: معرفة المعلوم على ما هو عليه⁶³⁸) ba‘ zıları kılınur. diyü ta‘ rīf kıldılar. Ve ba‘ zılar daḥı () (في النفس مطابقة للمعلوم⁶³⁹) dimekle ma‘ arrif oldılar. (وفا): müvāfātuñ fi‘ l-i māzīsīdür. Gelmek ma‘ nāsınadır. nitekim (وفاه: أتاه⁶⁴¹) ma‘ nāsına dirler. (سحاب): seḥābenūñ cem‘ idür. Seḥābe bulutdur. Fārisīce ebr dirler. (خُلج): ḥā’-ı mu‘ cemenūñ ve daḥı lāmuñ zammeleri-yile ḳabūl vezninde olan ḥulūcuñ cem‘ idür. (سحابٌ خُلجٌ) dirler kaçan bulut bölük bölük olsa. Pes ḥulūc bölük bölük müteferriḳ olan bulutlara dirler. ba‘ zılar bölük bölük ziyāde yağmurlı buluda daḥı ḥulūc dirler.

(الإعراب):

(وَأَبِي حَسَن) ma‘ tūfdur. Beyt-i sābıḳda olan (أبي عمرو) üzre. (في العلم) de (في) ḥarf-ı cerr (يَفْرَع) ve (علم): lafzen mecrūr. Cār ma‘ a’l-mecrūr müte‘ allıḳ. müte‘ allıḳı muḳadder (يَفْرَع) ve yāḥūd buña münāsib fi‘ illerdür ve cümlesi (أبي الحسن) [32b] Şıfatı olur. (إِذَا): fi‘ l-i

⁶³⁷ İmam Muhyi’s-Sünne şöyle dedi: tam adı Ali b. Ebî Tâlib b. Abdilmuttalib b. Hâşim b. Abdimenâf Ebu el-Hasan el-Hâşimî’dir –Allâh ondan razı olsun-. Hicri takvimine göre kırkinci senede, elli beş yaşındayken öldürülmüştür.

⁶³⁸ İlim bilinen şeyleri olduğu gibi bilmek demektir.

⁶³⁹ İlim, nefiste teşekkül eden ve bilinen şeylere muvafakat eden bir suret demektir.

⁶⁴⁰ İlim, onunla muttasıf olan kimsenin, bir şeyi diğerlerinden kesin olarak ve şüpheye mahal kalmayacak şekilde ayırmasını icabettiren bir sıfattır.

⁶⁴¹ Arapça’da bir kişi gelince şöyle denilir: “ vâfâ fülân”. Yine bir kişi başka kişiye gelince şöyle denilir: “ vâfâhu”.

شاگرد اوست و عاصم که از اکابر قرّا است شاگرد ابن عبد الرحمن سلمی است و او شاگرد علی است و ابن کثیر گوید امام احمد شاگرد شافعی است و شافعی شاگرد مالک و مالک و ابو حنیفه شاگرد امام جعفر است رضی الله عنه و امام نووی در روضه می‌فرماید که مرتضی یک روز در منبر بود و از حصص زوجه و بنتین و ابوین سؤال کردند بدیهه فرمود صار ثمنها تسعا و این مسئله را اهل فرایض منبریّه خوانند و روایت کنند مرتضی پای مبارک در رکاب داشت و سوار می‌شد زنی آمد و بر سبیل تظلم گفت: یا أمیر المؤمنین إنّ أخي ترك ستمائة دينارٍ، وقد أعطوني دينارًا فرمود: لعلّ أخاك خلفَ زوجةً وأمًّا وبنتينِ واثنی عشرَ أخًا وإيالكِ، قالت: نعم. فرمود: وقد استوفيتِ حقَّكِ و سوار شد و این مسئله دیناریّه گویند و امام احمد گوید حضرت عمر -رضی الله عنه- حکم کرد برجم مجنونه زانیه علی فرمود: أما سمعت قولَ النبي - عليه السلام-: "رفع القلمُ عن ثلاثة: عن النائم حتى يستيقظَ وعن الطّفلِ حتّى يحتلّم، وعن المجنون حتّى یبرأ"⁶⁴⁷ و نیز حکم کرد بر زنی حامله بسبب اعتراف او بزنا و علی گفت: هذا سلطانك عليها، فما سلطانك علی ما فی بطنها. پس عمر گفت: عجزتِ النساءُ أن تلدَ مثلَ علي بن أبي طالب، لولا عليّ لَهلكَ عُمرُ. و مرویست که ابو الاسود دیلی از شخصی شنید که می‌خواند "أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ" بجزّ رسوله این را بمرتضی

[33a]

گفت فرمود: "وأقسامُ الكلامِ ثلاثٌ⁶⁴⁸: اسمٌ وفعلٌ وحرفٌ؛ الاسمُ ما أنبأ⁶⁴⁹ عن المُسمّى، والفعل ما أنبأ⁶⁵⁰ عن حركةِ المسمّى، والحرف ما أوجد معنى مع غيره. والفاعل مرفوعٌ، وما سواه فرعٌ عليه. والمفعول منصوب، وما سواه فرع عليه. والمضاف مجرورٌ وما سواه فرعٌ عليه؛ یا أبا الأسود، انحُ هذا النحوَ و مرتضی از جعفر واقف بود و وارثان او از جعفر او استخراج احوال عالم می‌کرده‌اند زنهار و هزار زنهار که در شأن

⁶⁴⁷ Kullandığımız nüshada "برأ" şeklidir.

⁶⁴⁸ Kullandığımız nüshada "ثلاث" şeklidir.

⁶⁴⁹ Kullandığımız nüshada "أنبأ" şeklidir.

⁶⁵⁰ Kullandığımız nüshada "أنبأ" şeklidir.

خلفاء اربعة – رضوان الله عليهم أجمعين- اعتقاد فاسد مكن و بدانکه حضرت مصطفی ظاهر بکمال داشت و باطن بکمال داشت بعضی از ظاهر او فیض بیشتر گرفتند و بطریق نبوه اقرب بودند بعد ازو خلیفه شدند و مقوی خلفا بودند و بعضی از باطن او فیض بیشتر گرفتند و بطرف ولایت انساب بودند بارشاد و تکمیل سالکان و فقرا مشغول گشتند تا هم سلسله ظاهر منتظم و هم سلسله باطن

باشد⁶⁵¹

باقی

و

محفوظ

Mevlānā ‘Abdurrezzāk Kāšī یشیلâhında böyle buyururlar Muṣṭafā ḥāzreleri
‘āleyhi’s-selām Ebū Bekr ḥāzretlerinüñ şān-ı şerīfnde böyle buyururlar ki : (أنا وأبو)

⁶⁵¹ O (Hz. Alî), bütün velilerin silsilesinin başlangıcıdır. Aynı zamanda âlimlerin silsilesi onunla biter. Ayrıca müfessirlerin hocası olan İbn-i Abbâs onun öğrencisidir. Yine en önemli kurrâlar arasında bulunan Âsım, Alî’nin öğrencisi olan İbn-i Aburrahmân Süllemî’nin öğrencisidir. İbnü’l-Esîr şöyle diyor: İmâm-ı Ahmed Şâfi’î’nin öğrencisidir. Şâfi’î İbn-i Mâlik’in öğrencisidir. İbn-i Mâlik ve Ebû Hanîfe imâm-ı Cafer’in – Allâh ondan razı olsun- öğrencileridir. Yine İmâm-ı Nevevî “Ravzatü’t-Tâlibîn” adlı eserinde şöyle rivayet ediyor: Murtazâ minberde hutbe okurken, kendisine zevcenin (karının), babanın, annenin ve iki kızın hisseleri sorulduğunda hemen “Onun sekizde biri, dokuzda bir oldu.” diye cevap verdi. Farz sahipleri bu meseleye “mesele-i minberiyye” adı vermişlerdir. Yine şöyle rivayet edilir: Murtazâ tam bineğine binecekken onun yanına bir kadın gelip; “ey müminlerin emiri! Benim kardeşim öldü ve onun altıyüz dinarı kalmış. Varisleri ondan bana sadece bir dinar vermişler” diye şikayet etmiş. Bunun üzerine şöyle buyurmuş: Kardeşin, karı, nine, iki adet kız, seninle birlikte on iki erkek kardeş bırakmış olabilir! Kadın, “Evet” deyince; İmâm: “İşte o zaman, sen hakkını tam olarak almışsın” Buyurup bineğine binmiş. Onlar (Farz sahipleri) bu meseleye “mesele-i dînâriyye” adı vermişlerdir. Yine İmâm-ı Ahmet rivayetine göre Hz. Ömer, zina etmiş deli bir kadının recm edilmesini emretti. Bunun üzerine Hz. Ali şöyle buyurdu: Peygamberimizin – Allâh’ın selâmı onun üzerine olsun- ; “Üç kişiden kalem kalkmıştır: Uyanıncaya kadar yatandan, iyileşinceye ve aklı başına gelinceye kadar deliden ve ihtilam oluncaya kadar çocuktan.” buyurduğunu duymadın mı?! Bir de (Hz. Ömer) zina edip zina ettiğini itiraf eden hamile bir kadının recm edilmesini emretti. Ali Ömer’e şöyle dedi: “Senin hükmün kadın hakkında geçerlidir, ama rahminde olan çocuk hakkında geçerli midir?! Bunun üzerine Ömer şöyle dedi: “Kadınlar Ali b. Ebî Tâlib gibi birini doğurmaktan aciz kalmış; eğer Ali olmasaydı Ömer helâk olurdu”. Bir rivayete göre Ebu’l-Esvd ed-Düelî bir adamın; “enna’l-lâhe berî’un mine’l-muşrikîne⁽ⁿ⁾ ve rasûluh(u)” “Allah ve Resûlü Allah’a ortak koşanlardan uzaktır” (kurân, Tevbe, 9/3) âyetinin son kelimesini kesre ile yani “ve resûlihi” şeklinde okumasını duyup Murtazâ’ya söylemiş. Bunu üzerine Murtazâ şöyle buyurmuş: “kelâm’ın(sözün) isim, fiil ve harf olmak üzere üç kısmı vardır. İsim, müsemmadan (yani isim verilen şeyden, bir varlıktan) haber veren şeydir. Fiil müsemmanın hareketinden haber veren şeydir. Harf ise ancak başkasıyla mana ifade eden şeydir. Ayrıca fâil merfûdur. Bunun dışındakiler (fâilin diğer halleri) fer’dir. Mefûl mansûbdur. Bunun dışındakiler fer’dir. Muzâf mecrûrdur. Bunun dışındakiler fer’dir. Ey Ebü’l-Esvd! Bu şekilde devam et. Murtazâ Cafer’den daha çok ilme sahip olduğu için varisleri ona Hz.Cafer’den daha fazla zamanların halini sorarlardı. Sakın sakın! Dört halife – Allâh hepsinden razı olsun- hakkında kötü şeyler düşünme. Bil ki Mustafâ’nın (peygamberimiz) hem zahiri ve hem batını mükemmeldir. Onların (dört halife) bazılarının onun zâhirinden fazla aldıkları için peygamberlik yoluna daha yakın olup ondan sonra halife olmuşlar. Aynı zamanda halifelere yardımcı olmuşlardır. Bazıları ise onun batınından daha fazla alarak vilayete daha uygun olup saliklere ve fakirlere yol göstermekle ve onları kemale erdirmekle meşgul olmuşlardır. Böylece zahir silsilesi muntazam olmuş ve batın silsilesi muhafaza edilmiş olur.

iderler: ve (بَكْرٍ كَفَرَسِي رِهَانٍ لَوْ سَبَقَنِي لِأَمْنَتُ بِهِ، وَلَكِنْ سَبَقْتَهُ فَأَمَنْ بِي)⁶⁵²

قال عليه السلام: ولو كان بعدي نبيٌّ لكان عمرين الخطاب وسلسله جميع اوليا بعلي منتهى است و می- فرمود سلونی عن طُرُق السماء فإني أعرفُ بها من طرق الارض و جنید گفته : لو تفرَّغ عليٌّ عن الحروب لنقل إلينا من العلوم ما لا يقوم له القلوب كميل بن زياد كه يار او بود يك روز با او گفت : ما الحقيقة؟ فرمود : مالك والحقيقة؟ گفت: أولستُ صاحب سرك؟ فرمود بلى ولكن يترشح عليك ماءٌ يطفح مني. گفت أومتلك يخبث سائلًا؟! بس فرمود: الحقيقة كشف سبحات الجلال من غير إشارة. گفت: زدني بيانًا. فرمود: محو (الموهوم مع صحو المعلوم. گفت: زدني بيانًا. فرمود: اطف السراج فقد طلع الصبح⁶⁵³

Aşahh olan nüshalarda nâzım hâzretleri bu beytle hâtm idüp nihâyete yitürmişlerdür. Ve lâkin ba‘zı nüshalarda evveline vü âhirine münâsib birkaç ebyât dahı getürmişlerdür. Ol ebyât nâzım hâzretlerinüñ olmaduğı ‘aql-i selîm ü şab‘-ı müstaķîm şâhiblerine katı vâzih ü mütebeyyindür⁶⁵⁴ hâmd چراغ بیوه کجا شمع آفتاب کجا⁶⁵⁴ ile niçün ibtidâ eylemedi demek tevehhümüni def‘ eylemeden ötürî ve yâhûd teberrük ü teyemmün kaşd eylemeden ötürî hâmd u şenâya müte‘allık bir kaç ebyât ibtidâsına münâsib söylemişler ve şalavât-ı şerîfe ol hâzretüñ sâyir-i âl ü evlâdine hem tezekkür olunmak cihetinden vâşıl olsun ve dahı kaşide dahı hüsn-i ihtitâm bulsun niyyetiyle birkaç ebyât dahı âhirine götürüp ilhâk eylemişlerdür ammâ nâzım hâzretlerinüñ

⁶⁵² Ben ve Ebu Bekir iki rahvan at gibiyiz. O beni geçseydi, ben ona inanırdım ama ben onu geçtim, o bana inandı.

⁶⁵³ Peygamberimiz –Allâh’ın selâmı onun üzerine olsun- şöyle buyurdu: “Benden sonra peygamber gelseydi Ömer olurdu” . Velilerin silsilesi Alî ile biter. Ayrıca o (Alî) şöyle derdi: “ bana gök yollarını sorunuz, onları yeryüzü yollarından daha iyi tanırım” ve Cüneyd şöyle demiş: Hz. Ali eğer harplerle meşgul olmasaydı akılların anlayamayacağı ilimleri bize öğretirdi. Yine bir gün, arkadaşı olan Kümeyl b. Ziyâd ona “hakikat nedir?” diye sorduğunda şöyle buyurdu: Sen hakikatı ne yapacaksın?!

Dedi ki; Senin sır arkadaşın değil miyim? Buyurdu ki; Benim söyleyeceklerim seni terletecektir.

Dedi ki; Senin gibi birisi dilenciği geri çevirmez!

Buyurdu ki; Hakikat;İşaret olmaksızın celâl perdelerinin açılmasıdır.

Dedi ki; Biraz daha açıklar mısın?

Buyurdu ki; Zannettiklerinin kaybolması ve yakın bilgilerin oturması.

Dedi ki; Biraz daha açıklar mısın?

Buyurdu ki; Söndür kandili,artık sabah oldu.

⁶⁵⁴ Koca karının kandilinin ışığı nerede, güneşin ışığı nerede?!

murādından gāfil olmuşlardır. İbtidā-yı kaşīdeden bu beyte gelinceye dek tamām kırk beytdür. Nāzım ḥazretleri Allāhu ta‘ālā a‘lem bu kırk ‘aded-i ebyātla esrārı’l-erba‘īniyye īmā vü işāret kılmışlardır ki ekser-i eşyā ‘aded-i erba‘īn üzre ḥalk olmuş ve kırk günde kemāl bulmuşdur ve meşāyih-ı ‘izām [33b]erba‘īniyyāta müte‘allık çok esrār söylemişlerdür. Nitekim bu cümleden Ḥakīm-i Tirmizī ḥazretleri Nevādirü’l-uşūlūn yüz seksan üçüncü aşlında bu ekvāl-i şerīfeyi bu tertīb üzre irād eylemişlerdür (مدة الأربعين وقعت في أشياء كثيرة؛ من ذلك أن الإنسان خُلِقَ لأربعين نطفة ولأربعين علقة ولأربعين مضغة ولأربعين سنة يتم شبابه ثم يدبر، وبين النفختين أربعون سنة، ومكث آدم في طينته أربعون، ومواعدة موسى بطور سيناء أربعون، وسلطان الدجال في الأرض أربعون، وعدة النفساء إذا رأت الدم أربعون⁶⁵⁵ فوايد در تخصیص این عدد). Ve ḥadīs-i erba‘īn şerḥinde şāriḥ-i⁶⁵⁶ Ḥaṭīb⁶⁵⁷ böyle dir ki : (بسیارست قال صلى الله عليه وسلم:- " من أخلص لله أربعين صباحًا ظهرت ينابيع الحكمة من قلبه على لسانه " يعني هرکه چهل روز صدق و اخلاص را قرین احوال خویش گرداند چشمه های حکمت از عین الحیات دل او بزبان او روان شود موسی کلیم علیه السلام بکرامت نجوی و تکلیم بعد از صوم چهل روز رسید " فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ اَرْبَعِينَ لَيْلَةً" وحی بر اکثر انبیا صلوات الله علی نبینا و علیهم بچهل سالگی آمده است وفي الخبر : ما من رجل يموت فيقوم على جنازته أربعون رجلًا لا يشركون بالله شيئًا إلا شفّعهم الله فيه. وقال النبي -عليه السلام- خبرًا عن الله : خمرت طينة آدم بيدي أربعين صباحًا در تخمیر طینت آدم دست غیر در میان نبود. وقال النبي -عليه السلام-: " إذا مات المؤمن بكى عليه مصلاه أربعين يومًا". وقال النبي صلى الله عليه وسلم:- " تبقى بركة دعاء الوالدين للولد البار أربعين سنة". وقال الشيخ السهروردي في عوارف المعارف: فالتحديد والتقيد بالأربعين، والحكمة فيه لا يطلع أحد على حقيقة ذلك إلا

⁶⁵⁵ Kırk sayısı çok şeyde vakı olmuştur. Bunlardan bazıları şöyledir: her bir insan, anne karnında kırk gün “nutfe”, kırk gün “aleka” ve kırk gün “mudğa” olarak yaratılmış sonra da kırk yaşında olgunlaşıp geçip gider, İki nefha (üfleme) arasındaki zaman kırk sene olacaktır, Hz. Adem kırk yıl çamur halinde kalmıştır, Allāh’ın Hz. Mûsâ ile sözleşmesi kırk gece içindir. Deccal’in yeryüzündeki saltanatı kırk yıl sürecektir ve doğum yapmış kadınların kan görülene kadarki iddeti kırk gündür.

⁶⁵⁶ Kullandığımız nüshada “سارح” şeklindedir.

⁶⁵⁷ Kullandığımız nüshada “مطالب” şeklindedir.

Çünkü kemāl-ı (الأنبياء إذا عَرَفَهُم الحق ذلك، او من يَخَصَّهُ الله بتعريف ذلك من غير الأنبياء⁶⁵⁸ erba‘inde olduğu ma‘lûm oldu. Ve nâzım Һazretlerinin bu kırk ebyâtdan murâd eylediği nükât şübût buldı ve Һazret-i ‘Alînün rażiye’l-lâhu ‘anhu kerreme’l-lâhu vecheh medħine müte‘allık olan beytle Һatm kıldıysa ziyâde taħrîre Һacet kalmayup bunun şerħi daħı bu maħalde Һatm olup nihâyet oldu.

الحمد لله على التمام، والصلاة والسلام على رسوله أفضل الأنام، ثم إنني أرجو من الأدباء ذوي الأفهام، وأطمع من العلماء الكرام أن يُصَلِّحُوا ما⁶⁵⁹ فيه من الخلل، ويصححوا ما فيه من الخطل. معلوم أن نوع الانسان لا يخلو عن السهو والزلل، " وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ " وهو الرؤوف الرحيم. وقد سودت هذه الورقات، وأملت هذه الصفحات على هذا المنوال، مع تشتت الأحوال، وتفرق البال، وكثرة الأشغال مسودة. وتمت بعون الله الملك المنان يوم الإثنين الخامس من شهر رمضان سنة أربعين وألف من هجرة فخر الإنس والجان – صلى الله عليه وعلى آله وأصحابه أجمعين –. "وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ (181) وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ". تَمَّتْ كِتَابَتُهُ فِي أَوَّلِ ذِي الْحِجَّةِ سَنَةِ 1040⁶⁶⁰.

⁶⁵⁸ Bu sayının seçilmesinin çok faydası vardır. Peygamberimiz –Allâh ona salat ve selam etsin- şöyle buyurmuş: “Kırk sabah ihlâsla Rabbine yönelen kimsenin kalbinden diline hikmet pınarları akar” yani kim bu kırk gün boyunca kendi hallerini dürüstlük ve ihlâsa bağlarsa onun kalbinin hayat kaynaklarından diline hikmet pınarları akmış olacaktır. Kelîm olan Mûsâ –Allâh’ın selamı onun üzerine olsun- kırk gün oruç tuttuktan sonra Allâh ile konuşma meziyeti vukû bulmuştur; “Böylece Rabbinin belirlediği vakit kırk geceye tamamlandı” (kurân, A’râf, 7/142). Yine peygamberlerin –Allâh’ın selamı onların ve bizim peygamberimizin üzerine olsun- çoğuna ilk vahiy kırk yaşındayken inmiştir. Ayrıca Haberde (peygamberimiz şöyle demiş): “her kim ölürse şirkten uzak kırk mümin, onun cenaze namazını kılsa, Allâh muhakkak o müminlerin duâlarını kabul ederek onu affeder”. Peygamberimizin –Allâh’ın selamı onun üzerine olsun- Allah Teâlâ’dan rivayetle ifade buyurduğu bir hadis şöyledir: ben, Âdem’in hilkat toprağını kırk gün kudret elimle yoğurmuştum”; diğerlerinin elleri Âdem’in hilkat toprağının yoğurulmasına karışmamıştır. Yine peygamberimiz –Allâh’ın selamı onun üzerine olsun- şöyle buyurmuş: “Bir mümin öldüğü zaman, namaz kıldığı yer kırk gün onun için ağlar”. Yine peygamberimiz –Allâh ona salat ve selam etsin- şöyle buyurmuş: “Anne-babanın itaatlı çocuklarına yaptıkları duâların bereketi kırk yıl kadar sürer”. Ayrıca şeyh-i Sühreverdî “Avârifü’l-Maarif” adındaki eserinde şöyle demiş: kırk sayısını tayin etmenin ve ona bağlamanın hikmetlerini, Hakk’ın onu bildirdiği peygamberlerin ya da O’nun ihsan edip bildirdiği peygamber olmayanların dışında hiç kimse bilemez.

⁶⁵⁹ Kullandığımız nüshada “ل” şeklindedir.

⁶⁶⁰ Tamama eriştiği için Allâh’a hamd olsun, insanların en hayırlısı olan O’nun peygamberi üzerine salat ve selam olsun. Sonra ben, akıl sahibi edip ve kıymetli alimlerden metindeki kusurları düzeltmelerini ve saçmalıkları tashih etmelerini istiyorum ve rica ediyorum. Zira insanoğlunun hatasız olmadığı herkesin malumdur ve “ Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bir bilen vardır”(kurân,

SONUÇ

Klasik Türk edebiyatında birkaç defa tercüme ve şerh edilmesi dolayısıyla önemli bir yere sahip olan ve *Münferice* adıyla bilinen kaside, Arap edebiyatının mutasavvıf şairlerden biri olan İbnü'n-Nahvî'nin (513/1119) eseridir. Bu kasidenin en önemli ve nüsha sayılarına bakıldığında en fazla okunan Türkçe şerhi olan *Hikemi Münferice fî Şerhi'l-Münferice*" adlı eseri incelemeyi hedefleyen çalışmamızda; öncelikle şerh edilen kasidenin nâzımı İbnü'n-Nahvî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölümde; hicri takvime göre 513 senesinin Muharrem ayında / Nisan/Mayıs 1119 seksen yaşındayken Hammâd kalesinde vefat etmiş olan "Münferice" sahibinin "İbnü'n-Nahvî" diye bilinmesinin, derslerinde nahiv ilmine ağırlık vermesiyle ilgili olmayıp babasının nahivci olmasıyla ilgili olduğu sonucuna varılmıştır. Ahlakî ve tasavvufî şahsiyetine de değinilen İbnü'n-Nahvî'nin *Münferice* dışında, *Vasiyyet* ve *ed-Dîbâcü'l-Müneşşer* ve *'l-Minhâcü'l-Mu'aşşer* olmak üzere iki eserinin daha bulunduğu görülmüştür.

İbnü'n-Nahvî'nin hayatı hakkında bilgiler verildikten sonra Münferice diye meşhur olmuş kasidesi hakkında da bilgi verilmiştir. Bu noktada, hem İbnü'n-Nahvî hem de el-Gazâlî'nin "Münferice" diye bilinen iki ayrı kaside yazdıkları ve bu iki kasidenin birinin, diğer kasideye nazire olarak yazıldığı kanaatine varılmıştır. "Feilün" tef'ilesinin sekiz defa tekrârından oluşan Habeb/Mütedârek bahri üzerine yazılan Münferice kasidesi, anlam itibarıyla kolay anlaşılıp halkın zevkine uygun içerik taşımaktadır. Terkipleri çok kolay olup zaman zaman zayıf bir hal aldığı de görülmektedir.

Yûsuf, 12 / 76) o da çok şefkatli ve çok merhametli olan Allâh'dır. Böylece, halim perişan, gönlüm kırık ve meşguliyetlerim çok olduğu halde bu yaprakları karalayıp bu sayfaları doldurdum. Çok çok ihsan eden ve mülkün sahibi olan Allâh'ın yardımıyla (bu kitap) insan ve cinlerin iftihar ettiği peygamberimizin – Allâh'ın salatı onun üzerine, ehli ve bütün ashabı üzerine olsun – (Mekke'den Medine'ye) hicretine (hicri takvimine) göre 1040 senesinin Ramazan ayında Pazartesi günü sona ermiştir. "Peygamberlere selâm olsun. Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur".(kur'an, Sâffât, 37 / 181, 182).

Bu metnin yazılması (nesh edilmesi) hicri takvimine göre 1040 senesinin Zilhicce ayının ilk günlerinde tamamlanmıştır.

Yazıldığı dönemden itibaren birçok şair tarafından kendisine taştîr, tahmis ve nazireler yazılan kaside-i Münferice'nin birçok şarih tarafından Arapça ve Türkçe olarak şerh edildiği ve manzum olarak da Farsça ve Türkçe'ye tercüme edildiği görülmüştür. Bu çalışmada 30 adet Arapça şerhi, 14 tahmîsi ve 7 muarazası tespit edildiği gibi, Türkçe olarak da 13 farklı kişi tarafından şerh edildiği ve 4 defa da Türkçeye manzum olarak tercüme edildiği tespit edilmiştir.

Pek çok ilimde söz sahibi, sufî ve muhaddis olarak tanıtılan ve 1040/1631 tarihinde vefat eden İsmail Ankaravî'nin, çalışmamıza konu olan *Hikem-i Münderice fî Şerhi'l-Münferice* adlı eserinin yazılış sebebi olarak anlattığı olayın, hem kendisinin İbnü'l-Fâriz'in *Hamriyye*'si şerhinde açıkladığı sebeple aynı olması hem de bazı divan şairlerinin eserlerini yazarken sıradıkları sebeplerden pek farklı olmaması nazar-ı itibara alındığında şarihin ileri sürdüğü sebep, eserinin yazılmasının gerçek sebebi olmadığını düşündürmüştür. Eser hakkında bilgi veren Semih Ceyhân'ın yorumu⁶⁶¹ "*Hikem-i Münderice fî Şerhi'l-Münferice*"nin yazılmasının gerçek sebebi olabileceği tahmin edilmektedir.

Münferice'nin kırk beytini beyit beyit şerh eden Ankaravî'nin, Türkçe şerh geleneğine uyarak şerhini *lûgat*, *i'râb* ve *ma'nâ* olmak üzere üç ana bölümden oluşturduğu görülmektedir. Lûgat bölümünde beyitte geçen kelimelerin kökleri, sözlük anlamları bazen de ıstılahî anlamları ve okunuşları; i'râb bölümünde sözcüklerin birim içindeki görevleri ve ma'nâ bölümünde beyitlerin tercümesi ve açıklaması üzerinde duran şarihin kasidenin edebi yönünü ortaya çıkarmak amacıyla belagat açısından yorumlayıp şerh ettiği beyitteki edebi sanatları tespit ettikten sonra gerekli gördüklerinin oluşumunu açıkladığı da görülmektedir.

Çok geniş bir din-tasavvuf ansiklopedisi mahiyetinde olduğunu gördüğümüz *Münferice* şerhinde, kur'ân ve hadis başta olmak üzere, dîvân, mesnevî, temel İslamî ilimler (tefsir, hadîs, fıkıh, akaid), tasavvuf-ahlak, kelâm, felsefe, mantık, dil bilgisi (sarf-nahiv), lûgat, belagat gibi sahalardaki yaklaşık altmışın üzerinde eserden yararlanıp İslam kültürünün geniş birikimini bu şerh içinde eriterek ve

⁶⁶¹ Bkz. s.34,35.

bütünleştirerek sunmuş olan Ankaravî'nin, kendisinin sadece ilmî düzeyini değil, bir şarih olarak yorumculuk gücünü de ortaya koyduğu görölmüştür.

Son olarak, Ankaravî'nin “*Hikem-i Münderice fî Şerhi'l-Münferice*” adındaki eserinin Türkiye’de ve yurt dışında, üçü matbu ve diğerleri yazma olmak üzere 44 nüshasının bulunduğu, istinsah kayıtlarından yola çıkılarak bunların en eski tarihlisinin, çalışmamızda esas aldığımız Nuruosmaniye Kütüphanesi’ndeki nüsha olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abdelmaksoud, Belâl, **İbnü'l-Fâriz ve İsmâil Ankaravî'nin kaside-i Hamriyye şerhi**, (yüksek lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000).
- Aytekin, Ülker, **Sarı Abdullâh Efendi ve Mesnevi-i Şerif-i Şerhi**, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002).
- Brockelmann, Carl, **Tarihü'l-Edebi'l-Arabî**, çev: es-Seyyid Ya'kub Bekir, Ramazan Abdüttevab (Kahire : el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Amme li'l-Kitâb, 1993).
- Cürcânî, Eş-şerîf, **Tarîfât: Arapça-Türkçe terimler sözlüğü**, çev: Arif Erkan, 1.bs (İstanbul:1997).
- Durmuş, İsmail, Elmalı, Hüseyin, "İbnü'n-Nahvî", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.21 (İstanbul:2000).
- el-Busravî, Alâuddîn (905/1500), **es-Serîretü'l-Münze'ice li-Şarhi'l-Kasîdeti'l-Münferice**, thk: Muhammed Sâlmân, 1.bs (küfrü's-şeyh: el-'ilim ve'l-îmân li'n-neşr ve't-tevzî, 2010).
- el-Ensârî, Zekerîyyâ eş-Şâfi'î (ö:925h), **el-Münfericetân li'bni'n-Nahvî ve el-Gazâlî**, thk: Abdülmecîd Diyâb (Kâhire: dârü'l-Fadîle).
- el-Gabrînî, Ebü'l-Abbâs (714), **Unvânu'd-Dirâyefîmen Urife mine'l-Ulemâ fi'l-Mi'eti's-Sâbika Bicâye**, thk: Adil Nüveyhiz, 2.bs (Beyrût: Dârü-l-ufukî'l-cedîde, 1979).
- el-Kâtib, el-İmâd el-Esfahânî (597/1201), **Harîdetü'l-Kasr ve Cerîdetü'l-Asr**: kısmu şu'arâu'l-Mağrib, thk: Muhammed el-Merzûkî ve diğ (Tûnüs: ed-dârü't-Tûnûsiyye li'n-neşr, 1986).
- el-Kuşeyrî, Abdülkerîm, **Kuşeyrî Risâlesi**, çev: Şeyhülislam Hoca Sâdeddin Efendî, hz: Mehmet Günyüzlü, 1.bs (İstanbul: Yasin yayınevi, 2003).

- Elmalı, Hüseyin, “İbnü’n-Nahvî, el-Kasîdetü’l-Münferice’si ve tercümesi”, **D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.15 (2000).
- Er-Râzî, Fahrüddîn, **Tefsîr-i kebîr: Mefâtîhu’l-Gayb**, çev: Suat Yıldırım ve diğ (Ankara: Akçağ yayınları,1988).
- es-Suyûtî, Celâlüddîn (1011/1505), **Bugyetü'l-Vuat fî Tabakati'l-Lugaviyyin ve'n-Nühat**, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim , 2. bs (Beyrut : Dârü'l-Fikr, 1979).
- es-Sübkî, Tâcü’d-Dîn (771/1370), **Tabakâtü’s-Şâfi’iyye el-Kübrâ**, thk:Mahmûd et-Tanâhî ve Abdülfettâh el-Hilû (kâhire:İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1964).
- eş-Şâyib, Ahmet, **Târîhü’n-Nekâ’iz fi’s-Şi’ri’l-’Arabiyyi’l-Kadîm**, 2. bs (Beyrût: Dârül-kütübi’l-’ilmiyye, 1999).
- et-Tinbükti, Ahmed Baba (1036/1627), **Neylü’l-İbtihâc bi-Tatrizi’d-Dibac**,thk: Alî Ömer, 1. bs (Kâhire: Mektebetü’s-Sakâfe’d-Dîniyye, 2004).
- Farrûh, Ömer, **Târîh’l-Edebi’l-Arabî** (Beyrut : Dârü’l-İlm li’l-Melayin).
- İbn Arabî, Muhyiddîn, **Futuhât-ı Mekkiyye**, cev: Ekrem demirli (İstanbul: litera yayıncılık, 2006)
- İbnü’l-Ebbar, Muhammed (658/1259), **et-Tekmile li-Kitâbi’s-Sıla**, thk: Abdü’s-Selâm el-Herrâs (Lübnân: Dârü’l-fikir, 1995).
- Kadi İyaz, Ebü’l-Fazl İyaz (544/1149) , **Tertibü’l-Medarik ve Takribü’l-Mesalik li-Ma’rifeti A’lâmi Mezhebi Malik**, thk: Saîd Arabî, 1.baskı (Fâs:Matbat Fâdile,1983).
- Karlığa, Bekir ve diğ (çev), **Hadîslerle Kur’ân-ı Kerîm Tefsîri ibn Kesîr** (İstanbul: çağrı yayınları, 1986) , c.13, s.7104;
- Katib Çelebî, Hacı Halife (1067/1657), **Keşfü’z-Zünun an Esami’l-Kütüb ve’l-Fünun**, tsh: M. Şerefettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge (Bagdât: Dârü’l-Müsennâ, 1941).

- Kehhale, Ömer , **Mu'cemü'l-Müellifin: Terâcimü Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye** (Beyrut : Mektebetü'l-Müsenna).
- Kurtubî, Muhammed el-Ensârî (671/1273), **el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân**, çev: M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Buruc yayınları,2002).
- Mevlânâ, Celâleddin Rûmî, **Mesnevî**, haz: Adnan karaismailoğlu (konya: İl kültür ve Türizim Müdürlüğü yayınları, 2008).
- Molla Camî, Ebü'l-Berekat Nureddin (898/1492), **Kâfiye şerhi: el-Fevâid Ez-ziyâiyye**, çev: Abdurrahman Ercan Elbinsoy, (İstanbul: zaman yayıncılık, 1987).
- Muslim, ebu'l-Hüseyin, **El-Cami'ü's-Sahîh (Sahîh-i Muslim)**, çev: Mehmed Sofuoğlu (İstanbul: İrfan yayınları, 1970).
- Mutlu, İsmail ve diğ, **Câmiü's-Sağîr Muhtasarı:Tercüme ve şerhi** (İstanbul: Yeni Asya neşriyet araştırma merkezi,1996).
- Nesefî, Hafızüddin (710/1310), **Medârikü't-Tenzîl ve Haka'ikü't-Te'vîl**, çev: Şerefafettin Şenaslan ve diğ (İstanbul: Ravza Yayınları, 2011).
- Nizâmî, **Mahzen-i Esrâr**, çev: M. Nûrî Gençosman (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1986).
- Semîh Ceylan, **İsmail Ankaravi ve Mesnevi şerhi**, (Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005).
- Suzan, Yahya, **Arap şiirinde Muhammes ve Tahmis**, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008).
- Sührevedî, Ebu Hafs Şehabeddin (632/1234), **Avârifü'l-Meârif**, çev: H.Kâmil Yılmaz, İrfan Gündüz, (İstanbul:Vefa yayıncılık).
- Tâdelî, Yusuf İbnü'z-Zeyyat (628/1230), **et-Teşevvûf ila Ricali't-Tasavvuf**, thk:Alî Ömer, 1. bs (Kâhire: Mektebetü's-Sakâfe'd-Dîniyye, 2007).

- Tosun, Necdet, **Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin Tecelliyât isimli eseri ve tasavvufta rûhî tecrübelerin aktarılması geleneği**, Üsküdar Belediyesi Uluslararası Aziz Mahmûd Hüdâyî Sempozyumu. İstanbul, Türkiye.
- Ünal, Harun ve diğerleri, **Nesefî Tefsiri** (İstanbul: ravza yayınları, 2007).
- Yazar, Sadık, **Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği**, (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011).
- Yetik, Erhan , **İsmail-i Ankaravî : Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri** (İstanbul, işaret yayınları, 1992).
- Yetik, Erhan, “Ankaravî İsmail b. Ahmed Rusûhî” **D.E.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, S.3.
- Zehebî, Şemseddin (748/1348), **Tarihü'l-İslâm ve Vefeyatü'l-Meşahir ve'l-A'lâm**, thk: Ömer Tedmuri, 1.bs.(Beyrut : Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi,1987).
- Zirikli, Hayreddin, (1396/1976), **el-A'lâm** , 15. bs.(Beyrut : Dârü'l-İlm li'l-Melayin, 2002).

Taranan Kataloglar

- Abuladze, Ts.; İluridze, M., **Gürcistan Bilimler Akademisi Elyazmaları Enstitüsü Türkçe Yazmalar Kataloğu** (Tiflis: 2004).
- Aro, Jussi, **Die Arabischen-Persischen und Türkischen handschriften der Universitatbibliothek zu Helsinki** (Helsinki: 1959).
- **Askerî Müze Yazma Eserler Kataloğu** (İstanbul: 1995).
- Aydemir, Yaşar; Abdülkadir Hayber, **Makedonya Kütüphaneleri Türkçe Yazma Eserler Kataloğu** (Ankara: TİKA Yayınları, 2007).

- Aydın, Şadi, **İran Kütüphanelerindeki Türkçe Yazmalar Kataloğu** (İstanbul: Timaş Yayınları, 2008).
- Bakar, İsmail, **Sadberg Hanım Müzesi Kütüphanesi Hüseyin Kocabaş Yazmaları Katalogu** (İstanbul: Vehbi Koç Vakfı, 2001).
- Balic, Smail, **Katalog Der Türkischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek, Neuerwerbungen 1864-1994 (Avsutura Milli Ktp.)** (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006).
- Bayraktar, Nail, **Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmaları, Cevdet Paşa Yazmaları ve Kur'ân-ı Kerimler Alfabetik Kataloğu** (İstanbul: 1997).
- Bayraktar, Nail, **Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Yazmaları Alfabetik Kataloğu** (İstanbul : 1998).
- Bayraktar, Nail, **Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları Alfabetik Kataloğu –I.** (İstanbul: 1993).
- Bayraktar, Nail, **Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları Alfabetik Kataloğu –II.** (İstanbul: 1995).
- Bayraktar, Nail, **Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları Alfabetik Kataloğu –III.** (İstanbul: 2001).
- Bayraktar, Nail, **Atatürk Kitaplığına Yeni Bağışlanan Yazma Kitapların Alfabetik Kataloğu, C.I** (İstanbul: 1994).
- Bayraktar, Nail, **Atatürk Kitaplığına Yeni Bağışlanan Yazma Kitapların Alfabetik Kataloğu, C.II** (İstanbul: 1994).
- Beeston, A. F. L., **Catalogue of the Persian, Turkish, Hindustani and Pushtu Manuscripts in the Bodleian Library** (Oxford: 1954).
- Blaskovic Jozef; Vesely, Rudolf; Petroček Karel, **Arabische Türkische und Persische handschriften der Universitätsbibliothek in Bratislava = Arabske, Turecke a Perzske Rukopisy Univerzitetnej knižnice v Bratislave** (Bratislava: 1961).
- Blochet, E., **Catalogue des manuscrits Turcs, 2 cilt** (Paris: 1932-33).
- Boskov, Vanco, **Katalog Turkish Rukopisa** (Sarajevo:1998).

- Brina, Elsev, “Kosova’da Bulunan Oryantal El Yazmaları”, **Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, S. 34 (Ankara : 2005) s. 33-190.
- Ceyhan, Abdullah, **Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi Elyazması Eserler Kataloğu I-II** (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1994).
- Cunbur, Müjgan; Kaya, Dursun; Ünver, Niyazi; Yılmaz, Hacı, **Türk Dil Kurumu Yazma Eserler Kataloğu** (Ankara: TDK Yayınları, 1999).
- Cunbur, Müjgan; ve ötekileri, **Milli Kütüphane Yazmalar Kataloğu I-V** (Ankara: 1987-1997).
- Dağlı, Yücel; Bilgin, Orhan, **Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu** (İstanbul:Yapı Kredi Yayınları, 2001).
- Dobraca, Kasım, **Katalog Arapskih, Turskih i Perzijskih Rukapisa, c. I** (Sarajevo: Gazi Hüsrev-Begova Biblioteka, 1963).
- Dobraca, Kasım, **Katalog Arapskih, Turskih i Perzijskih Rukapisa, c. II** (Sarajevo: Gazi Hüsrev-Begova Biblioteka, 2002).
- Eminoğlu, Mehmet, Koyunoğlu Müze ve Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu (Konya: 1997).
- Ethe, Hermann, **Catalogue of the Persian, Turkish, Hindustani and Pushtu manuscripts in the Bodleian Library** (Oxford: 1930).
- Fajic, Zejnil, **Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library in Sarajevo**, Tome:III (Sarajevo: 1991).
- Fajic, Zejnil, **Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library in Sarajevo**, Tome: V (Sarajevo:1999).
- Flemming, Beschrieben von Barbara, **Türkische Handschriften I** (Wiesbaden: 1968).
- Flügel, Gustav Leberecht, **Die Arabischen Persischen Türkischen Handschriften der Kaiserlichen und Königlichen Hofbibliothek zu Wien, 3 cilt** (Wiemar: 1977).

- Gölpınarlı, Abdülbaki, **Mevlana Müzesi Yazmalar Kataloğu, c. I** (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1967).
- Gölpınarlı, Abdülbaki, **Mevlana Müzesi Yazmalar Kataloğu, C. II** (Ankara: MEB, Yayınları, 1971).
- Gölpınarlı, Abdülbaki, **Mevlana Müzesi Yazmalar Kataloğu, c. III** (Ankara: MEB, Yayınları, 1972).
- Gölpınarlı, Abdülbaki, **Mevlana Müzesi Yazmalar Kataloğu, c. IV** (Ankara: TTK, 1994).
- Gönültas, Güler, **Manisa İl Halk Kütüphanesi Türkçe El Yazmaları Katalogu** (Manisa:Türk Kütüphaneciler Derneği Manisa Subesi Yayınları, 1986).
- Götz, Beschrieben von Manfred, **Türkische Handschriften II** (Wiesbaden: 1968).
- Götz, Beschrieben von Manfred, **Türkische Handschriften IV** (Wiesbaden: 1979).
- Hadâik, İbn-i Yûsuf-ı Şîrâzî, **Fihrist-i Kütübhâne-i Medrese-i Âlî Sipehsâlâr**, 2.c kütüb-i hattî-i Fârisî vü Arabî vü Türkî (Tahran: 1318).
- Jahic, Mustafa, **Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library in Sarajevo**, Tome VI (London-Sarajevo: 1999).
- Jahic, Mustafa, **Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library in Sarajevo**, Tome VIII, (London-Sarajevo: 2000).
- Jahic, Mustafa, **Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library in Sarajevo**, Tome XII, (London-Sarajevo: 2002).
- Karabulut, Ali Rıza, **el-Mahtûtâtü'l-Mevcûde fî Mektebâti İstanbul ve Anadolu = İstanbul ve Anadolu Kütüphanelerinde Mevcut El Yazması Eserler Ansiklopedisi I-III** (Kayseri: 2005).

- Karabulut, Ali Rıza, **Kayseri Raşid Efendi Eski Eserler Kütüphanesindeki Türkçe, Farsça Arapça Yazmalar I-II** (Kayseri: Mektebe Yayınları, 1995).
- Karabulut, Ali Rıza; Karabulut, Ahmet Turan, **Mu'cemü't-Târihi't-Türâsi'l-İslâmî fî Mektebâti'l-Âlem: el-Mahtûtât ve'l-Matbûât = Dünya Kütüphanelerinde Mevcut İslam Kültür Tarihi ile İlgili Eserler Ansiklopedisi I-VI**, 6. c. indekstir, (Kayseri: Mektebe Yayınları, tarihsiz).
- Karatay, Fehmi Edhem, **Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu**, 2 c. (İstanbul: 1961).
- Kılıç, Atabey, **Ege Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Yazmaları Alfabetik Kataloğu I**, (Kayseri: 2001).
- Komisyon, **Arnavutluk Devlet Arşivleri Osmanlı Yazmaları Kataloğu**, (Ankara: Türk Hava Kurumu Basımevi, 2001).
- Krafft, Albrecht, **Die Arabischen-Persischen und Türkischen handschriften der K.K. Orientalischen Akademie zu Wien** (Wien: 1842).
- Kut, Günay, **Supplementary Catalogue of Turkish Manuscripts in the Bodleian Library with Reprint of the 1930 Catalogue by the Ethe** (Oxford: Oxford University Press, 2003).
- Kut, Günay, **Tercüman Gazetesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu**, (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1989).
- Kut, Günay ve diğ, **Kandilli Rasathanesi El Yazmaları I: Türkçe Yazmalar** (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2007).
- Lavic, Osman, **Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library in Sarajevo**, Tome X, (London-Sarajevo: 2002).
- Lavic, Osman, **Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library in Sarajevo**, Tome XIV, (London-Sarajevo: 2005).
- Lavic, Osman, **Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library in Sarajevo**, Tome XV, (London-Sarajevo:2006).

- Majda, Tadeusz, **Katalog Rekopisow Tureckich i Perskich** (Warszawa: 1967).
- Nametak, Fehim, **Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library in Sarajevo**, Tome IV, (London-Sarajevo:1998)
- Nametak, Fehim; Trako, Salih, **Catalogue of Arabic, Persian, Turkish and Bosnian Manuscripts in the Collection of the Bosnians' Institute I** (Zürich: 1997).
- Nametak, Fehim; Trako, Salih, **Catalogue of Arabic, Persian, Turkish and Bosnian Manuscripts in the Collection of the Bosnians' Institute II**, (Bosniak Institute: 2003).
- Okuyucu, Cihan, “Tunus Milli Kütüphanesindeki Türkçe El Yazmaları”, **Akademik Araştırmalar Dergisi**, S. 7-8 (İstanbul: Kasım 2000), s.135-170.
- Örs, Derya; Kemal Tuzcu; Muhammed Hekimoğlu, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu I** (Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 2006).
- Örs, Derya; Kemal Tuzcu; Muhammed Hekimoğlu, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu II/1**, (Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 2008).
- Özege, Seyfettin, **Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu**, (İstanbul: Fatih Matbaası, 1971-1979).
- Özgökmen, Ali, “**Konya Belediyesi İzzet Koyunoğlu Şehir Müzesi Kütüphanesi’nde Bulunan Yazma Türkçe Eserler Kataloğu**”, (yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1987).
- Parlatır, İsmail; Hazai, György, **Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi’deki Türkçe El Yazmaları Katalogu** (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2007).

- Pertsch, Vilhelm, **Die Türkischen Handschriften der Königl. Bibliothek zu Berlin** (Berlin:1889).
- Popara, Haso, **Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library in Sarajevo**, Tome IX, (London-Sarajevo :2001)
- Popara, Haso, **Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library in Sarajevo**, Tome XIII (London-Sarajevo :2004).
- Popara, Haso, **Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library in Sarajevo**, Tome XVI (London-Sarajevo: 2008).
- Popara, Haso; Fajic, Zejnil, **Catalogue of the Arabic, Turkish, Persian and Bosnian Manuscripts in the Ghazi Husrev-Bey Library in Sarajevo**, Tome VII (London-Sarajevo: 2000).
- Rieu, Charles, **Catalogue of The Turkish Manuscripts in The British Museum** (Londra: 1888).
- Rossi, Ettore, **Elenco dei manoscritti Turchi Della Biblioteca Vaticana : Vaticani, Barberiniani, Borgiani** (Roma: 1953).
- Schmidt, Jan, **Catalogue of Turkish Manuscripts in the Library of Leiden University and Other Collections in the Netherlands: Comprising the Acquisitions of Turkish Manuscripts in the Seventeenth and Eighteenth Centuries**, I (2000)-II(2002)-III (2006), Leiden.
- Sohrweide, Beschrieben von Hanna, **Türkische Handschriften V** (Wiesbaden: 1981).
- Sohrweide, Beschrieben von Hanna, **Türkische handschriften: und einige den handschriften enthaltene und Arabische werke** (Wiesbaden: 1974).
- Şarlı, Mahmut, “Medîne-i Münevvere’deki Ârif Hikmet Bey Kütüphanesi’nde Bulunan Edebiyatla İlgili Türkçe Yazma Eserler”, **İlmî Araştırmalar**, S. 11 (İstanbul:2001), s. 99-112.

- Şeşen, Ramazan; İzgi, Cevat; Altan, Mustafa Haşim, **Kıbrıs İslâm Yazmaları Kataloğu** (İstanbul: 1995).
- Yardım, Ali, **İzmir Milli Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu**, C. III (İzmir: 1997).
- Yıldırım, Ali İhsan, **Necip Paşa Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu I** (Tire: 2003).
- Zeren, Mehmet; Güleç, İsmail, **İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi Yazma Eserler Katalogu** (İstanbul: 2009).
- Zettersteen, K.V., **Die Arabischen-Persischen und Türkischen handschriften der Universitätsbibliothek zu Uppsala**, 2 cilt (Uppsala: 1930).

ÖZGEÇMİŞ

HASSAN ABDALLAH AHMAD ALZYOUT

Kişisel bilgiler:

Adı Soyadı: Hassan ALZYOUT

Doğum Yeri ve Tarihi: Ürdün- 8/10/1987.

Uyruğu: Ürdün

Cinsiyet: Erkek

Medeni durumu: Bekar

İkamet adresi: Güngören-İstanbul

Eğitim Durumu:

Şu sertifikalara hasıl oldum:

- (1) Türkçe kursu: Ankara Üniversitesi, Türkçe ve Yabancı Dil Araştırma ve Uygulama Merkezi TÖMER.

Mezuniyet yılı: 2011

- (2) Lisans: Yarmouk Üniversitesi - Ürdün, Arap Dili ve Edebiyatı

Genel ortalama: 85.9 %

Puanlama: pekiyi

Mezuniyet yılı: 2009.

- (3) Lise (diploma), bölüm: Edebiyat, genel ortama: 87.7%

Mezuniyet yılı: 2006.